

THE GETTY CENTER LIBRARY

*Why ask for the moon
When we have the stars?*

SOCIETEIT PHOENIX

LEESZAAL.

DELFT.

DE BEWEGING

ALGEMEEN MAANDSCHRIFT
VOOR LETTEREN, KUNST, WETEN-
SCHAP EN STAATKUNDE * * *

DERDE JAARGANG TWEEDE DEEL

BESTUURDER:
ALBERT VERWEY

UITGEGEVEN DOOR MAAS & VAN SUCHTELEN
TE AMSTERDAM * * * * * MCMVII

Digitized by the Internet Archive
in 2016 with funding from
Getty Research Institute

<https://archive.org/details/debeweging32unse>

INHOUD

(April 1907. Afl. 4.)

	Bladz.
Wat wil „De Beweging”?	1
Bloei (<i>vervolg van</i> Wiedsters) . STIJN STREUVELS	5
De Nederlandsche Renaissance- Dichter Jan van Hout DR. J. PRINSEN J.LZ.	45
Paschen en Andere Gedichten ALBERT VERWEY	80
Het Geloof van den Nieuwen Mensch (VI—VIII) DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS	85
De Vereenvoudigde Verdedigd DR. R. A. KOLLEWIJN	109
Vastgewerkt MR. P. BROOSHOOFT	131
Boeken, Menschen en Stroomin- gen: Bremmers <i>Inleiding tot het zien van Beeldende Kunsten</i> ALBERT VERWEY	138

(Mei 1907. Afl. 5.)

De Eene Twijg ALBERT VERWEY	145
De Slijting (<i>vervolg van</i> Bloei) . STIJN STREUVELS	146
Lirica Italiana Antica J. C. HOL	187
Het Geloof van den Nieuwen Mensch (X—XI) DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS	207
De Nederlandsche Renaissance- Dichter Jan van Hout (<i>vervolg</i>) DR. J. PRINSEN J.LZ.	229
Herfstbegin TH. VAN AMEIDE	264

I N H O U D

Bladz.

Boeken, Menschen en Stroomingen: Het Proza: <i>Warhold</i> en <i>Quia Absurdum</i>	ALBERT VERWEY 266

(Juni 1907. Afl. 6.)

De Slijting (<i>Slot</i>)	STIJN STREUVELS 273
De Nederlandsche Renaissance-Dichter Jan van Hout (<i>Vervolg</i>)	DR. J. PRINSEN J.LZ. 312
Terugblik op Stille Nagedachtenis	W. L. PENNING JR. 338
De „Veertien Jaar Literatuurgeschiedenis” van Willem Kloos	ALEX. GUTTELING 359
Boeken, Menschen en Stroomingen: L. Simons, <i>De Wereld-Bibliotheek</i>	ALBERT ⁹ VERWEY 372
Boekbeoordeelingen:	
Animisme en Dynamisme:	
Alb. C. Kruyt: <i>Het Animisme in den Indischen Archipel</i> . .	ARNOLD VAN GENNEP. 376

WAT WIL „DE BEWEGING”?

De laatste jaren is de vraag meermalen gesteld: Wat wil *De Beweging*? Er werd dan geklaagd: waartoe die scheiding, waarbij telkens weer een groep zich afzondert en een eigen orgaan verlangt! Er werd uitgemaakt dat er van een groep zelfs geen sprake was, dat enkel een persoon zich opwierp met een nieuw tijdschrift. Er werd geschimpt van persoonlijke ijdelheid, van hoogheidswaan, van zichzelf op de lijst plaatsen, op de lijst namelijk van voorgangers en leiders. De zachtmoedigen treurden: dat het toch jammer bleef, dat uit elkander gaan van goede krachten. De bedachtzamen tobden: dat het toch kostbaar was, dit verdubbelen van den prijs dien de welgezinde belangstelling voor tijdschrift-jaargangen heeft neer te leggen. De zwartgalligen gisten dat het eind wel wezen zou dat geen sterveling meer tijdschriften las.

Wat wil *De Beweging*?

Men kan zeggen dat zij, in de eerste plaats, *niet* den stilstand wil.

Dit is waarlijk veel. Overal. Maar vooral in Nederland. Waar ter wereld toch is een land waar men *zóó* gauw tevreden is met het harde loopen dat men in zijn jeugd gedaan heeft, waar men *zóó* gauw bezadigd wordt, en zich inricht, en op ambten aast, en op eeretitels, en op onderscheidingen, — en de kunst den bons geeft, de kunst, of de wetenschap, of de edelmoedige denkbeelden van zijn blonde jaren.

Wanneer men *beweging* zegt, wil men *dat* alles niet. Men gelooft dan dat het eigenlijke leven *niet* schuilt in hen die afstand doen van levenslust, levensmoed en levensadel. Men beseft dan dat er in de Toekomst een schoonheid ligt *waar-naarheen* we ons bewegen, en in het Oogenblik een schoonheid die tot *alle* beweging bezielt.

Dit geloof in de schoonheid van Toekomst en Oogenblik is de tweepolige magneet die ons leven gaande houdt. Dit geloof is de spil, óók van *De Beweging*.

Dit is wel verbazend onwereldsch. Haast al te dichterlijk. En toch ben ik zeker dat het niets is dan de kern van die levenspraktijk die vroegere tijden bezaten, en waarvan het gemis de ellende van den onzen is. Ieder die niet de schoonheid van Toekomst en Oogenblik als één onverbrekelijk besef, als een onophoudelijke stroom en kringloop in zich heeft, is ziek en zal met zichzelf en de wereld nooit raad weten.

De Poëzie is werkelijk niets anders dan de meest onmiddelijke uiting in de mensche-spraak zelf van *dit* schoonheidsgevoel, dat het gezondheidsgevoel van de menschheid is. Zij geeft den toon aan waarin ieder gezond schepsel leven moet.

Vandaar — want wij komen terug tot *De Beweging* — dat ik in een algemeen tijdschrift aan de Poëzie niet de plaats geef van versierster der overigens voor haar te ernstige woningruimte. Zij is integendeel de Bezielende, die bij alles vooraan gaat, bij alles tegenwoordig is, — niet om gezien te worden of om zelf te doen wat veel beter door anderen gedaan wordt, maar om dat uit te drukken wat aan allen gemeen is en duurzaamheid en bekooring verleent: ritme en evenmaat.

Een waarlijk leven — wordt door haar tegenwoordigheid uitgedrukt — is altijd allereerst een dichterlijk leven. En zoo begrijp ik noch een Hoogeschool, noch een Algemeen Tijdschrift, noch een Samenleving, waarin niet de Poëzie vóór al het andere bemind en geëerd en begrepen wordt. *De Beweging* is een dichterlijk tijdschrift, zooals *Het Tweemaandelijksch Tijdschrift* en *De Nieuwe Gids* het vroeger waren, en zooals in zijn goeden tijd ook *De Gids* onder Potgieter het is geweest.

Wie die tijdschriften gekend heeft weet dat de eigenlijke poëzie, de dichtkunst, toch maar een kleine plaats erin besloeg; doch hij weet ook dat het háár geest was die aan de denkbeelden en de studies dat eigenaardige leven gaf: dien lust om er te zijn, dien moed in het uitspreken, dat edele in vormen en bewegingen. Van het oogenblik af dat hun schrijvers, geleerden, staatkundigen, novellisten, het gevoel verloren van den dichterlijken tijds-adem waaruit zij waren voortgekomen, zonk hun arbeid terug tot het levenlooze, verloor het moed en edelheid.

Wat ik in *De Beweging* wensch is een verzameling van schrijvers en van opstellen, waarin de dichtelijke drift die onzen tijd onmiskenbaar doorgolft, tot uiting komt, en waarin elk en een ieder doordrongen is van het besef dat hij zonder dien geheimnisvollen aandrang een dor blad in een poel zou zijn.

Op dit oogenblik zijn er, naar het mij voorkomt, behalve de dichtelijke, verschillende stroomingen. Het nieuwe levens- en schoonheidsbesef, het gevoel dat Oogenblik en Toekomst omvat en de kracht geeft schoon te zijn en te worden in éénzelfde levensbeweging, heeft zich in onzen tijd over alle gebieden uitgestort. Het zijn nieuwe scheppingen in de kunst, nieuwe idealen in de wijsbegeerte, nieuwe denkbeelden in de wetenschappen, — in die heele falanx van wetenschappen die gaat van zielkunde tot staathuishoudkunde, van scheikunde tot geschiedschrijving, — en in heel het menschelijk leven nieuwe onderzoekingen en nieuwe daden. Wanneer wij denken hoeveel er is dat op dit oogenblik kunst, wijsbegeerte, wetenschap en dagelijksch leven doorwoelt, omver werpt en tot nieuwe gestalten scheidt, dan wordt ieder denkbaar tijdschrift daartegenover pover, maar tegelijkertijd wordt ook de mogelijkheid van wat een tijdschrift zou kunnen worden, reusachtig.

De Beweging bedoelt niets anders dan deze verhouding waarin al het levensgebeuren tot een nieuwe dichtelijke opleving staat, in hoofdtrekken te doen uitkomen. Niets anders dan deze verhouding; want daarom gaat het. Wanneer in Frankrijk sinds enkele jaren Rémy de Gourmont en Edouard Dujardin een *Revue des Idées* uitgeven, dan doen zij dat in de overtuiging dat al de verschillende wetenschappen in onze dagen groeien naar een nieuwe synthese. Wanneer in Duitschland *Die Blätter für die Kunst* of in Parijs *Vers et Prose* de Poëzie afzonderen uit al het andere, dan doen zij dat uit de zekerheid dat in de Poëzie van een tijd de kiem tenminste van een nieuwe synthese *ligt*. In een klein land als het onze is het eerder mogelijk — het is tot tweemaal toe gebleken — de Poëzie en enkele andere uitingen van geestelijk leven saamtebrengen in eenzelfde kader en de lijnen van de nieuwe synthese uit de Poëzie naar andere gebieden doortrekken. Dit verbond tusschen de dichtelijke en de meer

daadwerkelijke en wetenschappelijke elementen van een land lijkt mij in de hoogste mate belangrijk. Overal waar het gebeuren kan zullen beide groepen er baat bij vinden: de Poëzie, die niets zijn kan zonder gedurig verkeer met al het levende, het Andere dat aan zijn openstaan voor dichterlijke ontroeringen de zekerheid van gedurige bezieling dankt.

Wil men zéér nuchter zijn, dan zal men nochtans moeten toegeven dat het verkeer van dichters en andere geesten onderling aan ieders veelzijdigheid en beschaving ten goede komt.

Ik zou, nu wij geraken tot deze zakelijkheid van bespreking, gaarne het verwijt ontgaan, zoowel van overschatting van mezelf, als van overschatting der resultaten die met een tijdschrift gelijk *De Beweging* te bereiken zijn. Ik zeg nadrukkelijk dat, naar mijn meening, de eigenlijk-dichterlijke bemoeiing alle wetenschappelijke zoo niet uitsluit, dan toch doorgaans tot dilettantisme dwingt. Ik zeg tevens dat, indien de kleinheid van ons land het samengaan van de meest verschillende groepen mogelijk, en dikwijls noodig maakt, die kleinheid ook uit de te bereiken groepeerings blijken zal. Maar het is mij niet te doen om haar grootheid, doch om de groepeerings zelf.

Want *indien* het mogelijk is dat uit de woeling en gisting van onzen tijd datgene wat zich uit als Poezie, en datgene wat zich uit als Wetenschap, en datgene wat zich uit door staats- of levenspraktijk, zich vermengen en zich vereenigen tot een nieuwe Overtuiging, dan kan de samenwerking in een algemeen orgaan daartoe een middel zijn.

Dat is het wat *De Beweging* wil.

ALBERT VERWEY.

BLOEI

DOOR

STIJN STREUVELS.

I

Nu zegeviert de zomer over de wereld.

De zonne is in haar volle macht gekomen en van den morgen tot den avond schrijft ze haar zelfden schoonen gang door 't opperste geluchte. Daar hooge troont zij, waar niets of niemand haar raken kan.

Als een gloed van goud ontstroomt haar 't licht allenthenen en de hitte bakelt neer als een regen die brandt. Over veld en dal ligt de zonneschijn gespreid als een luister over de breede golving die in één slier uit de hoogte naar beneden komt en weer òp wabbert naar de andere hoogte; — over heel de dobbele glooing der schelde-vallei schaaiert het als een schoone galmzang, het duizendmalige groen der verschillende zomervruchten.

Elk in zijn perken, d'eenе bendschroode aan de andere, vormen de velden het vachtige legwerk waar elke plante haar eerde dekt en de menigvuldigheid der gelijke planten, een eigen toon doet klinken in die groote harmonie, de groote, kleurige zomerzee. Zoo is het groen der weiden gersgroen en levendiger dan het groen der klavers wier oppervlakte met rood beveegd is, met den blos der levende bloembollen. Het groen van de beetenvelden is geboend, en de rijkdom glinstert op de blinkende groeze. Lichter, naar 't grijs-groen wendend, met wervelingen van blond-en-blauw, staan de wijde koornstukken te wiegewagen onder 't geëai van den wind. Donkerder blekt het aardappelloof als vierkante stukken donzig

ploezeweefsel. En weer lichter, naar 't geluw wendend, de tarwevelden en wit geschroeid door de hitte als groote stukken, zuivere helderheid, staat de haver met de luttelende belletjes. Maar schitterend buiten al wat groen is, liggen de vlaschaards daar, als stukken van 't zuiverste goud zoo geluw en hevig als de zonneschijn zelf, blinken ze uit op de vlakke. Als meren van licht zoo helder, als waterbekkens volgezeewd tot den rand, zoo effen is het oppervlak en de vlasherels staan fijn en rilde, met gebogen top, dooreengewereld als een vacht van de fijnste wolle.

't Zonlicht kan eraan en dringt erdoor tot op den grond, zoo wazig en open staan de pijlde schachtjes dat 't een doorschijnende water schijnt of een maaschwerk waar 't geluwgoud van de zonne in nestelt.

Rakelings boven die lichtspiegels scheren de zwaluwen en schrijven er hun zwierige kringen. In hun vlucht pikken ze een kevertje alhier, een vliegje aldaar en dragen het in één haal door de blauwe lucht, over weiden en koornvelden weg; maar zoeven zijn ze daar weer te spelemeien over de vlakken der geluw groene vlaschaards.

De zonnigheid ligt als een zegen over de zomervruchten en de hitte heerscht alleen over alles wat in die breede vallei, in noensche rust, te groeien staat.

Onder de lommerkoepels en 't gebinte der moerbogen van de hooge boomen, liggen de groote hoeven als loome dingen dodsch en ingedud in dien langen noenestond. Als oasen in de groene woestijne, hoog uit, staan die boomtroppels waar, gedoken onder de groote kruinen, het menschenleven woekert en gescholen blijft.

In den openen buiten zijn alleen de groote en eeuwige dingen: 't blauw van de lucht waar de hitte in bakelt, en op het opene veld, buiten alle menschelijke bemoeiing, buiten alle ijverzucht en klein menschelijk gedoe, gaat de zomer zijn grootschen gang, heerscht de zonne almachtig over alles wat er groeit en naar den rijpdom keert. 't Zijn de vogels alleen die er 't genot van halen — de zwaluwen, de leeuwerikken, de vinken en de musschen heel het vogelvolk dat tiert en woekert in 't koorn en in de klaver, in de tronken en in de boomen en waar elk zijn wegen zoekt door 't spattelooze

blauwe ruim boven die heerlijke lustwarande van groen die voor geen ander doel aangelegd schijnt tenzij om de vogels er kermis te vieren en aanhoudend, elk in zijn tale, te zingen en te schuifelen.

De landen liggen verlaten in den praal van hun eigen rijkdom alsof de vruchten er zonder drichten of zaaien, van zelfs uit den grond waren opgeschoten om er in groei en bloei den zomer uit te vieren,

Maar op de loomliggende hoeven waar de zon op de daken dingelt, is de ruste maar een schijn. Tusschen den omhaal van huis en schuur en stalling woekerde 't klein menschelijk gedoen en tierde 't volk in nijverig bedrijf.

Als ridderheeren op hunne burcht zaten de boeren verschanst en veilig tegen 't zonnebakelen en van uit elke hoeve ging de levende bewustheid over 't omliggende land dat voorgedeloos scheen te liggen in 't zonnebroeien.

Van uit de loergaten der hofsteden lagen de boeren te pieroogen; z'en merkten niet de schoonheid van 't kleurschaaieren; maar des te beter volgden zij den groei en kende elk de dracht van zijn eigendom en den stand van elke vrucht. Als op eene uurplaat waar de wijzers onmerkbaar voortschuiven, volgden zij op hunne velden, den voortgang van den zomer en 't beklijven van al wat buiten stond. In 't voorjaar hadden ze gewrocht van morgen ten avonde en alles gedaan wat ze konden om eere te halen van hun werk. Nu zaten ze erop te kijken hoe de zon het overige deed. In hun gesloten kop leefde 't genot niet van het zonnepralen want hun zinnen waren aan 't ravelen over 't bedrag en 't beschot dat de landen zou afwerpen met den oogst. Daarbij wroette de angst en de knaging hun gemoed en de onrust omdat zij méér wilden hebben dan hun evenmensch en voedden ze den nijd om eere te doen aan hun eigen en boven te zijn bij een ander.

Als een breedgevege weldoenster, schong de zon over àl de velden tegelijk en overal was de aanblik even prachtig, maar in hun wezen en bijzichtigheid, kenden de boeren niets dan hun eigen bezit. Ze aanzagen de zon als hun eigendom, net als de vruchten die er door beschongen waren en hadden elk den zonneshijn en de groeite voor hun eigen landen alleen, willen bemachtigen; want, nu wilden ze 't voor

den dag halen en den een den anderen onder den neus duwen: hoe ze met eigen beleg in de dricht of in 't zaadvoren, in heel de bereddering, al het verstand in hun eigen kop gesloten hielden en doen zien hoe hun eigen werkwijze de beste was. Iedereen wilde de groote baas zijn, de welweter in 't boeren, de kenner van land en vruchten, de kunstenaar om met de minste kosten de meeste opbrengst te doen. Heel 't jaar hadden ze daarop gepurd elk volgens zijn beste weten en oude koppigheid en nu ze met daad of raad niets meer te verrichten hadden, benijdden ze 't dat de zon haar zegen zond op de landen van hun gebuur. Want de oogst naakte en dan zou 't voor aller oogen te zien zijn wie er in de ziele de stevigste boer was en 't rechte eind hield. Met angst en bekommernis volgden ze den gang der dagen en 't groeien der hitte. Naar gelang de ligging en de aard of 't gehalte van den grond, waren er boeren die reeds om nerschheid vroegen voor hunne vruchten, waar anderen in hun poenigheid zich te verkneukelen zaten om de strave hitte die hun vruchten op-hield en batig meek in 't groeien.

't Overige moesten ze afwachten: heel hun bedrijf, al hun werken en onkosten 't stond buiten aan 't genadig of 't ongenadig wisselspel van 't lot overgelaten. Met hunne handen konden ze er niets meer aan helpen — tot hiertoe was alles voordeelig mede geloopen en 't seizoen draaide reeds naar het einde, maar . . . de voorbarige vrees hield hunne onrust wakker; ze spiedden de wolkjes aan den hemel en de richting van den wind die ze voortvoerde . . . want tot de laatste weke toe, stonden de vruchten aan de rampen bloot. In de verte zagen ze de teergele vlekken uitblinken tusschen al de andere vruchten en ze kenden de broosheid van de vlasherels die geen winden vermochten en die bij de minste slagvlaag, hoe schoone ze nu recht stonden, ineens konden gevloerd liggen en te kwiste gaan zoodat er van heel de kostelijkheid niets meer overbleef.

Maar bij al die kommernissen die den boer zijn gemoed vullen, is er in hem tevens eene breede onverschilligheid — eens dat hij zijn beste gedaan heeft, blijft hij gelaten in 't overige en berust hij in 't geen hem als een ongeluk uit de lucht valt; want in 't levenslange uitoefenen van zijn bedrijf in de opene

lucht en in 't strijden tegen de groote elementen, heeft hij zijn geduld kunnen oefenen en looft hij geen dag eer hij ten avonde gekomen is. Hij leeft als de schipper op zee, die aan 't gevaar gewend is en eene ramp, als ze algemeen is, verrimpelt alleens het oppervlak niet van zijn gemoed. Veel meer maakt hij gewicht van de dingen die door zijn eigen handeling mis uitvallen en de rampe op hem alleene werpen en den naam van zijn behendigheit belachelijk maken. Voor 't aanschijn van den hemel staan de boeren al op één mete en een hagelvlage slaat niet alleen de vruchten van een enkelen boer. Maar met hun eigen aanleg staan zij tegenover elkaar als zooveel koningen die elk op zijn wijze hun land bestieren: de boer heeft den boer voor vijand en mededinger.

Van uit de verte gezien, licht de zonnigheid als een algemeen vredeschijn over de vlakke en schijnen de vereenzaamde hoven als de rustige daking, waar menschen wonen en er leven in vrede lijk de boomen die 't hof overschaduwten, en van eeuwen her de zelfde gedaagde uitzichten houden in den stillen schijn van den dag. Maar van dichterbij gezien staan de hoven er als sombere gedochten, elk in zijn eigen onafhankelijken bouwtrant met lang-lage muren, met hooge puntgevels en breedeuzige stroodaken. Ze staan verzaaid over heel de streek, verre van elkaar en op hun eigen afgezonderd door veel opene lucht en vlakke velden. Naamlooze, onbekende dingen zijn het, stomp van vorm, langs heel den overkant der Schelde tot op 't hooge van den heuvelrand waar de wereld eindigt. Maar hier op de linker glooiing van het dal, in de leegte tegen de bocht van den waterstroom is 't Verokens hof met de landen er rondom. Wat hooger op is 't Legijn's, de oudste hoeve van de streek met de eigen landen van 't groote oudvaderlijke gebruik.

Verder is 't Duitschave's hoeve; Sobrie's, Verfleeters, Verschaeve's en hooger tegen den einder, staat Vermeulens hof; Stubbe's en Cannaerts en Verstraetes . . . zooveel hoeven, zooveel onafhankelijke heerschers over de streek, zooveel harde koppen die met eigen wil en zonder iets of iemand te ontzien, hun landen beheeren en aan iedereen laten voelen dat ze meester zijn en macht hebben. Als versterkingen staan de hoven in eeuwenouden bouwtrant. Huis en stal en schuur staan met den rug

al den buitenkant gekeerd en geven met 't opene op de omsloten werf. De nauwe openingen gelijken eerder schietgaten dan vensters. De lage blinde muren en de zware stroodaken zijn met mos begroeid, groene, ros en grijs uitgeslegen van ouderdom; het metselwerk heeft zoolang en zooveel medegedeeld van regen en storm, het heeft zoolang onder den blooten hemel gestaan en nu heeft het 't uitzicht gekregen van alle gegroeide dingen als was heel 't gebouw uit den grond opgeschoten gelijk de gereuvelde ruwe schachten der eeuwenoude linden die al weerskanten van 't hofgat staan. Een breede wal omsingelt de bouwing en de groote, stevige poort, als eenige toegang, beveiligt het heele gedoen. De huizetjes en kaveeten van kortwoners en lijfeigenen staan errond geschaard en daar woekert en wemelt het van jongens die leven van den afval der groote doening omdat vader en moeder er helpen werken.

Nu is het uitzicht zoo zonnig en heerscht zienlijk de rust overal; elk weet zijn eigendommen afgepaald en verzekerd; vijandschap en weerzinnigheid bestaan enkel in slapenden vorm — waar ze elkaar tegenkomen, groeten de boeren met korten maar gullen roep en kouten ze wat over de vruchten — maar moest er door een kleinigheid of een ongelukkig toeval, iets losbarsten, dan kan het rampen regenen verschillende leeftijden naareen en 't wel te stade komen aan die groote stukken zwaar metselwerk om een aanval af te weren en dienste te doen als deugdelijke versterking.

En in vredestijd gaat het bij boeren ondereen ook niet verder dan een korten groet en een schaarsch woord; waar 't hun gemeene belangen niet geldt, blijven hunne eigene inzichten voor elkaar gesloten, betrouwen ze elkander niet en elk op zijn werf, voelt de boer zich weer de eigenzinnige eenling die trotsch is op zijn eigenzinnigheid en zich houdt als een koning die met misprijzen neerziet op al 't geen hij minder acht dan zichzelf. Buiten zijn eigen doening bestaat er niets; zijn hof is het middenpunt van de wereld en van daar uit gaat zijn wil en zijne macht over de omliggende landen, zoover, tot aan de grens waar een andere wil en een andere macht leeft die met de zijne botsen kan.

Nu draaide de machtige zomer boven hun hoofd en de boeren verleeften hem alsof zij zelf de groote heerders waren

en de oorzaak van den zonneshijn. Zij hielden zich als oude, onverroerbare tjokken, gehard tegen alles en onverschillig aan alles wat er in de lucht gebeuren kan. Als reuzen deden zij die gekweekt in de ruimte, met de groote elementen vertrouwd zijn en 't in de hand hebben om naar eigen wil en schiksel een wending te geven aan den gang der eeuwige dingen en aan het uitzicht van het groote leven rondom hen.

Zulk eene uitdrukking lag er op 't gesloten wezen van boer Vermeulen en zoiets machtigs was er in zijn stap en houding, daar hij over 't binnenhof liep en bezig was. Te morgen, gelijk alle dagen, was hij de eerste eruit en zette hij alles in gang en was hij den vollen dag lang overal bij om zijn wil te doen uitwerken. Van zijne vruchten te velde kende hij enkel de weerde der opbrengst en voelde hij maar 't genot der schoonheid voor zooveel het zijn hoogmoed streelde van sterken boer. Zoomin als de wever die op zijn getouwe zit, belang stelt in de lijnen en kronkelbloemen die uit den warboel van gekleurde draden van den boom hun vorm krijgen bachten den kam, voelde hij eenigen lust om de dingen uit hun zelfs wil: alles had maar belang voor zooveel hij 't tot zijn voordeel dwingen kon en gebruiken. Rondom hem leefde en tierde een wereld van knapen en meiden in de volle weelde hunner jeugd, en hij vermoedde niet dat er in ieder van die hoofden een eigen zin leefde en een eigen drang naar lust en leute. Dat waren voor hem niets anders dan wezenlooze dingen, de armen en handen die werken moesten waar hij 't wijzen wilde om 't boerenbedrijf te doen draaien. De oude boer had er geen besef van hoe die kerels en meiden ook hun eigen inzichten hadden in 't eenvoudige leven, hoe ze buiten het werk, een eigen innigen lust droegen en zottebolend den zomer uitvierden met kallegaaien, ravotselen, gabberen, kawauwen en schossebrokken, dat zij 't leven leidden een dag te negader zonder zorg of kommer voor morgen en zonder afgunst of begeerte naar meer of naar beter, net als de schoongevooisde zomervogels voor wie alle dingen vol nieuwe geneuchten zitten. Zijn eigen zoon verkende de boer maar als een willooze onderdaan wien hij alle dagen eene andere taak oplegde en die verder geen eigen gedacht in den kop mocht dragen. Louis was de meesterknecht, de opziener die rekenschap moest

geven van 't werkvolk en 's avonds verantwoordend moest voor 't bedrijf van den dag. Dat hij de zoon was van 't hof en een jonge kerel met ontwakenden levenslust, gold bij Vermeulen als eene reden te meer om hem duchtig te doen werken.

Van al wie onder hem stond eischte de boer niets anders dan werk en de strenge bezigheid van alle uren van den dag; werken uit drift, werken omdat men mensch is, blindelings, zonder bezijds te kijken of te bedenken, streng en onbarmhartig, werken om boven te komen en meesterschap te krijgen en zelf dan te dwingen over 't geen men bemeesterd heeft zonder verschooning of medelijden — doen 't geen hij gedaan had, iedereen kan dat en niemand is er te goed toe, meende hij.

De diepe reyen hielden zijn wezen gesloten in ondoorgroendelijke strengheid en nergens aan geen lijntje of trekje van zijn stoppelharig wezen was er eenige onrust of wankelbaarheid te speuren. 't Geen waaraan hij bezig was hield hij dieper waar geen menschenblik in peilen kon. Hij ging al over het binnenhof, waar de zon stookte als in een oven en droeg de hitte zonder schromen. Met zijn pierende oogen keek hij door het strave licht dat weerkaatste tegen de witte muren van 't voorhuis om te zien of alles in orde was en al de staldeuren open stonden. Dan begaf hij zich op de stoep, schudde zijn kloefen af bij de voordeur en stapte met de bloote voeten over de koele, blauwe schorren en de vochtigheid teekende zijn voetprentsels overal waar hij getorden had. De keuken was stil en vol deugd-doende schaduw; de vrouw en de maarte wrochten aan 't eten voor 't volk gelijk ze 't dag uit, dag in, jaren lang reeds deden zonder rusten of uitscheiden. In de beste kamer, waar Vermeulen kwam, waaide de koelte nog duidelijker toe. De opgeschoven vensters gaven al den schaduwkant en de wazige gordijntjes hingen vóór de opening, Voor 't andere venster waar de zon in beet, waren de luiken dicht gedaan en priemde er een breede straal dweersch door de kamer en sloeg een gloeiende streep over den hoek van het eikene bed, en hooger op over de bloemen van het katoenen bedde-behangsel tot tegen de zwarthouten zoldering. In het straal dat als het vlammeende lemmer van een zweerd dweersch door de kamer stak, speelde de aaiërd vol mierelende stofjes van allerhande kleurgruis dooreen. De weerschijn van dat

straal beglansde een tikje overal op de hoekigheden van het glimmend eiken bed, van het palmenhouten kruisbeeld aan den muur en op iederen zilveren beier tusschen de bloemkranzen die bezijds het lieve-vrouwbeeld stonden op het schoorsteenblad, overal op brandde er als 't ware een pinkelend lichtje. In den hoek waar 't tafeltje stond met den lessenaar, was het licht wat gedempt maar helder genoeg en goed om er te werken. De mufte lucht en de verdossemdeheid was omtrent geheel opgedroogd en de reuk van schimmel en wakte bijna geheel vergaan. Maar de stand van de oude meubels en het uitzicht der vier muren, alles had zijn zelfde prente en gaf denzelfden indruk van oude onberoerbaarheid. Die kamer was de ziel, het heiligdom van de hofstede. In de eiken kast waren alle belangrijke papieren gesloten en hingen de beste kleeren. In den zwaar eiken koffer rustte de macht en het aanzien en de sterkte en de zekerheid — het leven van het hof. Het bed was een louter pronkstuk, een troon van pluimen matrassen en kussens, 't eene boven 't andere, waar nooit iemand op geslapen had; en in 't hoekje in den lessenaar lagen de rekenboeken en zware, oude registers die van vader tot zoon, al de berekeningen inhielden en al wat de Vermeulens van eeuwen her verteerd en gewonnen en verricht hadden op 't gebruik der tachtig hectaren lands en op weiden en in stallen gekweekt en verkocht was. In den hoek van de wijde schouw stond de pronkmakke, de scepter van den boer waarmede Vermeulens vader over zijn velden wandelen ging; het witjzieren schupje en 't beslag blonk als zilver en de glimmend eschhouten staf was versierd met koperen nagelkopjes.

De zomersche stilte heerschte in de kamer en van waar Vermeulen zat op den stoel bij zijn lessenaar met den elleboog op het groote schrijfboek geleund, zag hij door 't opene venster bezijds, over de wijde ruimte van veld en lucht. En over die ruimte van het veld en in de wijde lucht erboven scheen Vermeulen als een tastelijk en vormelijk ding het nieuws te zien hangen, het groote nieuws dat iedereen wist, dat heel de streek vervulde en dat den gerusten loop van den zomer scheen te storen — het nieuws dat als een plotse wondermare ineens, de menschen geslagen had en ongeloofbaar scheen, zoolang tot ze 't werkelijk hoorden zeggen, gelijk

't Vermeulen uit Legijn's mond zelve vernomen had: dat Legijn zijn hof en zijn boerderij liet liggen en naar de plaatse ging wonen in een heerenhuis om er te rentenieren! Legijn's schoone, groote boerderij waar de boer met zijn zuster heel zijn leven versleten had, zou verkocht of verpacht worden: ze stond open voor een nieuwen beginneling of voor een boer uit 't vreemde... Toen hij 't vernomen had, was Vermeulen in eene opwelling van verontwaardiging losgebarsten en had Legijn in zijn aangezicht verweten voor dommerik, dat 't een schande was van zulk een hof te verlaten om op plaatse de dood te gaan afwachten! — Dommerik moet ge zijn daarvoor!

Maar omdat Legijn vast besloten bleef en Vermeulen toch toegeven moest dat de zaak hem belangloos en onverschillig was, had hij het laten vallen met een minachtenden schouder-schok en in zich zelf had hij gebromd en later gezegd tegen zijn vrouw: — Ge zult het zien, we krijgen daar een boer van de nieuwe wet, iemand die 't al zal ommekeeren, iemand met boekenverstand die 't al alleene zal best weten!... en Legijn, 'k geef hem nog één jaar te leven! een boer die rentenier wordt moet dood! de dompelaar, wat gaat hij doen, heele dagen? Zoolang was dat eene enkele minachting geweest voor Legijns voornemen bij Vermeulen, iets dat hij overal en altijd ophaalde bij boeren en ander volk; maar een onverschillige, onbelangrijke zaak was het hem nog, een onderwerp om te kouten, meer niet; zoolang tot de eerste inval als een glimp Vermeulens hersenen beroerde en hij bedenkelijk den vinger tegen het voorhoofd klopte en de wenkbrauwen optrok... Het hamerde rond zijn hert, hij voelde het spannen in de keel, het bloed joeg hem naar 't hoofd en de zinding doorliep heel zijn lijf. Maar... hij hield den stroom tegen en dwong zijn gemoed tot bedaren. — Ik moet het overpeinzen, besloot hij, lange overpeinzen, maar... dat ware iets... 't overige dorst hij niet in woorden bedenken en hij droeg het gedoken als een voornemen dat kwaadaardig en uit den booze in hem was opgekomen. Hij droeg en bepeinsde het zoolang tot de gedachte hem gewend scheen en een redelijker aanzicht gekregen had in zijne voorstelling. Zijn strenge, oude kop rustte nu weer op den gesloten vuist en onder zijn elleboog voelde hij het zware rekenboek; vóór zijn blik lagen de velden open en stonden

de vruchten weeldig en bedegen in den zonneshijn en die gedachte, dat voornemen speelde daarboven als eene begoocheling... Al de onrust zou alzoo ineens gedaan zijn, de vreeze voor zijne heerschappij en meesterschap, ware ineens uit den weg voor altijd en als hij die gelegenheid liet gaan was 't misschien nog lang te wachten... Lag het niet gereed in zijne hand nu en zou het ergens opzien wekken en zou iemand de reden raden waarom hij 't deed?

Wie kon het beter doen dan hij? Een schoone, beste hofstede koopen voor zijn zoon en uitzien naar eene boerendochter... In zijn gedachten overliep hij heel de streek en rekende hij wat er best geschikt zou zijn voor zijn zoon... Maar dat hij hem alzoo voor altijd kwijt zou zijn, dat hij uit de voeten was daarmede en het meesterschap aan den „oude” bleef, dat was Vermeulens redmiddel dat hem als een glets, een straal uit de lucht was ingeschoten, de vondst, die hem van zijne somberheid en onrust ineens herstelde.

— In die twee pierewaaide meissefrutten van dochters zal ik mij geen kwaad bloed hoeven te maken, rekende Vermeulen, die blijven hier niet lang! Maar dat hij zooiets gevonden had om Louis, die zijn aanstaande doodbijter zou worden, dat was iets waaraan hij nooit gedacht zou hebben, vroeger. Vermeulen koesterde en keerde zijn besluit om er de deugd van te genieten en weerom zocht en herzocht hij in zijn boeken en beraamde hij de prijzen van zulk eene overname en telde hij wat hij zou afstaan om de zaak te bespringen. Van al de levensjaren dat hij boer was had hij nooit het genot gevoeld van zijn rijkdom gelijk nu. 't Overschot van zijn geld had daar gelegen als een zware, doode klomp, een stuk gewicht dat altijd dieper zonk en moeilijker te behandelen was naar mate het vermeerderde en aangroeide, maar nu was dien onverzadelijken koffer die altijd maar inslorpte en nooit iets uitgaf, het domme tuig was een levende macht geworden, iets waarmede men bergen kon plat smijten als ze in den weg stonden en waarmede men gezag kreeg bij de menschen. Vermeulens voornemen was nu nog zijn geheim, het leefde alleen nog maar in zijn hoofd — hij kon het ding nog doodnijpen en niemand zou het ooit vermoeden wat er in dien kop had omgegaan — maar die twijfel kwam niet eens in zijn gedacht;

alleen broedde er nog eene onrust hoe hij het aan Barbele zou mededeelen en een bange verwachting hoe ze 't zou opnemen; want hij droeg 't als een vaag vermoeden van iets dat niet op de rechte mete en buiten 't geleidelijke verloop der dingen viel — een buitensporigheid die haar zou doen schrikken ... moest Louis niet opvolgen hier op de hoeve? Maar Vermeulen had algauw zijn eigen bewijsvoering weerlegd: — wat was er hier op te volgen? waren ze alletwee niet vol gezondheid en leven?

Alevenwel verbeidde de boer met zijne verklaring en stelde hij het uit met vrees gelijk een jongen die de hand van zijn meisje vragen moet of een anderen gewichtigen stap gaat doen. Hij stelde het uit en bleef in de beste kamer in stilte zijne cijfers hertellen en beramingen maken.

II

Middelwjl stond Louis, de jonge boerenzoon bij 't volk op 't zonneveld waar ze de beetvelden braakten. In den laatsten tijd was hij nog meer vervreemd van zijn vader en van zijn huis en leefde hij almeer zijn eigen leven en voelde zich van langs om weeldiger met zichzelf. De hitteroes en de zonneglans stookte een aanhoudende blijheid in zijn gemoed. Waar hij wandelde door de velden zag hij de vruchten overal waar hij te voorjare gezaaid had en overal waar hij kwam, bekende hij zich als de groote dader in het schoone jaargetijde! Als een onversaagde ridder met de ruimte vóór zich, ging hij vooruit en alle dagen haalde hij met zijn machtigen zwaai, nieuwe schoonheid en nieuw genot. Alle gedacht aan ernst of strengheid ontstemde hem en paste niet in 't leven dat hem met den zonneshijn, als eene veropenbaring was bloot gelegd. De zware gestalte en 't weerbarstig wezen van den ouden boer schrikten den jongen en zoogauw in de nabijheid, hield hij zijne jubeling gedoken en wilde hij zijn overvloed van geluk niet laten blijken uit eene natuurlijke vrees voor den strengen blik zijns vaders. In huis en op 't hof waar iemand der ouders bij was, bleef Louis de deftige boerenzoon, meer dan ooit; maar zoogauw hij zich alleen voelde met 't volk liet hij den drang naar lust en jeugd weer los en robbelde

hij zijn zottigheid uit in 't volle vergeten der verhouding van stand met het werkvolk. Hij wilde de leute, den breeden lust van 't ronde leven, 't lachen en 't schateren zonder nadenken of berekenen, omdat hij zich jong voelde bij de jeugd en te midden den groei en 't geruchte en de beweging van den buiten; — omdat de zon zijn zinnen aanzette en hij 't zieden voelde als een vloed die opwaards komt en zich uitstrekken wil over heel de ruimte, als een zonneshijn. Alles was hem lief geworden en heel de streek rondom, lag open als ware 't voor zijn eigen genot en voor 't genot alleen van alle menschen.

Noch nooit voelde hij lijk nu hoe sterk heel die omgeving aan hem vast was: de velden, de wegen en wegeltjes ertuschen, de boomen langs de bane en de muren en daking van 't hof met wal en poort en brug en dreef, 't was hem al even noodzakelijk — niets wilde hij er weg of veranderd; hij leefde erin, hij kon er zijn oogen niet genoeg aan verzadigen. Hij beminde het werk en de bezigheid, hij wrocht angstig en gejaagd zonder te rekenen dat zijn arbeid winst of voordeel moest bijbrengen, maar uit drang en in 't bewustzijn dat hij meêmoest in de groote beweging, meê met heel die nijverige doening waar elk zijn eigen bezigheid wist en wrocht in beslaafdheid, elk aan zijn kant om na 't seizoen samen aan 't zelfde doel uit te komen. Elken avond, late, legde hij zich moe en mat te rusten en sliep hij in één trek de korte spanne tot de zonne weer begon te rijzen; en welgemoed weeral, met de belofte en de begeerte van nieuw en ongenoten geluk, begon hij den nieuwen dag. Het werk en de bezigheid lag nu ook in zoo'n schoone afwisseling en 't was zoo goed buiten te zijn en de weelde na te gaan van 't zomeren op de vruchten te velde. 't Geleek een echte lustwarande, overal waar de zandige wegels liepen als aders door de deining der kouters, was 't een nieuwe lust: 't veie loof der aardappels, de tarwe, rogge, klaver en haver . . . de beeten, onafzienbaar de vruchten! Maar de vlaschaard vooral lag hem opperst in 't gemoed.

Als 't gelegenheid gaf, wandelde Louis langs daar op, over den losweg tot aan het bosseltje en 't scheen hem dat heel die hoogkant een eigen bekoring had zonder dat hij vermoedde wat reden hem naar hier trok. De vrucht was het eigenlijk niet — dees jaar zou 't niet bijzonders worden: de

herels stonden ongelukkig met kale plekken en brandaders die in rosse slanglijnen door de geelgroene evenheid liepen — maar de schoonheid voor hem, lag in 't herdenken van die heerlijke meimaand en 't leven en de doening van de jonge wiesters, droeg hij altijd als een gevoel van onzeggelijke teerheid en geluk in zijn binnenste.

En 't geluw-groene vlak dat nu zoo windstil met zijn fijne herels in de zomer te blinken stond — hoe stil ook, het behield als eene kostelijkheid besloten, de belofte van de groote vlasfooie! de slijting waarnaar hij verlangde gelijk hij nooit naar iets verlangd had.

Schellebelle! vulde dat schoone jong niet heel zijn zinnen? Dacht of deed hij iets waarin zij niet gemoed of omtrent was? Zochten zijn oogen haar niet overal en was hij ooit met rust waar hij ze niet zag? Overal zocht hij haar bijzijn; alsof ze een onmisbare kostbaarheid meedroeg, werd het land en de vrucht hem belangrijk waar ze werkende was en doolde hij van de andere velden weg om de wegen te volgen waar hij het meisje vinden kon. De jonge kerel, hij was zijn schoone ruste kwijt en zijn gemoed was altijd in gejaagdheid; maar hij wist alleens niet wat hij verloren had en die onruste zelf miek zijn grootste geluk. De gerustheid van voortijds aanzag hij als een groot stuk grijze kleurloosheid; dat waren de dagen dat hij, als een bejaarde man zijn tijd verdaan had in lusteloosheid, zonder ander genot dan slavelijk te werken toen hij trachtte zijn vader na te doen in gemaakte deftigheid. Dan meende hij nog dat een boerenzoon zich stijf en gespannen moest houden en dat heel zijn doening een voorbereidsel moet zijn om later als boer, gezag en overhand te kunnen houden met 't volk en eere te doen aan zijn hoogen stand. Maar toen wist hij nog niet dat zijn schoone jeugd er ook was — 't kostelijkste van 't leven — iets lijk bij de planten in 't uitkomen, dat gereed zit, geloken nog, maar dat alle stonden kan openspreiden en te bloeien staan een heelen heerlijken zomer lang! Wat die zomerbloei en hoe dat heerlijk geluk voor hem zou komen, wist of vroeg hij niet. Hij genoot van het leven en dat voldeed hem nu volkomen. Hij wilde meedoen in de leute rondom hem, zonder vragen of zien naar rang of afstand met 't volk. Hij voelde hunne genegenheid en wilde de zijne geven. 't Geen hij aan

eer of gezag bemachtigen moest om heerder te worden over hof en volk, daar wilde hij niet aan denken — dat lag in de verste verte, bachten den einder en buiten de zonnigheid van den schoonen zomer waarin zijn onbekommerde jeugd met wellust baadde.

Rondom lag de ruimte onmetelijk en overal was 't genot voor 't grijpen — vooruit de ridder! De zomer scheen hem zonder einde!

Vader of moeder zagen niets veranderd aan hun jongen, Louis wist het en een ingeboren schaamtegevoel hield hem om voor hun aanschijn dezelfde te blijven. Maar in zichzelf voelde hij dat de „deftige boerenzoon” er niet meer was. De „jongheid” was in hem ontwaakt, ineens en met zulk een duidelijkheid dat hij in zichzelf een ander mensch scheen te verkennen. Plots was het gekomen, als het groen dat uit de boomen springt — plots had hij zich ontvoegd gevoeld, als een held die besloten heeft zijn eigen wegen te gaan. De drang naar leute en verzet was gekomen en zonder aarzelen had hij toegegeven. Zijn blik hing nu in die richting, zijn adem snoof het als een bloesemgeur uit de lucht, — hij voelde het in alles als een dronken warreling waarin hij meêmoest en zich laten gaan. 't Was of stond hij ineens op den zijkant van 't leven en had hij in één blik den nieuwen kant van zijn bestaan overschouwd.

Hij had gezien en gevat het belachelijke van 's menschen pogen en pijnen en het blinde wroeten zonder ander reden en doel tenzij om boven te komen, om de grootste te worden en anderen onder zich te zien. Wat neukte het hem hoe zijn vader, de oude Vermeulen, zijn heele leven gebeuld had met dien dommen trots en dat ééne gedacht en einddoel in al zijn daden? Wat neukte hem het koppige beuken van den eenen boerenkop tegen den andere? Wanneer hij de streek overkeek van op de hoogte, zag hij ze allen bezig in d' eerde, met al het kleinzielige van hun aanhoudend en nutteloos jagen naar iets dat dood is en alleen in hun kranke hersenen leeft. Wat genot bracht hen de lente en de zomer als ze van lucht en land en zon niets anders en kenden dan 't voordeel voor hun vruchten en van hun vruchten niets anders dan de weerde van de opbrengst in klinkende munt? Werken deden ze met

hun wezen bij d' eerde gebogen en gebroken om veel geld te krijgen en het te stapelen als een doode weerde en het te laten liggen in den eiken koffer als een voorraad en een teeken van hunne macht.

— Wie zet of stelt er perken? alles is mijn eigendom en 'k lach ermede! meende Louis in zijne driestheid — de wereld draait en we draaien meê! Leve de vreugd.

Dat riep hij wanneer de wroeging die in zijn boerenbloed den ouden stand weer boven riep en levend toonde, en hij hield zich de baas in den tweestrijd.

Op den vlaschaard was 't in hem gekomen, met 't groeien van de schoone meiedagen. Die jonge meisjes met haar spartelende, losse blijheid hadden zijn levenslust wakker geschud. Hij volgde haar pertigen, opgetogen gang, en de slenderige lijvetjes in bende door de dreef. Hij zag en verkende nog de blozende wezens en de stoute oogen die blonken; haar zang had heel het hof en de streek in roere gezet en haar rellende stemmen en dartel gezwaai . . . 't was als de zonneschijn zelf.

Maar Schellebelle, 't wondere meisje, was voor hem de bloeiende bloem in dien zonneschijn en 't kostelijkste wat hij bedenken kon. Overal waar ze ging of kwam droeg ze 't licht en de blijheid zonder dat ze er zelve iets van scheen te weten. Aan haar uitwendig was er niets veranderd, was ze nog hetzelfde nuchtere meisje met den zelfden eenvoud gekleed. 't Was Louis die haar niet meer zag gelijk vroeger; allang merkte hij het schrale, afgewasschen jakje niet meer met de uitgerokken naden en het versleten rokje dat over de rondheid van haar heupen spande en in gleuven rond haar hamen viel tot rakelings over de knieën. Maar waar ze vóór hem ging naar 't werk op het veld, merkte hij te beter; 't heupwiegen van haren gang en de lijnen van haar jong raaide lijf. En waar hij ze vlak vóór zich had, scheen ze een oprechte zomerbloeme met iets van den zonneschijn op haar blondrosse haarbussel, met iets van het uchtendblauw in de heldere oogen en iets van de blanke teerheid der zomerwolken op 't incarnaat van haar hals en 't vel van haar wezen. Zoogauw hij haar in de oogen keek plooid haar mond open tot een glimlach en kwamen er twee kuiltjes in haar wangen. Hij had haar niets gezegd tenzij eene lachreden en plaagde haar soms wel, gelijk men een meisje

plaagt waarvan men houdt en daarom scheen ze 't niet te weten hoe zij al zijn geneuchte uitmiek van 's morgens tot 's avonds, hoe zij heel zijn hoofd vervulde, zoodanig dat er geen plaats meer was voor iets anders. Hij zegde het haar niet en liet het zelfs niet blijken hoe hij haar beminde, want zijn liefde was zonder bedoeling of bedenking, zonder voornemen of besluit om er ernstig in op te gaan. Zijn liefde was gekomen als een groot geluk, met den zomer en zou ook met den zomer vergaan misschien. Hij aanzag het als een voorbijgaande lustigheid. Maar alevenswel was hij vol innigen eerbied en was zijne vereering oprecht en beschouwde hij het meisje als eene kostelijkheid die voor hem niet bestemd was, iets als een broos plantje dat nog te jong was en waaraan hij niet roeren mocht. Daarom was zijn voornemen: voorzichtig te zijn en zijn genot met de oogen alleen te nemen, want hij was bang het maagdeken te vernoozelen of haar verdriet aan te doen. Na dien eersten en eenigen keer dat hij in eene opwelling van drift had toegegeven, was de spijt hem bijgebleven en had hij 't meisje niet meer aangeraakt. Toen ook was zijne meening geweest aan haar niet meer te denken en te wachten tot de groote vlasfooie, om dan nog eens meê te doen in de groote lustigheid van de bende. Maar 't was geheel anders uitgevallen dan hij 't berekend had. 't Geen hem dan een kleine nietigheid scheen, had heel die omwenteling in zijn hoofd teweeg gebracht: dat geringe meisje was het ongeduur geworden van zijn geest. De dag van 't vieren der slijting wachtte hij nog altijd af als de groote gebeurtenis van den schoonen zomer; hij verlangde en begeerde om in den roes te zijn van het wilde feest en beloofde hij volop gebruik te maken van de gelegenheid en volop te genieten. Maar in afwachting waren zijn zinnen op Schellebelle blijven staan en volgde hij haar met de gedachten als hij ze met de oogen niet volgen kon. Ze wist het niet. Ze mocht het niet weten. Al haar zoekend vermeed hij haar te ontmoeten want hij vreesde voor zich zelf, hij vreesde zijn ouders en voor 't meisje vreesde hij meest van al. Hij wist dat het geen liefde worden mocht en dat het reeds liefde was — daarom was hij bang dat het breken of brijzelen zou als iemand het te weten kwam. En hij gevoelde dat, als hij maar één teeken deed, het meisje

in haar argeloozen zin naar lustigheid, hem botsbollig aan den hals zou vliegen en 't gelukspel voor haar zelf en voor hem zou gebroken zijn. Hij had haar niets te zeggen of te vragen, met de oogen alleen en in koele vriendschappelijkheid mocht hij ervan genieten.

Schellebelle scheen daar tevreden mede en ze verdroeg dat stille minnekozen en 't sprekende gelonk zonder iets meer te vragen van den schoonen, flinken boerenzoon. Ze stond als een nuchter kind dat niet weet van waar 't komt of waar 't haar leiden zal, overdaan door de veelte, ontroerd door het te hooge geluk dat ze niet begrijpen kon, dat haar bedwelmdde en ze meende nog altijd, gelijk dien keer dat ze hem ontmoet had in den stal, dat 't droomen waren. Nu wenschte ze niets beter dan dat de droom lange nog zou aanhouden. Van 's morgens vroeg zag ze Louis afkomen waar ze bezig was in den stal; binst den dag waar ze wrocht op het veld, bleef ze zoolang in onrust tot ze Louis het wegeling zag opstappen. En dan voelde ze 't als een streeling op hare handen en van onder den breeden rand van haar strooien hoed wist ze dat ze in zijn blikken stond heelegansch, als in den zonneschijn. 'S noens, in de keuken at hij aan de kleine tafel bij den boer en de boerin maar zijn wezen was gekeerd naar de plaats waar zij zat bij 't volk aan de lange tafel. Na den noenestond kwam hij telkens bij de lange tafel koffie drinken en dan zat hij — als bij toeval — altijd rechtover Schellebelle en terwijl alles aan hem rustig bleef en onverschillig, zocht zijn voet onder tafel waar hij haar voet vinden kon en dan bleef hij zoolang zitten tot het meisje ook moest opstaan omdat al de anderen reeds weg waren. Schellebelle liet hem begaan, haar gemoed was zoo zuiver dat ze nergens gevaar in zag en het stille, geheime liefkozen was haar een gewoonte geworden. Maar als 't gebeurde dat ze meisjes ondereen, na 't werk of in der noenestond aan 't spel en aan 't robbelen waren, en de boerenzoon er zich ongevraagd in mengen kwam en meêdeed in de plagerij, dan dorst Schellebelle stouter dan de andere, Louis te keere gaan en verraadde ze in haar opgewondenheid haar vertrouwelijken omgang met hem. Maar als de boer ver vandaar was, kon dat ook geen kwaad en liet hij zich gildig bespringen, nat' gieten of anderszins voor den

duts houden. Zoo kwam het dat Marietje Verlinde en Fientje Vandoorn naderhand Schellebelle plaagden met te zeggen: dat zij nog wel de boerin zou worden hier op de doening en ze den rijken boerenzoon zou trouwen! Dan schaterde zij van 't lachen als wilde ze den overvloed en de macht van haar geluk in klinkende trillers rond haar uitstrooien.

Maar 't geen al gekkend en voor de leute door de meisjes gezegd werd uit zottigheid, gerocht in 't stille en ernstiger bekondigd, zonder dat Louis of Schellebelle er iets van vermoedden. Zoover kwam het dat Sofie, de vrouwmaarte er eerst iets van had hooren ronken en 't naderhand met eigen oogen bestatigde dat er iets omging tusschen die twee. De ernstige, veertigjarige huismeid rekende het tot haar plicht te vermijden dat er den jongen heer een onheil zou overkomen; en 't uitbundig geschater van dat aanhalig jonge ding had haar reeds lang verveeld. Daarom nam ze de schuiverluite eens in een hoekje en zegde het haar voorzichtig maar duidelijk:

— Kind, zegde ze, ge moet u wat stiller houden, ge zijt zonder ondervinding en veel te jong om alzoo rond Louis te draaien... 'K weet het wel: g'en doet het niet uit erg, anders zoudt gij 't wat meer verduiken — nu doet gij 't dat iedereen het merkt en men begint ervan te spreken! Geloof mij, meisje, daar en komt nooit geen goed van en als er iets gebeurt, 't zal gij zijn die de keerse uit blaast. Ge moet u wat stiller houden, ze zouden met u lachen, de menschen, en zeggen dat ge uw boontjes te weken legt om den boerenzoon te visschen — foei, ge zijt nog maar een kind; Louis en peinst op geen stalmeisje, wat?! en 't en zou maar moeten gebeuren dat 't aan den boer zijn ooren komt, ge vliegt op strate!

Schellebelle stond als een deugniete die op heeterdaad betrapt wordt — ze roodde tot boven het voorhoofd, haar keel was lijk gewurgd zoodat ze geen woord uitbrengen kon. Ze beefde over heel haar lijf. 't Was zoo onverwachts gekomen en als een steen op haar gemoed gevallen en 't geen ze nooit en deed: van spijt perelden de tranen uit haar oogen en liepen in dikke druppels over hare wangen.

— 'K en kan 't niet helpen! 't Is mijne schuld niet! stamelde zij eindelijk en snikte erbij.

Sofie die 't zoo erg niet gemeend had, wilde 't nu verzachten:

— Doe 't geen ik zeg: Louis is een zottebol, laat hem loopen, hij zou u 't hoofd verdraaien u achterna uitlachen, toe. 't Was erger dan een dondervlaag op 't meisje gevallen. Spijt, ergernis, wanhoop vervulden haar. Ineens stond zij ont-nuchterd, vóór de werkelijkheid. Haar voornemens waren wreed: ze zou nooit meer lachen, niemand meer bezien, niemand meer aanspreken!

Den eersten keer dat ze 't wezen afwendde, kwam Louis haar vragen wie haar gebeten had en waarom ze kwaad was. En op den stond begon het meisje en deed hem volle bekentenis van 't geen er gebeurd was. Hij schaterde van de leute:

— Wel! riep hij, die oude meid: stoort ge u daaraan? ze is jaloersch omdat ik tegen haar niet en speel. — Er zal u niemand geen kwaad doen, zei hij ineens ernstig. En aansonds weer op den ouden toon:

— Verlangt ge naar de slijting? vroeg hij.

— O! riep ze en de begeerte straalde naar hem op. — En gij, Louis?

— Ik ook.

Die eenvoudige afspraak herstelde weer haar geluk en de ruste. Ze wisten van wederkanten hoe hunne begeerte ging naar 't zelfde doel. Die vlasfooie gloeide in hun verbeelding en hun verlangen stond ernaar alsof ze wisten dat die dag hen iets brengen zou, meer dan wat luide en uitbundige leute en gezang en dans. Maar bij alle twee leefde dezelfde herinnering en het teedere gedroom aan 't ontluiken van hunne genegenheid en verwachtten ze van dat feest op den vlaschaard iets terug van 't geen ze er reeds genoten hadden in den schoonen lentetijd.

III

De zonne verrichtte cenbaarlijk en zonder stoornis haar grootsche zomerwerk over 't land. De vruchten te velde hadden nu hun vollen wasdom; waar ze de vochtigheid of de veite kregen uit den grond, stonden ze weelderig opgegroeid en sterk in hun groen; waar ze te kampen hadden tegen droogte begonnen ze nu te lijden en hare kleur te schieten want in langen tijd was er geen regen of lavende dauw uit de lucht

gevallen en van omhoog kwam de dingelende hitte die broeide. De vlaschaards waren als bij mirakel bewaard gebleven voor onweer en hemelsch geweld en de brooze herels stonden nu zoo ver op den zomer in hun volle lengte uitgegroeid, als draadjes zoo fijn zonder een kroomje, dat 't zelfs wonder scheen hoe de vrucht zoo rilde opgeschoten, heur stand hield op de teere schachtjes. Geen wind had ze genaarsd heel den tijd van hun wasdom. De groene bast was geel geworden en al wat er nog groene aan was gelek een weerschijn uit het wazige van den ondergrond. De vlugge zwaluwen waren er nog altijd aan 't wicken over 't effene vlak. En van de schoone rust en goede eenzaamheid had de vlasvinke gebruik gemaakt om midden in den vlaschaard haar nest te bouwen. En nu zat ze er heele dagen te weven aan het zelfde liedje en wiegde ze soms op eene van de draadfinje herels alsof ze een luchtige vlinder ware. Nog andere vogels hadden er hun woonst aangelegd en leefden er ongestoord als in blijde bijeenkomst. De zonnige uchtenden en de warme namiddagen lang kwamen zij er spelemeien en begingen zij verder in neerstigheid de werkzaamheden elk volgens staat en noodwendigheid. Maar meest zaten ze er te pruttelen en te prazelen alsof er voor 't overige nog al de tijd was en de zomer zonder einde zou zijn. Geen een van 't gevlakte volk en scheen er bekommerd en merkte niet hoe aan elk sprietelingje en aan de uiteinden der omgebogen rankheid der vlasherels, iets te zwellen begon en hoe er stilaan over 't opperste vlak en door de wriemeling der verwerrelde ippens iets als een blauw oogje begon te ontluiken, hier en daar eentje nog maar, als een blauwigheid die in stofpoeier over het vlak der gouddraden van het gele ploezewerk geblazen werd. Een dag later was het blauw reeds uitgezet en lag het als een fijne tikkeling opengespreid en van nu voort kon men de oogblauwe klokjes zien die als struiveltjes aan ieder hereltje bengelden. De bloei lag op het vlas, zoo blauw nu werden de vlaschaards alsof ze 't blauw van den hemel over heel het vlak weerspiegelden.

Voor de menschen was de vrucht nu zoo goed als gewonnen. Nu ook zou het uit zijn met de rust en de goede stilte die als een adem van de zon over 't land gelegen had. Medeen

begon 't beweeg en de roering: overal, langs alle wegels kwamen de vreemdelingen die 't land afketsten en doorkruisten — twee en twee gingen ze elk zijn wegen, de vlas-kutsers, de leiënaars, de koopmans, de aanbrengrers; al stevige kerels, goed geschoeid, stapaans gaande met den krombekten stok, kwamen ze van al den westkant 't land in en overal bekende men ze aan hun blauwen kiel en zijden mutse. Ze trokken de vallei neerwaards en ze zochten rond overal waar een vlaschaard te speuren viel. En waar ze er eenen vonden naar 't gedacht, stapten ze erin met vuile voeten, woelden in de herels inet de handen, monsterden en maten de lengte met de vuisten en trokken er te midden eene handsvoel en vlochten de tressen en droegen ze mede op hun weg. Waar de eenen vertrokken waren, kwamen de anderen en deden hetzelfde. Dweersch door de evenheid der schoone vrucht mieken zij gangen en straten zonder op 't speur te letten van hun voorgangers.

Van nu voort kwamen de boeren ook van hun hof en waar ze malkander ontmoetten of op de makelaars botsten, begon de eindeloze kout over de ongelooflijke schoonheid van 't vlas en werden er ongelooflijk hooge prijzen uitgesproken. Al wie kenner was wilde zich ermede bemoeien; er werd getwist en getierd. Te midden 't land en allerwegen zag men boeren en koopmans groote gebaren maken, achteruitgaan, vertrekken en terugkeeren als kluchtspelers, den pandslag geven en al te samen vertrekken waar er eene herberg stond langs de bane of naar den boer zijne hofstede om 't accoord te sluiten. Alhier, aldaar stond er allicht een meitak in enkele partijen ten teeken dat de vlazzing verkocht was en dat de koopers of vlaskutsers er voortaan mochten uit blijven.

'S zondags na de hoogmis tot overnoen, en in den namiddag tot laatavond waren de boeren hard in de weer in alle herbergen over den uitval, verkoop en levering der vlaschaards. Dat was het eenige belangrijke over heel de streek. Van al hun levensdagen hadden de boeren zulk geen jaar geweten; nog nooit was 't gebeurd van zooveel en zulke hoedanigheid van vlas! En 't wonderste van al: dat het algelijk aan ongelooflijk hooge prijzen betrokken werd. Den uitslag en den stand van al de vlaschaards was nu gekend: de vrucht stond

er gelijk ze moest geleverd worden. En gekscherend werden nu de stoute voorspellingen van 't uitkomen heropgehaald en werden de vroegere welweterijen vergeleken met de uitkomst. Menige boer die te meie zoo luide gestoft had, moest nu stille zwijgen en zat zijn spijt te verkroppen. Waar ze in groepjes bij de bolletraag zaten of vóór de deur van de herberg in de koelte aan hun tafeltje elk met zijn pinte bier en zijn pijp, werd de streek nu geheel overlegd.

Die wel gemest hadden of in nat land gezaaid, waren de gelukkigen. 't Was te ziene aan Legijn's vlas en aan Verokens... en Vermeulens. Legijn had den mest gespaard uit gierigheid; Veroken had willen zijn kunsten toonen en boeren naar de nieuwen snuf en had chemiek gestrooid, en Vermeulen had beter in de leegte gezaaid, dat was de algemeene overtuiging der boeren.

— Maar wie zou er zoo'n droogte verwacht hebben?...

— Als men 't op voordeel maar weten kon.

— Een beetje meer nattigheid en Veroken zou wel vlas gehad hebben! meende Bovin; 'k heb dien vlaschaard gezien in zijn eersten groei...

— En wie had het verwacht van Verschaeve's stuk? — Laat het nog veertien dagen schoon weer en Vermeulen's vlas zal ook wel steiten — 't groeit nog!

— Verschaeve en Sobrie zijn de twee primussen! Dàt is vlas! Hebt ge nog zoiets gezien?

— Al van éenen voortgang, effen als een laken, fijne, fijne stoffe, goud geluw en een top! tien handen lang, overmeten!

Ze tinsten malkaaf om prijzen te weten. De verkoopprijs was 't geen waar ze meest naar benieuwd waren.

— 'K heb hooren zeggen dat Sobrie verkocht heeft aan honderd-vijftig ... merkte Stubbe.

— 'K zou 't moeten zien! zegde Bovin.

Het bleef echter bij gissingen: van al die daar zaten, was er geen een boer die uit viel en zijne koopsom bekend miek, en ze zouden het toch niet geloofd hebben van malkaaf omdat ze bij hun eigen wisten dat er altijd gelogen en overroepen werd in 't zeggen van den prijs. Of hij verkocht was of niet verkocht, dàt mocht iedereen wel weten — de meitak toonde het ten andere — maar vlakaf vragen: hoeveel

hebt gij gekregen? dat doet de boer niet omdat hij toch op geen betrouwbaar antwoord rekenen mag. Elk was te preusch met zijn eigen opbrengst en wilden ze overdrijven in de weerde ervan. Een ander punt dat hunne eergierigheid raakte en ook moest bloot komen, was: de aard en de hoedanigheid van de vrucht.

De slijttijd naderde en voor elken vlaschaard was er eene van de twee gevallen die de zaak beslist in 't voordeelige of in 't nadeelige sloeg: — Blauwroote? — Leiroote? — De boeren benaderden het woord en stelden de vraag zonder 't ding bij zijn naam te noemen; met een oogknipje verstonden ze 't van malkaar. — Hoe slijt ge? Hoe levert ge? Moet het naar de Leie? Wordt het hier geroot? Is 't blauw vlas? of niet? —

Dat „woord” vloog nu over heel de streek. Als de boer maar zelf over die zaak had mogen beslissen, zou 't vlas wel allemaal naar de Leie gezonden worden, maar hierin viel er niet te zuren: de koopmans waren te slim. Het gemeene vlas bleef de boer gewoonlijk houden tot hij 't zelve gehekeld en geroot had in een put te lande en gebleekt op zijn kouters. „Blauw- of Veld- roote” heetten ze dat. Maar 't vlas van goede hoedanigheid, 't vlas van deugdelyken aard, dat kwamen de makelaars van den leiekant voor kostelijke munte opkopen; de boer droogde 't op 't veld en stak het dan in de schuur tot hij zes maanden later of langer nog, de levering mocht doen naar de Leie. Alwie zijn vlas op die wijze niet verkocht kreeg, werd aanzien voor een hottekrotter en hij moest doen als de koeiboertjes die hun hoopjes „pruts” ergens in een put dompelen, de peste verwekken op 't land en er later, maanden lang hun werk van maken om 't open te leggen en 't te keeren tot de zwartigheid er wat uitgebleekt is. De glorie van den boer bestond in den hoogen verkoopprijs maar bovendien om zijn gesletene vrucht op 't land ten toon te stellen, in hagen eerst en dan in goudgele bundels opgebonden en gemijt, rauw in de schure te steken en later als de levering te doen viel, het in hooge voeren te laden en met vijf, zes andere boeren, als een machtige stoet in lange karavane uit te zetten met al de peerden die ze hadden, heel de reke wagens naareen, uit te zetten leiewaards! Daarom hadden ze er nu hun behagen in malkanders vrucht te verleggen:

— Er is veel schoon vlas maar ook veel paddevlas, pruts, beweerde Verstraete. Ik heb er vandage gezien: al de herels waren gestreuveld.

— Die stoppig vlas hebben, zullen ook boffen, meende Verfleter.

— Ik ben vandage langs eene partij gegaan die heel be-
loopen was: de roest lag op de herels lijk ijzermaal, zei Bruintje.

— Cannaert's vlaschaard is vergeven van de ruie en geen vier
handen lang, riep Bovin, en wilt ge den boer hooren, aan
zijn klap zal hij honderd franken krijgen voor zijn leievlas!

Ze loechen ondereen maar wisten wel dat er buiten hier en
daar één die mislukt was en wat kleinigheid, er dees jaar niet
veel veldroote en kerneutelig vlas zou zijn op de streek: de
makelaars liepen te dul en 't was door den band à leievlas
dat te koop stond. De boeren zetten er dien avond een goede
pint op en strekten de beenen uit om te toonen dat ze gemak-
kelijk zaten en tijd hadden.

— Te naaste weke zal de verkoop ver opgeschept zijn,
meende Duitschave en eer er te slijten valt hebben de boeren
niet veel te verrichten, — geef me nog een pint.

Ze bleven of gingen verder naar den Arend, 't Gemeentehuis
of naar de Vlasbloeme hunnen avond verdoen in volle rust,
onbekommerd over hun kostelijke vrucht die rijpe bijkans,
onder den blooten hemel stond in 't gevaar van vernield en
vernoozeld te worden.

Hun zware, vette, deugdelijke lach klonk door den avond
en hun gladgeschoren, bruin-roode wezens glommen van lust
en welgezindheid.

Eenige dagen hield de drukte alzoo aan op het land —
't vlas was al uitgebloeid en 't blijdeblauw was vergaan als
een droom, maar de makelaars en kooplieden met hun blauwen
kiel en mispelaren stok, ketsten nog altijd de streek af.

Dagelijks kwamen er zes tot acht van die kerels naar
Vermeulens vlas en op Vermeulens hoeve, maar de boer
zegde telkens en onveranderlijk, kortaf: dat hij geen vlas te
koop had. Nauwelijks waren er twee weg, waren er reeds
twee andere en gedurig moest men Vermeulen gaan zoeken
of aan 't klokje trekken om hem te doen naar huis komen.
Ze brachten de stresse vlas mede van den hoogkouter en ge-

zien den slechten uitgroei van den vlaschaard, boden ze nog een betrekkelijk hoogen prijs omdat de vrucht van nature goed was en de aard edel scheen. De vrouw had wel goesting om een voordeelig aanbod mede te nemen maar ze bemoeide haar met geen koopmanschap. En Vermeulen wilde niet verkoopen. Hij bleef koppig.

— 'K ga het een jaar of twee in de schure houden, vriendschap, antwoordde hij op alle aanbod. De boer had geen zin om te verkoopen, zijn hoofd was elders weg en zijn gedachten bewrochten nog altijd die groote zaak die hij wikkend en wegend was. In alles wat hij in zijn leven voor belangrijk aanging was hij altijd traag maar dan nam hij ook altijd eene vaste beslissing en eens dat de beslissing genomen was, dobberde of twijelde hij niet meer.

Hij wilde eerst rijpelijk overwegen om eens dat de „ja” of de „neen” gezegd was, geen spijt te hebben over zijn handelen. Dag en nacht liep hij nu met dat ding in den kop en hij had nog geen beslissing genomen. Met zich zelf had hij de zaak al doorgekapt: met de hapering tusschen den keus van 't geldschieten en 't behoud van zijn opperste meesterschap was 't gauw uitgemaakt: zijn zoon moest wèg! geen opkomer wilde hij waar hij aan 't zakken was, geen jonge boer tegenover een oude; dāt zou hij nooit dulden. Maar nu hij vóór de daad stond en handelen moest en de gelegenheid daar te grijpen lag, stamde hij nog om botsbollig met zijn voorstel bij zijn vrouw voor den dag te komen. Niet dat hij haar vreesde of dat haar opperen in iets zijn wil zou doen keeren, maar de vrouw was door den langen duur iets als zijn beter ik geworden, iets als zijn eigen geweten; 't was zij die hem de waarheid zegde en hem tegenhield als hij zich door drift of overmoed zou vergeten en onmenschelijk wilde zijn omdat hij in een haastigheid besloten had iets te doen waarvan hij de dracht niet meer berekenen kon. Om nu ineens zulk een hof te koopen en te stoffeeren was hij niet verlegen, maar om die „vrouw” te vinden voor Louis dat was voor hem eene zaak waarvoor hij vrouwelijke hulp behoefde. Hij stond vóór die „vrouw” als vóór een muur en kwam met denken en overpeinzingen niet vooruit. Legijn had hij reeds gesproken en daar had hij vernomen dat hof en land openbaar zou verkocht worden en

dat prijzie en overname uit de hand zou geschieden bij overeenkomst met den kooper. De verkooping zou aangekondigd en uitgeplakt worden, daarover mocht Vermeulen dus gerust zijn. Daarenboven was er geen felle mededinger te vreezen voor die gelegenheid want om zoo iets te bespringen moest een boer vast in zijn koorneerde zitten. Maar 't uitspreken, 't bekendmaken in huis, 't eerste woord doen dat schrikte hem af.

— Hoe zal ze 't opnemen? was voor Vermeulen de groote vraag, want 't stond in zijn verbeelding dat zijn besluit tegen den loop der dingen inbruischte, dat zijn vrouw 't niet menschelijk zou vinden... hij voelde dat er iets haperde aan 't geen hij stuk voor stuk in zijn hoofd had opgetimmerd en dat ze met één woord en haar gezond verstand, heel zijn bijgebrachte bewijsredens zou ommeslaan. Hij vreesde maar hij wilde 't toch uitvoeren, en alzoo bleef het uitgesteld. Hij liep over 't hot met de ingrimmigheid op het wezen, hij draaide in de keuken rond Barbele en trok dan weer in de beste kamer om alleen te zijn en zijn cijfers te herwerken.

Van bachten de gordijnen, aan de vensters, waar niemand hem zitten wist, loerde Vermeulen over de werf en zag hij tot in de opene deurgaten van schuur en stalling, alles wat er onder 't volk gebeurde. Dat was nu zijn beste tijdverdrijf. Met die kommernis in zijn hoofd en de stoppige misnoegdheid in den zin, kon hij min dan ooit geruchte en gerel verdragen, stak de leute en 't lachen hem tegen bij 't volk. Hij zag hoe knapen en meiden malkander zochten en meer van de leute hielden dan van 't werk. Van Louis had hij al verscheidene keeren gemerkt hoe hij lust kreeg en meedeed in die zottigheid en hoe hij zich gemeenzaam hield in den omgang met dat meissevolk. In ander geval zou hij daar geen erg in gezien hebben, nu echter dat hij aan 't pluizen was en begeerde 't geen hij vroeger uit alle macht vermijden wilde, zocht hij eene botsing met zijn zoon en eene reden om zich vierkant uit te spreken en in gramschap vast te stellen 't geen bij hem nu reeds vast stond: de scheiding.

't Was altijd bij die zelfde rosharige, jonge meid dat hij Louis doende zag. Hij had het gezien in de keuken hoe hun oogen naar malkander gingen alsof ze elkaar zouden opslikken van begeerte, zoo gaapte hun blik. In den noenestond had hij

het koppel vervolgd om iets te betrappen en er met een schreeuw tusschen te springen en ze met een vloek te doen opschrikken. Hij zag zichzelf in gramschap vervoerd, de deerne afranselen en zijn zoon schandalig 't hof ontzeggen... Hij verlangde en begeerde zulk eene ontdekking maar tot nu nog was al 't geen hij gezien had: zotternij in 't gemeene, malkander met water bespeiten en wat trekken en tinsen. Vermeulen bleef loeren en zat als een kater door de verdiepen en hield zich gereed om uit te springen.

Terwijl heerschte op 't hof de zöttigheid en de leute den dag door, elken noenestond waren knechten en meiden aan 't tornooi en ging het soms geweldig en met veel geruchte. Louis die nu zijn liefhebberij in de meisjes gesteld had en goedsmoeds wilde genieten van de leute en Schellebelle die zot was als een kermispeerd — noch d'een noch d'ander wisten zij dat ze bespied waren en vreesden zij geen ongeval of dat 't zoo nakend kon uit zijn met hun leute. Louis vooral vreesde niemand. Sedert de vrouwmaarte haar neus in zijn zaken gesteken had, deed hij het als een preufstuk om haar te verontweerdigen al wist hij innerlijk dat het tegen zijn aard streed en hij zich verweet dat 't beneden zijn waardigheid was van boerenzoon en hij betuigen moest dat 't meisje er eens of anders leed zou door hebben — hij deed het tòch en in zijn overmoed besloot hij: ik doe 't omdat mijn zinnen er nu op staan, omdat 't mij behagelijk is en omdat ik nu wil zien wie 't me verbieden zal. Wat zou het wel, als ik, jonge kerel, geen plezier mag zoeken!?

Van een dieperen drang in zijn hert, of dat hij op het meisje verslinderd en verhankerd was en 't niet meer missen kon en haar zien moest uit behoefte voor zijn oogen, daarvan was hij nog onbewust. Bij zichzelf hield hij 't nog altijd als een liefhebberij, iets dat als een breede zwaai van genegenheid in hem was gekomen, een drang om alles te beminnen en te omhelzen, met den zomer en met de hitte en met de eerste bewuste schoonheid van 't jaargetijde en heel de omgeving sedert hij de oogen had geopend en gezien de schattige kostelijkheid waarin hij leefde. Daarbij voelde hij de zuiverheid van zijn eigen inzichten: al wat hij beging was in 't opene van den klaren dag, waar 't alleman zien mocht en niets van 't geen hij

zocht moest bachten hoeken of kanten gestoken worden. Wanneer hij de zinnelijkheid voelde stoken, kwam zoohaast zijn diep ingeboren eergevoel boven. Dat bracht op den stond de beredendheid en de verkoeling. Daarom ook vermeerde hij zorgvuldig en met bewusten zin al wat hij als gevaarlijk vreesde en 't gebeurde maar heel zelden dat hij Schellebelle of een andere meid alleen of in 't halfduister ontmoette. In den laatsten tijd echter had hij reeds eenige keeren toegegeven om met bedachten raad Schellebelle alleen op te zoeken waar ze was en haar een wordeken in haar oore te klinken. Hij had haar geen geheimen te verklaren maar hij deed het alleen om dien heel bijzonderen blik van hare oogen die als diepe spiegels heel haar zuiver gemoed lieten zien... en de lachkuiltjes in haar wangen en 't vel van haar hals waren hem ook zoo verleidelijk malsch dat hij de gelegenheid niet laten kon om haar eens vrij en ongemerkt toe te lachen. Als hij voor den noen, een weinig vroeger dan gewoonlijk met de peerden naar stal kwam, wist hij dat het meisje alsdan geregeld de kalvers in den boomgaard te drinken gaf. Met 't verheugende voorgevoel om zijn oogen en zijn herte deugd te doen, draaide hij dan langs daar af en 't schaduwrijke hoekje bachten de stalling en de dikgeblaarde vliertrunk aan 't poortje van den boomgaard en 't dikke veie gras stond er zoo malsch op die verloren strook grond waar men weinig kwam — heel dat hoekje had zijn eigen bekoring met de rustigheid omsloten op drie stappen afstand van de roerende doening en 't volle rumoer der opene werf.

Terwijl Louis in 't deurgat stond van den stal, dat hij de peerden uitgespannen en haver gegeven had, zag hij 't meisje afkomen met twee volle akers melk naar de keernkamer toe. Daarna moest ze de kalvers bestellen in den stal en de kalvers in den boomgaard. 't Was daarom dat hij aldoor den koeistal, de voordeur in en de achterdeur uit, al bachten de schuur naar 't lommerhoekje ging waar hij zijn „zonnebloeme” afwachtte.

Hij wilde haar nog eens zien en toonen dat 't geen waar was 't geen ze hem plagend verweet: dat hij grootsch was en fier in zijn doening.

Schellebelle scheen weeral blijde verrast en ze liet maar seffens heur blijdschap zien omdat hij gekomen was.

— Hier hebt ge 't gevonden in de koelte newaar! riep ze luid.

Hij stond met 't poortje in zijn hand en plaatste zich vóór den ingang:

— Hier niemand dóór of 't moet inkomgeld kosten! riep hij om haar te plagen.

Ze stond met een vollen akker aan iedere hand, weerloos.

— Toe, laat me voortdoen, Louis; 'k ben op mijn achterdeel — 't zal noene luiden en 'k moet nog zoovele doen.

Ze naderde en met heur borst vooruit, wilde ze hem wegstuiken, maar hij pakte haar bij den kop en nu ze toch niet anders kon en geen melk storten wilde, moest ze hem laten doen en de duchtige wribbeling van zijn harde handen verdragen.

— Bezie me nu nog met uw dulle kijkers, deugniete en zeg dan nog dat ik me gesloten houde omdat ik te fier ben!

Opeens slaakte 't meisje een kreet, liet haar twee emmers vallen en vluchtte in eenen sprong bachten de vlierstruiken weg.

Toen Louis zich verrast omwendde, stond hij vlak tegenover zijn vader en op 't zelfde oogenblik vreesde de jongen een ongeluk.

— Wat moet ge hebben van die vuile meid? riep Vermeulen en hij bezag zijn zoon als een verwoede blekstier.

— Laat gij 't vrouwvolk zóo aan uw lijf hangen? 'K stamp u van 't hof als een stomme koeier als ik 't nog zie. De boer keerde zich om en ging alsof 't heel bij toeval was dat hij zijn zoon betrapt had met die meid.

Louis bleef staan, geslagen en de ontroering doordaverde heel zijn lijf. Hij had geen woord tegengesproken zoodanig had 't vershot hem gepakt. Zijn vaders wezen had hij nog nooit zoo ontsteld en leelijk gezien, maar hij had zijn vader vlak in de oogen gekeken zoolang tot hij in 't deurgat van den koeistal weer verdwenen was. 't Eerste oogenblik der ontsteltenis, toen hij met de handen aan die meid vóór zijn vaders oogen stond, had Louis de schaamte gevoeld die hem bemeesterde: hij stond als een beteuterde schooljongen en wist geen verschoning voor zijne misdaad. In zijn vaders oogen zag hij 't verwijt van zijn eigen trotsch gemoed omdat hij zich misgaan had als zoon van de hofstede. Die blik vernederde hem en den

spijt voelde hij omdat hij eraan hield in 't aanschijn van zijn vader te staan als een ernstige kerel die zich met geen vorderijen bezig houdt. Maar bij dat éene schimpwoord, toen zijn vader haar: die „vuile meid” had geheeten — in de weerdij van een oogpink, was hij zijn verschot te boven en had hij zich opgesnapt en voelde hij dat zijne en hare deftigheid en eerlijkheid niet aan te raken waren — zijn spijt veranderde in grámschap. Dat scheldwoord ruide zijn bloed op alsof 't tot hem zelf gericht was. Nu voelde hij de schaamte omdat hij daar gestaan had zonder een woord te vinden om haar te verdedigen, was hij kwaad omdat hij 't zoo lijdelijk verdragen had als een nuchtere jongen. 't Was niet uit vrees, maar door 't verschot, dat hij gezwegen had; want allang vond hij die dwingelandij van zijn vader onverdragelijk en was hij 't moe om altijd gewillig en gedwee de grillen van den oude uit te voeren. Maar nu ineens werd de jongen een verachting gewaar voor dien stoppigen vent omdat hij zich als breekspel kwam stellen in 't geen hij zelf aanzag als zijn groot geluk en zijne onschuldige genegenheid. — Wat was er daar „vuil” aan? Hij achtte zijn geluk zoo zuiver als zonneschijn; 't behagen van zijn ziel had hij nooit anders dan met de oogen aangeraakt.

— Wat vaag ik wel mijn botten aan uw dreiging, oude blekstier! ik doe wat mij aanstaat! De jonge kerel voelde zich gekrenkt door 't geen hij als een blind gezag op zich voelde drukken; in de hitte zijner vervoering, zonder te weten wát hij wilde of wát hij doen zou, stak hij de gebalde vuist op naar de deur van den koeistal waar zijn vader verdwenen was en met een grijnzende voldoening, knarzetandend, miek hij kwade besluiten, wilde hij opstand en in een woord uitte hij heel 't gedacht en zijn meening:

— Gij zijt oud, ik ben jong! gromde hij — wij zullen zien.

Van de twee kende hij zich van nu voort als de sterkste; zijn schoone toekomst zag hij open liggen en er kriebelde iets in zijn armen omdat hij met forsche macht zijn stand wilde overweldigen.

Eens dat zijn vader aan de innigheid van zijn gedachten roerde, zou 't uit zijn met de lamme onderdanigheid. Nu werd het waarachtig wel de tijd voor den jongen boer om den ouden boer te toonen dat er ook een wil in zijn kop gegroeid was en dat hij besloten had zijn eigen wegen te gaan. — Die

vuile meid! 'k zal er mede omgaan, al ware 't maar om u te tergen, gromde hij.

Van langerhand echter kwam de kalmte den jongen zijn gemoed bedaren: hij zag de oneenigheid in 't verschiet, den haat en dan overviel hem een groote droefgeestigheid alsof er iets schoons verbroken en te niete gedaan was dat nooit hersteld kon worden: de schoone, geruste zomerdroom was geschonden, nù juist dat 't heerlijkste te gebeuren stond.

Die schok had Louis ineens wakker en voor 't werkelijke gesteld — zijn vader wrocht hem tegen — en nu zou het onbekommerde genot, de jongenslust uit zijn. Het meisje zou hem niet meer durven bezien, of zou ze weggezonden worden? Nu, zoo onverwachts en niet voorbereid, stond hij op den scheidsweg, zou hij de eene of de andere richting op moeten; kiezen moest hij: onderdanig en brave zijn, verzaken ofwel: in opstand komen en zijn eigen gedachten, zijn geluk een gestalte geven. Hij zag: als hij het spel voort wilde drijven hoe er kortelings eene uitkomst ene en einde zou zijn, maar voor die uitkomst schrikte hij en dat einde kwam in strijd met zijn hoogen stand van boerenzoon. Nu bleek het eerst hoe gevaarlijk zijne genegenheid worden kon en hoe zijne toegeeflijkheid toch maar een meisje gold, een meisje als een blomme maar niets meer dan een blomme. Hij wist niet wat hij doen moest. Intusschentijd was het noene geluid en was de maaltijd afgelopen en was er niets gebeurd van 't geen hij vreesde: alles bleef op den ouden voet in de keuken en op heel de hoeve.

IV

Nu meende Vermeulen eene reden te hebben: zijn haperen om met zijn voornemen uit te komen, was ineens weggevallen. Na den noen zocht hij Barbele in de keuken alleen te krijgen en zoogauw de vrouwmaarte naar buiten was, begon hij en zegde vlakaf:

— 'K ben begoest om Legijn's hof te koop.

De vrouw had woord voor woord, de reden goed verstaan en toch bleef ze met open mond en bezag den boer met angst in de oogen als vreesde ze dat er hem iets haperde.

— Wat? hervroeg ze luide.

— Dat ik Legijn's hof meen te koop en — voor Louis, riep hij ongeduldig als tegen iemand die hardhoorig is.

— Maar boer! schreeuwde Barbele nu geheel ontsteld: dat en zult ge toch nooit doen?

— Waarom niet? zullen we nog ooit zulk eene gelegenheid moeten weigeren?

— Gelegenheid? wat gelegenheid? voor Louis? moet Louis geplaatst worden? . . . hij is geplaatst!

— Waar is hij geplaatst? deed Vermeulen met gemaakte verwondering.

— Wel, hier op 't hof! hij is onze eenige zoon — geen een van de meisjes zal aanleggen om met een boer . . .

— Hier? snapte Vermeulen haar af, hier? *wij* zijn hier geplaatst! — Louis niet! of meent ge dat we doen lijk Legijn: ons levend begraven in een renteniershuis?

— Maar wat is er? vroeg de vrouw beangst, hoe komt ge erop? wat is er met Louis? wil hij weg? ik weet er niets van.

— Weet . . . er . . . niets van! treiterde de boer haar na.

— Wel? zijn we niet goed alzoó bijeen? We worden oud, man en als we niet meer weg en kunnen, wie zal er dan hier . . . ?

— Hier? Wij, oud? schreeuwde Vermeulen; zijt gij oud? ben ik oud? Wie zegt er dat ik oud ben? Louis heeft zijne oudde en ziet ge niet dat hij verslingerd is aan 't vrouwvolk.

— Aan 't vrouwvolk? gilde Barbele.

— Hij moet trouwen, bezorg gij hem eene vrouw, ik bezorg hem een hof, zoo hebben we dan onzen plicht gedaan, besloot Vermeulen.

— Maar word ik zot? riep Barbele, wat hoor ik? verkeert hij? met wie?

— Zijt ge blind, wijf? ziet ge niet dat hij móet verkeer en? anders verhangt hij zich met een ruffe van een meid en krijgt ge schandaal op 't hof. Daareven nog heb ik hem doende gezien, hing hij te spelen aan eene meid, een stomme meid!

De boerin wilde spreken, maar 't woord bleef haar in den mond en haar oogen droegen de verbazing. — Heere God, sta mij bij, zuchtte ze. Dan kwam de vrouwmaarte binnen en de vervaarlijkheid bleef in de stilte bevangen die plots in de keuken heerschte. Vermeulen vertrok naar den kouter.

Barbele wist niet wat ervan te houden, heur gemoed was geschokt, ze sidderde van angst en gejaagdheid en ze kon nergens op dezelfde plaats blijven. De onrust joeg haar buiten; ze vreesde dat er iets ergs gebeurd was, dat Louis zondige betrekkigen aanhield, dat de schande op 't huis zou vallen, dat Vermeulen misschien overdreef? . . . Hadden ze ruzie gekregen dat de boer Louis wilde weg hebben? 't Was haar vrees van overlang, ze verwachtte het als eene botsing die onvermijdelijk moest gebeuren — Vermeulen was niet goed geaard op zijn jongen en Louis was aan de jaren gekomen dat onderwerping lastig wordt. Zou ze 't nog kunnen verheelen? weer goed maken tusschen de twee? Ze wilde bescheid weten maar Louis was op 't veld. De onzekerheid pijnigde haar. Wat mocht de boer gezien hebben? wat was er met die meid? met dewelke? Heel den langen achtermiddag kwelde zij zich den geest met kwade onderstellingen. Aan Sofie durfde ze niet reppen. Ze moest wachten. Met eene meid, had Vermeulen gezegd. Schellebeile was nog maar een kind en wat speelziek en altijd aan 't gabberen... maar kwaad kon er niet in steken. Met eene andere? Louis zal 't gedaan hebben in 't spel. Dat hij zijne eere en zijne toekomst alzoo zou weggooien, dat geloofde de boerin niet. Louis kende ze daar te verstandig voor. Maar ze wilde 't hem vragen. Van lang voor schoftijd hield ze de wacht en zoogauw ze de peerdsbellen hoorde, was ze al van de stoep naar de stallen toe. Ze vervolgde Louis overal waar hij ging, in 't voederkot, in de schuur en dan draaide ze kwansuis bij den verkenstal en winkte hem stil bij haar te komen.

— Kom e-keer meê, zegde ze; 'k moet u iets vragen. Ze ging door den koeistal en leidde hem mede op 't eigenste plaatsje bij 't hekkenpoortje van den boomgaard en daar hield ze stand.

— Wat heb ik daar gehoord, mijn jongen, dat ge zoudt van hier weg willen? vroeg ze.

— Weggaan, moeder? waar? wie zegt dat?

— Hoorde ik niet dat vader een hof moet zoeken voor u; dat ge wilt trouwen?

— Een hof zoeken? Trouwen? loech hij luidop, en met wie? 'k weet er geen woord van!

— Is er iets omgegaan tusschen u en vader? Hij ziet er zoo misnoegd uit.

— Vader is altijd misnoegd.

De vrouw wilde iets vragen maar ze vond geen begin; ze stond beschaamd en verlegen, ze roodde alsof ze eene oneerlijke verdenking gedaan had.

— Wat is er? zeg het; is er iets Louis? stamelde zij. Ge bronkt heel den dag, ge loopt zonder spreken.

De groote jongen begon ineens zijn gemoed los te laten en zijn stemme stokte:

— Omdat vader niets verdragen kan, snikte hij. — Omdat hij alles in 't kwaad opneemt!

De vrouwe haar wezen helderde, haar kwade verdenking was geweken: nu wist ze dat er niets te vreezen viel met haar jongen. Dat éene woord had haar gerust gesteld. Nu durfde ze 't wagen:

— En wat neemt hij kwalijk, mijn jongen? vroeg ze.

— Omdat ik hier Schellebelle stond te plagen terwijl ze de kalvers bestelde...

— Bah, ge moet dat van vader verdragen, Louis, hij wordt oud en de leute en verstaat hij niet. Hebt ge niets anders gedaan? vroeg ze zacht.

De jongen keek verwonderd op.

— 'K wist wel dat ge nog aan geen trouwen dacht, be-weerde moeder.

— Ha! ha! loech de jongen ineens opgeruimd en gerust. — Zeggen ze dat? 'K ben hier veel te weeldig. En wat is dat van die nieuwe hofstede die vader zou koopen?

— Dat zijn klaps, jongen; de menschen zijn altijd vooruit. — Wie zou er hier dan boeren als we oud worden? wat zouden we doen zonder u?

De jongen bezag zijn moeders open wezen, gelijk ze daar stond in haar lijvigheid met de handen in de zakken van haar blauwen voorschoot en hij voelde hoe goedhertig zij meende 't geen ze daar zegde en hoe haar gezond inzicht heel den toestand doorschouwde en hoe ze door haar kalme goedheid den evenaar en den vrede bewrocht tusschen huns gedrieën.

Hoe geheel anders voelde de jongen zich, hoe veel rustiger met zijn moeder dan tegenover zijn vader. Op haar wezen

lag de goedmoedigheid en een beetje angst scheen uit haar vragende oogen.

— Vader is zoo kwaad niet, zegde ze nog in 't voortgaan door den koeistal, zwicht hem een beetje, Louis, hij houdt zóo aan zijn meesterschap en hij is wat eigenzinnig maar toch niet kwaad . . . en met nog wat geduld krijgt ge 't wel naar uwen zin: hij kan alzoo niet overal meer achter.

Ze raapte een vork van den grond en terwijl Louis naar buiten ging, bleef ze nog wat doende in den stal en keerde dan langs een anderen kant weer in huis.

'S anderdaags, in den namiddag, kwam Vermeulen in huis en trok de beste kamer binnen. Door heel het huis heerschte de stilte en over 't hof laaide de hitte van den zomerschen dag. Toen spiedde de boerin en stak zoetjes de kamerdeur open en ging op haar bloote voeten. De boer zat aan zijn lessenaar en de boerin ging zitten op den rand der kermistafel met 't voornemen in alle gemoedelijkheid eens te kouten met den boer.

— Dat en zult ge toch nooit aangaan om dat hof te koopen? begon zij.

— Bah 'k doe toch, zei de boer zonder om te zien.

— G'en doet, merkte de boerin kalm, Louis en denkt aan geen trouwen noch aan weggaan.

— Wat weet gij daarvan?

— Dat hij het zelve zegt!

— Waarom houdt hij zich dan op met vrouwvolk?

— Vrouwvolk? loech de boerin en ze kruiste de armen over de borst — omdat de jongen met dat simpele meisje een keer gekscheert; maar vervloedig, hij is over zijn twintigste jaar? moet hij zulk een stijverik zijn? waart gij minder speelsch aan uw twintigste? of hebt ge 't vergeten? Ge moet er geen draalingen aan maken — als dät uw „redens” zijn, zeg dan liever dat ge Louis niet kunt uitstaan, dat ge redens zoekt; zeg liever ronduit dat ge hem wilt wèg hebben! wat, ge wilt hem op een hof steken?! en aan zich zelf overlaten! Dat hij wederspannig ware, of koppig, of slecht; maar de menschen kennen hem en ze zullen u schande spreken. . . .

Nu keerde Vermeulen zich ineens naar zijn vrouw,

— De menschen? vroeg hij verwonderd: medeen zullen ze

weten dat ik het kàn doen en dat ik het wil doen? Waar zijn de boeren die alzoo hun zoon zouden uitzetten?

— Zoo, ge doet het om te toonen hoe rijk we zijn? Wat flauwe praat is dat? Wanneer Louis wil trouwen moet ge nòg geen hof zoeken daarom: hier is zijn hof gereed.

— Wát? riep Vermeulen. G'en peinst toch niet dat er hier een stroo verlegd wordt zoolang ik leve!? dat ik zal plaats maken en laten meesteren boven mijn hoofd!?

De boerin bleef even kalm:

— Geen kwestie van, zegde zij. Ik herhaal u, Louis en peinst op geen trouwen. Maar als hij nu weg moest zijn, wat, in Godsnaam, zoudt gij aanvangen? we zitten zonder éen mannenmensch van 't eigen volk! Gij zult ook zoo fel niet blijven om alles na te zien.

— Ik? ik kan al wat ik wil! waar er twee bazen zijn, moet er éen weg — ik ben meester en blijf meester.

— Wie zegt er iets tegen? Iedereen eert u als een koning, al wat gij beveelt wordt uitgevoerd.

— Ja, spotte de boer, ik zie het komen! allicht zitten we in den hoek gesteken: eens dat de jongens verstand krijgen worden de ouden dommerikken. — Maar met mij niet: ze moeten weg eer 't zooverre komt — ik blijf de baas. Ze moeten wèg!

— Z'en moeten niet weg! zei de boerin beslist: ze moeten blijven. Luister Vermeulen, ik ga u iets zeggen: In uw huis en in veel huizen is dat 't geval: wanneer de jongens eenige oudde krijgen komt de oneenigheid, de rakerooierij, — 't leven wordt er eene helle omdat elk zijn gedacht heeft en zijne koppigheid en niemand zich ondergeven wil. Dan wordt het huis en hof te eng, te kleine — elk trekt zijn zeel en de huishoud gaat te kwiste: ze groeien uiteen, ze willen uitewaards in plaats van innewaards. Gij waart met uw vader en moeder, zes gebroers en twee gezusters en allemaal zijt ge uiteen gegroeid en vertrokken, — hebt ge elk zijn weg gezocht omdat ge malkaar niet verdragen kost, omdat ge geen asem, geen weister meer hadt in 't huis dat te kleine werd. Ge hebt gebult en gesteken om elkaar buiten te krijgen, d'een den andere — alsof ge vreemdelingen waart die elkaar wildet opslokken — en van heel den schoonen huishoud is er niets overgebleven.

We en hebben maar één enkelen zoon en hier zoudt ge 't zelfde spel spelen? Nu dat hij pas thuis is van school, dat hij volgroeid is en helpen kan, voelt ge ook al uw weister belemmerd en wilt ge hem buiten bulten. Wat steekt er u tegen? Hij is braaf, hij is neerstig, maar gij behandelt hem als een onmondig kind; ge kunt niet verdragen dat hij jong is; de leute en 't leven steken u tegen! Gij kleineert hem bij 't volk: ge wilt hem weg hebben! Op een eigen hof steken. Ge weet dat de meisjes geen boeren in 't hoofd hebben en wij niet zullen blijven leven — voor wie moet ons eigen gelegenheid dan dienen als ge Louis ervan gejaagd hebt? moet ze in vreemde handen vallen? En dat al om uw eigen zin door te werken. Ik heb nu heel mijn leven uw gedacht en uw goesting gedaan in alles, maar is 't bijaldien dat ge nu uw koppigheid doordrijft en Louis 't leven moe maakt, dan vertrek ik mede met hem en ge kunt hier alleene boeren!

— Ja, maar neem dan uw twee schoone dochters ook meê, deze kan ik ook missen! spotte de boer.

Twee tranen blonken in de boerin haar oogen en biggelden in dikke druppels over haar wangen. Haar stemme veranderde:

— Vermeulen, dat en meent ge niet, zeide ze. 't Is een schande zulke dingen uit te spreken. Alle ouders hebben behagen in hunne kinders: ze zien ze groeien en groot worden, hebben er hulpe van er leven gelukkig bij elkaar en houden om bijeen te blijven. En gij, ge werkt gedurig keeraafsch — ge maakt u hatelijk in plaats van bemind. Gij vervreemt de jongens van u door uwe batsche doening. Mij zelf hebt gij nooit geen schoon woord gegeven, hebt altijd de beste gespeeld met mij, alsof ik uw maarte ware; van al dat we getrouwd zijn heb ik u nooit mijn naam hooren noemen; — maar voor mij moest ge 't niet doen: mijn vader en mijne broers hebben me er thuis ook nooit aan verwend aan hun vriendelijkheid — maar de jongens, waar hebben ze 't verdiend en wat kunnen ze beter vragen van hunne ouders dan wat vriendelijkheid en geluk in huis? Wat gaat er u tegen? Waarom kunnen we niet vreedzaam nevens een leven? We zijn weeldig, we hebben gewillige kinders. En wat kunnen we toch beter wenschen tenzij dat ze al rond ons thuis blijven?

— Ge zult wat zien met uw thuis houden, gromde de boer, ze groeien u boven den kop!

— Wel, laat ze groeien; we hebben onzen tijd gehad — zij komen op en 't is onze troost dat ze onze plaats innemen en voortleven hier op 't hof... —

— Gh! Gh! spotte de boer, schoone troost — plaats innemen! Zoolang ik leef, laat ik niemandal innemen! en ik ben nog niet dood! 'k leve nog.

— Leef hoe langer hoe liever, boer, maar steek die kwade gedachten uit uw hoofd en we zullen vrede hebben. Er zijn wel ouders die anders besteld zijn en redens hebben om klagen en spijtig mogen zijn omdat de jongens groot worden. Maar gij? wel, ge zijt meester en ge blijft meester, geen mensch zal u een stroo in den weg leggen en 't en zal nooit dwingen om een tweede hof te koopen.

Vermeulen bleef sprakeloos zitten kijken alsof de boerin hem overhaald had en hij zich verloren gaf. Barbele althans was gerust; ze kende haren man en ze wist dat er kwaad broeide in zijn hoofd, dat hij nu en dan eens moest overklapt worden. In die goede meening verliet zij de kamer om weer aan haar werk te gaan. En Vermeulen hield zijn meening diep in zijn donker hoofd.

De damp uit den heerd kronkelde de breede schouwe uit en zweefde boven 't hof als een pluime van fijn blauwe watigheid en de vormen smolten in de lucht die witteet was en ijl. Maar van 't diepzinnige levensinzicht, van de gedachten en meeningen der bewoners kwam er minder nog dan een rookwolkje naar buiten. Elk deed zijn werk, loech en koutte maar de eigen gedachten hield elke mensch in zijn hoofd gesloten. De boer zijn stoppelhaarde wezen was als een berd vol diepe reven en voren, waar geen lijntje aan veranderde of vertrok; de boerin droeg al heur zorg en kammernis bachten de goedelijke uitdrukking van bezige vrouw die last heeft met haar lijvigheid, met de zorg van 't huishouden en de zorg voor 't volk en den vrede. Louis liep weeral te zingen en te schuifelen en leefde alsof elke dag hem een nieuwe blijheid bracht. Onbekommerd en druistig ging hij zijn wegen over 't hof door de druistige roering van knechten en meiden, in 't geruchte en 't schalmend geluid van 't onbekommerd breede leven. Hier

in dat nijverige wentelen van 't gestadige zomerwerk, in dat rumoer en 't neerstige verloop van 't een getijde naar 't andere en den eenen langen dag die van den morgen tot den avond den gelijken keer doorliep van 't stage zomeren, in heel die gelijkstierende, groote beweging scheen er geen plaats voor persoonlijke inzichten of kommernissen; alle enkele strooming werd uitgeweid en was er maar één groote richting, één doel waar alles naartoe streefde: nu zou die belangrijke gebeurtenis algauw een aanvang nemen, de daad zou beginnen waarbij al 't andere bedrijft van heel het jaar, een enkele voorbereiding scheen.

Buiten 't omhein der muren, over 't breede land, heerschte de zomer aanhoudend, stonden de vruchten, heel de rijkdom als een schoone praal. En over heel die ruischende schoonheid en rijkdom was er niets wat aan menschelijke engheid kon doen denken. De bloeitijd was voorbij maar de schoone zomerrust beheerschte weer volkomenlijk de wereld.

DE NEDERLANDSCHE RENAISSANCE- DICHTER JAN VAN HOUT

DOOR

DR. J. PRINSEN JLZ.

De wereldbol omspannen door een narrenkap en daarboven „Nosce te ipsum”, dat was het embleem door Jacques de Geyn gesneden ter versiering van den berijmden epistel, waarmee de Leidsche kamerzot Piero zijn collega's uit Holland uitnoodigde tot het groote landjuweel, dat in Mei 1596 binnen Leiden zou gehouden worden.

Wie mag dat zinrijk beeld geïnventeerd hebben? Pieter van der Mersch zelf? Een te grove natuur wellicht, te zeer levend in platte, zinnelijke grollen om zelfs bij toeval en onbewust zoo scherp in een enkelen trek een geheele eeuw, een gansche periode in het leven der Westersche menschheid te typeeren en als de Shakespeariaansche nar tusschen speelschen zotteklap een geweldige waarheid te slingeren. Jacques de Geyn? Zijn rekening spreekt slechts van het „*snijden* van de twee plaeten, deene boven opter chaerte, wesende tblasoen van de camer, het tweede boven op de chaerte van den zot.... ende zijn de voorsz. twe plaetgens geleverd den broederen van Liefd es tfondament ende by de zelve opgesloten in haerluyder gemeene kiste.” Of inspireerde een der fijne, humanistisch gevormde geesten, een Douza, een Van Hout, die het niet beneden zich achtten het oppervlakkige en barokke kunstleven hunner stadgenooten te leiden en te steunen, tot zulk een stultitiae laus in een enkel prentje? Lang niet onwaarschijnlijk!

Immers, we kunnen het vermoeden niet van ons afzetten,

dat hier iemand, die zijn tijd heeft meegeleefd met al de intensiteit, die een helder hoofd, een vurig hart, een vaardige verbeelding geven kunnen, die zijn tijd in klare scherpe omlijning welbewust voor zich heeft zien staan, er een geestig behagen in gevonden heeft, dat alles in een enkel teekēn uit te drukken boven Piero's laag-bij-den-grondschen oproep aan de zotten :

„De Leytsche sot die bidt ende doet nooden ter feest
De sotten algelyc, die tSantvoort zijn geweest;
Voorts een wt elcke camer, die daer niet en waren,
Maer d' ongecapte sotten roept hij aldermeest,
Terwijl dat sotten vreucht veel droefheden geneest” etc.

Maar ook dan, wanneer we meer achter het prentje zoeken, dan de inventeerder er ooit bij gedacht heeft, wanneer de zot van Liefd es t'fondament maar eenvoudig weg en toen al bij traditie de algemeene dwaasheid van het menschelijk geslacht heeft willen verkondigen, ook dan nog blijft het in zijn onbewustheid het symbool, dat uitdrukt, wat onze beschaving geworden is en worden moest in die periode van overgang, die de middeleeuwen aan den nieuwen tijd verbindt.

De jeugd der volkeren, die zich na Rome's val van het wereldrijk hadden meester gemaakt, was voorbij met al wat der jeugd eigen is: kruistochten en Gothische kathedralen, Rolandsliederen en flagellantisme; eerst de manbare jongeling leert langzaam zijn vader en grootvader begrijpen. Zoo was Rome langzaam geklommen tot het begrip van Hellas. Zoo kwam tegen het einde der middeleeuwen hier bij de besten begrip van de ontwikkelingshoogte der beschaving van Rome en Griekenland, al hebben zich nog eeuwen lang velen aan den uiterlijken vorm ervan vergaapt. En gelijk een kind geen humor voelt, maar eerst de man, die het leven begrijpt en de beteekenis en waarde der dingen doorziet, zoo hadden ook de middeleeuwen den humor niet gekend. In Reinaert en Uilenspiegel mag hij zijn voorgevoeld, beredeneerd en begrepen wordt hij eerst in de zestiende eeuw.

Erasmus eerst, — en met hem is er de nieuwe tijd — ziet den humor, dat samentreffen van de meest tegenstrijdige verschijnselen, die botsing en dat ineengrijpen van het meest

verhevene en alledaagsche, het meest edele en lage, wat de wereld maakt tot dien „Traum eines weinberauschten Gottes, der sich aus der zechenden Göttersammlung à la française fortgeslichen, auf einem einsamen Stern sich schlafen gelegt, und selbst nicht weisz, dasz er alles das auch erschafft, was er träumt,“ waarvan Heine spreekt, die tegenstelling, waardoor we in droeve vroolijkheid de steeds dolende menschheid, den eeuwigen don Quichotte, beheerscht zien door een goddelijke dwaasheid, die heel de wereld omvat en leven geeft: Ik, Stultitia, nu door onwetendheid, dan door onbedachtzaamheid, dan door het vergeten van rampspoed of de hoop op wat goeds, en door het verijdelen van de zoetste vreugd, steun en vertroost de menschen zoo in hun grootsten tegenspoed, dat ze zelfs niet graag sterven, als de maat van het Fatum is volgemeten en het leven hen eigenlijk reeds verlaten heeft.

Doch wie dat ziet en voor zichzelf daarin troost en kracht vinden kan, moet begonnen zijn met de eenig zaligmakende leer, die De Geyn sneed boven zijn narrenkap, het Ken u zelve, de lichtende fakkel, die van vader op zoon over de eeuwen heen is overgereikt. De studie van den mensch zelf is voor den mensch de altijd levende bron van nieuwe energie en levenskracht, die hem staalt voor nieuwen strijd. Hoe dieper hij in zich zelve doordringt, vorschend en onderscheidend, met koelen waarheidszin oordeelend, des te dieper begrijpt hij den mensch en de wereld om zich heen, des te juister meet hij eigen en anderer kracht. En begrijpen is vergeven, vergeven is liefhebben, liefhebben is actie, de daad, vertrouwen in het leven.

Men begon te leven in het vaste geloof aan de Socratisch-Platonische leer: Geen deugd zonder kennis. Kennis, — dit is: het juiste waarnemen, onderscheiden, begrijpen, niet eruditie, — kennis is de eenige bron der deugd en zonder deugd geen wezenlijke wijsheid.

„Als men siet“, zegt Coornhert, „in 't licht met aandacht, de dinghen recht verstaat ende men dit allengskens oefent met de daadt, dan verlaat men de Loghen, dan volgt men de Waarheyt en dan werd men deughdelijck“. En elders: „Wijsheit is de prinsesse van alle deuchden, is een kennisse van Godlijcke ende menschelijcke dinghen, in haer behel-

sende die ghemeenschappe, die tusschen Gode ende den menschen is ende die si onderlinghen hebben". En met die leer is de oppermacht der middeleeuwsche Christelijke kerk voor goed gebroken. De ware godsdienst is niet langer een onveranderlijke wet, zooals men ze een kind onvoorwaardelijk in stil geloof kon doen aannemen. Reine vroomheid kan voortaan opgroeien vrijelijk in ieder gemoed van iederen vrijen, onbelemmerden, voor zichzelf verantwoordelijken mensch. De eerste schreden zijn gezet op den langen, vermoeienden weg naar het „to be

Good, great and joyous, beautiful and free;
This is alone Life, Joy, Empire, and Victory!"

Wat moeten die zeer weinige Hollanders uit het laatste kwart der zestiende eeuw, die niet geheel en al opgingen in de drukke, spannende gebeurtenissen van hun korte kracht-leven, maar voor alles hun tijd trachtten te doorgronden, hun eeuw, aan wier begin Erasmus staat, dit alles hevig hebben gevoeld: Een felle, heerlijke strijd voor sociale en geestelijke vrijheid met zijn talrijke verheven momenten. Maar daar dreigt reeds de starre dwingelandij over stof en geest van de zijde der overwinnaars zelve. Is er droef-geestiger, bitterder humor denkbaar, wordt de humor geen sarcasme?

Doch den moed hielden ze erin, het vertrouwen in het leven hebben ze bewaard; onvermoeid hebben ze met stoere kracht voortgewerkt en de geestelijke nakomelingschap, dier eerste libertijnen vormt tot op den huidigen dag de langzaam, maar vastberaden voortschrijdende schare van strijders voor de oude, onveranderlijke idealen.

Een der merkwaardige mannen uit die oude tijden is Jan van Hout, een schim, een leege klank tot heden. Voor den Nederlander, die zich in zijn ledige uren wel eens verlustigen mag in de historie en litteratuur van zijn land of wien nog van de schoolbanken iets is bijgebleven, is van Hout een nummer in de rij van namen aan Leidens beleg en ontzet met eere verbonden. Ook zweeft hem wellicht nog iets voor den geest van de invoering van zekere „francoische" versmaat; maar alles schimmig en vaag.

Van Hout behoeft niet langer dat schimmig wezen te blijven.

Hij kan in levende kracht voor ons komen te staan en het is dan een genot naar hem te kijken. Want al het meest kenmerkende en vooruitstrevende van zijn tijd en zijn land is op het mooist in hem aan te wijzen. Hij ademt met volle teugen in den krachtigen, frisschen luchtstroom, die sedert het eind der middeleeuwen over West-Europa waait; hij begrijpt volkomen den geest van zijn tijd; maar toch is hij niet als Erasmus een wereldburger. Hij vertoont bovenal de goede hoedanigheden, die in zijn dagen min of meer de kenmerken werden van hen, die daar woonden of zich vestigden aan de drassige oevers van Maas en Rijn; daarin vindt hij zijn opperste openbaring van mensch-zijn, die volharding in tegenwoordigheid, die stalen ijver en werkkraft op de banen der nieuwe ideeën, die begeerte naar orde en regel, dat warme gemeenschapsgevoel, dat koel, logisch redeneerend verstand, die neiging en gave tot geestige uitbootsing der werkelijkheid, Zoo komt hij voor ons te staan in zijn streven naar sociale rechtvaardigheid, in zijn werk als ambtenaar, als man van de wetenschap, als kunstenaar. Hij vertoont in zich in hooge mate, wat men in zijn tijd, wel noemen kan het nationaal Hollandsche, al zijn we in onze dagen wat bang van dat woord, uit vrees voor verwarring met die valsche en leugenachtige nationaliteitsgevoelen, die in de laatste decennien in alle landen der „beschaafde” wereld mede opgezwiept worden als trekossen voor den krakenden wagen der verouderde oeconomische en sociale toestanden.

Dat Van Hout zoo gezien kan worden, is in de laatste jaren in verschillende uitsluitend wetenschappelijke tijdschriften aangetoond. De bedoeling van dit opstel is, hem met behulp daarvan en van wat we nog bovendien konden bijeenbrengen, zoo te laten zien in den ruimen kring van allen, die wat voelen voor mooi leven en eerlijke kunst, waar en hoe die zich ook openbaren.

I

Eerst over 's mans familie en uiterlijke levensomstandigheden. In een rapport over armenzorg, vrij zeker door Van Hout opgesteld, noemt hij de lakenwevers van Leiden „mijne vrienden

ende naemaegen, zoe ick van mijns vaders zijde vuyt een van de vermaerste geslachten van dien, te weten de Garrabijnen, zij gesproten, gelijk ick oock zeer gaerne bekendt stae, dat mijn over-bestevader, bestevader ende vader tambacht van weven binnen deser stede hebben gedaen ende gebruiet gehadt." Over zijn overgrootvader Jan van Hout, zijn grootvader Bartholomeus Janszoon en zijn vader Cornelis Meeszoon spreekt hij dus in vrij bescheiden termen, die doen vermoeden, dat ze wel niet tot de groote werkgevers zullen hebben behoord; van hen alleen zegt hij ook, dat ze te Leiden het ambacht hebben uitgeoefend. Cornelis Meeszn was getrouwd met Margriete Pieter-Jaspersdochter, zoodat een der beide anderen of een voorvader nog hoogerop in het geslacht, moet gehuwd geweest zijn met een juffrouw Garrabijn. Wie die Garrabijnen waren is mij onbekend. In Leidsche archivalia van voor 1600 is hun naam vergeefs gezocht. Was het een Vlaamsche weversfamilie? Mogen we op den naam af aan Italiaanschen oorsprong denken? 't Blijft voorloopig een onopgeloste vraag.

Ook van Jan senior en Bartholomeus Janszoon weten we zeer weinig. In den inventaris, na het overlijden van Van Hout in 1610 opgemaakt, komt voor „de memorie-taeffel van Bartholomees van Hout mit de geconterfeyte effigien in het ronde,” een geslachtsboom dus waarschijnlijk, en „stukken belangende de schulden van Bartholomees van Hout,” wat ook al doet vermoeden, dat het den grootvader niet voor den wind is gegaan. Hij is gestorven 3 Maart 1592 en in Sint Pieter te Leiden begraven.

Zijn schoondochter, Van Houts moeder, is hem eenige dagen later, 16 Maart, gevolgd. De oude Cornelis Meeszoon schrijft dit aan zijn kleinzoon Jan Janzn Orlers, den lateren stedebeschrijver van Leiden, in '92 leerling in den boekhandel te Amsterdam: „Mon Cousyn, God de Heere zy mit u ende ons allen. Amen. Uwe zeer goede ende getrouwe grootmoeder es ten huse uus ooms in den Heere wel gefundeert ontslapen op Maendage den 16 deser naer noene tusschen 3 ende 4 ure ende op Donderdage naer noene omtrent te drien zeer eerlic mit een groote staet begraven, S. Pieters ten noordoosten inde kercke, ende Meeus Janszn ten noortoosten. tHeeft uwe oom (d. i. Jan van Hout) vele ghecost.” Jan van Hout heeft

voor zijn ouders moeten zorgen en op hun ouden dag woonden ze bij hem in.

• Zijn vader is een aardige baas geweest. Een achttal brieven en een paar rederijkersverzen is al wat we van hem hebben, maar tien regels uit zoo'n brief doen den man meer levend voor ons staan dan vellen druks vol dorre uiterlijkheden des levens. De epistels zijn gericht aan zijn kleinzoon, den reeds genoemden Jan Janszn Orlers, die zijn heele opvoeding aan oom Jan van Hout te danken had; daar is één vloed van de meest hartelijke, warme belangstelling in het lichamenlijk en geestelijk welvaren van den aspirant-boekhandelaar en uitgever, van de meest innige en zorgvolle ouderliefde voor den vroeg verweesde, wiens vader nu juist niet een exempel van ijver en plichtsbetrachting was geweest. En daar tusschen door spreekt telkens dat vurig meelevende in de kunst en het weten van zijn tijd, dat zelf werken en zoeken tot in den hoogen ouderdom toe. Zie hier uit een brief van Juni 1591:

„Beminde neeff, uwe schryvens ende danckaerheit, dat ghy in een goet huus zyt, is ons zeer lief ende aengenaem; lof zy de Heere. Dan wij vermaenen u ende gebiedten niet min uut vaderlicke auctoriteyt, dat ghy u vromelic draecht als de minste, zo ghy ooc zyt; op dat tusschen uwe meester, vrouwe, tgansche huusgezinde ende u gedurige ende godlicke liefde mach comen ende blijven. Ende dat doende, zal uwe wederzake, namentl. uwe voorgaende vrouwe” (waarschijnlijk iemand, by wien Orlers in betrekking is geweest, voor hij bij den boekhandelaar Cornelis Claeszn te Amsterdam kwam) „den mond gestopt, beschaemt, ende ons zeer lief zyn. Zijt vlytich ende iegelic dienstelick van goeder harte, niet alleen na den ooge omden mensche te behagen, mer vooral Gode, diet alle ziet, regeert ende zal oordeelen. Als ghy eenige tyt hebt, hoort, oufent ende regelt u na Gods woort. Desgelyx de const arithmeticae, nut zynde tot coopmanschape etc. Wy zyn God danc alle wel te passe, dan vroutgen gaet noch al zieckelic.”

Orlers zyn broer, Cornelis, heeft ook niet willen deugen. Soms hoopt grootvader nog op zyn behoud. In een brief van Maart 1592: „Uwe broeder (God danc) vercrycht ooms vruntchap. Hy heeft mit zyne huusvrouwe by ons ter maeltijt geweest.” Doch slechts een paar maanden later is het al mis:

„Och, het gaet met u broeder soe heel qualick. Ick en weet nyet, waer hy met wyff ende kinderen gebleven is”; en in een brief van Dec. 93 al weer: „van uwen broeder en weet ic niet (elaes); hi es zonder adieu gegaen. Zyn misdragen es mi zeer leet.”

Maar hoor nu dien zelfden oude, wel naar de tachtig gaande, in het zelfde epistel: „Esser wat nieuws, tzi van const of om te lesen, zo zend mi wat, schrivende de prys van dien; ik zal u tgelt zenden. Ik hadde wel eer ende meer geschreven, dan God heeft mi de lust ende macht beide genomen. Hem zi lof.” Hoe zwak en lusteloos ook, in wijsgeerige berusting, de belangstelling voor de letterkundige noviteiten blijkt wakker. Zoo'n enkel woord teekent de heele persoonlijkheid. Ten slotte schrijf ik een brief in zijn geheel over, den laatste, dien we van hem hebben, een klein jaar vóór zijn dood geschreven:

„Cousijn, naer alle behoorlicke groetenisse tot groote moeder, zo bedancke ic u allen zeer van de stucken mi over gezonden, twelc ic na myne crancke vermogen verhope te verdienen ende tverschulden. Ic versta, dat gi van u meester gaerne zout scheiden om buten slands wat te bezoucken, dwelc mi gantsch ongeraden dunct, zo ic verhoore, om de troubelente tijt. Dan ic rade ende gebiede niet min, dat gi blyft, want volgende doude bisprake: Wie blyft, die beclyft; item de wyseman leerde zynen zoone: waer hi wel was, dat hi daer zoude blyven. Neemt al dit ende dese oude verskens ten harten:

Wie verde loopt ende luttel coopt;
Es de wech lang, berout hen de weergang.

Exempleert ooc an uwe l.za. vader. Die wilde altyt op een ander gras ende quam nergens wel te pas. Doch als gi immers zout willen of moeten scheiden (zyt eerst wyslic ende wel beraden), zo doet mit vrundschap.

Vorder es mi ter ooren gewaeit, dat gi vryet. Ziet wel toe! Bidt God mit vurigen harten. Spiegelt an u broeder etc. De verstandigen es haest genouch gepredict. Als den ouden hond bast, zal men uutzien.

Ic hebbe uwe Sonet gezien. Tbehaecht mi redelic wel. Dan gi schryft mi te wilt ende woest. Het tafelspeeltgen, dat ic u mede gaf, eest int nette gestelt of niet, zendet mi over.

Ik zalt u wel weder behandigen. Schrijft voor Devys: *Weest rechte Oordlaers*. Math. 7. 1; Luc. 6. 37; Rom. 2. 1; 1 Cor. 4. 5. Weest altijd naerstich ende getrou als dienende voor de ooghen Gods, die alle harten ende nieren deurzien.

Ik zende u hier benefens de presenten bi mi ontworpen, dienende opt bovengemelde tafelspel. Noch voor bestemoer ende u, elx een adieu-referein, dat mogelic tlaetste zal zyn mynre composities, ende item voor een goet vrunt.

Alle de vrunden doen u hartelicken zeere groeten. Voor dees tyt weet ic u niet anders te scriven, dan groet myn goet hartelic alle de vrunden.

Vale, tot Leiden desen 20 Martii anno 1594

Uw Grootvader."

Geloofst ge, dat dit is een document eenig in zijn soort voor het Holland der zestiende eeuw, dat deze brief fonkelt als een zeldzaam kleinood te midden van de deftige, min of meer officieele pronkstukken in het museum onzer zestiende-eeuwsche humanitas! Hier staat in enkele woorden voor ons de gansche levende mensch met al zijn kleine eigenaardigheden, zijn zorg en zijn liefde, zijn lust en zijn leed; hier stijgt op de geur van een fijnen, innig vromen geest, van vertrouwelijke, huise-lijke oprechtheid, van een eenvoudige, heerlijke intimiteit. Beter dan een gansche lijst gegevens, ontleend aan doop- en trouwboeken, notarisprotocollen, rekeningen en registers, voelen we aan dien éénen brief, in welk een milieu Jan van Hout in zijn jonge jaren gevormd is, hoe hij van huis heeft meegebracht die warme liefde en zorg voor de zijnen, dien drang naar kunst en wetenschap in al haar omvang, die begeerte om te werken, te werken uit alle kracht, zoolang het dag is.

De paar gedichten, die ik van den ouden Cornelis vond, staan weinig boven de gewone rederijkerij van zijn tijd, maar toch is er soms iets eenvoudigs en leuks in, dat eenige persoonlijkheid ook op dit gebied doet vermoeden.

Dit zijn een paar regels uit een referein:

Den dach des Heeren comt als een dief inder nacht,
Ja, als een valstric; neemt hier op acht.
Wist de vader des huysgezins (vol vromen),
Wanneer de dief mit listige macht,
Behendich in der nacht zoude comen,

Hi zoud' waken, op dat hem en werde genomen
 Zijn goet, bi hem mit arbeiden vergaert.
 Al touft de Heer (wilt hier wel op gomen),
 Hi comt voor zeker; u wacht wel bewaert.
 Wel hem, die hi zal vinden onbezwaert.

Cornelis Meeszoen is getrouwd in 1537. Mij zijn drie kinderen uit dit huwelijk bekend, waarvan Jan van Hout, geboren 14 Dec. 1542, de oudste is. We weten ook, waar de oude heer in Leiden gewoond heeft. In den inventaris van den zoon komt een losrente voor op den possesseur van „des voorsz. Van Houts vadershuys, dat Boomgaertshouc coft, gelegen aen doostsyde van Blick opten assacxbrugge, onder 't Wolhuys”.

Jan had twee zusters, Barbara (1544—1577), gehuwd geweest met den vader van den al genoemden Jan Janszn Orlers, reeds voor 1577 overleden, en Catrijn (1548—1626), gehuwd met Joris Joostenszn. van Coulster († 1606).

Over de afkomst, jeugd en opvoeding van onzen Van Hout zegt Schotel, die zijn leven vluchtig heeft trachten te schetsen: „Zijn vader was Cernelis Meeszn. van Hout, zijne moeder Margriet Pietersdochter, die hem, na den dood van haar man, naar de abdij van Leeuwenhorst zond, waar hij door den kapeiaan in het lezen, schrijven en de beginselen der Latijnsche taal onderwezen werd. Zijne moeder wenschte, dat hij tot priester werd opgeleid, doch hij „had meer lust tot de wereld dan tot den dienst der kerke”, verliet het klooster en vervolgde zijne aangevangen studie onder leiding van Van Gessel en vervolgens onder den Amsterdamschen rector Alard Frisius, die naderhand in Friesland tot hoogere bediening werd geroepen.” Dat deze voorstelling onjuist moet zijn, is wat den aanvang betreft reeds gebleken. Immers de vader overleefde de moeder en beiden sterven in het laatste decennium der 16e eeuw. Wat de studie onder Van Gessel en Frisius aangaat, ook dat is onwaar. Schotel en anderen hebben eenvoudig zonder contrôle een aanteekening, vermoedelijk van den Leidschen archivaris Rammelman Elsevier, bij de notities over Van Hout door J. Koning, (ze berusten in de bibliotheek der Maatschappij van Nederl. Letterkunde en bevatten alleen dingen, die in Koning's dagen uit gedrukte bronnen bekend konden zijn) overgenomen. R. Elsevier verwijst daarbij zelf

naar Meursius, Athenae Batavae, p. 264, en wanneer we dat opslaan, dan zien we, dat deze mededeeling betrekking heeft op Professor Pieter Pauw, Van Houts schoonzoon.

Mij is geen enkel betrouwbaar bericht over de vorming buitens huis van den jongen Van Hout in handen gekomen. Onmogelijk is het niet, dat hij de Groote of Latijnsche School van zijn geboortestad heeft bezocht. Een enkel bericht slechts heb ik over de jonge jaren van Jan gevonden, een merkwaardig bericht en in de zorgelooze onschuld, waarmee het zonder eenige verbloeming door een intiem vriend tijdens Jan's leven gedrukt werd, bijzonder teekenend voor den tijd. Hij zou nl. sedert zijn twaalfde jaar *de* daad van den man verricht hebben. Janus Douza drukte het, voor zoover mij bekend is, het eerst in 1581 in een dichterlijken brief aan Van Hout. Deze zou in het onzekere hebben verkeerd over de interpretatie van een plaats uit Catullus, die in verband behoorde gebracht te worden met de „vulnera nocturnae vestigia dulcia rixae,” de wonden, zoete sporen van een nachtelijken strijd, en, in stomme verbazing over zooveel onbekendheid met ritus en gebruiken in den dienst van Venus, roept Douza uit:

Haecce te, Veneris perhibet quem fama nepotem,
Aut incognita adhuc usque, aut contempta habuisse?
Tene, duodecimo Paphius qui miles ab anno,
Insuetis puram contorquens viribus hastam,
Virgineum semente novo conseveris arvum?

Hier is natuurlijk minstens overdrijving en zeer stellig zucht om eenige lascieve wendingen van de Latijnsche dichterlijke priesters der liefde te plaatsen, maar breng het feit tot de meest simpele verhoudingen terug, dan is het misschien slechts een uiting van vroegtijdige onbewuste neiging tot het zinnelijke en tot de stoffelijke procreatie, die zoo dikwijls in zusterlijke omarming het geniale vergezelt. We zullen er meer sporen van in het leven des dichters kunnen aanwijzen. Of waren de menschen in het algemeen, ook in Holland, vóór een paar eeuwen, fysiek zooveel vroeger rijp dan thans? Ik mis de gegevens om deze vraag te beantwoorden.

Jan van Hout is getrouwd geweest met Lysbet Reyersdr. van Wing; eerst in 1605 is deze gestorven.

Van aanzienlijke familie was ze niet. Dit blijkt uit Jan's

testament: „Van gelijcken en wil ic niet, dat men Janneken van Wing, Reiniersdr., huysvrouwe van Augustijn de Waersegger, pedel van de Universiteit alhier, mijne za. waerde huysvrouwe halve suster, noch den voornoemden haren man niet en sal eyschen van 't gene ic hem gedaen, verstreckt ende verschoten hebbe, tsij de vijftich guldens, die ic hem, doen zij binnen Luyck woonden, hebbe toegeschikt, om herwaerts over te comen, doordien sy my schreven, dat sy daer in armoede leefden, als tgene hen tsedert ende alhier zijnde, es verstreckt en gedaen, ende sonderlinge het bedde met zyn toebehooren, een mantel, clederen, huysraet ende tgeene sy verder van ons by leeninge of andersints mogen hebben genoten, als haer mede mits desen gemaect ende besproken.”

Een andere zwager, Franc van Wing Reinierszn schijnt op dezelfde manier al eens te paard geholpen te zijn, en dat de erflater niet voor niets notaris is geweest en in de geheimen van het vak thuis is, blijkt wel hieruit, dat hij bepaalt, dat zijn familie de schuld van genoemden Franc moet opeischen voor het geval Franc „van syn schuldenaers weder mocht comen overvallen ende geëxecuteert te werden.” De familie zal dan echter haar aandeel aan de berooiden na afloop van het geding hebben terug te geven.

Uit het huwelijk van Jan van Hout zijn mij twee kinderen bekend: Maria, die 8 Mei 1593 huwt met Prof. Pieter Pauw, anatoom en botanist, en Catharina, gehuwd met Mr. Jacob van Leeuwen, griffier van Leiden. Catharina is nog voor haar vader gestorven. Maria overleefde hem slechts enkele jaren. Maar van Hout moet meer kinderen gehad hebben. Rammelman Elsevier, die het weten kon, spreekt ergens zonder de bron aan te wijzen van drie dochters en een zoon Bartholomeus die kinderloos zou gestorven zijn. Ook maak ik dat op uit een rijmpje, dat Van Houts vriend Roemer Visscher schreef in diens album amicorum, zijn Vrundtbouck, zooals hij het met een purisme betitelde:

Claes van Hout kan lopen noch springen ;
 Frans van Hout kan lesen noch schryven ;
 Marten van Hout kan blaten noch singen ;
 Barber van Hout kan spinnen noch styven ;
 Dan myn vrunt van Hout kan alle vreucht bedryven.
 Elck wat wils. Roemer Visscher.

Roemer schreef deze woorden einde September 1578. in het album. Het komt me niet onwaarschijnlijk voor, dat met de vier eerstgenoemde van Houten jeugdige spruiten van Jan worden bedoeld. Vreemd is het echter wel, dat Maria er niet bij wordt genoemd, die, daar ze toch in Mei 93 huwde, in Sept. 78 ook al wel wereldburgeres geweest zal zijn. Kunnen er ook kinderen van een broer bij zijn geweest? In de papieren van Jan komt een Jacob van Hout voor, dien ik tot heden niet kan thuis brengen. In ieder geval deze geheele tak moet dan uitgestorven geweest zijn, voor Jan in 1606 zijn testament maakte, want daarin wordt van geen Jacob of diens nakomelingen gerept.

In 1562 wordt Van Hout klerk van den secretaris der stad, meester Jacob de Milde, en na twee jaar volgt hij dezen op. Hij is secretaris gebleven tot zijn dood. Er is echter een interregnum van een paar jaar. In Februari 69 werd hij op aandrang van Bossu, daar deze vernomen had, „dat Jan van Hout hem zeer gemoyt heeft mette voorleden oproerten ende zeer suspect is„ en zijne Excellentie (d. i. Alva) gelast had, „alsulcken personen te verlaten van heure officie”, uit zijn ambt ontslagen. In de eerste jaren van den opstand heeft Leiden zich bepaald tot een min of meer sterk geprononceerd lijdelijk verzet tegen verschillende maatregelen en vonnissen. Schotel beweert, dat natuurlijk Van Hout daar de ziel van is geweest; ik heb hiervoor echter geen enkel bewijs kunnen vinden. Integendeel als Jan van Hout zijn Dienst-bouc uitgeeft in 1602 en er dus geen enkele reden bestaat, om niet rond voor de zaak uit te komen, doet hij het in zijn opdracht voorkomen, alsof de beschuldiging geheel ongegrond was.

Zijn ballingschap heeft hij gedeeltelijk te Embden doorgebracht, waar hij aan den kost schijnt gekomen te zijn door het notarisambt te vervullen. Na den Briel komt hij terug in Holland en zamelt daar met Van der Werf gelden in voor Willem van Oranje om den opstand te steunen. Als Leiden zich voor den prins heeft verklaard, vraagt Van Hout in Jan. 1573 om als secretaris in zijn ambt hersteld te worden. Aanvankelijk wordt dit geweigerd, maar in Augustus van hetzelfde jaar wordt hij benoemd, eerst onder zeer beperkende voorwaarden, maar zijn macht, invloed en bezoldiging zijn in den loop der jaren aanmerkelijk gerezen.

Intusschen voor hij zijn nieuwe aanstelling als secretaris had, was hij reeds 10 Maart 73 „om tgoet aenbrengen ons gedaen,” om zijn „nuthèyt ende bekwaemheyt”, naarstigheïd en trouw, na advies van Schout, burgermeesteren en schepenen van Leiden door Willem van Oranje benoemd tot notaris „in allen lande, steden ende plaetsen onder onzen gouvernemente ende gehoorsaemheït.” 27 Maart deed hij den eed in handen van een raed-ordinaris van den hove van Holland. Van zijn werkzaamheïd als notaris is ons zoo goed als niets bekend, maar zijn protocol is voor den dag gekomen en wordt binnen kort onderzocht.

Sedert de stichting der hoogeschool was Van Hout secretaris van curatoren, doch eerst in 1586 wordt hij met eenigen tegenstand, waarschijnlijk van de zijde van Paulus Buys, — een zaak, waarop we later terug komen, — officieel benoemd met 24 gld. salaris en 200 gulden voor zijn diensten tot 86 toe; hij had dus tot zoo lang gratis gewerkt. Ook was hij eenige jaren secretaris van de Leidsche vierschaar, voor zoover ik kan nagaan van 1593 tot 1596.

Zijn ambt en zijn bekwaemheïd hebben Van Hout blijkbaar den aangewezen man gemaakt, om zoo noodig voor de stad als afgezant op te treden. Zoo werd hij in Juni 1586 met Van der Werf naar Utrecht gezonden om Leicester terug te houden van zijn plan, de hoogeschool van Leiden naar Utrecht over te brengen. Maar hij schijnt nog al eens meer uitgezonden te zijn, ten minste in zijn inventaris komt voor „Bouck van gedenckcedelen, waerinne begrepen zyn gedenckenissen van tgene za. Van Hout uytreysende te doen hadde.” 't Is niet meer te vinden.

Wanneer we nu nog memoreeren, dat Van Hout niet alleen sedert 1577 de stadsdrukkerij onder zijn beheer heeft gehad, voor correctie enz. van alle daar gedrukte officieele stukken heeft moeten zorg dragen, maar bovendien zonderlinger wijze alle uitgaven daarvoor grootendeels uit zijn eigen zak heeft voorgeschoten, zoodat de stad hem in 1597 de drukkerij behalve de persen in eigendom gaf, dan hebben we wel in hoofdzaak vluchtig aangeduid de voornaamste terreinen, waarop hij in het publieke leven zijn enorme werkkraft heeft geopenbaard.

Slaan we thans even voorloopig een blik over de rij van

Van Houts vrienden en kennissen. De intiemste was misschien wel de adellijke Janus Dousa, de Latijnsche, humanistische dichter, voortgaande in het spoor van Janus Secundus en gevormd eerst onder Johannes Faber en Henricus Junius, later aan de hoogeschool te Leuven en, wat van het hoogste belang is, te Parijs onder Dorat, den mentor der Pléiade. Verder Lipsius en Bertius, beiden Leidsche professoren, vooral in de litterarische vakken, de eerste tot op heden een man van naam en beteekenis, beiden in hun later leven tot de katholieke kerk teruggekeerd. Spieghel, Coornhert en Roemer Visscher, zoo lang de onveranderlijke trits, die onze Renaissance zou geopend hebben en waartegenover we Van Hout een eigen plaats zullen zien innemen.

Coenraet de Rechtere, de secretaris van de Staten van Holland; Jan de Groot, de vader van den grooten Huig; Lernutius, de geestelijke vader van Jonctys Roseliins Oochies; de Utrechtsche Arminiaan Dirk Canter; Johannes Bollius, de tegenstander van Hembise te Gent; de vrijzinnige maar voorzichtige Christoffel Plantijn enz.

Wanneer we deze verschillende physionomieën eens monstereu, dan treft het ons terstond, dat ze bijna zonder uitzondering behoord hebben aan die hogere aristocraten van den geest, voor wie de hervorming slechts een noodzakelijk uitvloeisel van het humanisme was, tot die schare van mannen, die, voorzoover ze het noodig hadden geacht door opzettelijke daden of verzuimen buiten de katholieke kerk te treden, voorzoover ze zich te zamen als een aparte éénheid gevoelden, bij conscientieus onderzoek eer Erasmus dan Luther als den grondlegger van hun geloof zouden hebben moeten aanwijzen, tot die ééne der beide factoren, die de wereldtragedie, deze wonderbare inéngrijping van „le sublime et le grotesque”, samenstellen, den zoekenden, in het ongewisse rondtastenden geest tegenover de belachelijke arrogantie van het starre dogma.

Ten slotte nog deze vraag: hoe is het Van Hout vergaan met betrekking tot den „maatschappelijken welstand”? Hij is met niets begonnen. Als hij in 1606 zijn testament maakt, moet hij verklaren van al zijn bezittingen, dat hij ze „mit (zijn) za. huysvrouwe wt niet vergadert en van niemant eenige erffenisse genoten” heeft. En bij zijn dood bedraagt zijn nala-

tenschap aan „gelt bevonden in de houtte kiste, staende in de camer, daer inne de voors. Van Hout overleden is”, 2847 gh. 9 st. 8 p. Bovendien zijn er nog verschillende vreemde goudstukken, zilveren of gouden rariteiten, noodmunten enz. Hij bezit acht huizen in Leiden, waaronder een aan de westzijde van de Nieuwe stege, dat voor 310 gulden aan Joncheer Barthout van Assendelft is verhuurd, een aanzienlijke som voor die dagen. De huizen bij elkaar worden geschat op 20000 gulden. In Leiderdorp heeft hij een flinken boomgaard met boerenwoning en nog verschillende landerijen in de naburige polders; verder een rijken inboedel: meubelen, linnen, koperwerk, schilderijen; een uitstekende garderobe: verscheidene tabbaerts, mantels met bont, satijn en fluweel.

Zijn vlijt en zuinigheid hebben hem rijk gemaakt.

In Nov. 1578 woont Van Hout in het Prinsen-Hof. Dit was het vroegere St. Barbara-klooster. „Van dit klooster is zedert de laatste troublen en inlandsche oorlogen gemaakt het Prinsen Logement, waarin de Prinsen en Heeren van deze Landen gelogeert wierden”, zegt Orlers. Hoe lang hij daar gewoond heeft is mij onbekend; hij zal natuurlijk slechts een deel van dit gebouw in gebruik gehad hebben. Werden er misschien ook gedeelten van verhuurd aan niet bepaald vorstelijke personen? Van Kaspar van Baerle, die ook al later als hoogleeraar na den val der Remonstranten Leiden moet verlaten, wordt ten minste medegedeeld, dat hij in zijn studenten-jaren zeer vertrouwelijk met Van Hout omging en met hem onder hetzelfde dak woonde.

Na den dood van zijn vrouw (1605) betreft onze dichter een van zijn eigen huizen, dat gedeeltelijk door zijn schoonzoon Pauw werd bewoond, aan de noordzijde van de Nonnensteeg. Zijn zuster Katrijn, wier man in 1606 sterft, schijnt de laatste jaren zijns levens bij hem te hebben ingewoond. Een groot deel van zijn meubelen had hij aan zijn dochter Maria in gebruik gegeven. Ze worden in een acte van 29 October 1605 nauwkeurig opgesomd met het oog op een latere verdeling van den boedel.

Over zijn dood heeft Orlers genoteerd: „Den 12 December des jaers 1609 des naermiddachs tusschen twe ende drie uyren is in den Heere ontslapen mijn oom Jan van Hout, ten huysen

van D. Pauw, mijn neef, out synde 66 jaeren, elf maenden ende 29 dagen. God wil hem ende ons allen een genadige opstandinge verleenen!" In zijn testament had Van Hout bepaald, dat zuster Katryn in het door hem bewoonde gedeelte van het huis in de Nonnensteeg tot haar dood mocht blijven wonen.

Aan den wensch over zijn begrafenis, dien hij in den aanvang van zijn testament uitspreekt, zal natuurlijk wel voldaan zijn. Hoor, hoe hij plechtig in innige vroomheid aldaar begint:

„Ende bevele in den eersten mijn ziel in de barmhartige handen Jesu Christi, mynes liefs Heeren ende Salichmakers, die deselve met het alderdierbaerste ende costelyxste pant, namentlyck met syn h. bloet an de galge des cruices van de eewige dood ende vlouc des wets verlost, my, beneffens allen" (men neme er hier voorloopig nota van, hoe V. H. staat tegenover de leer der praedestinatie) „anderen christgelovigen tot de eewige salicheyt geroepen ende door den gelove sonder eenige myne verdiensten, maer alleen wt loutere genade, toegelaten heeft, den welcken alleen sy lof, prys, ende eere van eewicheyt tot eewicheyt. Amen.

Verder so bevele ic myn lichaem der aerde met een eerlicke begravinge, naer ende soo wanneer mijn ziele, door syne goddelicke wille daer wt sal syn verscheyden. Geef my, o barmhertige God, de genade, want sonder u en vermach ick niets, dat ic de uyre uwer comste, die u alleen bekend is, waekend, biddend ende met een vast ende ongetwyfelt gelove mach waernemen. Welcke myne voorgeroerde begraeffenisse ic verkiese in myn graf in St. Pieterskercke alhier, in den buytensten noorder ommegang, daerinne Cornelis Meesz. van Hout ende Margriete Pietersdr., myn lieve ouders, mitsgaders Lysbeth Reyniersdr. van Wing, myn waerde huysvrouwe al za. begraven liggen, twelcke ook voor hen, voor mijne kinderen, kinskinderen ende verder geslachte hebbe doen maken."

II

Van Hout in zijn huiselijke omgeving; tegenover zijn gezin, zijne familie, zijn naaste vrienden. Tal van kleine feitjes liggen voor me door elkaar en mij bekruipt de vrees, of al die schijnbaar onbeteekenende kleinigheden wel genade zullen vinden in de oogen van het „beschaafd publiek", of het me gelukken

kan, uit al die verstrooide brokjes zoo ongeveer den grooten omtrek van den mensch Van Hout in zijn huiselijken kring op te bouwen. En toch is bovenal bij hem de kennismaking met al die kleinigheden onmisbaar; immers het meest kenmerkende, het meest aantrekkelijke in heel zijn persoonlijkheid is juist die volkomen harmonie tusschen den vader, zoon, oom, vriend Van Hout en den ambtenaar, den artist tegenover de maatschappij; daar als hier diezelfde liefdevolle toewijding, dat volkomen geven van al de krachten van gemoed en geest, diezelfde nauwlettende zorg voor geestelijk zoowel als lichamelijk welvaren, diezelfde neiging om vreugdevol te genieten van het goede en schoone, dat het leven bieden kan. Van diepgaande abstracte studiën in kunst en wijsbegeerte der ouden zijn zoo goed als geen sporen in het leven van Van Hout te ontdekken, — waar had hij den tijd vandaan gehaald! — maar het is, of heel zijn leven een ernstig en gelukkig streven is om door de daad uit te beelden, dat wat eens Plato, Cicero, Coornhert als het ideaal van den volmaakten mensch heeft voor den geest gezweefd, en dat niet bovenal uit koel overleg om te werken naar een aantrekkelijk voorbeeld, maar uit innerlijke aandrift des harten, uit natuurlijke, nauw bewuste begeerte om dat ideaal zoo dicht mogelijk nabij te komen. En bovendien bij al die kleine brokjes, van her en der bijeen gebracht, zijn er verscheidene, die ons een alleraardigsten, frisschen kijk geven op het leven en denken in de tweede helft der zestiende eeuw en ons tevens laten zien, wat een belangwekkend man als Van Hout wel van de wereldsche zaken van zijn tijd dacht. Laat ik dus een greep doen.

Van zijn zorg voor zijn ouders en grootvader vernamen we al een en ander. Ziehier, hoe hij over den dood van den laatsten en zijn moeder in een brief aan zijn beschermeling Jan Orlers schrijft: „Neeff, zedert het afsterven van Bartelmees ende myn moeder, twelc ons menschelicker wijs heeft bedrouft, mer wij mit gedult hebben genomen, danckende den Almogende, dat hem belieft heeft zijn goddelicke wille mit hem te doen, hebben wij ons in goeder gesontheyt gevonden”, en onmiddellijk laat hij er op volgen: „Ic hebbe Pieter Janszn belast u een daelder te verstrecken tot betalinge van u schoen. Hij zal u uwe schorteckens leveren”.

De indrukken van vader Cornelis — „heertgevaer” noemt Van Hout hem gemoedelijk in zijn brieven aan Orlers — stonden in een anderen toon, we zagen het reeds; toch richt ook hij weer dadelijk den blik op het gewone dagelijksche leven, dat zijn gang gaat, en hij voegt er aan toe: „De twee schortcleeden moeten wat beter gevevet zijn”, hij schrijft het er namelijk later bij, tusschen de regels; ook hij vergat in zijn droefheid om de dooden de zorg voor de levenden niet; maar zijn bittere aandoening schreit weer op aan het slot van dien brief, dien ge zien moet met zijn bevestigend schrift en zijn talrijke doorhalingen, in dat ééne woord, dat alles zegt: „Ken mach niet meer schrijven!” Merkwaardig is het een derde bericht er naast te leggen, dat van den slampamper Cornelis Orlers aan zijn broer Jan: „Voorts, beminde broeder, ic en can u niet verbergen te schrijven, dat, als ic van u gescheyden was ende te huys gecomen was, mijn huys gesloten vant, van wegen dat onse Meus Janssen overleden was, van wiens sieckte ick niet en wist, want hi noch Saterdachs, als ic sManendaechs tot Amsterdam quam, tot mynent gheweest was. Dan doch des Heeren wille moet met ons allen geschieden, want hij heeft ons allen gheschapen ende ons leven staet in zynen handen. Voorts, beminde broeder, so vant ick onse bestemoeder seer cranck. Dan God danck sy is nu ghesesen en sal niet meer sieck worden, want sy is inden Heere gherust ende ghestorven.”

Proeft ge ook hier niet aan de manier van zeggen, aan een enkele wending de drie persoonlijkeden? Bij den laatsten voelt ge onmiddellijk het oneerlijke, gluiperige in dat gemaakte phraseeren over de almacht van den Heer naast het ietwat lugubere, bijna moppen-tapperige van „niet meer ziek te kunnen worden”; bij Heertgevaer de diepe bevende smart van weggerukt te zien de vrouw, aan wier zijde hij het lange, rijke leven heeft afgewerkt; bij Jan een bijna stoïcijnse gelatenheid, die vroom vertrouwen in de toekomst verbergt en de zorg voor het tegenwoordige niet doet vergeten, den korten rustigen toon van den man, die niet meer schrijft dan strikt noodig is, omdat de drukke werkelijkheid hem geheel in beslag neemt.

In de papieren van van Hout vinden we weinig mededee-

lingen over zijn vader, een enkele maal een kort bericht over den gezondheidstoestand in de brieven aan Orlers, evenzoo in die van Pauw aan den laatsten. Zoo b. v. in November 94: „Heertgevaar kraakt vast, dan houtet noch over end, eet ordinaris mede ande tafel; dan de ghewoonlyke smaak is zoo ghoet niet. De ouderdom komt met al de ghebreken aan.”

Er bestaan n.l. acht brieven van Pauw aan Jan Orlers, die hem meermalen van uit Amsterdam boeken en prenten moest toezenden.

Pauw moet een schoonzoon naar Jan's hart geweest zijn. Hij was een zoon van den Amsterdamschen schepen, later rentmeester der grafelijke vronlanden Pieter Pauw en Geertui Laurensdochter Spieghel en dus een neef van den humanistischen dichter Spieghel. Na zijn studie te Leiden, o. a. onder Dodonaeus, was hij te Parijs gevormd onder Jean Fabre en werd hij in 1589 te Leiden een der eerste professoren, die daar de ontleedkunde, zooals die door Vesalius en Da Vinci in Italië als nieuwe wetenschap was gegrondvest, onderwezen. „Wij zijn tot ons oren toe in de anatomie verwert,” schrijft hij b.v. aan Orlers, „hebben twee lichamen (man ende vroupersoon) ghelyk voor handen”. En elders, aardig, omdat er uit blijkt, dat hij zeer waarschijnlijk ook de kunst van zijn studiën wilde laten profiteren: „Morgheii beginne ick de twede anatomie. Ghelieft u. e. tzelfde Goltzium ofte iemant anders te verwittighen”.

Maar ook hij was meer dan de strakke geleerde, die enkel in de studie van zijn specialiteit opgaat. Hij is vol belangstelling voor geografische en wijsgeerige zaken en bestelt meermalen prenten van Frans Floris, Goltzius en anderen aan zijn neef, zoo b. v. van Goltzius de bekende mystificatie in den trant van Dürer.

Zie, hoe vol zorg hij schrijft over het kleuren van eenige prenten: „Belangende Goltzii Besnijdenis had ik ghaern afghezet vanden zelfde, die mijn crucifix van F. Floris gheillumineert heeft; dan later den afsetter op letten, dattet net ende cierlick ghedaan werde. Doch om niet te gheraken int zelve inconvenient, daar ick met mijn drie land-kaartges in blijf, zal u. e. ghelieven, zo haast ghy het stuk wit ghekregeen zult hebben, daar toe een paneel van wagheshot doen maken, op dat paneel te doen brengen doek, op dat doek (eerst ghedrooght wesende) het papier ende dan afghezet. In dier voeghen

gheillumineert wesende, wiltet my dan zoo verseynden, zonder te laten lysten, also ik hier de grote (dat is brete) vande lysten zelfs moet ramen."

Als Van Hout over zijn vrouw spreekt, is het steeds met liefde en waardeering, maar bijzonderheden over haar vernemen we niet; ze schijnt een bescheiden en nederige plaats in zijn leven te hebben ingenomen.

Waar hij in zijn testament, zooals we hierboven reeds zagen, herinnert, hoe hij met zijn vrouw aanvankelijk niets bezat en nooit „eenige erffnisse genoten" heeft, gaat hij voort: „mar darentegen van myn lieve ouders ende vrunden geen cleyne lasten, twelck voer ons beyde doch een lieve last es geweest, gedragen hebbende, in vougen dat wy luyden, alle tgeen ick sal comen naer te laten, door des Heeren segen ende genade gesamentlijk hebben overgewonnen ende overgespaert; twelck ic alhier tot geen ander eynde en stelle, dan als een prikkel voor myn erfgenamen van nedericheyt ende omme daerinne sonderlinghe mijn voetstappen naer te speuren, in het toedragen van liefde ende eerbiedinge tot haer ouders, vruntschap ende eenicheyt onder den anderen, malcanderen van de middelen, elc int sijn van den Heere te verleenen, ter noot by te staen ende ter eeren voorts te helpen, versekert synde, dat sulcx doende, God almachtich heuren handel en wandel gebenedijen ende synen H. segen, by geen schatten ter werelt te vergelycken, over hen mildelyck uitstorten sal." Ziedaar het begrip van den familieband by Jan van Hout helder geteekend.

En dat dit niet louter woorden zijn geweest, blijkt te over uit zijn testament en inventaris. Zuster Katrijn, het kroost van zuster Barbara. nl. de Orlersen, de Van Wings, zijn vrouwsfamilie, allen hebben rijkelyk van zijn weldaden genoten; meermalen heeft hij hen in financielen nood moeten bijspringen. In zijn inventaris staat menige schuldbekentenis op hun naam, die in het testament wordt kwijt gescholden.

Jannetgen van Wing, de weduwe van Augustyn de Waersegger, woont gratis in een van zijn huizen. En een dergelijke gunst strekte hij zelfs tot vreemden uit; een gedeelte van een zijner huizen, aan de Vischbrug, wordt „in aelmisse gebruyct by Jaentgen Claessen, wezende een schamele wedue."

Zijn dochter Maria, met Pauw getrouwd, krijgt de opdracht na vaders dood „moetgen Trijn, moet Jannetgen en Betgen Jeroens, ons dienstmaechden” te gedenken.

't Is hier tevens de plaats eindelijk eens wat uitvoeriger stil te staan bij de verhouding tusschen Van Hout en Orlers. Jan Janszn Orlers is een van de waarschijnlijk vier kinderen uit het huwelijk van Barbara van Hout met Jan Orlers. Zijn ouders zijn beiden voor zijn zevende jaar gestorven; de kinderen bleven in armoede achter en daarop schijnt het gedrag van den vader niet zonder invloed geweest te zijn. Dat de zoon Jan een respectabel mensch in den ordinairen zin des woords wordt, een gezeten maar overigens vrij onbeteekenend burger, die het tot burgemeester van Leiden brengt en nog altijd onze dankbaarheid verdient voor het compileeren van een Beschrijving van Leiden, dankt hij niet alleen aan de financieele hulp van zijn oom Jan, maar bovenal aan de vaderlijke zorg, waarmee deze hem in zijn jeugd heeft omgeven.

Na eerst in een betrekking te zijn geweest, waar hij het minder mooi heeft laten liggen, komt hij als ruim twintigjarige jonkman in den boekhandel van „Cornelis Claeszn librarier int Schryffbouck opt Water,” tevens uitgever te Amsterdam. 't Is zijn oom gelukt, hem daar een jaar of vijf aan het werk te houden, tot hij in het begin van 1596 trouwt met een Delftsche boekhandelaarsdochter en in staat is, misschien ook door het geld van zijn vrouw, zelf een zaak te Leiden op te zetten. Toch staat hij bij den dood van zijn oom bij dezen nog in het krijt, voor zich zelf en als borg voor zijn broer Willem. Dat oom ook getracht heeft, maar zonder succes zijn broer Cornelis op het goede pad te houden, is reeds uit vorige aanhalingen gebleken.

Uit Orlers' Amsterdamsche periode nu bestaan een dertig brieven van Van Hout. Ik doe daaruit een greep van een paar epistels, die voornamelijk in verband staan met zijn begeerte om te gaan reizen. Hieruit zal het best de eigenaardige verhouding van den oom tot den neef duidelijk worden.

't Is een bekend verschijnsel, die onweerstaanbare drang, niet het minst bij de Hollandsche jongelingschap der zestiende eeuw, om de wereld en het leven alleen als de school van het leven te beschouwen en daarom niet binnen de enge muren en op de schilderachtige grachtjes van de vaderlandsche steden

te blijven slenteren, maar kennis en ervaring in kunst en wetenschap, handel en zeevaart te zoeken verre van den ouderlijken haard. En met diezelfde neiging was ook onze jonge Orlers besmet. Voor hem toch was ze een onheil, want uit alles blijkt, dat hij er de jongen niet naar was om een avontuurlijk leven met vrucht te beginnen en te eindigen. Hij zou er bij ten onder zijn gegaan. Hij miste de zoo hoog noodige zelfstandigheid van karakter, de doortastendheid van wil; hij was onhandig en verlegen en uit niets blijkt, dat hem inderdaad de zucht naar meer kennen en begrijpen dreef. Hem bewoog misschien slechts zekere ongedurigheid, die ook zijn vader en broer Cornelis in het ongeluk gebracht heeft. Eenige brieven, die over deze zaak handelen, zijn te teekenend voor Jan van Hout en zijn neef, dan dat ik ze niet zou overschrijven.

In Juni 1592 vertoonen zich reeds de eerste sporen: „U meester hebbe ic noch hier niet vernomen. Als hy comt zal ic om tgeen daer van u brieff vermaent, dencken.” In Sept. 92: „Om u buyten te zeynden, wil ic gedencken ter gelegener tijt. Middeler tijt volhard.” In Jan. van het volgend jaar blijft het bij bedenken en zoo tracht Van Hout Janneef aan het lijntje te houden. In Juni 1593 een bewijs voor diens geringe zelfstandigheid: „Teerst dat ic tAmsterdam come, zal ic mit u meester handelen nopende de belooninge van u loopende laetste jaer, dan scryft my alvoren over, wat u zelfs dunct, dat gy behoort te winnen ende, of ic mit u meester niet en const verdrage (twelc ic doch niet en hoope), aen wien ic my zal mogen adresseeren, om wat onderrichtens te becomen, alsoe icx my niet en verstae.”

Een brief van Maart 94 laat ons den toestand helder overzien: „Neeff, ic hebbe uwe laetste ii brieven mit de twee afbeeldingen (die my aengenaem zyn geweest) ontfangen. Belangende uwe zaec zoude myn meening wel wesen, dat gy bleeft, achtende, dat gy zo wel zijt, als gy ter yederwys zult mogen comen. Want buyten te reysen verhindert u zwacheyt, de ongelegentheyte ende verwertheyte des tijts, gebrec aen middel, gelijc ic d. Paaui, mijn zoon, hebbe belast u aen te zeggen. Indien gij zelfs niettemin een beter gelegentheyte mocht speuren, ic en ben daer niet tegens. Gy hebt nu zodanigen

ouderdomme wel, dat gy cont of behoort te zien, wat u vorderlic of hinderlic can zijn. D. Paau heeft aengenomen u zaec aengaende te spreeken mit Henric Louryszn, zijn oom. Ik weet wel, zij zullen u gaerne om mijnen wille tbeste en tgeen u meest oorbaer es, raeden. De oude spreekwoorden zijn gemeenlic waer ende uyt den put des wysheyts genomen: Die blijft, die beclyft. Ic can niet anders mercken, dan dat gij bij u volc (aen wien gij mijn dienstelicke aanbiedingen zult doen) lief en waert zijt. Ic hebbe u hier opt cort mijn uysterste meeninge ontdeect. Vaert wel! Wij zijn al tsamen wel te passe. De Heer zij gedanct van alles.

Uwen Oom,

J. VAN HOUT.”

Deze brief, waaruit heel wat paedagogische zin spreekt tegenover den mopperenden, besluiteloozen jongen man van ongeveer vierentwintig jaar, werd na eenige dagen aangevuld door het heerlijk epistel van grootvader Cornelis, dat we hier voor reeds citeerden. En wat een verschil nog weer tusschen die beide. De toon in den brief van Jan (trouwens in al de dertig) is los en gemakkelijk, maar toch eenigszins hard en droog; men voelt er wel de hartelijke belangstelling en genegenheid in voor den jongen, maar tevens, dat er iemand aan het woord is, die wel wat anders te doen heeft, dan telkens lange brieven te dichten. Toch is het een groot voorrecht Van Hout hier zoo in zijn kamerjapon eens als opvoeder en leider aan het werk te zien en dat kleine bundeltje brieven is tevens een belangrijke aanwinst voor onze epistolaire litteratuur van de zestiende eeuw.

Tegenover den humanen oom staat de liefdevolle grootvader; van hem op den kleinzoon loopt de lijn recht door, bij oom spreekt vooral het verstand, bij grootvader het hart; de oude Cornelis schreef zinnnetjes neer, die ons meer dan eenig stuk uit de zestiende eeuw voeren in den kring van de meest hartelijke huiselijkheid en zorgvolle ouderliefde.

Intusschen Orlers heeft het er blijkbaar niet bij gelaten. In April 94 krijgt hij weer het volgende van oom:

„Neef, Ic hebbe uwe brieven mit tmandeken oraengen ten danc ontfangen. Belangende u zaec, alsoe ic mij die niet en

verstaet en daeromme opt getuich ende geloof van andere moet voorts varen, hebbe ic gesproken met Raphelengen ende Christopher" (de bestuurders van Plantijns drukkerij te Leiden). „Die vinden goet, dat men u zoude mogen bestellen tzij te Parijs of op Lions, mer zout u weder ii of iii jaren moeten verbinden" (Oom wil dus in ieder geval onbestemd zwerven voorkomen en daartoe weet hij handig met de autoriteit van Raphelingius' naam te manoeuvreeren). „Zij verwachten hier eenen binnen 4 of 5 dagen, bij wien zij mij alsdan zullen ontbieden om eyntelicken te resolveren tgeen u meesten oorbaer zal beduncken. Tselve gedaen zynde, zal u verwittigen, waer naer gy u zult hebben te dragen. Gy zout beter raecken, cont gy wat franchois. Groet u meester, zijn moeder en vrou ende alle goede vrunden. Wy zyn altsamen nog wel te passe en doen u groeten.

Tafsterven van Mr. Franchois
Raphlyns huysfrou heeft
my tot noch toe verhindert
in uwe zaecke eer yet te
connen doen.

Uwen Oom,
J. VAN HOUT.

Een paar maanden later wordt neef aldus kort en krachtig op zijn nummer gezet:

„Jan Orlers! Ic hebbe u brieven mit de bygevouchde caerten wel ontfangen ende zeynde u hier benefens de XXVIII gl. X st. om te betalen. Belangende u voorgaende scrijven es my mede wel ter handen gebracht ende hebbe tzelve onbeantwoort gelaten, zò mits dat ic niet dan al te wel verhindert ben, zò mits ic daerinne wel verandert werde. Derft gy mit u eygen meester, daer by gy nu zoo lange gewoont hebt, zelfs niet spreecken en handelen, zonderlinge in een zaeck, die gy u verstaet? Ic niet. Wat zout gy gedaen hebben, of gy buyten waert getrocken volgende u begeren. Hoe zout gy u daer hebben connen behelpen? Handelt zelfs mit u meester of bidt Henric Louryszn., Jan Paau of Roemer, dat zy u daerinne behulplich willen zijn. Zij zullen my, ooc u te gevalle tzelve gaern doen. Wy zyn noch al wel te pas" etc.

Orlers schijnt er intusschen nog weer eens een paar brieven en een „mandeken granaetappelen" aan gewaagd te hebben, maar zelfs dit laatste kon ooms hart niet vermurven. In Nov.

94 is het antwoord nog steeds er op gericht om den jongen aan de praat te houden of van zijn plan af te brengen: „Belangende tscryven in uwen eersten brief es de zaec myns bedunckens noch wat te raeu om by my voor als noch daerinne gevordert te connen werden. Ic achte de zaecke in u zin wel haest te vereysschen, mer dat die nochtans niet verhaest en behoort te werden. Zoude goet vinden, dat gy eens over quaemt, u meester voor een dach of ii verlof biddende om wat naerder daer van te spreeken.”

't Is echter mogelijk, dat dit antwoord op andere plannen slaat, misschien op de niet minder avontuurlijke reis in de huwelijksboot. In Juni 95 begint de verhouding bepaald gespannen te worden, of vindt oom als paedagoog het gewenscht, die gespannen te maken.

„Neeff, wy zyn noch altsamen wel te passe ende doen u groeten. Ic hebbe corts ii of iii brieven van u ontfangen tot genen anderen eynde dan om wederscryvens van my te becomen. Wat gaet u over! Meyndy, dat ic zo weynich te doen hebbe, dat my ooc lusten zoude brieven te scryven, daer ic niet en weet te scryven? Ic hebbe voor waer wel wat anders te doen. Als ic yet te doen hebbe, zal ic wel scryven.” (Van Hout bedoelt hier: bestellingen te doen). „Weet gy wel, dat als tschaepken ba zeyt, dat het dan een beet verliest, datter niets costelicker es dan de tijt, twelc ic nu, alle daechs in zo groten werc steeckende en zoo weynich hulps hebbende, gevoel en leer. Quelt mij voorts mit zulcke brieven niet en vaert wel.”

Een maand of wat later, Februari 96, is de toon geheel veranderd. Orlers is getrouwd en met vriendelijke hoffelijkheid noodigt Van Hout de vrienden bij zich: „Naer myn hertgrondige gebiedenissen tot u mitsgaders myn nichte, u.l. huysvrouwe ende alle de vrunden, zal desen alleen dienen om u te bidden ende versoucken op Zondage toecomende binnen deser stede tmynen huysse te laeten vinden om mitten anderen vrolicken te wesen” enz.

Ik heb niet kunnen ontdekken, of er achter dien plotselingen omkeer meer moet gezocht worden, dan men er oppervlakkig achter zoeken zou: hoffelijkheid tegen vreemden en niets meer. Was Van Hout ook geimponeerd door de huwelijksgift b.v.? In ieder geval ook hij heeft het zijne daarin bijgedragen.

Nooit heeft hij echter veel vertrouwen in zijn neef gehad. Dit blijkt weer aardig uit zijn testament. Hij liet nl. drie verweesde kleinkinderen na Claes, Margrietgen en Marietgen, de kinderen van zijn dochter Catharina en Mr. Jacob van Leeuwen, den griffier van Leiden. Pauw en Maria draagt hij de ouderlijke zorg voor die kinderen op. Als voogden wijst hij aan Pauw en nog een paar lui; maar als een van hen komt te overlijden, dan zal Orlers moeten invallen en nu acht hij het wenschelijk, om dezen voor dat geval het volgende hartig woordje toe te dienen:

„Ende soo veel u, Orlers, mijn neve, angaet, ic vermane ende belaste u, tselve aen te nemen in cracht van sodanich gesach als my over u naer recht, reden ende billickheyt toecomt, uit sake van u onderhout ende opvoedinge, twelc gy van den jare 1577 aen, dat Barbara Cornelisdr. van Hout, u moeder en mijn zuster sa. overleet, tmynen laste hebt gehad, niet alleen tuwe montcosten angaende, mar hebbe u ooc doen cleden, reden, an u ambacht besteet, eyntelyck ooc eerlicken uitgehuwelict, alles my niet weynich gecost hebbende. Twelc ic hier geensints en stelle, noch tot eenigen roem, veel min tot u verwyte, mar alleenlyck omme u naer mijn overlyden deur de iegenwoordige myne warachtige vermaninge te meer te bewegen, dat gy den last, u by my hier voren opgeleyt, niet alleen onweygerlycken, maer ooc gaerne ende willichlyck aanneempt, getrouwelyck volvoert ende soo u de Heer tleven laet, naerstelyck voltreckt, selfs ooc indien eenige van mijne kintskinderen tot armoede of gebrec souden mogen comen, twelc den hemelschen Vader genadelyck gelieve af te weren, dat gy, die u angedane weldaet gedachtich synde, vaerdich en willich syt om deselve iegens sodanige verarmde of behoef-tigen te vergelden, sonder u mette schantvlecke des ondancckbaerheys te besoedelen.”

Merkwaardig zijn ten slotte de wenschen, die Van Hout aangaande de opvoeding der drie weezen in zijn testament uitspreekt. Aanvankelijk had hij het plan om Claes te laten studeeren opgegeven, „deur de overgrootte dertelheyt ende ongebonden moetwille, in dewelc ic (God betert) tmynen grooten leetwesen niet alleen gemerckt, mar in den minen soo groffelijck gevoelt hebben, datte studenten alhier werden opge-

trocken". (Van Hout was n.l. zelf eens bij een studentenoproer te water geraakt); hij had het plan gehad den jongen te laten leeren „zijn Francoysche tale, schrijven, rekenen, chyfferen, bouchouden ende de mathematique const ende daer naer yewers in dienst te bestellen van enich coopman." Mocht men echter toch tot de officieele studie besluiten, dan moet eerst den raad ingewonnen worden van Petrus Bertius, „denwelcken ic van herten vertrouwe, dat hij om onse onderlinge vaste, vercnogte vrientschap, hem in noot onslibberlicken van mijne syde gehandthaeft, sulx gaerne van syn syde annemen ende vlytelicken voltrecken sal."

Maar wat een voor zijn tijd kranige opvatting van de opvoeding der meisjes! Grietgen en Maritgen zullen op een goede Fransche school besteld worden, niet om „courtsaensche manieren te leeren of 'tjoffertgen te spelen", maar om de taal goed te leeren spreken, verder lezen, schrijven, rekenen en cijferen, eerlijke, zedige manieren en de vreeze Gods, „profytelicke handtwercken ende gewoonlycke huyswerck doen ende de handen (so men seyt) uyer mouwe te steken, gelijk eerbare, deuchtsame borger vrouwe gewoon syn ende noch beyde haer beste-moeders ten weder sijden, noch haer moeder selfs niet geschaemt en hebben te doen." Als ze aldus voorbereid zijn, zal men ze besteden in een „eerlic huys, daer men winckelneringe doet, om aldaer te dienen ende de winckelneringe te leeren."

Behoef ik eindelijk nog te zeggen, dat Van Hout in zijn testament verklaart aan zijn kleinkinderen het bedrag te schenken, hetwelk hij als voogd voor hen boven hun eigen inkomsten mocht blijken te hebben uitgegeven.

Een paar vondsten uit de brieven aan Orlers geven ons alweer de gelegenheid, iets vast te stellen aangaande eenige persoonlijke eigenaardigheden van Van Hout.

Hij was zuinig, zooals trouwens wel te verwachten was. Als hij aan zijn neef een commissie opdraagt, heet het: „Bedinget opt nauste, gedachtich zynde tspreecwoort „wat men afdingt, es haest betaelt." En elders: „Weest deun op u penning. Denct, dat alle ding costelic es, dat tgelt qualic te becomen es dan mit arbeyt en moeyte."

Alles wat hij laat maken, moet solide en goed bruikbaar

zijn. Zoo bestelt hij te Amsterdam koffers „mit zeer starcke banden, van binnen mit goet lynwaet ende elk mit een doubelt slot.” Later nog eens „van goet drooch hout mit goet leer overtrocken ende ysere banden” en „goet styf werc mit yseren handvaten, niet alleen ter zyden, mer ooc voor in tmidden.” Met evenveel belangstelling en zorg behandelt hy zoowel de geestelijke belangen als de stoffelijke en de dingen des uiterlijken levens. „Leeft eerlicker, weest onderdanich, getrou, voor al God vreesende,” heet het hier, maar „past op u hant, die te zwaer es, leert se verlichten”, elders. Aan de winterbroek van zijn pupil wijdt hij evenwel aandacht als aan zijn nachtmaal.

Allerlei zaken betreft hij door tusschenkomst van Orlers uit Amsterdam, papier, matten, bier, een clavecingel, — en een oude moet worden ingeruild, — verscheiden boeken, — maar dit onderwerp bespreek ik liever in een volgend hoofdstuk, — een kachel, zeer waarschijnlijk een uit tegels opgebouwde, zooals ze juist in de zestiende eeuw door den Neurenberger Hirschvogel in meer artistieke bewerking in zwang waren gebracht. Half November 91 begint hij er naar te verlangen. In een post-scriptum van een der brieven leest men dan: „Roemer Visscher spreekt aen ende zegt hem mit myne gediensige aanbiedingen tot hem en zijn l. huysvrouwe, dat ic een mr. metser mit de cacchel yverich verbeyde, immers voor de aenstaende coude.” Maar zijn vriend had hem niet vergeten en vóór het afzenden van den brief, kon hij er nog aan toevoegen: „De cacheloven es gecomen.”

Van Hout had ook gevoel voor fijnen wijn. Hoor hem slechts: „Spreect Claes Pieterszn of Anna Vrancken, dat zy my willen bestellen een tonneken van XX of XXII stopen Spaenschen wyn Pierre Perquienes van de beste ende lieflicste, die zij zullen weten te becomen.” Later: „Belangende den wijn en hebbe daer geen en haest mede. Laet Claes Pieterszn. zijn slach waernemen, dat hij mij wat goets schickt, zuyvere, puyre wijn,” enz.

En dit punt brengt ons van zelf tot Van Hout's genot in vroolijke tafelvreugde. Hij kon een aangenaam gast zijn, die geestig wist te praten, zijn vertalingen van Janus Secundus en anderen voordroeg en genoot van Grieksche aardigheden, waarmee men minder geleerde tafelvrienden in het ootje nam.

Geestig dient zijn intimus Janus Douza hem een bestraffing toe in Latijnsche verzen, als hij zich eens een paar malen, waarschijnlijk door drukte overstelpt, vergeefs heeft laten wachten. Nu moet hij komen, ongenoodigd, alsof hij uit den hemel komt vallen en zijn verzen, zijn vertalingen meebrengen:

Sed venias subito neu quisquam nunciet ante,
 De coelo lapsus ut videre mihi,
 Adducens comites tecum quoscunque Lepores,
 Adducens lusus delitiasque tuas
 Utendosque tibi dedimus quos nuper Amores
 Basiaque haud fictis iuncta Cupidinibus;
 Quod si aliquid traductum etiam te interprete, quanto
 (Dii boni) erit nobis illud amabilius.

Ook de elegieën van Secundus moet hij overzetten en Douza vestigt de aandacht op die, welke aan Gonsalvo Perez is opgedragen en waarin een zekere Justina voorkomt. Dat de dames Spaanschen zijn, komt er minder op aan; niet Justina maar Alva heeft tegen ons gevochten; moreele bezwaren zijn er niet, 't zijn geen scorta en voor de febris Hispana is dus ook geen gevaar.

Als we afgaan op de weinige gegevens, die tot ons zijn gekomen, dan moet Douza zeer zeker Van Hout's beste vriend zijn geweest. Tusschen beiden bestaat een innige broederlijke band, gevormd door gemeenschappelijke idealen van kunst en leven.

In Douza's album amicorum schreef Van Hout:

„Vruntschap gemaect in schijn bedect,
 Vergaet soubijt,
 Als comt de noot,
 En schielic laect. Mer die verweect
 Wert in een tijt
 Van angste groot,
 Als elc een waect en noot deurbrect,
 Geen leet, noch spijt,
 Noch storm, noch stoot
 Haer wortel naect, mer onbevlect
 Blijft, hoe langh tlijt,
 Jae, naer de doot.

1575, Ilden December.

Tot een gederckteycken van de geduyrighe ende onveran-

derlicke vruntschappe mitten hoochgeleerde, cedelen, ernstfesten Joncheere Johan van der Dous, Heer tot Noortwijk, bij tijden van de tweede belegeringe der Stadt Leyden in de uysterste hongernoot en sterfte, gemaect, is dit gestelt bij mij Jan van Hout." Het geheel omgaf hij met een niet onaardige randversiering.

Hij heeft er kort voor 1583 wel eens over gedacht Leiden te verlaten. Waarom misschien, dat komt later ter sprake. Maar met schrik vervult dit plan Douza, die alles doet om hem er van af te brengen. Hoe kan hij er aan denken, dat Leiden, waarvoor hij wel heeft willen sterven, waar hij zooveel gewerkt, zooveel bekers geledigd heeft, waar hij in goeden doen is gekomen, vaarwel te zeggen!

Pro qua perire perque virtutem emori
 Haud velle visus es semel,
 Ubi labores exanclati tot tibi,
 Depleta ubi tot pocula,
 Rebus supra votum affluentibus tibi.

Maar als hij gaat, dan gaat Douza mee, al was het naar de straat van Magelan. Voor al de schatten van Pluto zou Douza zijn vriend niet willen missen,

Namque his carere possum et omnia perpeti,
 At te carere non item.

Douza troost hem, als hij teleurgesteld is over zijn gering succes als dichter in de landstaal. Wat klaagt gij, roept hij uit, dat de muzen koel zijn tegenover u, o vernuftige Hollandsche lierdichter! De roem komt soms laat, maar die laatkomende is de ware. Er moet nog wat tijd verlopen, eer eindelijk de faam met klappende vleugelen Van Hout onder de goden opneemt:

Te quoque sublatum ex oculis tua Leida requiret.
 Saepe venit magno foenore tardus honos,
 Tardus honos, sed verus honos; plaudentibus allis
 Hautenum ut coelo postuma fama beet,
 Intervallo opus est. Virtuti haec gratia semper
 A sera tribui posteritate solet.

Is er in dit „coelo fama beet” misschien eene toespeling op

het devies van Du Bellay, Musa coelo beat, dien Douza in den kring der Pléiade kan gekend hebben? Dan hebben we hier een eerste vingerwijzing naar het verband met de belangrijke beweging in Frankrijk, waardoor Van Hout voor onze litteratuur, zooals we later zien zullen, van groote beteekenis is.

Tot de zeer intiemen behoort verder Spieghele met zijn in dichtvorm gewrongen humanistisch wijsgeerige beschouwing. Telkens moet Orlers in Amsterdam hem de groeten van oom Van Hout brengen. In Nov. 92 schrijft deze o.a. „Henric Lourenszn Spiegel spreekt van mijnen wegen aen mit alle vrundlicke aanbiedingen, hem zeggende, dat ik hem mit zijn l. huysvrouwe, comende hier om haer zoontgen tschool te brengen, verwachtte om bij mij te logeren, indien hij immermeer tzijnen huys van gelijcken begeert.”

En hoor, hoe de wijze en vrome Coornhert in plechtigen ernst zijn vriendschap voor Van Hout als een kostbaren schat voor immer, onder de hoede van Christus plaatst: „Vruntscap volcht haer grontvest. Is die wankel of vast, zij ist mede. Sconheit is des tyts, maer macht en ryedom des hasaerts verandering onderworpen. Const en geleertheit zyn wat bestendiger en mogen doch door mesbruyc uut goedt in quaedt verkeren. Maer ware doechde, oyten steenrootse des waerheits gebouwen, is onveranderlyc. So is mede alle vruntscappe, daer af zy die grontfest is. Gheef dan, o Christe, dat u ware doechde in bestendige vruntscappe te zamen in u vereenicht houwe, u Johan van Hout ende ooc u D. V. Coornhert.”

Hij schreef dit onder een sonnet in Van Houts Vruntbouc in 1579.

De verhouding tot Lipsius wordt ons geteekend in eenige brieven aan Van Hout door genen uit Spa en Leuven kort na zijn raadselachtig vertrek uit Leiden, dat door den overgang tot Katholieke kerk zou worden gevolgd, geschreven. Reeds in Juni 1591 schrijft hij aan Jan: De scheiding van u, met wien ik de vroolijkste en aangenaamste dagen doorbracht, die ik ooit gehad heb of hebben zal, doet mij leed. Mijn beste Van Hout, toon je nu wat ik weet, dat je bent, een trouw vriend, en sta mijn vrouw met raad en daad bij. In een tweeden brief van die zelfde maand herhaalt hij zijn verzoek en al weer: „Duo vos estis (tecum Douza) a quibus divelli mihi

dolor est et erit." En in Juli: Mijn zeer hartelijken dank voor de welwillendheid, die je me bij voortduring betoont. Ofschoon, dit is niets nieuws! Het zou me verbazen, indien hij, met wien ik steeds als een broeder verkeer heb, anders was. En zoo zullen we zijn, waar we ons ter wereld ook bevinden. Mijn vrouw spreekt met grooten lof over je zorg en toewijding voor haar. Ik hoop en verzoek, dat je daarmee doorgaat. Op mijn terugkomst moet je niet hopen. — — Er zijn in deze zaak veel dingen, die ik voor jou en mijn vriend Douza niet zou verbergen, maar schrijven doe ik het liever niet.

En in dezen toon gaan die brieven door, steeds vol betuigingen van hartelijke vriendschap en van dank voor wat Van Hout in het belang van den afwezige doet.

Van Hout kon plotseling opstuiven en zou, niet meester van zich zelf, in staat zijn tot een dwaze daad. Hij had genoeg zelfkennis om dit te weten en later betreurde hij het toegeven aan opvliegendheid. Ziehier een aardig verhaal ter toelichting: „Uyt de mond van P. Scriverius”, schrijft Oudaen aan Brand, „hebbe voor waarachtig hooren vertellen, dat in het beleg van Leyden, toen het papieren geld was gemunt, over het opschrift des zelfs bij den predicant, den Taling genaamt, op den predikstoel wierd geschrolt, en tegen de magistraat uytgevaren, dewijl 'er op stond Haec Libertatis ergo; maar dat 'er op had moeten staan Haec Religionis ergo; welke berisping zoo hoog ging, dat de secretaris Jan van Hout (een man van forssen inborst, en van wien een spreekwoord in zwang ging, gepast op zijn heerschachtigheyd *het Hout dwingt den Hond*, spelende op het zegswoord, dat die van Leyden Hondhangers zijn) zittende nevens den Burgemeester Van der Werf in het Heerengestoelte, een geladen pistool uyt den zak trok, zeggende tot den Burgemeester: Wil ik hem 'er affichten? meenende van den predikstoel; tgeen de Burgemeester wysselyk schutte en zeyde, wat zoud gij beginnen, wat onrust zouwt gij aenrechten.”

Wat een kostelyke trek geeft dit typisch verhaal aan het portret van onzen held. Ja, hij moet een man van passie geweest zijn. Het vuur van den hartstocht sloeg zijn vlammen om in zijn gemoed, zette hem aan tot voortdurend handelen, dwong hem tot werken en zwoegen met brandenden ijver in

de richting, waarin hij het goede en de waarheid zag. Is het wonder, dat zoo iemand naar zijn pistool greep, als hij in zijn heiligste overtuiging, de oppermacht van de gemeenschap, voor zoover die haar uiting vond in de toenmalige regeering, boven de kerk, beleedigd werd; dat er geen plaats was voor koele redeneering, en dat hij tot een dwaasheid in staat was, die hem zelf en zijn zaak slechts ellende kon bezorgen?

Ook uit zijn proces van iniurie tegen Jan van Egmont blijkt, dat er momenten in Jan's leven zijn geweest, waarop het weinig scheelde, of de heeren der Leidsche regeering werden handgemeen.

In verband met dit proces haal ik thans, na even te hebben aangestipt, dat is aangetoond, hoe inderdaad Van Hout in deze zaak niets misdadigs had verricht en stelselmatig is gekweld, alleen een en ander aan van wat hij zelf er over zegt in dat testament, waarin de financieele en stoffelijke belangen, hoewel lang niet weggecijferd, steeds in de tweede plaats aan het woord komen. Het geve een laatste strek aan de schets, die we van den man in zijn intimiteit konden opzetten.

Nadat hij zijn onschuld nog eens heeft betoogd en zijn tegenpartij vergiffenis heeft geschonken, gaat hij voort: „Hebbe ooc ter sake van dien uit een onverduldicheyt somwylen wel eenige woorden gesproken, die beter geswogen waren geweest ende my nu leet zijn; de Heer wils my vergeven. Ic en kan niet verstaen, dat ic in 't voeren van tselve proces anders gedaen hebbe, dan tgeene een Christen vry staet ende vermach te doen, altyts in sodanich gevoelen geweest synde ('t is wel mogelyc, dat ic dool), dat degene, die, verongelyckt synde, de iustitie, twelc in effecte God selven es, anroept ende te bate neemt, dat die Gode de wrake opgeeft, gelyc Hy ons in Syn H. Woort heeft geboden. Heb ooc altyts in een vast voornemen en besluyt geweest, . . . hem alles uitten gront mynder harten te vergeven ende in gehele vergetinge te stellen, indien ic ooc het alderminste teyken van berou of leetwesen in hem hadde connen speuren of bemercken; 't welck so verre verscheelt ende van daer is, dat hy my nimmer anders dan met grote trots ende hoochmoedicheyt is bejegenende, twelc my tot gramschap, snoode ende boose gedachten, uit menschelycke swackheyt voortcomende dickwylen

heeft verweckt . . . O Heer almachtich, verleent hem ende ons allen kennisse, berou ende leetwesen van sonden, vergevinge ende hier naer het eeuwige leven; amen."

Terwijl ik dit hoofdstuk schreef, heb ik mezelf nu en dan gewantrouwd. En ik vrees, dat dit gevoel me in het vervolg meer zal bekruipen. Heb ik me ook onwillekeurig laten verblinden door eenige schitterende eigenschappen van den man, met wiens daden en denken ik mij een paar jaar heb bezig gehouden? Naast zooveel licht zien we zoo weinig schaduw. Maar ik kan er niets aan veranderen. Ik heb getracht zoo eerlijk mogelijk 's mans eigen woorden en daden en het oordeel van anderen, zijn tijdgenooten, voor u te leggen.

(Wordt vervolgd.)

PASCHEN EN ANDERE GEDICHTEN

DOOR

ALBERT VERWEY.

Paschen

Op Goeden Vrijdag
Is Hij begraven,
Niet in een graf, maar in het hellevuur,
Doch Zondagmorgen
Was Hij weer opgestaan,
Ging door de velden,
Glimlachend vredig
Naar den hemel van blinkend blauw.

De bloemen stonden,
Trossen en kelken,
Schomlend en wieglend,
Pralend en teeder,
Terwijl Hij, kijkend, kwam;
De duinrand waasde,
Leeuwriken schoten —
Paarlen van klank en

Veedren van vreugde —
Door de zonnestralen
Boven Zijn hoofd.

Hij wist niet beter
Of deze dag was
Voor Hem geschapen,
Een dag van de aarde,
Maar zóó geheven
Boven het aardgedoe,
Dat alle wandlaars
En lange slierten
Van wielen berijdende
Knapen in gele
Kurassen van de trompetbloem
Hem schenen gezien als uit hoogen hemel,
Klein en ver door de slingrende wegen
Van 't landschap, — boden
Van de ééne tijding:
„Hij was begraven,
Zijn graf was het hellevuur,
Maar nu is Hij opgestaan,
Ging door de velden,
Steeg op naar den hemel:
Zie hoe Hij neerziet
Op ons en lacht.”

En 's avonds daalde
Hij op Zijn duintop
En zag de velden
Veelkleurig scheemren —
Nog teeder blinken —
Zag hoe de zon zich

Baadde in de golven,
Zag hoe de zee zich
Wond om Zijn aarde,
En al de sterren
Stegen en daalden
Rondom Zijn hoofd.

Andere Gedichten

I

DE TERRASSEN VAN MEUDON

De lucht is stil: op eindloos verre heuveln
Strekt zich de stad in blond en rozig licht —
Ik wend mij om waar lachen klinkt en keuveln:
Daar kust een knaap een blank en zoet gezicht.

Ik zie omlaag: in vaste en strenge perken
Sombert rondom een kom een herfstge tuin.
Ik zie omhoog: een koepel, zwaar van zerken,
Stijgt, sterrenwacht, hoog boven boomenkruin.

Op trapgesteenten, broklig, maar gebleven,
Blijf ik dan peinzend en in weemoed staan, —
Want doode dingen zijn die langer leven
Dan wij die werden, welken en vergaan.

II

EMMAUSGANGER

In de gestalte zien wat andren droomen,
Wat voor de meesten vaag verlangen blijft,
Dat was uw voorrecht, Vriend. Een nevel drijft
Dan voor uw oog en 't beeld is weggenomen.

Maar eeuwig zweeft voortaan die vorm u voor:
Gij beeldt hem in uw boek voor laatre geesten,
Gij meet naar hem menselijke smarten, feesten...
Uw heden leent licht van zijn toekomst-gloor.

Gij weet dat nooit, nooit zielen zijn gescheiden
Die elkaar vonden in hun hoogsten bond:
Hun woord klinkt saam: hun kus 'hoort beider mond,
Hun wensch was: vinden, en hun vondst: verbeiden.

Zij leven saam: zij leven voor de schaar
Die altijd vraagt en nimmermeer kan vinden.
Zij vindt voortaan in wie elkaar beminden
Haar eigen liefde aanschouwlijk, waar en klaar.

III

AAN 'T VENSTER

Hul me in fluweel en goud: geef mij mijn vedel.
Open het raam: wat blinkt het landschap blauw!
Flonkre in 't kristal de wijn door bladerschauw!
Strijke mijn hand de snaar verheugd en edel!

Ontsluit dat kistje: zegel, munt en cedel
 Is 't kunstrijk gearbeid klein gevang te nauw.
 Plaats naast ze — omvangensgraag mijn hand trilt flauw —
 D' oogholligen, kaakgrijzenden, dien schedel.

Zijn ronde bol is de aarde in vasten dood.
 Hoe vonkt en straalt en stroomt en ruischt zij buiten!
 Ik wil die beide in éénen blik omsluiten,
 Proeven, o aarde, uw schoon dat bleef en vlood.

Nu is uw kleur verheldrend, valend; — fluiten
 Zoo zoet, zoo teer, als nimmer vogel float.

IV

DE SPIEGEL

Ik heb mijn spiegel stil omhoog gehouden
 En wie gij zaagt was waarlijk wel uzelf.
 Zie maar uw oogen die mijn glas mistrouwden!

Ik die uit licht strenge gestalten delf
 Alleen door 't heffen van mijn blanken spiegel,
 Kon dat niet doen als niet uw wezenswelf

Zich indrukte in mijn schijn gelijk een zegel.
 Gij zijt daar wel, maar vindt u toch niet gansch?
 Gij speurt vergeefs naar wat geheimen regel

Mijn glas u kaatste en uitwischte in zijn glans,
 Zoodat ge er zijt en niet zijt, blijde en booze
 Al naar ge 't merkt? — Luister, ik zeg het thans:

Het toont u 't wezen, wischte 't wezen-looze.

HET GELOOF VAN DEN NIEUWEN MENSCH

DOOR

DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS.

VI

DE BOUWMEESTER

En wie zal de bouwmeester van uwen gedachtempel zijn? Wie zal uwe begrippen van deemoed, twijfelmoed en heiligheid ordenen tot een schoon en echt geheel? De logica misschien? Als ge onder logica verstaat: onverbiddelijke innerlijke consequentie — ja. Maar als ge onder logica verstaat het kunstig aan elkaar rijgen van begrippen om een vooropgezette gedachte te verdedigen — neen. De gedachte, die *leeft*, heeft geen verdediging noodig. 't Is een beleediging van een levensgedachte, haar te willen verdedigen. Neen, de consequentie, die uw begrippen ordenen kan in levende werkelijkheid moet levensconsequentie zijn, een consequentie, wortelend in 't innige geloof aan de almacht van het Leven.

Levensconsequentie — maar wéér moet ik u zeggen, dat uiterlijk consequentie nog geen levensconsequentie is, uiterlijke consequentie is dikwijls alleen: tegen beter weten in vasthouden aan iets ouds, uit gebrek aan energie, iets nieuws te scheppen.

Innerlijke levensconsequentie — wij leerden haar reeds kennen als twijfelmoed. Maar die innerlijke consequentie twijfelt niet alleen, zij breekt niet alleen af, zij bouwt ook op; haar komt 't toe, uw gedachtempel te bouwen. „Twijfelmoed” is haar negatieve naam. Zij heeft echter ook een positieven naam: zij heet ook *geluk*.

Geluk, geen dartel genot maar kalm-ernstig, krachtig geluk, is leven. Geluk bouwt op, geluk schept, geluk is de eenig-bekwame bouwmeester voor onzen gedachtentempel. Als onze begrippen zich laten schikken en bevestigen altijd door innerlijk geluk, dan wordt onze tempel schoon en logisch. Alleen in momenten van geluk hebben wij het recht te denken en te oordeelen voor het leven, omdat wij alleen in momenten van geluk in bewuste zieleverbinding met *het* Leven zijn. Daarmee zijn niet de lijdenden onmondig verklaard. Ook in 't lijden kan de mensch gelukkig zijn, ja er bestaat zelfs lijdensweelde. Maar de echt-ongelukkigen, de mokkenden, verbitterden, moedelozen, allen, voor wie 't bestaan tot last is, zijn menschelijk-onmondig: zij voelen het Leven niet. Immers: *het Leven is scheppende macht, en scheppende macht in zich voelen, is gelukkig zijn*. De bouwkunst, die wij voor onzen gedachten-tempel noodig hebben, is dus theoretisch heel gemakkelijk. Zij kent maar ééne wet: *vertrouw alleen op uw denken en oordeelen, als dit uit geluk geboren wordt*. Ik zeg: *theoretisch-gemakkelijk*. *Practisch* blijft die bouwkunst zeer moeilijk. Gewoonlijk moet ons geluk zich jarenlang oefenen, voor het een tamelijk kundig gedachtenarchitect geworden is.

Zulk gedachtenarchitect heeft Björnson geschilderd in zijn drama: Boven Menschelijke Kracht. De held van dit drama, de prediker Sang, „ziet niets dan wat hij zien wil”, en hij wil alleen datgene zien, wat verlicht wordt door zijn eigen innerlijk geluk. Van 't oogenblik af, dat iets niet beschenen wordt door zijn geluk, wil hij er niet over oordeelen. Zeg niet: dan is Sang verre van „objectief”. De levensgeloovige, die het Leven erkent en aanbidt als scheppende Macht zal juist beseffen, dat Sang de eenig-ware methode volgt om objectief, d.i. naar werkelijkheid te denken en te oordeelen. De ongelukkige ziet wel vele uiterlijke dingen, maar hij is niet in bewuste zieleverbinding met de ééne, groote Werkelijkheid, die in alle dingen werkt: *de* scheppende Macht, *het* Leven. — Sang kan helaas niet tot 't einde toe zijn methode trouw blijven. Hij sterft ten gevolge van een oogenblik ongehoof en Björnson dramatisceert daardoor zeer drastisch, dat het ideaal, hetwelk Sang in alle volkomenheid verwezenlijken wil, „boven menschelijke kracht” is.

Nu, wij zullen wel niet de heldenfout van Sang begaan, het ideaal van levensgeloof *in alle volkomenheid* te willen verwezenlijken: *niets* anders meer te zien, dan wat door ons geluk wordt verlicht. Maar hiertoe zijn we zeker geroepen: ons geluk tot rechter te verheffen in ons hart. Wij zijn geroepen, door strenge zelfopvoeding ons eigen te maken die stemming van blijmoedigheid, die het geluk zelf is, opdat het geluk beziele ons vleesch en ons bloed en onzen geest. Dan wordt sterker en sterker onze bewuste zieleverbinding met het Leven, dan kunnen wij het Leven leeren kennen. De pessimist pronkt gewoonlijk met „levenskennis”. O, hij heeft „zooveel gezien” en „zooveel ondervonden”. Maar *niet* aanschouwd, *niet* ervaren heeft hij het Leven, de scheppende Macht. Alleen de innerlijk blijmoedige is Levenskenner, omdat hij alleen door het droevige heen aanschouwen kan den kalmen glimlach van het Leven. Geluk is levenswijsheid. Geluk is deugd.

Het ligt voor de hand, dat velen zulke beschouwingen „egoistisch” noemen. Werken aan eigen blijmoedigheid! — Moeten wij dan niet „iets zijn voor anderen”?

Daar is een heel-eenvoudige waarheid, die we allen in 't diepste van ons gemoed huldigen, maar die nog bij heel weinig menschen vleesch en bloed is geworden. De diepste denkers, de mystici van alle tijden hebben die waarheid herhaald, ten bewijze, hoe dood-eenvoudig en hoe moeilijk-door-dringend tevens, levenswijsheid is.

Om een ander ten zegen te kunnen zijn, moet gij zelf eerst gelukkig wezen.

Ernstig-ongekunsteld heeft Thomas van Kempen 't gezegd: „Zorg eerst dat gij zelf in vrede zijt, en dan kunt gij anderen den vrede brengen”. (Nav. v. Chr. II, 3, 1.)

Meester Eckhardt, radicaal als altijd, noemt alleen hem een goed mensch, die uit overmaat van eigen geluk niet meer vraagt naar 't „doel des levens”. — „Wie aan een goed mensch zou vragen: Waarom leeft gij, — die zou ten antwoord krijgen: Waarlijk, dat weet ik niet, ik leef gaarne”. (Preek: Van den naamloozen God.)

En Maeterlinck vermaant aandringend-vaderlijk: „Laten wij vooral niet vergeten, dat een deugdzame daad altijd uit geluk

geboren is. Een deugdzaame daad is altijd de bloesem van een langdurig en gelukkig en tevreden innerlijk leven. Zij veronderstelt altijd lange dagen van rust op de vredigste bergen onzer ziel. Geen enkele belooning achterna zou kunnen opwegen tegen de kalme belooning die eraan is voorafgegaan". (Wijsheid en Levensl., LXXIII).

Nietzsche noemt de „schenkende" deugd, de echte deugd van den mensch, die werkelijk anderen ten zegen is: „nuttelooze" deugd, d.i. niet met opzet nuttig, maar spontaan schenkend uit eigen wezen-vol-geluk. (Aldus sprak Zarath. I).

Om een ander ten zegen te kunnen zijn, moet gij zelf eerst gelukkig wezen. — De meeste „menschlievenden" doorvoelen niet deze dood-eenvoudige waarheid. Zij willen „iets zijn voor anderen" niet uit overmaat van eigen geluk, maar uit gebrek aan eigen geluk. Zij willen anderen gelukkig maken *om zelf gelukkig te worden* — alsof dit niet egoïstisch ware.

Geef, menschlievende, geef veel — maar geef als de zon, die haar stralen uitzendt uit overmaat van eigen licht.

Beziel uw gaven met eigen hartegeluk — eerst dan zijt ge weldoener.

Verlos u van den waan, dat ieder, die overvloed heeft van geld, een „weldoener" kan zijn! Wat baten doode gaven aan menschen, die u smeeken om levensgeluk?

Laat uw gaven zijn als levende bloemen, die ge in de harten van anderen overplant; en weet, dat 't leven van uw gaven is: uw eigen geluk.

Geld en goed kunt ge weggeven zonder gelukkig te wezen of geluk te verbreiden, zonder in 't minst „weldoener" te zijn. Uw zweet en uw bloed kunt ge offeren, zonder gelukkig te wezen of geluk te verbreiden, zonder in 't minst „weldoener" te zijn. Weldaden gaan alleen uit van den gelukkige. Of kan er licht vloeien uit duisternis? Kan er warmte stralen uit ijs?

Als ge zelf ongelukkig zijt kunt ge slechts weldaden ontvangen, niet geven. Als ge zelf ongelukkig zijt, zoek dan een weldoener, zoek een gelukkige. Gij zult hem vinden, als ge zoekt zonder afgunst. En als gij hem gevonden hebt, *erken zijn meerderheid*, zijn recht, u te sterken met zijne kracht. Geluk is aanstekelijk, overal waar 't geen afgunst vindt. Ge-

luk is niet alleen „genieten”, geluk is ook „zegenen.” Geluk is deugd, deugd in vollen zin.”

VII

NIEUWE RELIGIE

Ik zeide u, dat de *begrippen* van deemoed, twijfelmoed en heiligheid nog niet de deemoed, twijfelmoed, en heiligheid zèlf zijn. Maar toch, als 't mij en u gelukt is, helder-ware denkbeelden te vormen, dan kan 't niet anders, of wij hebben ook iets gevoeld van de zielekrachten-zelf, die wij uitbeeldden in onzen geest. Want onze ziel moet opleven in verlangen of blijheid, als zij in aanraking komt met een helder-waar beeld van een kracht, die zij van nature bezitten wil.

Nu heb ik 't stoute voornemen, u een helder-waar begrip te omlijnen van wat het diepste leven, het altijd-nieuwe is in iedere menschenreligie. Als ik dat kan, moet ik, hoe zwak ook, een snaar doen beven in u, die alleen allerheiligste tonen zingt. Daarom vrees ik, dat ik in dit zeer moeilijk werk, niet eenvoudig genoeg zal zijn. Alleen als kleine, schuchtere kinderen, ongekunsteld en volmaakt-oprecht wil ons het Mysterie zegenen, dat in elke levende religie aanbeden wordt. Of is de „devotie” niet het allerkinderlijkste in den mensch?

't Is een vrijwel algemeen bekend feit, dat bij ieder herbloeien van 't religieuze leven in den mensch, de „mystiek” de voornaamste stuwkracht is. Mystiek is het frissche, het altijd-nieuwe in alle religie.

Wat is mystiek?

Och, denk nu niet onmiddellijk aan heel „bizondere” dingen: aan tooverkrachten of geestenverschijningen of hoog-wijsgeerige stelsels. Mystiek is eerst en vooral: actief-eenvoudig geloof, levend geloof aan de onbegrensde waarde van het volstrekt-ongekunstelde. De mystieke mensch begeert vooral niets „bizonders”. Hij geloof juist dat de deemoed, d. i. de actieve afwezigheid van allen wil iets „bizonders” te zijn, hem ontvankelijk maakt voor de bezieling van het Al-Leven, zoodat het Al-Leven in hem leeft en werkt des te krachtiger naarmate

hij deemoediger is. Mystiek is eerst en vooral sterke en emotioneele deemoed; die deemoed is de allerhoogste in-menschelijke geluyskracht. De mysticus doorvoelt altijd eerst en vooral de bekende spreuk van Thomas van Kempen: wees gaarne onaanzienlijk.

Als mystiek echt is, en zeer krachtig, dan toont zij zich in eigenaardige werkingen. Deze werkingen verschillen zeer, al naar gelang den aanleg der mystische menschen. Daar mystiek de menschelijkheid-zelve is van den mensch, waarin zij leeft, zijn haar werkingen in ieder mensch anders — de uiting der menschelijkheid immers is in geen twee menschen volkomen gelijkvormig. Maar zooals men, ondanks de ontelbare persoonlijke verscheidenheden de menschen indeelen kan in „typen”, kan men ook in de mystieke werkingen „typen” onderscheiden. Volgens haar werkingen zou men de mystiek kunnen indeelen in: *speculatieve* mystiek, *fantasie*-mystiek, en *psychische* mystiek.

Is de mystieke mensch een denker, dan zal zijne ziel met haar mystisch leven zijn geest bevruchten tot hooge, spontaan gegroeide wijsheid. Meester Eckhardt is een klassiek voorbeeld dezer *speculatieve* mystiek.

Is de mystieke mensch rijk aan verbeelding, dan zal zijn ziel met haar mystisch leven zijn fantasie bevruchten tot kleurige, spontaan opwellende poëzie. Deze *fantasie*mystiek is b.v. de aantrekkelijkheid van de middeleeuwsche, katholieke legenden.

Is de mystieke mensch lichamelijk zeer fijn georganiseerd, en kern-gezond, dan zal zijn ziel met haar mystiek leven dóórdringen in zijn lichaam, zoodat de onbegrijpelijke zielekrachten een gedwee werktuig in dat lichaam vinden en zich daardoor kunnen doen gelden ook buiten dat lichaam. Van deze *psychische* mystiek vinden we vele voorbeelden in de levens der „heiligen.” 1)

Zoo is de mystiek zeer verschillend in haar werkingen. Maar dit blijft in alle mystieke verschijnselen de essentie van mystieke geloofskracht: het emotioneel besef van de oneindige waarde van het volstrekt-ongekunstelde. Waar dit besef aan-

1) Deze typen der mystiek komen natuurlijk, zooals alle typen, vermengd en nagenoeg onvermengd voor.

wezig is, daar is mystiek, ook al is zij nog niet krachtig genoeg om gemakkelijk-waarneembare mystieke werkingen te voorschijn te roepen. Toen b.v. Oscar Wilde in de gevangenis den kostbaren schat van den deemoed vond, en geloofde, religieus geloofde aan de onbeperkt-reinigende kracht van de eenvoudige elementen in hun minst-gecompliceerden vorm, (b.v. de zee) wàs hij een mystiek mensch al had de mystiek in hem ook niet zijn roerend „De Profundis” gebaard.

Waar dit besef echter *niet* aanwezig is als scheppende kracht, daar zijn alle verschijnselen, die op mystieke verschijnselen uiterlijk lijken, onecht. 't Is zeer verblijdend, dat de mystiek in onzen tijd herleeft, maar niet verblijdend is 't, dat de mystieke verschijnselen zoo veelvuldig worden nagebootst. Daar is zeer veel kwakzalverij op mystisch gebied. Om duidelijk te zijn moet ik hierop verder ingaan.

De drie verschillende typische verschijnselen worden alle veelvuldig nagebootst, bewust en onbewust,

De *speculatieve* mystiek wordt, o zoo dikwijls „nagepraat.” De geest van den mystieken denker is *bezield* en daarom baart hij mystieke wijsheid. Deze levende wijsheid kan zeker in levensaanraking komen met den geest van andere mystisch aangelegde menschen. Dan wordt er een waarheid vrij in hun geest, die reeds te voren onbewust daarin leefde, maar nog niet tot klare uiting was gekomen. Hoe vaak gebeurt 't niet, dat b.v. een eenvoudig bijbellezer de uitspraken van den mysticus Jezus lezende, zeggen mag: dat voelde ik allang stamelen in mij, maar ik kon 't nog nooit zoo duidelijk in woorden brengen. Zulk bijbellezer is dan volstrekt geen namaker van speculatieve mystiek, geen „naprater.” Zijn geloof aan die kernachtige gedachten van Jezus is dan een levend geloof. Hij doorvoelt immers de gedachten van den „meester” als vrijgeworden eigen gedachten, die allang groeiden door zijn eigen levenskracht, maar tot rijpheid kwamen door 's meesters ziel, die hij verwant voelt aan zijn eigen ziel. Hij gelooft dus niet uit zwakheid maar uit *zielekracht* en gevoel van zieleverwantschap. Maar ontelbare menschen van onzen tijd, die „wegloopen” met mystieke gedachten van anderen gelooven uit zwakheid. Zij gelooven niet uit gevoel van zieleverwant-

schap, maar omdat zij toch ook zoo gaarne wat „bizonders” willen weten en geen zielekracht genoeg hebben, zelf-doorvoelde gedachten te baren of te verwerken. Zulke menschen zijn napraters, onbezielde napraters en zij doen veel meer schade aan de verbreiding der echte mystiek, dan de gesmade „platte materialisten.” Zij zijn gewoonlijk gemakkelijk te herkennen aan hun onoverwinnelijke behoefte, hun gestolen gedachten aan te prijzen. ’t Is hun immers te doen, om iets bizonders te zijn, en wat heb je aan iets bizonders, als anderen ’t *niet* zoo „bizar” vinden! De ware speculatieve mysticus echter, die eigen wijsheid heeft gebaard of verwerkt in eigen geest, doorvoelt levendig de hoofdkracht zijner mystiek: den deemoed. Hij zegt van ganscher harte tot zichzelf, wat alle mystici zeiden: „wees gaarne onaanzienlijk” en hij is gelukkig door zijn wijsheid, ook als niemand hem huldigt. Wie zijn wijsheid zoo gaarne als iets „bizar” wil erkend zien, haar daarom of opdringt aan anderen, of, nóg pedanter, met een gevoel van buitengewone gewichtigheid, „geheim” houdt, bewijst, dat hij een armzalig naprater is. De ware wijze biedt zijn wijsheid aan, gelijk de boom zijne vruchten. De boom laat zijn vruchten plukken door ieder die zijn vruchten lust, maar op geen enkele vrucht staat geschreven: „kom pluk mij.”

Ook de *fantasie*-mystiek heeft haar — gewoonlijk onbewuste en ter-goeder-trouwe — namakers.

Gij kent hen misschien ook wel, die jonge droommenschen, die zoo gaarne, neergevlid op malsch-groen gras, turen naar een diep-blauwen zomerhemel, of, als ’t slecht weer is, op de zachte sofa liggen, de handen gevouwen onder ’t hoofd en de oogen strak-starend naar de zoldering. — Ik spreek niet gaarne kwaad van hen, ze zijn dikwijls veel meer waard dan de „practische” menschen, die op hun pantoffeltjes door de wereld kunnen wandelen, alleen omdat ze zoo bitter weinig fantasie hebben. Maar één ding mis ik zoo vaak bij jonge droomers: het essentiële mystieke: doorvoelden deemoed. Ook zij willen vaak zoo gaarne iets „bizar” zijn, bizonder in kleeren, bizonder in smaak, bizonder in liefde, bizonder in heel hun manier van doen. Nog eens: ik houd van die droomers — maar daarom juist spijt ’t me zoo, dat betrekkelijk weinige van hen inzien *als*

't *nog tijd is*, dat hun fantasiën niet geluk aanbrengend, niet veredlend, niet *heilig*, i. e. w. niet *mystisch* zijn zoolang zij niet gedragen en gesterkt worden door krachtig zieleleven, dat uiteraard deemoedig is. — Maar laat ik hen vooral niet „bepreeken” — daar zijn ze toch te frisch-levend voor. Liever geef ik hun een goeden raad — ach ja, een „practischen” raad. Onze wereld, mijn vrienden, is vol van filisters, die alles verfoeien wat niet op hen lijkt. Verbergt uw mooie leven voor filisters. Loopt er in 't publiek heel gewoontjes bij en doet heel gewoontjes, dringt u niet op aan „publiek” — dan *ziet* 't filisterdom u niet en maakt u niet moe. Ik denk aan heel iets anders dan aan de eerlijkste, openhartigste straatplagerijen: tong-uitsteken, naroeven, of zooiets. Dat doen nog de minst-misselijke onder de filisters, dan kan nog aardig zijn van brutaliteit. Maar dit zult gij óók wel weten: bij den tegenwoordigen stand der psychische wetenschap is 't een uitgemaakte zaak, dat gedachten en wenschen op-zich-zelf reeds werkelijkheden zijn, werkelijkheden die iets doèn. Laat de kleine haat van de kleine menschjes niet om u heen walmen als kwalijk riekende damp. Hun zieke haatje is er, wanneer ze u zien en herkennen als niet van hun gedoe. Hun zieke haatje is er, en bereikt u, al durven ze niet zoo jolig hun tong uitsteken als brutale bengels. Kom, laat u niet zien aan filisters tenzij om gegronde redenen! Lijden kan zeer mooi zijn, tragisch lijden is altijd mooi, maar lijden, moe-worden en akelig door de wereld voor . . . niemand, dat is dwaas, dat is voor u: verspil van mooie krachten. Wellicht beschuldigt ge mij van lafheid. Maar denkt hier eens goed over na: *de mooiste moed vertoont zich niet gaarne in 't publiek, omdat hij wel lijden wil, maar niet bevuild wil worden.*

De *psychische* mystiek, ten slotte, wordt dikwijls verward met *occultisme*. Nu is zeker niet ieder occultisme onvoorwaardelijk af te keuren. Verschijnselen als helderziendheid, telepathie, materialisaties enz. zijn zeker waard ernstig onderzocht en overdacht te worden. De studie van zulke geheimzinnige verschijnselen heeft zeker recht van bestaan en niets belet, zulke studie „occulte” studie of „occultisme” te noemen. En zoolang dit occultisme geen andere pretentie heeft, dan wetenschap te zijn, of practische hulp te brengen aan de menschen,

is zeker niets daartegen in te brengen. Ook kan de „occultist” een mensch zijn, die door hartelijke genegenheid voor zijn dierbare afgestorvenen, middelen zoekt om met dezen in verbinding te treden. Ook dan is er, moreel, veeleer te prijzen dan te laken. Maar als zulk occultisme zich de air geeft van iets *heiligs*, iets specifiek *religieus*, iets *mystieks*, dan hebben we te doen met namaak. De ernstige occultist is een *wetenschappelijk* mensch, die zich *wetenschappelijk* moet doen gelden — maar als hij profetenmanieren aanneemt en priester speelt is hij erg naïef of een eerzuchtig kwakzalver, belust op wierook van knielzuchtige menschen. —

De zienskracht van den mysticus heeft niets te maken met „helderziendheid” 1) of „exacte proefnemingen” van occultisten. De occultist kan door onmiddellijke, persoonlijke waarneming of door ernstige studie méér feiten kennen dan de andere menschen. Méér, zeg ik, *quantitatief* meer. Hij kan b.v. geestenmaterialisaties zien of wetenschappelijk vaststellen, wat andere menschen niet kunnen. Maar, ofschoon de quantiteit der waarneembare wezens voor den occultist grooter is dan voor den niet-occultist, is de *qualiteit* van zijn waarnemingsvermogen niet menschelijk-edeler dan van andere menschen. Zijn waarnemingsvermogen is misschien veel scherper, maar niet menschelijk-edeler. De occultist immers, als zoodanig, ziet, evenals de niet-occultist, uiterlijke dingen; maar hij wordt niet aangedaan door de inwezenlijke natuur der dingen zelf, die alleen als éénheid met het Leven van het ééne Heelal kan gevoeld worden. — Heel anders de mysticus. De *quantiteit* der waarneembare dingen behoeft voor den mysticus niet uitgebreider te zijn dan voor den niet-mysticus. Maar de *qualiteit* van zijn waarnemingsvermogen is noodzakelijk anders. Al ziet en bepeinst de mysticus ook maar één ding, één doodgewoon voor ieder zichtbaar ding, — één bloem, één boom, één mensch, — hij wordt aangedaan door het goddelijk Heelalleven, dat in dat wezen leeft. Hij moet daarom door zijn *diepziendheid*, door zijn psychischen smaak, waardoor hij het goddelijke als

1) De vraag, of „helderziendheid” werkelijk bestaat kan hier in 't midden blijven, omdat wij nu geen onderzoek naar feiten doen, maar de juiste omlijning van een *begrip* zoeken. Ik voor mij geloof, dat er „helderzienden” zijn.

„proeft”, menschelijk-edeler zijn dan de niet-mysticus. De mysticus voelt dat onbegrijpelijke maar voor hem zinnelijk-waarneembare natuurgebied, waarvan meester Eckhardt zegt: „Hier zijn alle grassprietjes en hout en steen en alle dingen één. Dit is het allerbeste en ik heb daaraan mijn gansche liefde gegeven.” 1) De zinnelijke waarneming van dat natuurgebied waar alle dingen één levende eenheid zijn, is het menselijke geluk. Uit haar ontwelt alle inspiratie, alle menschenadel.

Zooals 't mystisch waarnemingsvermogen, is ook de mystisch-psychische kracht, waarvan wij voorbeelden lezen in de levens der „heiligen”, ook wèl te onderscheiden van occultisme. Als de occultist opzienbarende genezingen of iets dergelijks verricht, dan kan hij dat, wijl hij sommige natuurwetten kent en zich dienstbaar kan maken, die andere mensen niet kennen of niet kunnen toepassen. Maar zijn kennis en zijn kunde zijn even heilig of onheilig als de kennis en de kunde b.v. van een gewoon geneesheer, die de werking van een gewoon geneesmiddel kent en aanwenden kan. Het „wonder” echter van de „heiligen” is heel iets anders. De natuurkracht van den psychischen *mysticus* is niet een min of meer exact gekende kracht, maar de hooge intensiteit van *bezieling*. De psychische mysticus „gebruikt” geen natuurkracht zooals de occultist, maar de natuurkracht „gaat van hem uit” van zijn heele wezen als zoodanig. Het Allevæn bezielt hem in onberekenbaar hooge mate, en daarom gaat er van zelf scheppende kracht van hem uit. In zijn heele lichaam leeft heel krachtig het goddelijke, zooals het goddelijke leeft in een bijna-volmaakt kunstwerk. En zooals dat kunstwerk *van zelf* den voelenden mensch aandoet, zoo werkt de psychische mysticus van zelf, door zijn bijzijn alleen op 't lichaam van hen, die zijn mystische kracht kunnen ervaren, die levend „in hem gelooven”. Maar het lichaam van den psychischen mysticus zal veel sterker werken op den mensch dan het kunstwerk, omdat de psychische mysticus en de aan hem geloovende geheel gelijksoortige wezens zijn.

Ziehier een duidelijk voorbeeld van mystisch-psychische kracht:

1) Meester Eckhardt's mystieke geschriften. Uitg. Wink, Amersfoort, bl. 96.

„En eene vrouw, die twaalf jaren lang den vloed des bloeds gehad had, welke al haren leeftocht aan medicijnmeesters te koste gelegd had, en van niemand had kunnen genezen worden.

Van achteren tot hem komende, raakte den zoom zijns kleeds aan; en terstond stelpte de vloed haars bloeds . . .

En Jezus zeide: „Iemand heeft mij aangeraakt; want ik heb bekend, dat kracht van mij uitgegaan is.” (Lukas 8. 43, 44, 46.)

Of deze geschiedenis *feitelijk* waar is, gaat ons hier niet aan. Zij biedt ons een uitstekend voorbeeld ter verheldering van een *begrip*. Als een „heilig,” „religieus” wonder mogelijk is, dan moet het, in meer of mindere intensiteit zóó gebeuren.

En — ook hier is dan weder de wezenstrek van alle mystiek duidelijk te herkennen: emotioneelen deemoed. Wie zoo 't goddelijk Leven doorvoelt als Jezus, wie zoo op 't goddelijk Leven vertrouwen kan als die vrouw, maakt zich zeker niet moe, om voor de wereld als iets „bizon ders” te gelden.

VIII

ASCESE EN MYSTIEKE MORAAAL

Ik zeide, dat het geluk, het kalme, kinderlijk-deemoedige geluk van nature groepen is, bouwmeester van onze levensbegrippen te zijn. Ik bepaalde het geluk nader: de zinnelijke waarneming van het natuurgebied, waar alle dingen één levende éénheid zijn.

Maar is 't wel waar, dat geluk iets *sinnelijks* is?

Als ge ooit hebt liefgehad, zult ge dit niet tegenspreken. Niet waar, toen ge u geheel ineengesmolten voeldet met den geliefde, toen hebt ge oog in oog iets onuitsprekelijks gezien, dat lachte met alle scheiden, dat geen verdeeling kende van ruimte en geen verdeeling van tijd. Of was toen niet het kleinste stukje grond een heele aarde, en de heele aarde één plekje maar? En was niet het kortste oogenblik een eeuwigheid, en de heele eeuwigheid één oogenblik van zalig-zijn? Dat was 't geluk, niet waar, de heilige zaligheid, die alleen te kennen is uit eigen, eigen ervaring.

Iets zinnelijks was dat geluk; het jubelde in uw bloed en

zenuwen, 't doorstraalde uw gelaat en beeldde uw vleesch tot nieuwe, jonge schoonheid. — Er is veel kwaads gezegd over de zinnelijkheid; de zinnelijke liefde is uitgescholden voor vuile dierlijkheid en wreede vampyrslust. Wie heeft zoo gescholden? Niet zij, die dat geluk hebben gekend. Die blijven dankbaar de geliefde oogen zien, die eens met hen blikten in de eindeloze eeuwigheid — en is hun geluk ook gestorven, zij laten niet af dat geluk te eeren zooals men eert een heiligen doode. Als iemand zoo gaarne alle zinnenweelde bedrog en laagheid noemt, dan kijk hem eens diep in de oogen en vraag hem, of hij ooit liefdegeluk gekend heeft. Als hij durft zeggen *ja*, zult ge in zijn blikken de schuchtere flikkering zien van leugen, of den kwijnenden glans van nijd.

Ik zeg dit om duidelijk te zijn. Nu ik eenmaal gewaagd heb, 't te uiten: *geluk is deugd*, ben ik verplicht zoo voelbaar mogelijk te zeggen, wat ik onder geluk versta. En in 't bewustzijn van dien plicht durf ik zonder aarzelen beweren: menschelijk geluk is een zinnelijke emotie, z.g. „platonisch” geluk bestaat niet.

En de speculatieve mystiek dan? — Zeker, ook de uitsluitendst-speculatieve mystiek leeft van zinnelijke emotie. Let eens goed op 't onderscheid tusschen een wijsgeer en een speculatief mysticus:

Wijsgeer en mysticus zijn beide werkers-in-gedachten, maar de mysticus is een gedachten*kunstenaar*, wat de wijsgeer, als zoodanig, niet is. Gelijk de schilder een kunstwerk scheidt in kleuren, de componist in tonen, en de dichter in klanken, zoo scheidt de mysticus een kunstwerk in gedachten. De gedachten zijn het materiaal van den mysticus-kunstenaar, het materiaal, dat hij bezielt en vormt, gelijk de schilder zijn kleuren, de componist zijn tonen, de dichter zijn klanken. De *inhoud* van speculatief-mystisch kunstwerk is dus niet een gedachte of een systeem van gedachten. De mystieke gedachten zijn de *vorm* der speculatieve mystiek, wel niet gescheiden maar toch onderscheiden van haar inhoud. De inhoud echter der speculatieve mystiek is een emotie, een schoonheids-emotie, een *zinnelijke* emotie, die niet „te bewijzen” is of „uit te leggen”, maar wel uit te spreken in een bepaald soort

kunst: gedachtenkunst. De mysticus komt dus met den wijsgeer in zoover overeen, dat beide zich met gedachten bezig houden. De mysticus verschilt echter grootelijks van den wijsgeer hierdoor, dat van wijsgeerig werk de gedachten den inhoud uitmaken, terwijl van speculatief mystisch werk de gedachten vorm zijn en de inhoud de zinnelijke, emotioneele waarneming van het natuurgebied, waar alle dingen één levende eenheid zijn.

Een wijsgeer zal b.v. zeggen: „Ware liefde is grootmoedig.” Die gedachte noemt hij een waarheid, die hij te „bewijzen” of „uit te leggen” heeft. En als hij die waarheid zoo begrijpelijk en aannemelijk mogelijk gemaakt heeft, ook zonder de minste liefde-erotie, den heeft hij, als wijsgeer, zijn taak volbracht.

De mysticus zegt ook: „Ware liefde is grootmoedig” — maar aanstonds begint die waarheid te leven door de bezieling, die lacht en schreit in zijn hart: „Wie liefheeft zooals ik, is blind en doof, omdat hij verder ziet en naar andere sferen luistert dan onontroerde menschen. Wie liefheeft als ik, mint in wat hij liefheeft niet de woorden, niet de daden, niet het bestaan van den beminde. Hem min ik, mijn geliefde, hem zelf alleen, hem zelf die dezelfde blijft door alle jaren en smarten die voorbijgaan... Wat ik liefheb ben jij zelf, jij zelf alleen en niets kan in u veranderen dat niet mijn liefde groeien doet. Wat ik bemin is heel in jezelf, en jij bent heel en al in wat ik bemin. Dat hoor ik, daarnaar luister ik zonder ophouden, en ik heb het lief, altijd...” (Maeterlinck—Joyzelle.)

Voelt gij 't onderscheid tusschen den wijsgeer en den speculatieven mysticus? Ja, ook de speculatieve mystiek is *zinnelijk*, zij leeft van menschelijk-zinnelijke emotie. Maeterlinck gebruikt hier wel gedachten, evenals een wijsgeer; hij is hier ook duidelijk evenals een wijsgeer. Maar *nuchter* is hij niet; en dat is een wijsgeer, als zoodanig, wel.

Tot voor korten mocht 't mij niet gelukken, een afdoende oplossing te vinden voor de tegenstrijdigheid, die ik meende te zien in de „zinnenbeheersching” der mystieken en 't beslist zinnelijk karakter der mystiek. De mystieken zeggen zeer dikwijls, dat wij moeten „de zinnen dooden” en vele mystieken kastijden hun lichaam met onverbiddelijke gestrengheid.

En toch, dat er zeer sterke zinnenemotie in alle mystieken leeft, is niet te ontkennen. Hoe is dat te rijmen?

Waar is, dat de mysticus zijn zinnen beheerscht. Hij streeft er naar, niet slaaf, maar heer zijner hartstochten te zijn en te blijven. Maar *niet* waar is, dat hij zijn zinnen beheerscht zooals zij, die men gewoonlijk asceten noemt. Ik vat 't woord „ascese” op in de algemeen aangenomen beteekenis van: het beheerschen der zinnelijke emotie, *met 't doel, de emotie van zingenot te doen afsterven*. Welnu, zulke ascese is der mystiek heel en al vreemd. Zeker, ook de mysticus bestuurt zijn begeerten, hij laat zich volstrekt niet blindelings door zijn hartstochten meeslepen. Hij doet dat echter niet, om minder emotioneel te worden, maar *uit overvloed van emotioneele zinnen-genieting*. Hij doet dat niet, zooals de asceet, omdat hij alles wat aan verliefdheid doet denken minder menschwaardig vindt, maar *omdat hij verliefd is* en trouw wil blijven aan het voorwerp zijner liefde. De mysticus leeft in de zinnenemotie, die alleen de verliefden kennen, n.l. de emotie waarin de mensch jubelend *voelt*, dat het leven een zegen is, omdat het leven is. De mysticus is verliefd, en, zooals ieder werkelijk verliefd mensch, vindt hij iedere zinnenontroering, *die niet liefdeontroering is*, zeer walgelijk. Dáárom vlucht hij voor zingenot, daarom kastijdt hij zijn lichaam, als 't zijns ondanks zinnelijke ontroering dreigt te ondergaan, *die geen liefdeontroering is*. De zinnenbeheersching van den mysticus is geen liefdeleegte, maar roerende liefdetrouw.

Het liefdevoorwerp van een mysticus is dikwijls alleen voor hem zelf waarneembaar in de heerlijke gestalte waarin hij het liefheeft. Zoo is de heilige Franciscus van Assisië verliefd op de Natuur, die hij, tegenover de natuurschennende weelde van de wereld ziet als: zijn lieve bruid, de Armoede. De heilige Teresia is verliefd op Jezus, dien zij ziet, levend en schoon als iedere lievende bruid haren minnaar. Ruysbroeck spreekt in zijn „Sieraad van de geestelijke Bruiloft” over de vereeniging van de ziel met Christus. Die vereeniging wordt als een minnekoozen gevat en als een minnekoozen gedetailleerd beschreven. De weelderige taal, de levende, emotioneele stijl van Ruysbroeck bewijst, dat hij wel degelijk de emotie van zinnelijke verliefdheid voelde, terwijl hij schreef. De mysticus is verliefd,

al is zijn liefdevoorwerp niet zichtbaar voor iedereen zóó als hij 't ziet. Is 't nu niet heel natuurlijk, dat hij zijn zinnen beheerscht uit liefdetrouw! Is 't nu niet heel natuurlijk dat hij walgt tot wreedwordens toe van alle zinnengenot, dat niet is liefdegenot? En is 't niet even natuurlijk, dat hij geen asceet is, die alle emotioneel-menschelijk liefdegevoel in zich zelven dooden wil — maar integendeel de volle weelde voelt van zinnen*liefde*?

Ziehier dus de twee gedragslijnen van mystieke liefdereinheid :

1°. Eer alle zingenot, dat liefdegenot is, en

2°. Vermijd alle zingenot, dat niet liefdegenot is.

Tegen den eersten regel zondigt de ascese. De asceet beheerscht zijn zinnen door ze te laten verhongeren en dus erg tam te maken. Dat is wèl heel „practisch”. De asceet ontkomt daardoor aan alle liefdetragiek, die wel goddelijk-mooi, doch voor levensschuwe menschen erg bezwaarlijk is. Maar, hoe „practisch” ook, walgelijk is die ascese voor ieder, die bij ervaring de menschelijke liefde kent.

Tegen den tweeden regel zondigen allen, die zichzelf zingenot veroorloven zonder mystisch liefdegeluk.

De mystieke gedragslijnen zijn echte levensmoraal. Want, wie deze theoretisch-eenvoudige voorschriften moedig toepast in eigen leven en in 't oordeelen over anderen, kweekt in zich zelven de psychische kracht van 't eigen-menschelijke leven, tevens het ééne menschengeluk: mystieke liefde. Dit blijft waar, *al ontmoet hij nooit een voor allen zichtbaar liefdevoorwerp*. Als mij iemand vraagt, dit te bewijzen, zal ik gaarne bekenen, dat ik geen „bewijzen” heb. Toch durf ik dit even beslist beweren als: 't is natuurlijk, dat een moeder haar kind liefheeft. Als iemand zou zeggen, dat moederliefde een product is van onnatuurlijke conventie, zouden wij hem ook niets kunnen bewijzen. Maar alle moeders, en allen, die zich kunnen invoelen in een moederhart wèten, dat moederliefde natuurlijk is.

Zoo weten ook alle verliefden, dat hun geluk *niet* is dat sterfelijke lichaam alleen, dat ze in hun armen sluiten, maar de blik, die dat lichaam hun gunt op de eeuwigheid. Wat zij zien oog in oog, is dat eene natuurgebied, aan gene zijde

van alle grenzen tusschen goed en kwaad en ruimte en tijd. De geliefde is niets dan een heldere vlam, die deze oneindigheid verlicht. Dat weten allen, die beminnen. Maar zij weten nog meer: Het oneindige, dat zij zien, lèèft. 't Is de levende oneindigheid, 't is het goddelijke in alle volheid, het goddelijke dat overal leeft om ons en in ons, het goddelijke dat al-stroomend-leven is, *dat zich dus moet doen voelen overal waar een hart gevoelig ervoor is*. Kunnen wij dan gevoelig worden voor dat goddelijke, ook in onbeantwoorde liefde, ja, ook zonder liefde tot een voor allen zichtbaar liefdevoorwerp? Franciscus van Assisië heeft het gekund, Teresia heeft het gekund, Ruysbroeck heeft het gekund. Zouden wij 't *niet* kunnen? — Nog eens: ik „bewijs” u niets — *beproof* het zelf maar. Gebied dit aan uw hart: eerbied voor alle liefde-weelde en wèg met alle zingenot, dat geen liefdegenot is. En, als ge niet al te erg gedegenereerd zijt door ascese of ontucht, zult ge ervaren, dat die mystische moraal uw lichaam ontvankelijk zal maken voor de bezieling van 't goddelijke; dan zullen uw zinnen gevoed worden *van binnen uit* uw eigen ziel, en zij zullen worden de dragers van de liefdevlam, die 't oneindige verlicht. Niet alle liefdelicht is even sterk; maar als ook niet 't liefdelicht van een Franciscus uw hart doorstralen kan, gij zult toch deel hebben aan dat héél-eigen menschengeluk, dat we „zaligheid” noemen.

De ascetische kuisheidsmoraal is, in wezen, niets dan onthoudingsmoraal. Zij gebiedt meer of minder strenge „beperving”. Ascetisch kuisch is hij, wiens zinnelijk genieten blijft binnen de perken van verstandelijk afgebakend terrein. Die moraal is dus *negatief*. „Onthouding” is haar eerste en laatste woord.

De mystieke kuisheidsmoraal daarentegen erkent een levend *positief* principie, dat de zinnelijkheid vermooit, veredelt, en haar daardoor van zelf verre houdt van alles wat walgelijk is. Dat principie kunnen we 't best aanduiden met 't woord „bezieling”. Natuurlijk is 't niet mogelijk duidelijk te maken, wat bezieling is aan iemand, die niet bij ervaring bezieling kent. In den grond der zaak is bezieling in de algemeen-menschelijke zinnelijkheid hetzelfde, wat 't onderscheid uitmaakt tusschen

een levende schilderij en een doode goedgeslaagde fotografie. De oprecht-religieuze mensch, die altijd meer of minder mysticus is, kent die bezieling, en 't is heerlijk te zien, hoe 't eenvoudig religieuze volk die bezieling schept in zijn godsdienstvormen. Een roerend voorbeeld daarvan is mij zichtbaar geworden in 't Katholicisme, toen geen dorre theologie mijn oogen meer sloot voor 't menschelijke-mooie in mijn Moederkerk. Ik zal dit voorbeeld aanhalen, omdat 't zoo treffend het onderscheid illustreert tusschen ascetische en mystieke kuischheidsmoraal.

De katholieke Kerk leert, dat de mensch ter wereld komt als zondig-voor-God, n.l. met de erfzonde besmet. Die zonde wordt *voortgeplant* van mensch tot mensch, d.i. de erfzonde is niet een persoonlijke zonde, die ontstaan zou doordat de pasgeborene reeds persoonlijk een of ander gebod overtrad, maar een smet, die *door de menschelijke paring* van mensch op mensch overgaat. Herhaaldelijk is de menschelijke paring als overbrengher der erfzonde door de Kerk voorgesteld. 1) De paring is volgens de officieele dogmatiek der Kerk iets minder menschawaardigs. Onthouding op sexueel gebied is, op zichzelf, altijd beter dan leven op sexueel gebied. Volmaakte kuischheid = volmaakte onthouding.

Maar in 1854 werd door Pius IX de „Ontbevleete Ontvangenis” van Maria als dogma gedefiniëerd. Die „Ontbevleete Ontvangenis” houdt *niet* in, zooals vele niet-Katholieken meenen, dat Jezus zonder paring van zijn moeder geboren werd. Dit leert de Kerk óók wel, maar dit is een heel ander leerstuk n.l.: de Ontvangenis door den H. Geest. De „Onbevleete Ontvangenis” echter houdt in, dat Maria geboren is uit natuurlijke paring harer ouders, *maar zonder besmet te worden door de erfzonde*. Op aandrang van 't geloovige Katholieke volk, werd dit dogma gedefiniëerd. De paus promulgeerde dit leerstuk „op 't smeeken en onder toejuiching van heel de katholieke wereld.” Zoo zegt de bulle „Ineffabilis Deus” en zoo was 't inderdaad. De „Onbevleete Ontvangenis” van Maria is, in 't kader der katholieke dogmatiek, geen vinding van kerkautoriteit of theologie, maar een schepping van het katholieke

1) Concilium Milev, Can. 2, Conc. Araus. Can. 2, Benedictus XII tegen de Armeniërs, enz.

religieuze volk, dat aan de „Onbevleete Ontvangenis” geloofde en wilde gelooven. Diep in het geloovig hart van 't eenvoudige katholieke volk leefde dus het besef, dat de menschelijke paring op zich zelf *niet* iets minder menschwaardigs is, *niet* iets minder volmaakts, dat alleen te verontschuldigen zou zijn omdat de mensch „maar” een mensch is. In den katholieken mensch leefde het geloof, dat de menschelijke paring is een menschedaad, bezielbaar door goddelijk leven, bezielbaar door goddelijke genade. Dát menschelijk geloof vierde feest, toen Pius IX de „Onbevleete Ontvangenis” tot leerstuk verklaarde. Dat geloof aan de bezielbaarheid van menschelijk zinnegenieten is een geloof van den nieuwen mensch. En 't is mij wel een heerlijke gedachte, dat mijn eigen Moederkerk dit geloof in mij wekte toen ik haar kon zien met natuurlijk-menschelijke oogen, wèl een heerlijke gedachte, dat ik de Moederkerk nu een bruiloft zie vieren van reine menschelijkheid, waar theologen niets anders bemerken, dan een Kerkvoogd, den banvloek uitsprekend tegen ieder, die een dogmatische formule wil aantasten.

Kuische paring is bezielde paring — dit is de mystieke levensinhoud van de „Onbevleete Ontvangenis.”

IX

SOCIALE BETEKENIS DER MYSTIEKE MORAAAL

De mystieke moraal is, in theorie, zeer gemakkelijk. In haar toepassing eischt ze echter groote psychische kracht. 't Is geen kleinigheid de vooroordeelen te overwinnen van het knokerig fatsoen, dat in de zinnelijkheid, met name in de zinnelijke liefde, alleen een menschelijke zwakheid ziet, die verontschuldigd mag worden omdat de mensch toch „maar” een mensch is. 't Is ook geen kleinigheid zichzelf zooveel mogelijk iedere zinnenontroering te ontzeggen, die niet liefdeontroering is. Ja, geluk is deugd, maar het ware geluk eischt grooten lijdensdurf. Wie niet lijden durft voor zijn geluk, èn door zich zelve èn door de wereld, die is niet gelukkig, niet deugdzaam. Het ware geluk eischt martelaarsmoed.. Wie de aarde en alles wat daarop is alleen aanziet als gemakkelijke

genotsmachine is een plezierwezen, maar geen gelukkig mensch, geen deugdzaam mensch.

De toepassing der mystieke moraal eischt psychische kracht. Die kracht groeit in ons, als wij de sociale beteekenis der mystieke moraal beseffen. 't Is altijd een groote kracht voor niet-banale menschen, zich een werkzaam deel te weten van de menschelijke samenleving. Geen grooter verdriet voor een eenigszins edel mensch, dan te voelen: ik ben eigenlijk *te veel* op de wereld. En geen bemoedigender vreugde dan 't bewustzijn te bezitten: ik doe toch iets, voor mij èn voor anderen.

De mystieke moraal is een sociale zegen eerst en vooral omdat zij langzaam maar zeker de menschelijke paring veredelt en daardoor het menschengeslacht tot hooger volkomenheid opvoert.

We weten het allen, al durven wij 't onszelven niet altijd bekennen: de menschelijke paring is zeer, zeer ontaard. Waaruit worden de meeste menschen geboren? Uit geestdriftige liefde? Ach, talloos zijn de kinderen, die meeslepen door 't leven den verlamdenden vloek van een liefdeleegte ontvangenis. De menschen worden geboren uit zucht naar teederheid, zij worden geboren uit wuft genot, zij worden geboren uit sleur, zij worden geboren zelfs uit verveling. Maar uit bezielde paring, uit geestdrift, uit liefde... niet één van de tien. Dat weten we allen wel, en ik kan me niet voorstellen, dat er één mensch op aarde is, die dit niet verschrikkelijk vindt als hij erover nadenkt.

Men spreekt over slechte maatschappelijke toestanden. Maar is 't te verwonderen, dat de maatschappij zoo ellendig is nu ze, voor 't overgrootste gedeelte, bestaat uit menschen, die niet uit liefde geboren zijn? Over de maatschappelijke vormen en hervormingen bouwt men theoriën uit historische overwegingen. Laten we dit ééne ontzaglijke historische feit niet uit 't oog verliezen, het historisch feit, werkelijkheid van 't verleden èn van onze dagen, het feit, dat zoo bitter weinig menschen verwekt worden uit erotische liefdeverving. Als er *iets* waar is van de erfelijkheidstheoriën dan toch zeker dit: dat 't allerinnerlijkste karakter van de daad, die

een individu doet geboren worden invloed heeft op 't temperament van dat individu.

't Is wèl om bedroefd te worden als we hierover nadenken — vooral omdat de wereld niet eerlijk wil zien hoe onze erotische verhoudingen door geld en praalzucht zijn vervalscht. „Men” zwijgt daar liefst over of fluistert vuiligheidjes.

Maar van den anderen kant is 't heerlijk, dat 't in ons aller macht staat, iets bij te dragen tot de veredeling van 't mensdom, omdat wij een invloed hebben op 't zinnelijk menschenleven, die onaantastbaar blijft, zoolang wij zelf willen. Als wij krachtig en streng de mystieke moraal leven, zal zij vleesch en bloed worden in ons, vanzelf zal ze dan ook zich verbreiden onder de menschen, want zij is te evident waar en te evident schoon om op den duur doodgedrukt te worden door de lafheid en de walgelijkheid, die nu 't sexueele leven verlammen en verlagen. Zoo kan ieder zonder iets „eclatants” te doen een zegen zijn voor de menschheid, en met fierheid tot zich zelve zeggen: ik leef niet vergeefs.

Dat blijft waar ook voor hen, die niet 't geluk mogen smaken, een eigen liefdekindje te schenken aan 't mensdom. De psychische invloed van de mystieke moraliteit, die leeft in den mystisch-kuischen mensch verbreidt zich van zelf als 't licht van een vlam. De mystieke moraal is immers, in tegenstelling met de ascetische, een positieve moraal, een positieve emotie, een positieve kracht — en we weten toch, dat in 't heeal geen energie verloren gaat. Ook de kinderlooze mensch is, als hij mystisch-kuisch *leeft*, een geslachtelijk *scheppend* mensch. Kan hij ook geen kinderen scheppen, hij scheidt toch meerder reinheid om zich heen tot heil voor de kinderen der toekomst.

Voor menschen, die spotten: „wat maal ik om de toekomst” zijn deze woorden niet geschreven. Zij zijn gericht tot adelmenschen, die niet willen sterven zonder gezegend te hebben. Adelmenschen zullen kracht putten uit 't besef, dat hun leven de toekomst zegent.

Ook voor hen, die zeggen: „de mensch is wat hij eet” zijn deze woorden niet geschreven. Hoe wij ook gedrukt gaan onder „maatschappelijke omstandigheden,” hoe vaak ook de liefde sterft omdat zij knielt voor blinkend goud — toch blijft de erotische macht de groote herscheppende macht in de men-

schelijkheid. Ja, de éénige herscheppende macht. Alleen in haar smeult nog Liefde en Haat, en zoolang de Natuur nog Liefde en Haat kan voeden, is zij de Moeder van nieuwe menselijkheid.

Ook voor 't *heden* heeft de mystieke moraal groote sociale beteekenis.

Daar zijn ontelbare menschen, die zeer goed voelen, dat zij alleen in omgeving van zieleverwanten gelukkig kunnen zijn. Vaak wanhopen zij echter, zieleverwanten te kunnen vinden, omdat zij zich zoo dikwijls in de menschen teleurgesteld vonden.

Maar ik zou hen willen vragen: hebt ge ook ooit iets *gedaan* om uw ziel *kenbaar* te maken? Hoe zullen uw zieleverwanten uw ziel herkennen als zij onkenbaar is? Zoolang uwe ziel verbonden is met dit uw lichaam, met deze uwe woorden en ideeën, zoolang moet zij ook, ten minste in normale gevallen, kenbaar worden *dóór* uw lichaam, *dóór* uw woorden, *dóór* uwe ideeën. Zij moet als door haar omhulsel heenschijnen — hoe anders zouden uw zieleverwanten haar kunnen waarnemen?

Uw ziel moet door haar omhulsel heenschijnen. — De ziel toont zich niet door *wat* men zegt of doet, maar door een geheimzinnig en toch zeer duidelijk waarneembaar verschijnen in de *wijze, waarop* men iets zegt of doet. Honderdmaal zult gij 't reeds ondervonden hebben: dezelfde woorden, die u sympathiek zijn in de mond van den een zijn u antipathiek in den mond van een ander. Dezelfde daden, die u sympathiek zijn bij den een, zijn u antipathiek bij een ander. Dat komt, omdat achter 't omhulsel dier uitingen iets doorschijnt, dat u sympathiek is of antipathiek. Dat „iets” is de ziel; de ziel, die gij herkent of wier aard gij begint te vermoeden.

Welnu, de werkzaamheid der mystieke moraal is werkzaamheid uwer ziel; het leven der mystieke moraal is *psychisch* leven zich mededeelend aan uw lichaam, uw woorden, uw ideeën. Door de mystieke moraal beeldt uw ziel zich in al haar omhulsels uit, zoodat zij voor anderen kenbaar wordt. Zijn die anderen uw zieleverwanten dan zullen zij zich tot u aangetrokken voelen. Zoo ontstaat in u een psychisch magnetische kracht, eerst zwak en onzeker, maar steeds groeiend totdat zij vanzelf zieleverwanten om u groepeerft. Dit zal u

zeker gelukkiger maken. U èn anderen, want levensblijheid is aanstekelijk. En eindelijk zal uw geluk vol genoeg zijn om alle zielen krachtig te lieven, alles wat zielengroei tegenhoudt krachtig te haten — en alle andere kleine emoties, als afgunst en praalzucht, den kop in te drukken. Kalm-zeker en open-eerlijk zal dan uw haat en liefde zijn, en groot in stille kracht.

Dit is de kunstenaarsgave van iedere levende ziel: zij boetseert haar zinnen en àl wat om haar is tot haar eigen beeld, ten groet aan allen, die één van ziel zijn met haar.

En dit is de levende kuischheid van lichaam en woorden en gedachten, dat zij kunstmateriaal worden voor de beeldende ziel.

O heerlijk lot van de ziel, die kunstenaressen is in alle stof, die haar omhult!

Fier is die gelukkige ziel, want zij is geroepen, van nature geroepen, om heerlijk te zijn in haar schoonheidswerk.

Deemoedig is die gelukkige ziel, want zij beseft, dat zij nooit schoonheid genoeg gewrocht heeft in 't kunstmateriaal, dat haar werd toevertrouwd.

Levend-stil geluk scheidt zij in haar lichaam en haar geest. En levende stilte toovert zij om zich die duidelijker zwijgt dan alle woorden kunnen spreken. Een stilte als daar ruischt in devote orgeltonen, een stilte als daar bidt in hooge gewelven van kathedralen, een stilte als daar dweept in minnaarsblikken, een stilte als daar droomt in de wouden. Een tempel is haar stilte, waarin opwolkt blauwe wierook, geurige groet van heilige kuischheid.

Zij *zoekt* geen liefde, die levende ziel. Maar onzoekbare liefde moet zij vinden. Verwonderd-blij zal ze zijn, wanneer ze een nieuwen verwant bespeurt. Dan lacht ze zalig-vragend als een kind, dat voor 't eerst zijn moeder herkent.

Dit alles is leege fantasie voor hen, die niet bij ervaring „bezieling” kennen of ten minste vermoeden. Hoelang zal men nog de ziel verwarren met den geest, die redeneert en berekent, en soms wel hartstochtelijk redeneeren en berekenen kan, maar geen *beeldend* vermogen heeft op lichaam en gedachten? *Geestverwantschap* geldt nog altijd als iets heel ge-

wichtigs. Maar *zieleverwantschap*, harmonie in beelding van lichaam of gedachten. . . . Vraag maar eens aan hen, die dwepen met een „zielehuwelijk,” wat zij eigenlijk onder „ziel” verstaan. De meesten zullen u zooiets zeggen van: overeenkomst in overtuiging, in principen, in karakter, enz. Aan iets als harmonische zielebeelding in lichaam of gedachten denken ze niet.

Hun zij de gedachtenkunstenaar Nietzsche ten toonbeeld. Die groote denker kon zeker wel „redeneeren,” maar de beelding der gedachten is hem oneindig meer waard, omdat zij, veel duidelijker dan de redeneering, toont de waarheid die in den mensch *leeft*. Nietzsche noemt zijn koninklijken denker *Zarathustra*, naar den persischen denker, die veeleer zijn tegenstander in „overtuiging” was dan zijn geestverwant. Waarom doopt Nietzsche zijn held met den naam van een, die *niet* zijn geestverwant is? Omdat Nietzsche achter alle verschil van „overtuiging” een dieper leven van zijn tegenstander voelt, het leven der ziel. Zieleverwantschap voelt hij met zijn tegenstander in „overtuiging” en die zieleverwantschap is hem dierbaar bovenal, omdat de ziel hem dierbaar is bovenal. Hij voelt de scheppende kracht in dien Persiër, de zelfde scheppende kracht, die leeft in zijn eigen gemoed. Daarom zijn beide verwante zielen, die der menschheid leeren in hun witte gedachtebeelden: *levende* moraliteit.

Maar ik bid u, denk niet, als ik over gedachtebeelden spreek, aan figuurlijke gezegden, die *buiten* de gedachte staan en alleen dienen om de gedachte te verduidelijken of te illustreeren van buiten af. Een levend gedachtebeeld is de gedachte zelf, die opgroeit uit het leven der ziel gelijk een bloem uit het leven der aarde. De gebeelde gedachte is gehoorzaam aan de ziel, gelijk de bloem gehoorzaam is aan de aarde. Daarom wordt zij wèl geschapen naar der ziele beeld en gelijkenis. Geen zusterziel zal haar voorbijgaan zonder gestreeld te worden door haar geur. En zóó is aller zielen bloemengeur: kalm-zeker, open-eerlijk, en groot in stille kracht.

(Slot volgt).

DE VEREENVOUDIGDE VERDEDIGD

DOOR

DR. R. A. KOLLEWIJN.

(Naar aanleiding van een artikel van de heer W. H. Hasselbach in *de Gids* van Febr. 1907).

I

Hierover is men het vrijwel eens: een poging om — voor algemeen gebruik — de fonetiese spelliug in te voeren, zou heel weinig kans van slagen hebben.

In de eerste plaats dienden een niet onaanzienlijk aantal *nieuwe* lettertekens te worden ingevoerd; 'n onoverkomelijk bezwaar voor het grote publiek, dat niet roemen kan op een fijn taalgehoor.

Maar dan: in de beschaafde uitspraak bestaan zóveel nuances, dat in de schriftelijke woordaanduiding een zeer rijke verscheidenheid in de plaats treden zou van betrekkelijk grote eenheid. En streefde men naar eenvormigheid van spelling, dan gaf men dáárdoor 't foneties principe al prijs.

Dus: géén fonetiese spelling.

Maar dat betekent niet anders dan: we nemen voorlief met onnauwkeurigheden en inkonsekwenties. Die treffen we dan ook aan in ieder spellingsysteem, in de gewone orthografie van elke taal.

Hiermee is evenwel niet gezegd, dat de ene onjuistheid even zwaar wegen zou als de andere!

Dat we in het Nederlands b.v. de verschillende klinkers van *hok* en *bot*, van *tegen* en *teren* weergeven door 't zelfde teken; dat in 't woord *zeeën* de j-klank niet wordt aangeduid,

in *koeien* diezelfde klank door het teken *i*, dááaraan neemt niemand of bijna niemand aanstoot.

Maar 't is 'n heel ander geval met de *e* en *o* die volgens de Vries en te Winkel in *meren* en *tronen* met één teken worden gespeld, in *keeren* en *hoonen* met twee. Want hier loopt zelfs iemand die veel leest en schrijft, voortdurend gevaar zich te vergissen.

Dat men al sterker en sterker aandringt op 't afrekenen met die onnodige (en wel beschouwd niet te verdedigen) moeilijkheden, 't ligt voor de hand. Maar zij die pleiten voor vereenvoudiging, zijn 't over de wijze waaròp men het doel moet bereiken, niet altijd eens. Vaak staan verschillende wegen open die tot verbetering kunnen leiden. Men kan b.v. in 't bovenbedoelde geval evengoed spellen: *honen*, *tronen*, *meren*, *keren*, als *troonen*, *hoonen*, *meeren*, *keeren*. En waar men de keus heeft tussen verbeteringen, zal 't ook wel regel zijn dat elke manier iets vóór en elke iets tegen heeft. Is *meren* en *honen* b.v. eenvoudiger, korter, stemt het, wat klinkerspelling betreft, met *varen* en *duwen* overeen, *meeren* en *hoonen* geeft meer gemak bij 't eerste leesonderwijs. Nu mag men kiezen zoals men wil (het gaat er presies mee als met de man die op reis trok met zijn zoon en zijn ezel) altijd schijnt er gegronde reden tot aanmerking-maken te bestaan. Maar gaat men schouderophalend voorbij aan de critici van de grote weg, die, zonder wikken en nadenken, hun tegenzin in scheldwoorden uiten, ernstige mannen die menen dat plicht hun gebiedt te spreken, staat men natuurlijk gaarne te woord. Zelfs als moest blijken dat zij de dupe zijn van het niet zeldzame zelfbedrog, als zouden *zij* hebben ontdekt wat elk ander verborgen gebleven is; als zouden *zij* duidelijk de weg voor zich zien, waar anderen in den blinde naar zoeken. Zij roepen dan luid dat men hun maar moet volgen — dan komt alles terecht...

't Hoofdbestuur van de Vereniging tot Vereenvoudiging van de Schrijftaal deed op dit punt ervaring op! Geen regel werd voorgesteld of met adhesiebetuigingen kwamen ook brieven in bij het bestuur, van leden die op bezwaren wezen. En onder die brieven waren er steeds van mensen die

niet zozeer meenden, als wel *wisten*, dat regel 1 of 2 of 3 vervallen moest of veranderd worden, omdat hij al 't andere — dat goed was — tegenhield.

— Schrijf toch de klinkers dubbel, riep de een, dan hebben we zeker gewonnen!

— Wat hindert die *sch*? vroeg een ander. *Mens* en *vis*... 't is wezenlijk al te afschuwelijk.

— *-Lij* voor *-lijk* bederft de boel, verzekerde nummer drie.

— Ik kan mij met de verandering in de *spelling* uitstekend vereenigen. *Niet* met die platte verbuiging. —

En weer 'n ander: Wat komt die spelling er toch op aan? Laat die bij 't oude, dat hindert niet. Maar tegen de malle geslachtsregeling en de overbodige *n's* dient gestreden!

Zo ging het een tijdlang door.

Nu moet ongetwijfeld de bloei waartoe onze Vereniging is gekomen, voor 'n belangrijk deel worden toegeschreven aan 't *overleg* dat herhaaldelijk werd gepleegd met deskundigen. Het zal wel niet nodig zijn weer de namen te noemen van de hoogleraren, auteurs, taalkenners, onderwijzsmannen, die over de „voorstellen” indertijd zijn geraadpleegd. Toen de spelling van bastaardwoorden en *i* (*ie*) nog niet naar wens geregeld bleek, werd in 1901 een commissie benoemd, bestaande uit de h.h. Marc. Emants, H. J. Emous, Dr. J. J. Salverda de Grave, Prof. A. G. van Hamel, Dr. D. C. Hesseling, Prof. H. Kern, Mr. Th. Ruys J.P.zn., Prof. J. Vercoullie en de ondergetekende, die in 1902 een gemotiveerd nieuw voorstel deden, waarover schriftelijk werd gestemd en dat met grote meerderheid werd aangenomen. 1)

1) Dit was de heer Hasselbach misschien onbekend? Anders toch zou hij niet hebben geschreven: „De spellingregeling mag, moet en kan alleen plaats hebben door de bevoegde taalgeleerden, langs den weg van verstandig, wetenschappelijk overleg, zonder hartstocht, persoonlijke eerzucht, eigenliefde....” „Niet langs den weg van stemrecht door leden eener spellingvereniging.”

Wat meer in 't bijzonder die laatste zin betreft: is 't niet komies dat de heer Hasselbach, die niet van stemmen door leden van een vereniging weten wil, luide zijn verontwaardiging klinken doet over de weigering van 't Hoofdbestuur om verdere wijzigingen in een regeling te brengen die door een bevoegde commissie is opgesteld? Eventuele voorstellen-Hasselbach zouden toch immers ook alleen *na stemming* aangenomen kunnen worden?

Zo is te begrijpen dat toevallige voorkeur of tegenzin van de een of ander, al heel weinig invloed kon hebben op de regeling die door de vereenvoudigers werd vastgesteld.

Er werd dan ook in de laatste jaren niet veel van grieven vernomen.

Maar nu heeft de heer W. H. Hasselbach in 't Febr.-nummer van de *Gids* een reeks van bezwaren opgesteld en breedvoerig toegelicht.

De heer Hasselbach is dezelfde die in het *Schoolblad* van 29 Sept. 1903 o.a. pleitte voor **ee**-spelling in open lettergrepen, en die de vereenvoudigers „gebrek aan durf" verweet omdat zij de **ei** naast de **ij** behielden. Hij schijnt intussen op deze punten bekeerd te zijn.

Dat geeft moed voor de toekomst. Het ontslaat ons echter niet van de plicht om op de hoofdzaken van zijn *Gids*-artikel te antwoorden.

II

De heer Hasselbach begint met een inleiding, waarin verscheiden beweringen voorkomen die de auteur m.i. bezwaarlijk verantwoord kan.

Ik zal niet vallen op uitdrukkingen als: „er wordt een spelsysteem aan het Nederlandsche volk *opgedrongen*" 1), of: „men moet dan ook niet spreken van de voorstellen der Vereeniging, *maar van de decreten van het Hoofdbestuur.*" 1)

Iedereen, ook de heer Hasselbach, weet wel beter.

Bedoelt hij met de zin: „de Vereenvoudigde spelling wordt gebruikt door enkele auteurs, uitsluitend in enkele periodieke bladen en tijdschriften, toegelaten naast *De Vries* en *Te Winkel* in verschillende andere", de mening te doen rijzen dat er slechts krante- en tijdschriftartikels, *géén boeken* in vereenvoudigde spelling geschreven zijn?

Ik kan het moeilijk geloven, en neem liever aan dat de schrijver hier iets anders op 't oog heeft gehad. Maar een protest mag niet achterwege blijven wanneer de heer Hasselbach te verstaan geeft dat wij vereenvoudigers, de taal-zelf aantastend, te allen tijde optreden tegen 't gebruik van

1) Ik kursiveer.

„woorden, uitdrukkingen, zinswendingen, zinsvormen, die in de dagelijksche spreektaal niet voorkomen, maar de hoogere spreektaal van den kansel, de balie, den redenaar in het algemeen toebehooren”. Zo zouden wij o.a. *huwen, zenden, blozen, schoon, fraai*, enz. enz. als afkeurenswaardige boeketaal veroordelen.

Neem aan dat er hier of daar een vereenvoudiger is, die zo oordeelt (ik ken er geen), volgt daaruit dan dat onze *Vereeniging* zulk een dwaze leus in het vaandel schrijft?

En laat ik ook dit vragen: Heeft de heer Hasselbach wezenlijk nooit met aandacht een belletristies werk in vereenvoudigde gelezen? En is hij zó weinig thuis in de geschriften *over* zijn onderwerp? Want . . . niet alleen de praktijk, óók de theorie van de vereenvoudigers is anders dan hij het voorstelt.

In mijn *Opstellen over Spelling en Verbuiging* wordt gezegd dat het taalonderwijs (let wel: het *onderwijs*) zich in de eerste plaats met de beschaafde spreektaal heeft bezig te houden: „Onderwijzers die de gewone, algemene taal te doceren hebben, richten de blik [niet op *mooi* of *niet-mooi*, maar] op de grens tussen *goed* en *niet-goed*. Zoals wij reeds zeiden: goed is, wat overeenkomt met het gebruik in de beschaafde spreektaal. Daaruit volgt niet, dat iemand die een vorm bezigt die men nooit *hoort*, of een woord dat in de spreektaal niet voorkomt, per se een fout maakt. Wie, *om zich mooier of nauwkeuriger uit te drukken*, van archaïsmen of neologismen gebruik moet maken, heeft daartoe, in 't algemeen gesproken, alle vrijheid . . .” 1) En op een andere bladzijde: „*Helemaal* hoeft in de schrijftaal natuurlijk niet veranderd te worden in *geheel en al*, wanneer het geen afkeuring verdient in de spreektaal. Toch zijn er niet weinig auteurs die plichtmatig menen te handelen door een zin als: „Ben je nu weer helemaal beter?” te verschrijftalen in: „Zijt gij tans weder geheel en al hersteld?” Natuurlijk wil hiermede niet gezegd zijn dat die woorden *weder* en *geheel en al*, en *hersteld* niet goed zouden wezen. *Maar ze moeten niet staan naar de alléénheerschappij.*” 2)

1) *Opstellen*, 2e druk, blz. 113, 114.

2) Blz. 118. Laatste zin hier gekursiveerd.

Het komt dus hierop neer: *huwen* en *zenden* enz. worden volstrekt niet afgekeurd; er wordt alleen op gewezen dat *trouwen* en *sturen* niet uit de schrijftaal hoeven verbannen te worden.

Nog één dergelijk voorbeeld.

In een hoofdstuk uit de spraakkunst van de *beschaafde spreektaal* (waarin dus wordt gekonstateerd wat in de *spreektaal* gebruikelijk is) schreef ik: „In plaats van *aan de overzij van de rivier* zal men nooit zeggen *aan gene zijde der rivier*, wat nogal eens voorkomt in ouderwetse schrijftaal; men zegt *met mijn familie*, niet „*met de mijnen*.”

De heer Hasselbach, die dit citeert, laat er op volgen: „Moeten de leerlingen hen die deze termen en genitiefvormen *in hun schrijftaal* gebruiken, nu voor ouwerwetse pruiken aanzien?”

De gevolgtrekking gaat wel een beetje . . . heel ver.

Het vraagstuk van de wordekeus, ten onrechte in het debat gebracht, heeft met *vereenvoudiging van spelling en schrijftaalverbuiging* 1) niets te maken; de kwestie van archaïstiese vormen in artiestetaal evenmin.

Geen vereenvoudiger toch die van Eeden het recht betwist om te schrijven: de goudene uren, bij mijnen lieven Heere; of Kloos als hij een bepaald klankeffect wil teweegbrengen, om te spreken van paarden en wagenen.

Maar heel dwaas zou het zijn om op grond van deze vormen te gaan leraren: Heer wordt gespeld He(e)re; 't meervoud van wagen is wagenen. En nòg dwazer om te verkondigen: wagens deugt niet, Heer is fout.

Wij keuren niet het biezondere als zodanig af, wij vragen alleen *erkenning* van het *algemeen gebruikelike*, en willen in de eerste plaats dat algemene op de school onderwezen zien. Maar voor 't overige is het natuurlijk evengoed mogelijk dat een vereenvoudiger schrijft „aan gene zijde van de rivier” en „met de mijnen”, als dat een de-Vries-en-te-Winkeliaan die uitdrukkingen als stijf en ouderwets verwerpt.

1) De naam van onze vereniging was aanvankelijk: Vereniging tot Vereenv. van onze *Spelling en Verbuiging*. Sommigen wilden *verbuiging* door *schrijftaalverbuiging* (wat feitelijk beter is) vervangen zien. In 1894 werd de naam gekozen: Vereniging tot Vereenv. v. d. *Schrijftaal*.

III

De spellingkwestie wordt door prof. van Hamel genoemd „een kwestie van toilet”. Ik voeg er aan toe: En dus voor een groot deel van mode.

Keurt men vrij algemeen een heersende mode af, dan zal toch dikwels verschil van mening bestaan omtrent de nieuwe die de oude vervangen moet.

En nagenoeg altijd zal 't wel onmogelijk wezen, met onweerlegbare bewijzen aan te tonen dat deze verbetering voor dient te gaan bij die, dat, als men het beste maar wenst, de keuze ook van zelf is bepaald. Want heeft de ene verbetering in één opzicht iets voor, 'n tweede allicht in een ander. Van een in-elk-opzicht beste keus is in de regel geen sprake.

Dat blijkt weer duidelijk bij sommige aanmerkingen van de heer Hasselbach.

Wat de e- en o-spelling betreft: Met de enkele klinker op 't eind van een lettergreep (*leren, vete, horen, stoten*), kan hij zich tegenwoordig verenigen.

Dat wij schrijven *vee, zee, mee, tee*, dat vindt hij niet enkel goed, maar „noodzakelijk”. Maar — dat die dubbele *ee* in samenstellingen en afleidingen *blijft* (dus: *veevoeder, zeemeeuw, meelopen, teekopje, tweede*), is volgens hem verkeerd, verwarrend, niet rationeel. Men krijgt nu „in de o zoo gemakkelijke vereenvoudigde spelling” (dat is ironie van ons medelid) naast elkander *dinee* en *dineren, smeden* en *smeekolen* enz.!

Maar gesteld eens dat de regel luidde zoals de heer Hasselbach het wenst.

Dinee naast *dineren* — dat bleef... Maar *smeekolen* werd *smekolen*. En *veeverzekering* *veverzekering*; en meesjokken werd *mesjokken*; en men vroeg iemand op *tevisite*.

En dan stonden naast elkander: *Vee* en *veteelt*; *zee* en *zebad*; *tee* en *teservies*, *twee* en *twede*, enz... Wezenlik, bijna zou ik geloven dat de heer Hasselbach, als het zó was bepaald, óók ontevreden het hoofd had geschud....

Bij onze o-regeling deugt z. i. de spelling niet van de drie woor-

den *gochelen*, *loochenen*, *gochem*. Onnodig hierover „drukte te maken.” 1)

De **ie**.

Onze kritikus vraagt: „Zou het niet rationeel zijn denzelfden regel te volgen als bij de **a**, **e**, **o**, **u**, nl. **i** in open, **ie** in gesloten lettergrepen?” 2)

Zeker. Rationeel zou het zijn. Maar evenmin als wij schijnt de heer Hasselbach het ernstig aan te durven bevelen. Het is toekomstmuziek. En hij voelt ook wel dat de spelling *miren*, *ripen*, *zilig*, *versiringen* een „allgemeines Schütteln des Kopfes” veroorzaken zou.

Dus . . . niet **i**.

Maar toch „heeft men de vereenvoudiging te veel in de richting van de **ie** gezocht”.

Aanvankelijk spelden veel vereenvoudigers de **ie** niet alleen in nederlandsche, maar ook in alle bastaardwoorden. Dat „vaste” stelsel moest worden opgegeven: het bleek niet door te voeren in de praktijk. Zou 't beter zijn: in bastaardwoorden altijd **i**? Maar dan kreeg men *geni*, *telegrafi*; *provinci*, *kroniken* enz. En bij *oli* (*olie*) en *koffi* (*koffie*) was het onzeker of men al dan niet nog met een bastaardwoord had te doen.

Ook dan bleef dus in 't stelsel iets onafs . . .

Maar de heer Hasselbach heeft nòg een pijl op zijn boog: „Bevreemdend is het, dat de vereenvoudigers, die zóóveel door de uitspraak willen doen bepalen, den eenvoudigen klemtoonregel van *De Vries en Te Winkel* over boord werpen”.

Maar waarom willen wij dan toch niets van die eenvoudige regel weten?

Men leest het antwoord o. a. in de *Opstellen over Spelling en Verbuiging*, een boekje waarmee de heer Hasselbach niet bekend geweest schijnt te zijn: „Laten wij 't even nagaan: *fabrieken*, *genieën*, *requisieten*, *Jezuieten*, *civiele*, *actieve*, *fragiele*, *polieter* . . .

1) Voor *gochelen* enz. met één o voel ik persoonlijk evenveel als voor *gochelen* met twee. Maar als het met één o werd gespeld, zou men ons dan niet hebben bestreden met zinnen als deze: „Hoor *Jochem* uit *Lochem*, die man met zijn *bochel*, eens op zijn *gepochel* pochen?”

Niet dat we c. q. in zo'n zin een gewichtig argument zouden hebben gezien . . .!

2) In 1903 pleitte de heer H. voor **ie** in open lettergrepen in nederlandsche woorden.

de klemtoon valt op de *ie*, en werkelijk de Vries en te Winkel's *Woordenlijst* schrijft voor *ie*.

„*Fabrikant, leliën, Jezuïtisme, civilist, activiteit, politiek* — de klemtoon valt niet op de open *i*, en men schrijft het enkele teken. Dat klopt.

„Maar wie nu denkt „meer heb ik niet te weten””, en spellen gaat *subsiedie* (naast *subsidiar*), *milietie* (naast *militair*), *proviesie* (naast *provisioneel*), *princiepe*, *missieve*, *lieter*, *kielo*, *invaliede*, *piramiede*, *soliede*, enz. enz. — hij vergist zich, en hij maakt fouten. *De klemtoon geldt hier niet.*

„De leergierige die zich daarvan bewust wordt, zoekt na in te Winkel's *Leerboek* of in de *Grondbeginselen* of in de Inleiding tot de *Woordenlijst*. Hij bemerkt dat die klemtoonkwestie wordt te pas gebracht bij achtervoegsels, en wel bij voorkeur bij de suffixen *-ief, -iek* en *iet* . . .

„En nu zijn er toch weêr bezwaren, omdat de leek (en de deskundige veelal ook) niet begrijpt waarom het ene *iek* of *iet* een suffix zou moeten zijn en het andere niet. Waarom wèl *successievelijk*, wèl *polieter* — maar waarom **niet** *notietie, artikel, visiete*? Allerlei woorden als *compositie, traditie, requisitie*, brengen de Nederlander die een verband tussen spelling en klemtoon zoekt, in de war. Zodat er voor het verbreken van dit spellers-tergend verband, werkelijk reden bestaat.” 1)

De hoofdregel voor de *i* (*ie*) luidt in de vereenvoudigde spelling: schrijf *ie* in nederlandse, *i* in bastaardwoorden.

Nu kan er wel eens een enkele maal verschil van opvatting bestaan, wanneer de een nog als bastaardwoord voelt, wat volgens de ander burgerrecht kreeg. Maar men kan zich ten minste rekenschap van zijn spellen geven: *Israelitisme* b.v. met *i*, want het is een bastaardwoord; *substantivies, traditie*, evenzo. Er zijn twee uitzonderingen: op 't eind van een bastaardwoord *ie*: *olie, notitie, genie*. En dan: als een bastaardwoord eindigt op *ief, iek, iet, ies* enz. (dus op *ie*, gevolgd door een medeklinker) blijft de *ie* in de verbogen vorm. Derhalve: *tarief-tarieven; Israeliët-Iraëliëten; tragies-tragiesë*.

Zo heel erg moeilijk is dat niet. En al komt nu *familie* voor naast *famielië*, dan is dat nòg niet zo verschrikkelijk; en in

1) *Opstellen* (2e druk), blz. 180.

ieder geval geen reden om een regeling te verwerpen die op een juiste grondslag rust.

Tegen de spelling **-lik** (voor *-lijk*) en **s** (voor *sch* die 'n s moet aanduiden) heeft de heer Hasselbach geen bezwaar.

Maar met de regel dat de *verbindingsletters* alléén geschreven worden wanneer ze er werkelijk zijn (d. w. z. wanneer men ze uitspreekt) kan hij zich niet verenigen.

Uit hetgeen de heer H. over deze zaak schrijft, blijkt dat hij onze bedoeling niet goed begrepen heeft. Hoe zou hij zich anders verbazen over de spelling *groten***deels**, *ogen***blik**, *eeuwen***oud**, *blinden***in**stituut naast *gekke***huis** en *ogedok***ter**?

Het antwoordt luidt immers eenvoudig: omdat we in *gro***tendeels** enz. een **n** horen uitspreken, en in *ogedok***ter** niet.

Maar, vraagt de heer Hasselbach, is dat niet inkonsekwent? U spreekt waarschijnlijk zelf uit: *bome*, *lope*, *mense* en toch schrijft u aan 't eind van het woord een **n**. In *boek***ek**ast is *boek***e**(*n*) óók meervoud, en hier schrijft u het meervoudsteken niet!

In die opmerking ligt een schijn van waarheid.

Zeker, in beschaafd Nederlands hoort men zowel *bome*, *boek***e**, *lope* als *bomen*, *boeken*, *lopen*. Taalkundig gesproken is er geen reden om aan de ene vorm boven de andere de voorkeur te geven. Wij vereenvoudigers blijven hier, ter wille van de éénheid, bij de vorm die in de schrijftaal eenmaal gebruikelijk is. Dat levert, ook voor degeen die *bome*, *lope* zeggen, in de praktijk geen moeilijkheden op.

Maar anders is 't met de *verbindings-n*. Over de regeling van de Vries en te Winkel kunnen we wel zwijgen. De heer Hasselbach stelt voor, de **n** te schrijven als 't eerste lid duidelijk een meervoud bedoelt. Maar — hoe vaak kan men niet twisten over die duidelijkheid? Zou 't volgens hem moeten zijn *pere*- of *pere***n**boom? *Zede*- of *zede***n**leer? Natuurlijk moet het *mense*hoofd wezen en *paarde*staart. Maar in *mense*(*n*)hoofden, *paarde*(*n*)staarten is het eerste lid toch stellig en zeker een meervoud!

En hoe vreemd komt nu naast *klok***ken**winkel, *boek*winkel en *horlog*winkel te staan! Kreeg *horloge* een **n** in 't meervoud, dan zou de heer Hasselbach die in *horlog***e**winkel schrijven, al sprak men die **-n**-klank evenmin uit als nu . . .

De vereenvoudigers houden er rekening mee, dat het eerste lid van een samenstelling heel vaak in 't enkelvoud staat, al is ook 't *begrip* meervoudig. B.v. in *schaapherder*, *bloembed*, *kaartspel* enz. enz. En dus luidt hun regel (werkelijk prakties!): Vraag niet of 't eerste lid van de samenstelling als enkelvoud of meervoud moet worden opgevat; maar schrijf als tussenletters **e** of **en** of **s** wanneer **e** of **en** of **s** wordt gehoord.

Dat in *keukenpiet* (van *keuken* en *piet*), in *wagenmaker* enz. de **n** die hóórt bij 't eerste lid, geschreven wordt, ligt in de aard van de zaak.

In *ert* wenst de heer Hasselbach een **w**, in *besje* en *Kers(t)mis* een **t** te plaatsens. „Velen”, beweert hij, „zeggen *best*, *besten*, *erwt*, *erwten*.” Ik betwijfel het. Natuurlijk onder dit voorbehoud: „Geen bewijskracht heeft het spreken van hen die zich uitens onder den invloed van conventioneele grammaticale regels [en de gebruikelijke spelling], zooals dat vaak voorkomt bij menschen die taalonderwijs geven.” 1)

Wat *Kersfeest* en *Kersmis* betreft, in 't Middelnederlands al werd de **t** niet meer gehoord. 2) Die **t** is later door etymologiserende taalkundigen in 't geschreven woord gebracht, en — dat is waar — in onze tijd hebben sommigen zich aangewend ook *Kerstfeest*, *Kerstmis*, met **t**, te zeggen. Om die laatste reden spelt de *Woordelijst* dan ook *Kersmis* en *Kerstmis* allebei. Maar de bewering van de heer Hasselbach dat „het schrappen der **t** (hem) hier een afplatting (lijkt) in de richting van *borsplaat*, *er zit voch in de luch*” — komt *voch* en *luch* volgens de heer H. in beschaafd Nederlands voor? — geeft juist geen blijk van helder inzicht. . . .

Bastaardwoorden. Ja, de spelling dáárvan blijft altijd, en heel natuurlijk, een teer punt. Nagenoeg algemeen is men het hierover eens: geheel vreemde woorden dienen als in de taal waartoe ze behoren, te worden geschreven: *accountant*, *yard*, *vaudeville*, *renaissance* enz.; oorspronkelijk vreemde, die blijkens hun gewijzigde uitspraak en algemeen-gebruikt-worden 't burgerrecht hebben gekregen, worden in spelling vernederlandst:

1) *Het Stelonderwijs*, door H. van Strien e. a. *Handleiding*, blz. 114.

2) Vgl. het *Mued. Wbk.* van Verdam i. v.

koffie, sigaar, jenever, penseel, portret. Maar de bastaards staan tussen beide genoemde groepen in. Ze klinken niet geheel als vreemde, evenmin geheel als eigen woorden; zij vormen een overgang van de ene soort naar de andere. 't Zijn vreemde woorden, op weg om nederlandsche te woorden.

Dat men gewoonlijk ook in de spelling die overgang aanduidt, ligt voor de hand: *gracieuſ, imbeciel, pacifiek* enz.

Maar nu is vooreerst de grens tussen vreemd woord en bastaard niet altijd ſcherp te trekken; en hetzelfde geldt van de lijn tussen bastaard en vernederlandsch woord. Dan heeft men rekening te houden met klanken die in onze taal maar bij benadering aan zijn te duiden, zodat men al licht aan de vreemde spelling de voorkeur geeft (*portefeuille, email*). En wil men in andere gevallen gedeeltelijk vernederlandschen, dan is 't weer de kwestie hoever men zal gaan.

Onmogelijk hier te regelen zonder wat vrijheid te laten. Vrij veel blijft ſubjektief, en men moet geven en nemen. Altijd zal iemand dus kunnen vragen: Waarom nu dit woord zus gespeld en waarom dat andere zo?

De regeling van onze bastaardwoordespelling is (evenals die van de *i, ie*) aan de kommissie te danken waarvan ik de namen reeds heb genoemd. 1) En aan die regeling hebben de samenstellers van de beknopte *Woordelijſt* zich zo goed mogelijk gehouden. Dat ook naar hun mening nog wel iets gewijzigd kan worden in een eventuele herdruk houd ik voor zeer waarschijnlijk.

Nu heeft de heer Hasselbach met ſcherpe blik kwestieuse gevallen in de *Woordelijſt* opgespoord. Ik ben er hem dankbaar voor; kritiek op de *Woordelijſt* tast onze regeling nog niet aan. Maar keurt hij ook de regeling af, dan is zeker de vraag gewettigd: geeft *hij* een betere?

Neen. De heer Hasselbach verwijſt naar de Vries en te Winkel. En dat nu ſchijnt mij wat al te gemakkelijk. Want het aantal moeilijkheden is bij de Vries en te Winkel groter.

Ik wees er vroeger reeds op: Naast *cabaal, coquet, canapé* vindt men *kazuaris, kanalje, kroep*; er wordt vreemd gespeld *photographie, grog, tabouret*, maar vernederlandsch: *biljet, loep, mentenee*. *Telegraphie* ſtaat naast *telegrafist* enz.

1) Vgl. hiervóór, blz. III.

Door de hoofdregels: geen *c* voor *k*, (in bastaardwoorden), geen *ph* voor *f*, worden aanstonds honderden klippen ontzeild.

Bovendien — 't zal de heer Hasselbach niet zijn ontgaan, dat de praktijk ook van niet-vereenvoudigers zich in de richting van **k** (voor **c**) en **f** (voor **ph**) beweegt.

't Gezag van de Vries en te Winkel staat hier, zelfs voor de-Vries-en-te-Winkelianen alles behalve vast.

IV

Konden wij, waar het de spelling in engere zin betrof, toegeven dat er vaak twee en meer wegen te vinden waren om de orthografie van de Vries en te Winkel minder onnodig-moeilijk te maken, en dat soms het voordeel van de ene weg vrijwel gelijk kon worden geacht met dat van de andere (al moest ook in dat geval een keuze worden gedaan) — met de geslachtsregeling en de verbuiging is 't anders gesteld.

Wij staan als wij déze kwestie bespreken niet meer op het terrein van toilet en mode, hier betreden wij 't taalgebied.

Ik weet het wel, niet ieder geeft dit toe. De mannen van de *grammaire raisonnée* schudden onwillig en niet begrijpend het hoofd. Zij hebben zich nooit kunnen opheffen tot het standpunt van prof. J. P. N. Land: „dat alle schrift een uitgevonden kunstmiddel is, een ding van ondergeschikten rang; en dat het levende voertuig van 's menschen gedachte, het ware voorwerp van alle taalstudie en taalonderwijs, gegeven is in het gesproken woord”.

De mannen van de *grammaire raisonnée* beschouwen de schrijftaal als iets zelfstandigs, met eigen leven, eigen wetten. Zegt elk beschaafd sprekend Nederlander: „Er was geen plaats meer in de trem; hij was vol”, dan schrijven ze toch, opzettelijk, *zij* was vol, omdat in de *Woordenlijst* „*tram*, vrouwel.” staat. Zij vinden in hun hart dat de *spreektaal* ongelijk heeft met z'n *hij*; dat in ieder geval de schrijftaal evenveel, zo niet méér recht kan doen gelden op *zij*, als de *spreektaal* op *hij*. Zij redeneren aldus: door vergelijking met oudere vormen en andere talen kunnen wij (dat zijn de taalgeleerden) uitmaken dat een bepaald grammaties verschijnsel zó en niet anders zich

behoort voor te doen. De „slordige” beschaafde spreektaal stoort er zich wel niet aan, maar voor de schrijftaal kiezen wij die vormen, die met ons inzicht in overeenstemming zijn. Wij weten heel goed, zo betogen zij verder, die schrijftaalgewoonten wijkt dikwels af van de gesprokene. Best. Maar aan de *spreektaal* ligt de fout.

De ervaring heeft hun sinds lang geleerd, dat de gesproken taal zich niet stoort aan hun „verbeteren”. Wie zijn moedertaal spreekt, denkt niet aan grammatika. Zelf spreken ze ook als iedereen. Maar — bij het schrijven kunnen ze doen wat ze willen. En nu wordt de schrijftaal hun troetelpop, die ze bijwerken, inpenningen, opdirken. En met indrukmakende stelligheid verkondigen ze, dat wie niet handelt als zij, de taal niet liefheeft maar verwaarloost.

't Gevolg van die misplaatste bemoeizucht is, dat wij met geslachtsregeling en verbuiging in zo'n dwaas-treurige toestand zijn geraakt. Waar ieder die z'n taal beschaafd spreekt, *de* zegt, moet de ene keer *de* en de andere *den* geschreven. Om dat nu uit te maken haalt men zich eerst de naamvalstheorie voor de geest en gaat na of men al dan niet met een eerste naamval te doen heeft. Dan tracht men zich te herinneren — of slaat in een woordelijst na — of de taalwetgevers goedgevonden hebben, het zelfstandig naamwoord waar het bewuste *de* bij hoort, als mannelijk of vrouwelijk te stempelen. Hoe willekeurig het bij die geslachtsbepaling is toegegaan, mag tans wel als bekend worden ondersteld. 1) Maar dat doet er niet toe: in 't oog van velen is de dwaze regeling van het schrijftaalgenus véél belangrijker dan de woordgeslachtkwestie in het levende Nederlands. „It is the old mistake,” zegt prof. Skeat, „of supposing that an object seen imperfectly in a mirror, is more original and valuable than the object itself.” 2)

Onze Vereniging wil nu verbuigen in de *geschreven* taal, zoals beschaafde mensen het in de *gesproken* taal doen. 't Verouderde en kunstmatige zal dan verdwijnen. Waarom ook niet? Jakob Grimm, wiens naam nog altijd gezag heeft, schreef in de voorrede van zijn *Wörterbuch*: „Lassen wir doch an den

1) *Opstellen*, 2e dr., blz. 42 vgg.

2) *The Problem of Spelling Reform*, 9.

häusern die giebel, die vorsprünge der balken, aus den haaren das puder weg, warum soll in der sprache aller unrat bleiben?" 1) Wij zouden het dwaas vinden als een auteur uit de 17e eeuw wanhopige, telkens mislukkende pogingen deed om te verbuigen zoals de mensen het in de 13e deden. Wij zouden hem toe willen roepen: Gebruik toch uw eigen taal! — Maar is het *niet* dwaas wanneer men in onze tijd verbuigen wil op papier, zo ongeveer als men het deed in de spreektaal van vier en meer eeuwen geleden?

Men voert tegen onze regeling aan: niet overal is de beschaafde spreektaal gelijk. Een Vlaming bezigt soms *den* en *zij*, waar wij zeggen *de* en *hij*.

Welnu, laat dat verschil — dat trouwens in de *beschaafde* spreektaal zeer gering is — gerust tot uiting komen, ook in de geschreven taal. Nu is er bij hen die de-Vries-en-te-Winkelen immers nog véél meer verscheidenheid? Geen boek, geen tijdschrift, geen krant, of *de* en *den*, *hem* en *haar* worden voortdurend door elkander gehaspeld!

Maar schrijft iemand *de* of *den*, of *hij*, of *zij* zoals hij het in beschaafde omgeving hóórt, dan staat hij op vaste grond, en kan er van *fouten* maken geen sprake zijn.

Roorda merkte vóór jaren al op: „De grammatische vormen en regels van elke *spreektaal* zijn *vast*, veel vaster als die van een *schrijftaal* waar deze van de *spreektaal* verschilt; want in de *schrijftaal* worden die vormen en regels door velen verwaarloosd of dikwijls verkeerd gebruikt”. 2) Het enige middel om met de schrijftaalverbuiging tot vastheid te komen is dus: de spreektaal volgen.

En nog, die ongelijkheid! Is 't zo verschrikkelijk, als er twee vormen staan naast elkaar? Wij zeggen en schrijven toch immers ook *u heeft* en *u hebt*; *jullie had*, *jullie hadden*; *appels* en *appelen*; *hij melkte*, *hij molk*; *hij scheerde* en *hij schoor*; *ik legde* en *ik lei*; *na den eten* en *na het eten*; *de schilderij* en *het schilderij*; *ditmaal* en *deze maal*; *de omslag* en *het omslag*, enz. enz. enz. En wie neemt aanstoot aan die verscheidenheid?

In de praktijk zeker niemand. 't Ligt immers voor de hand:

1) Seite LIV.

2) Geciteerd door van den Bosch, *Pleidooi voor de Moedertaal*, blz. 40.

als men evengoed hoort *u hebt* als *u heeft*, kan men ook allebei schrijven. Maar in theorie gaat nog meer dan één taalbeoefenaar gebukt onder de „seltsame Meinung, als könne nimmermehr Zweierlei zugleich richtig sein . . .”

Men zou de heer Hasselbach, die bij de geslachtsregeling principiëel weinig verschilt van te Winkel, op grond van zijn Gidsartikel voor een bewonderaar van de grammaire raisonnée kunnen houden.

Maar daarmee zou men hem onrecht doen. Het is slechts met één voet dat de heer Hasselbach op 't konservatieve terrein staat; zijn andere rust in 't land van de vooruitgang.

De heer Hasselbach houde 't mij ten goede, dat ik in het belang van de zaak daarop wijs. In zijn *Spraakkunst* treft ons op de eerste bladzij de uitspraak: „Een grammatica staat tot de taal, gelijk b.v. een plantkunde tot de plantenwereld; het is geen wetboek, maar een zoo logisch mogelijk geordend overzicht van de feiten en wetten, die de waarneming der levende taal, in klank en schrift, leert kennen.”

Hoe is, vragen we, dáármee te rijmen het kommissoriaal vaststellen van de geslachten die de woorden *voortaan zullen hebben*?!

Een ander staaltje. De oudere taalbeschouwing maakt een scherpe scheiding tussen schrijf- en spreektaal, noemt de eerste kunstprodukt, de tweede natuurprodukt.

In Hasselbach's *Spraakkunst* lezen we: „Onder spreektaal mag men niet alleen verstaan de taal van den dagelijkschen omgang, maar ook de meer doordachte, meer vormelijke, fijnere, vaak ook schoonere taal van den kansel, de balie, van den redenaar in het algemeen.

„Evenzoo is er verschil tusschen de gewone en de bijzondere schrijftaal, in de hoogste ontwikkeling zich openbarend als beeldende kunst: de woordkunst.”

Welk een verwarring! Een predikant, zijn preek opschrijvend, schrijft spreektaal. Van der Palm's redevoeringen: spreektaal. Wie Multatuli voorleest, zegt schrijftaal. En alle poëzie is schrijftaal . . . 1)

1) Men vergelijke het helder geschreven opstel van J. H. van den Bosch, *Over het Schrijven* in de 1e afl. van *De Nieuwe Taalgids*.

Deze twee proefjes zijn dunkt mij voldoende om aan te tonen dat de heer Hasselbach de wetenschappelijke grondslagen van zijn taalbeschouwing nog wel wat versterken mag. 't Is bij hem een mengen van oud en nieuw; of liever: het is het oude met nieuw vernis.

Zo meent hij dan dat er in onze taal bestaat een *officiëel* taalgeslacht. En dat is niet het woordgeslacht van de levende taal, neen, 't is het bedachte, 't afgesproken genus. Hij zelf, hij wil er wel aan veranderen — dat zullen wij aanstonds zien — maar wordt het afgeschafte, dan ontstaat, zo beweert hij, taalverarming, taalafplatting, taalverleliking en onduidelikheid. Die arme beschaafde spreektaal, die zich nooit stoort aan dat „officiële” geslacht!

Op de onduidelikheid vooral wordt met grote nadruk gewezen. „Ik zal wel oppassen,” zegt de heer Hasselbach, „de **n** niet te vergeten, als ik iemand schrijf: „Ik beschouw u als een *raren* kwibus.” — Stel u voor, dat de heer Hasselbach die **n** in een onbewaakt ogenblik vergat. Iedereen zou, vreest hij, dadelik onderstellen dat hij bedoelde: „Ik, als een rare kwibus, houd mij onledig met u te beschouwen”.

Zou men niet zweren dat een taalkundige uit de 18e eeuw aan het woord was?

Maar de heer Hasselbach put sterker voorbeelden uit de Bijbel:

„Omdat Ik met u zal zijn, zo zult gij de Midianieten slaan als een enige man.”

„Toen nu de rijke man een wandelaar overkwam . . .”

Neem aan dat die zinnen onduidelik zijn; wat bewijst het?

Alleen dat men in oudere werken, waarin vormen en woorden werden gebruikt die nu in onbruik zijn, zijn bedoeling duidelijk maakte op andere wijze dan wij het tegenwoordig doen.

Schrijft iemand uit de 13e eeuw: „den riddere sach die man” dan is dat in ons hedendaagse Nederlands: „de man zag de ridder.” De vastere woordorde van de taal-van-nu geeft volkomen dezelfde zekerheid als de oude buigingsuitgang.

Dat men de Bijbel echter ook in vereenvoudigde schrijftaal verstaan kan, zal, zo ik mij niet bedrieg, Zuid-Afrika eerlang bewijzen.

Wonderlijk is het, dat sommige mensen niet inzien dat wij, door 't goed recht te bepleiten — ook voor de schrijftaal — van de verbuiging van het nu levende Nederlands, daarmee geen invloed wenssen te oefenen op iemands partikuliere smaak, en nóg minder op de vorm van de oudere literatuur. Wij willen Potgieter, Bilderdijk, Vondel, Hooft juist laten zoals zij zijn. En wenst een hedendaags auteur zich te bedienen van archaïstiese vormen dan dient hij 't zelf immers te weten? Maar — ik herhaal wat ik voor twaalf jaren schreef — „moet nu een middel waar een artiest gebruik van *kan* maken, dag in dag uit worden gebezigd door honderdduizenden niet-artiesten? Moet dat middel geleerd worden aan alle nederlandse kinderen [met veroordeling van de voor ons *juiste* vorm], alsof 't een onmisbaar bestanddeel uitmaakte van onze *gewone* taal?”

En dan — wat zonderlinge inkonsekwenties bij de heer Hasselbach! Als wij niet-uitgesproken verbuigings-*n*'s niet willen schrijven, vreest hij dat daardoor de bestaande letterkunde „tot een klomp archaïsme” wordt gemaakt; wanneer wij Vondel en Kloos en Guido Gezelle herschrijven in de vereenvoudigde (alsof we dat wilden!) en men leest het hardop, dan zal men vragen: „waar is de welluidendheid, de taalmuziek, waar is de schoonheid die sloeg met ontroering?”

Maar — diezelfde heer Hasselbach offert twee derde (of meer) van *diezelfde* ònnetjes op in zijn *eigen* systeem — zoals we nog nader zullen zien. M'n hemel, waar blijft dan de taalmuziek, waar de schoonheid die sloeg met ontroering??

En . . . loert de dubbelzinnigheid dan óók niet om 'n hoek?

Omtrent de regeling van de Vries en te Winkel oordeelt de heer Hasselbach, dat de *leek* er bij aan willekeur denken moet.

De leek? De taalkundige niet?

Maar — waarom stelt de heer Hasselbach dan een andere regeling voor? Is zijn regeling nu wèl willekeurig? Ik meen: ook volgens zijn eigen inzicht?

De Vries en te Winkel trachtten zich in verreweg de meeste gevallen te richten naar 't genus in oudere taal en volgens oude lijsten, of ook wel naar het woordgeslacht in ver-

wante talen. Dat alles heeft de heer Hasselbach niet nodig. En wij zouden roepen bravo! als hij 't oog nu maar vestigde op onze taal! Maar neen. De grammair raisonnée viert triomfen; en de heer Hasselbach regelt... zó maar.

Hij houdt de kwesties *hij* of *zij* 1) en *de* of *den* gescheiden: „Behalve de keus van de zelfstandige voornaamwoorden en hun buiging, is het bepalen van het geslacht der niet-onzijdige woorden een spellingkwestie doorgaans, en dan zonder nut voor de duidelijkheid, zonder steun in de gesproken taal, en behalve o.a. bij de namen van mannelijke personen en dieren, kwelling des geestes en tijdverspilling.”

Dat is, men merkt het, voornamelijk tegen de Vries en te Winkel gericht.

Maar het onderscheid tussen *hij* en *zij*, *hem* en *haar*, ook voor zover het niet op de beschaafde spreektaal berust (b.v. van de tafel: *zij* is kapot), wil de heer Hasselbach in de schrijftaal behouden. Zo als de Vries en te Winkel dat doen? Het blijkt niet duidelijk uit zijn stuk. Maar vermoedelijk niet. Vermoedelijk in overeenstemming met zijn eigen systeem.

De buigingsuitgangen van de bepalende woorden geeft de heer Hasselbach grotendeels prijs: „In gewonen stijl mag [!] men *een*, *geen*, *mijn*, enz. onverbogen laten.” De *u* in de derde naamval meervoud mag zelfs „verwaarloosd” worden. En verder: „Men vereenvoudige de regels voor het geslacht zoo ver mogelijk in de richting van de Vereenvoudigde.” Maar: „men behoude de bestaande mannelijke buigingsvormen met betrekking tot de namen van mann. personen en van mann. dieren...; daarbij zouden [?] komen vele [welke?] namen van dieren, waarbij maar één naam voor 't mannetje en 't wijfje is, en wilde men de grens nog verder trekken [!] kunnen komen de namen van bepaalde voorwerpen (boomen, bergen, schepen e. d.), misschien [hm?] sommige abstracte”.

Dat is nogal... *zwevend*, om een geliefd woord van de heer Hasselbach te gebruiken. Zonderling is het dat iemand als hij,

1) 't Kan zijn nut hebben, de heer Hasselbach te herinneren aan de woorden van prof. P. J. Cosijn: „We maken ons voor alle vreemdelingen belachelijk door als vrouwelijk op te vatten en te verbuigen, wat de gemeenlandsche spraak van beschaafden en onbeschaafden met een *hij* aanduidt”. (*Museum*, 1893, 403).

die toch zeker wel eens heeft nagedacht over 't wezen van taal, zo'n geheime angst heeft voor 't schrijven van *met die jongen, van de officier*, terwijl hij toch *aan de stok, aan de kant* wel aandurft. Die *n* van het lidwoord enz. schijnt voor de heer Hasselbach nog een onmisbaar mannelijkheidsteken te zijn. Een *stok* is niet ècht mannelik, dáárom kunnen de bijvoegelijke woorden die *stok* bepalen geen aanspraak maken op de *n*. Maar een *officier* is wel degelijk mannelik; en dus kan 't woord *officier* ook verlangen dat men niet schrijft *van de officier*, maar dat het mannelijkheidsteken *n* met fierheid wordt vertoon.

Dat men evenmin zegt *van den officier* als *van den stok*, doet volgens de heer Hasselbach niets af. Wie eenmaal een man is, krijgt 'n *n*. Of liever: het woord dat hem noemt int ennetjes, als 'n belastingkantoor belastingen. Totaal gebrek aan inzicht op dit punt brengt de heer Hasselbach meer en meer van de wijs.

Nu hij eenmaal aanneemt dat woorden die mannen aanduiden, *n*-rechten kunnen doen gelden; nu hij dus afwijkt van de gesproken beschaafde taal, voelt hij zich op het terrein van zijn willekeur o zo vrij, en hij denkt: waartoe karig te zijn met gunsten? Vooruit, *bomen, bergen* en *schepen* kunnen ook, wat hem betreft, die *n*-belasting heffen. En... *dergelijke* mogen het ook. *Bergen* en... *dergelijke*. *Schepen* en... *dergelijke*. We schrijven voortaan: „met *onzen kleinen* brik stootten wij op *een(en) kolossalen ouden bark*.” Dat lijkt veel flinker zo. En... abstrakte woorden? Ja dat is 'n gemaal. Wie moet de *n*-rechten wel hebben, wie niet?

Enfin, dat maken we later uit. Wie er erg om verlegen is kan ze krijgen.

Maar... om nu niet al te verkwistend te zijn, ontnemt de heer Hasselbach 't *n*-recht ook aan sommige woorden. Aan *gulden* bij voorbeeld, en *diamant*. En... dat is nu wel wat vreemd in 't begin, maar hij wil ze — of vergis ik mij? — in het vervolg op schrift aanduiden met *zij*: „Het jongetje kreeg een gulden; *zij* was fonkelnieuw...”.

Blijkbaar ziet de heer Hasselbach in die hele regeling een afspraakje, waarbij men met de Taal geen rekening hoeft te houden.

De spelling, en de verbuiging veel meer, hebben invloed op het taalonderwijs. Ook de heer Hasselbach wenst dat onderwijs te verbeteren.

Maar dat kan volgens hem „evengoed bij de Vries en te Winkel als bij Kolléwijn”. Evengoed.

Maar hoe is daarmee het volgende te rijmen: „Met de Vereenvoudigde zal men zeker minder dan thans genoodzaakt zijn den leerling te zeggen: „Dit moet zoo, omdat het zoo moet, omdat het nu eenmaal zoo vastgesteld is...” „De moeilijkheden... worden ontwijfelbaar minder, en dat is een voordeel dat men niet onderschatten mag...”?

Ik zal mij niet ophouden bij dit onlogies betoog, maar ik ontken dat *goed* taalonderwijs gegeven kan worden met de geslachtsregeling en verbuiging van de Vries en te Winkel.

Dat soms wel en soms niet moeten schrijven van *den* en *haar*, waar de leerling *nóóit* anders zegt en hoort zeggen dan *de* en *hem*, is voor een juist taalbegrip beslist schadelik. Het „déconcerte les facultés logiques, si remarquables de l'enfant” (Brunot). 1) Zulk onderwijs is — indien men geen tegengif toedient — „abêtissant, déformateur, contre-éducatif.”

Wat Brunot zegt van het verkeerde van een onjuiste uitspraak bij het dikteren in de school: *domp-teur* b.v. — geldt in nog sterkere mate van ons *mijnen, dezen, ouden, zij* (voor *hij*) enz.: „Ainsi rentrent dans la langue violente des articulations que l'instinct des générations successives, conduit par d'admirables lois naturelles, avait réduites. On défait systématiquement ce que le génie de la race avait créé.”

Ik mag niet eindigen zonder met nadruk op één zaak te hebben gewezen. De vereenvoudigde-schrijftaalregeling is op het ogenblik *niet meer in staat van wording*. Wij zijn in de loop van de jaren een heel stuk verder gekomen. Het aantal werken — wetenschappelijke en belletristische — in vereenvoudigde verschenen, is niet gering meer. Dagelijks komt onze spelling in kranten, tijdschriften, boeken onder de ogen van het publiek.

1) In de *Revue de Paris*, 1 en 15 Nov. 1906, p. 4.

In Zuid-Afrika is hij officiëel erkend en ingevoerd op de meeste scholen. De leerboeken zijn en worden er vrij algemeen in opgesteld.

Wie nu — niet op ondergeschikte punten, zoals op de spelling van enige bastaardwoorden — maar in de *regels* veranderen wil, komt òf te vroeg òf te laat.

Vandaar dat wij ook geen behoefte gevoelen aan de instelling van een Staatskommissie.

Niet omdat wij menen dat, waar het de *spelling* betreft, onze weg de enige is die tot het doel, Vereenvoudiging, leidt. Maar onze weg heeft op andere voor, dat hij is gebaand, en al jaren lang wordt betreden.

Wat de geslachtskonstatering en de verbuiging aangaat, daarbij kan in principe van geen wijzigen sprake zijn. Daar leent zich de leer niet toe, dat het nooit voor fout kan gelden wanneer de beschaafde-spreektaalverbuiging bij het schrijven wordt gevolgd.

Wie een kommissie nodig vindt, moet bovendien niet vergeten dat onze regeling in kommissies behandeld, door kommissies voorgesteld is. Kommissies waar mannen zitting in hadden die dan toch zeker voor 't merendeel even bevoegd tot oordelen waren als de leden van een eventuele nieuwe kommissie zullen zijn.

Mocht echter blijken dat de Regering een staatskommissie wenselijk acht, dan hopen wij dat bij de samenstelling onpartijdigheid niet uit het oog wordt verloren. Dan zien wij de dingen die komen zullen, met vertrouwen tegemoet.

VASTGEWERKT

DOOR

MR. P. BROOSHOOFT.

„De nederlandsche politiek zit, tenzij de Statenverkiezingen van het aanstaande voorjaar een vrijzinnig Zuid-Holland mochten brengen, voor jaren in de klem.”

Aldus schrijft terecht het kamerlid Mr. C. Th. van Deventer in zijn „parlementaire kroniek” van het Maartnummer van de *Gids*.

Toch meent de bekwame kronikeur aan het slot van zijn artikel een middel aan de hand te doen om de nijptanden voor het beknelde vaderland opentebreken.

„Er is — zoo schrijft hij — één middel te beproeven om de nevelen te verdrijven, die zich om onze binnenlandsche politiek hebben saamgepakt: zoo spoedig mogelijk de Grondwet te herzien, om daarna voor goed het kiesrecht te regelen op zóó breedten grondslag, dat het geheele volk tot de samenstelling der Tweede Kamer wordt geroepen. Maar indien dit werk wordt ondernomen, dan geve men vooral niet tegelijkertijd aan de Eerste Kamer nog meer macht dan zij tegenwoordig heeft; dan spiegele men zich aan het Britsche Rijk om te zien tot welke verwickelingen een Hoogerhuis kan aanleiding geven waaraan het recht van amendement is toegekend; dan trede men de democratie tegemoet zonder wantrouwen en zonder breidel; dan toone men het vertrouwen in het nederlandsche volk, dat het verdient.”

Ik zie niet in, hoe dit procédé ons uit de klem zou kunnen helpen. De Eerste Kamer heeft een zeer bescheiden, door de Tweede aangenomen, maatregel van het Kabinet in demo-

kratische richting verworpen, en aldus door een kleine 30 geprivilegieerde heeren, tegen den uitgedrukten wil van de eigenlijke gekozenen des volks, aan het land de wet voorgeschreven. Eene ontbinding van het lichaam kan niet helpen omdat, sinds de Provinciale Staten van Zuid-Holland een clericale meerderheid kregen, die kiescolleges een clericale meerderheid naar het Hoogerhuis zullen terugzenden. Eene ontbinding der Tweede Kamer kan evenmin nut doen, vooreerst omdat op 't oogenblik slechts een zwakke anti-clericale meerderheid naar die zijde van het Binnenhof zou terugkeeren en ten tweede, al kon zelfs de gezamenlijke linkerzijde een zeer belangrijk overwicht in de Tweede Kamer krijgen, niets de zelfgenoegzame heeren van het Hoogerhuis zou noodzaken zich daardoor te laten imponeeren. Zonder dat er langs wettigen weg iets aan ware te doen, zouden zij telkens en telkens weer, na ontbinding op ontbinding, ieder ontwerp der Regeering, ja geheele begrotingen (zooals ook thans niet werd gearzeld een geheel begrotings-hoofdstuk te verwerpen, om maar de wegzending van het „blijvend gedeelte” tegentehouden) afstemmen.

Het is mij niet duidelijk, wat een poging tot grondwetsherziening hieraan zou kunnen verhelpen. Het *Britsche* Rijk deed ons door ingrijpende amendeering van twee belangrijke wetten in den laatsten tijd zeer zeker zien, „tot welke verwickelingen een Hoogerhuis kan aanleiding geven, waaraan het recht van amendement is toegekend”, maar het Rijk der Nederlanden toonde ons, èn door de jongste verwerping van minister Staal's oorlogsbegrooting, èn onder het kabinet Kuyper door de verwerping van diens *Hooger Onderwijs-wet*, even duidelijk, „tot welke verwickelingen een Hoogerhuis kan aanleiding geven, waaraan het recht van amendement *niet* is toegekend”. Door bij een eventueele grondwetsherziening aan de Eerste Kamer geen *meerdere* macht toetekennen, komen wij dus hoegenaamd niets verder.

Dán grondwetsherziening met *besnoeiing* van die macht, zooals het engelsche ministerie Campbell Bannerman er over schijnt te hebben gedacht (volgens de laatste berichten durft ook hij den strijd weer niet aan) een door het Lagerhuis aangenomen wet, wanneer zij door het Hoogerhuis tweemaal

zou zijn verworpen of onaannemelijk geamendeerd, ook *zonder* goedkeuring van dat Huis aan den Koning ter bekrachtiging aanbiedbaar te verklaren?

Of wel eenvoudige verwijdering der Eerste Kamer uit onze Grondwet, waarin zij in 1814 evenmin werd noodig geacht?

Dit laatste zou zeer zeker de beste oplossing zijn. Maar hoe kan men zich voorstellen, ooit een grondwetsherziening te zullen tot stand brengen, waarbij de Eerste Kamer — laat staan afgeschaft — in hare bevoegdheden eenigszins belangrijk werd besnoeid? Elke wet moet, om in het staatsblad te komen, ook de furcae caudinae der Eerste Kamer door. Reeds terstond dus de bij art. 194 Grw. voorgeschreven wet, die verklaart dat er voor zekere wijziging grond bestaat, zou ten aanzien *dezer* verandering door iedere Eerste Kamer worden verworpen. En gesteld al eens dat zij, gelukkiger dan de Romeinen van 2300 jaar geleden, door dien gevaarlijken pas zich wist heentewringen, dan *nóg* zou zij onherroepelijk schipbreuk lijden op de meerderheid van $\frac{2}{3}$ der stemmen, die art. 195 Grondwet ook in de ad hoc herkozen Eerste Kamer voor iedere wijziging eischt.

Maar dan — het *Amsterdamsch Handelsblad* van 7 Maart en vele volgende dagen heeft er dit op gevonden — hals over kop herziening van de indeeling der kiesdistrikten voor de Provinciale Staten, die dateert van 1852 en door de veranderde bevolkings-verhoudingen het platteland de steden doet overheerschen, immers naar verhouding van het zielental der distrikten veel meer afgevaardigden naar de Staten doet zenden dan bij een gelijkmatige verdeeling over het geheele land 't geval zou zijn?

Ik ben de eerste om dezen maatregel toetejuichen, omdat werkelijk de onderdrukking der meer verlichte steden door het dikwijls zoo bekrompen en bigotte platteland hoogst onrechtvaardig en onlogisch is. Ook zou ik heelemaal niet, als de kerkelijke bladen die er natuurlijk niets van moeten hebben, huiveren voor zulk een ongekend snel tempo van wetgeving als het *Handelsblad* verlangt, namelijk reeds begin April indiening van het ontwerp, en afdoening door beide Kamers vóór Juni, zoodat het nieuwe distrikten-knipstel nog kon gelden voor

de verkiezing der aftredende helft van de Staten in het begin dier maand.

Maar ik vraag alweer: hoe, in naam van al wat menschelijk d. i. zich zelf het naast is, kan het *Handelsblad* een oogenblik hoop voeden, dat de Eerste Kamer een dergelijk ontwerp zal aannemen? Zij durft wel een geheel, door de Tweede Kamer goedgekeurd, begrootings-hoofdstuk verwerpen. Hoeveel minder zal hare meerderheid zich geneeren een wetsontwerp te doen buitelen, dat haar waarschijnlijk voor goed zou verhinderen hare eigenaardige opvattingen van het landsbelang den volke op te dringen?

Maar, wat meer zegt, het *Handelsblad* geeft wel een recept om moeilijkheden als de tegenwoordige en de haar natuurlijk onaangename clericale meerderheid te doen verdwijnen, maar heelemaal geen oplossing der steeds meer op den voorgrond dringende hoofdvraag, die men „de Hoogerhuis-quaestie” kan noemen. Al werd eens een gematigd-liberale meerderheid in de Eerste Kamer verkregen, dan geeft dit nog niet den minsten waarborg voor vermindering van conflicten in de toekomst, wellicht nog veel pijnlijker dan het tegenwoordige. Om maar alleen te spreken van het kiesrecht, hoe groot zou niet de kans zijn dat een in de Tweede Kamer aangenomen algemeen kiesrecht, of zelfs maar het blanco-grondwetsartikel dat dit moest voorbereiden, door de Eerste Kamer werd verworpen? Dan zou het Hoogerhuis, in het allervoornaamste volksbelang van onzen tijd, zijn (door stand- en geld-privilege bevoorcordeelden) wil opdringen aan de groote meerderheid des volks. En ook daaraan zou langs wettelijken weg, immers door geen ontbinding of zoogenaamde zedelijke pressie (waarvoor deze heeren, waar het hunne patricische vooroordeelen geldt, ongevoelig zijn) niets zijn te verhelpen.

Neen, het kwaad zit in de instelling van een Eerste Kamer zelve, waarmede, zooals Buys op blz. 405 1ste deel zijner „*Grondwet*” (toelichting en kritiek) terecht zegt, de voorstanders van een streng logische staatsordening geen vrede kunnen hebben. „Voor hen” — zegt hij — „is de Eerste Kamer eene anomalie, eene zonde tegen de logica, een inbreuk op het hoofdbeginsel waarop ons staatswezen rust.” En dan verwees wel de, steds tot bezadigheid geneigde, hoogleeraar zulke

voorstanders van gezonde rede ook in het staatswezen naar Bagehot's studiën over de engelsche constitutie, „opdat zij van dezen leeren, dat het eenvoudigste mechanisme op staatkundig terrein niet altijd het beste en doelmatigste is,” maar het feit dat op grond der nieuwere gebeurtenissen een van Buys' beste leerlingen en vereerders ons nu juist de Britsche kamer-verhoudingen als *afschrikkend* voorbeeld komt stellen, (Mr. C. Th. van Deventer, *Gids* van Maart blz. 566) geeft ons, meen ik, alle recht dien ons opgedrongen engelschen leidsman te wraken.

In 1848 is dan ook over de al of niet opneming van een Eerste Kamer in onze Grondwet heel wat van gedachten gewisseld. Thorbecke was er ten slotte beslist tegen. Op blz. 46 zijner „Bijdrage tot herziening der Grondwet” noemt hij haar kortaf een „instelling zonder grond en zonder doel.” Niettemin heeft de Regeering, welke haar behoud beslist wenschte, gezegevierd. Zooals Buijs zelf t. a. p. blz. 396 verklaart, „enkel uit wantrouwen tegenover de toekomstige Tweede Kamer”. „Niet bij machte den democratischen stroom te keeren, wilde men dien althans zooveel mogelijk onschadelijk maken.” De Eerste Kamer moest dus dienen als domper op al te groote democratische neigingen der Tweede. Maar tevens wilde men er een tweede editie „volksvertegenwoordiging” van maken, namelijk van zekere klassen des volks, en daarom deed men haar kiezen langs den trap der door het volk aangewezen Provinciale Staten, met beperking der verkiesbaarheid tot de rijksten in den lande (sedert 1887 ook de in hooge betrekkingen geplaatsten). Dit nu noemt Buijs op blz. 397 terecht het zoeken naar de quadratuur van den cirkel: „een lichaam dat tegelijk volksvertegenwoordiging en dam *tegen* de volksvertegenwoordiging zijn moest.”

Hoe komt het dat een zoo heldere kop als Buijs al deze zonden tegen de logica door de instelling eener Eerste Kamer beseft, uiteenzette, toegaf; dat hij ook de bezwaren erkende om met de verkiezing harer leden te belasten de Provinciale Staten, in de eerste plaats bestemd voor administratieve werkzaamheden (blz. 408); en dat hij niettemin ten slotte het behoud der Eerste Kamer (blz. 406), maar zelfs ook de Provinciale Staten als haar kiescollege goedkeurde (blz. 409)?

Mijns inziens is dit raadsel alleen te verklaren door de

bij den genialen en welsprekenden hoogleeraar wel wat sterk geprononceerde neiging tot bezadigdheid. Wellicht heeft deze zich nog meer bij hem ontwikkeld door zijne taak om de jongelingschap te leiden op het gevaarlijk terrein der staatkunde, waarbij zoowel de Nederlandsche professoren zelve als de benoemende regeeringen steeds groote zorg hebben getoond om ál te revolutionaire of democratische inzichten te matigen. Evenzoo in de staathuishoudkunde. Nog ten vorigen jare gaf het stof tot scherpe kritiek en algemeene verbazing, dat een vrijzinnig-demokraat als Dr. van Embden werd benoemd tot hoogleeraar in de staathuishoudkunde te Amsterdam. Zoo wist ook Thorbecke, die in 1862 Buys eerst te Amsterdam, daarna te Leiden benoemde, wel dat hij voor het hoogleeraarschap den bekwaamsten en heldersten, maar ook een tot bezadigd wikkelen en wegen van nature geneigden kop had gekozen. Met mij zullen zeker andere leerlingen van dezen welsprekenden en beminnelijken meester soms, na een zijner kernachtige betoogen, zijn getroffen door eene zeer getemperde en bedachtzame slotsom, waar zij een radikale conclusie hadden verwacht. En zoo zien wij ook den helderen ontvouwer der bezwaren tegen het twee-kamerstelsel komen tot een daarmee weinig harmonieerend eind-advies, heel wat minder steekhoudend dan de logische conclusie „instelling zonder grond en zonder doel” waartoe de niet minder geleerde denker en staatsman kwam, die hem tot leidsman der spes patriae had benoemd. Zijne motieven voor dat advies, te vinden op blz. 401 vlg. van „*De Grondwet*”, waren dan ook vrij zwak. Het Hoogerhuis zou het middel kunnen zijn „om de gebreken te temperen welke aan het kiesstelsel verbonden zijn”. Blijkbaar een argument *faute de mieux*. De ondervinding heeft bewezen, dat de Eerste Kamer het kiesstelsel juist zoo verward mogelijk maakt. Voorts kan zij „hare driftige zuster” soms tot kalmte brengen, zedelijk gezag uitoefenen enz., al welke bestemmingen de bovengenoemde botsing met de logica volkomen laten bestaan en waarop ik dan ook niet verder inga. De Provinciale Staten als kiescollege verdedigt Buys op blz. 409, schoon erkennende de anomalie om aan een dergelijk lichaam politieke beslissingen op te dragen, met het zwakke argument, volgens hem de hoofdvraag, dat „de ervaring sedert 1848 opgedaan niet de

behoefte heeft doen kennen aan een ander kiescollege". In 1883 kan hij recht hebben gehad om zoo te schrijven; na de ervaringen van den laatsten tijd, vooral onder het ministerie-Kuyper, zou hij het zeker *niet* hebben gedaan.

Ik houd mij liever aan zijn massief woord: „de voorstanders van een streng-logische staatsordening kunnen met een Eerste Kamer geen vrede hebben.” Maar wat helpt het ons? Ik zie niet, hoe wij langs vredelievenden weg ooit van de, eenmaal op ons volkslichaam vastgezette, parasiet zullen afkomen. De Eerste Kamer uit onze staatsregeling te doen verdwijnen, zal nooit anders kunnen geschieden dan bij wetten, waartoe de medewerking dier Kamer zelve onmisbaar is, en de onder-vinding van ons parlementair bedrijf wettigt allerminst de verwachting, dat ooit zulk een lichaam onbaatzuchtig genoeg zal zijn om, uit vrijen wil, over te gaan tot een staatsrechtelijk harakiri.

Het zal dus te eeniger tijd moeten geschieden door revolutie.

BOEKEN, MENSCHEN EN STROOMINGEN

H. P. BREMMER: EEN INLEIDING TOT HET ZIEN VAN BEELDENDE KUNST

De gedachtegang van Bremmer is deze: De vraag of iets mooi of leelijk is, zullen wij niet behandelen. Het antwoord erop is altijd persoonlijk. Het valt zus of zoo uit naar gelang van onzen gemoedstoestand. Mooi wil zeggen: het vóór ons gestelde voorwerp wekt in mij een gevoel van lust, — leelijk, een van onlust, op. Bovendien: onderscheiden is moeielijk. De meeste menschen, als zij een voorwerp leelijk of mooi noemen, spreken daarmee geen smaak-oordeel uit. Zij denken het maar. Wat zij uitspreken is inderdaad een afkeer of een ingenomenheid, niet ontstaande uit de reïne voorstelling die in hen dat voorwerp vormde, maar uit bijgedachten, door het vluchtige zien van dat voorwerp in hen opgewekt. Zij zien een stilleven. „Ajakkes, een paar klompen!” Dat dit paar klompen als het eenmaal, als voorstelling, in hen leefde, blijken zou een wereldgebeurtenis gelijk te komen, dat kunnen zij niet aannemen. Zij zien een landschap. „Ik houd niet van dat donkere.” Beschouwing van „dat donkere” is verder uitgesloten. Een portret. „Mijn hemel, wat een leelijke vent is dat!” En zoo zijn nog maar de eerste en natuurlijkste bijgedachten die de wording van de voorstelling in menschen belemmeren. Hoe knapper die kijkers worden, hoe meer hun bijgedachten toeaemen. Als zij de schilderijen van één school met zekere aandacht gezien hebben, dan is dat al oorzaak genoeg voor hen om immuun te zijn tegen de invloeden van die eener andere school. Laat ik — aldus Bremmer — nooit tot hen spreken van mooi of leelijk. Ja meer, laat ik beginnen hun

te verbieden ervan te spreken. *Zij* zijn dan bewaard voor het zeggen van dwaasheden, en *ik*, die hen onderrichten wil, kan niet in de mij niet passende houding gedrongen worden van te moeten redetwisten met mijn leerlingen.

Ik geloof dat deze gedachtegang de uitkomst is van een juist inzicht. Wie smaak heeft, heeft hem. Maar over den smaak te twisten is in de hoogste mate onsmakvol. Smaakvol daarentegen moet men zijn om anderen hoe langer hoe meer smaak te geven in de meest verscheiden uitingen van de kunsten.

Dit te doen is de taak die Bremmer zich gesteld heeft. Hoe doet hij het?

Allereerst daardoor dat hij zijn hoorders opmerkzaam maakt op hun vooroordeelen. Denkt erom, zegt hij, wij hebben hier te doen met kunst en niet met natuur. Wat *gij* in de natuur onaangenaam vindt, kan heel wel in de kunst een werkzaam gegeven zijn. Door dit te zeggen ontnemt hij hun, wat eigenlijk de grond is van *al* hun vooroordeelen, het vertrouwen in een eigen-doorleefde werkelijkheid. Hij laat hen voelen dat, als zij kunst kennen willen, hun kijk op de werkelijkheid, en daarbij inbegrepen hun kijk op andere kunst, hen niet baten kan. Dat hij hen slechts schaden kan. Dat hij, tegenover de voorstelling die de kunstenaar hun wil bijbrengen onbeteekenend is en hinderlijk.

Het spreekt vanzelf dat dit meebrengen van eigen werkelijkheid tegenover de uitingen van kunstenaars niemand belet kan worden. Dat het natuurlijkerwijs zich altijd zal opdringen. Dat het als eerste vergelijkings-factor bij iedere kritiek wil en moet aanwezig zijn. Dat het als zoodanig aanbevelenswaardig is, en niet verderfelijk.

Toch zegt Bremmer — en zijn ervaring heeft hem zonder twijfel geleerd dat hij dit zeggen moet — laat uw werkelijkheid thuis. Stel u open. Wees ontvankelijk. Laat de kunstuiting op u inwerken. Laat haar in u groeien tot voorstelling. En dan — vergelijk dan al wat ge vergelijken wilt.

Bremmers ervaring — geloof ik — heeft hem goed geleerd. Er is niets zóó moeilijk als het gemoed open te krijgen voor een nieuwe kunst-uiting. En toch is er geen andere weg om die uiting te kennen, te beleven en te beoordeelen, dan haar optenemen in de voorstelling.

Bremmers arbeid — zijn boek, en ook zijn tijdschrift *Moderne Kunstwerken* — doet hem kennen als een man van veelzijdigen smaak, toegerust met de middelen om dien smaak mede te deelen. Doordat hijzelf *ziet*, vindt hij, slag op slag, het woord dat opmerkzaam maakt.

Zijn doel is nu den tot ontvankelijkheid gestemden beschouwer gevoelig te maken voor verschillende kunstwerken. Hij maakt hem daartoe aandachtig op de *gemoedswaarde* van die werken. Niet voor het verstand dat begrijpen, niet voor het zintuig dat genieten wil, maar voor het gemoed dat belangeloos ontroerd wordt, werkt de kunstenaar. Dit is zijn grondstelling. Er volgt onmiddelijk uit dat al ons toestemmen of ontkennen van wat we schoonheid noemen, ontspringt aan die belangelooze ontroering. Niet in de dingen, maar in die ontroering ligt onze schoonheidsmaat. De schoonheid is geen eigenschap van de dingen, maar een reactie van ons gemoed op de dingen, — zoo formuleert hij het. Een kunstwerk bedoelt die reactie teweeg te brengen. Doet het dit onmiddelijk, dan is verder spreken onnoodig. Indien niet, dan valt aantoonen dat in de elementen van dat werk de ontroering die het geven wil, aanwezig is.

Bremmer heeft een groot vertrouwen in de mogelijkheid van zulk aantoonen. Hij kent de elementen waarom het gaat en vestigt daar de aandacht op. Hij zegt: Zie eerst of er eenheid van bedoeling is. Gekken en stumperts kunnen die niet aanbrengen. Maar ga dan verder en tracht te onderkennen of ge uiting van ontroering bespeurt. Lijn, kleur, toon en plastiek zijn de vier elementen van beeldende kunst die hij achtereenvolgens onderzoeken laat. Elke is hem aanleiding om het innerlijke leven te doen naspeuren dat den kunstenaar gedreven heeft, dat hij heeft willen uitdrukken.

De hoofdzaak van zijn gedachte en, in 't algemeen, zijn methode van onderricht valt uit het eerste gedeelte van zijn boek optemaken. Het tweede bevat veertien „beschouwingen”, die, met één uitzondering, vergelijkend zijn.

Men ziet in dit gedeelte afgebeeld: één houtsnede van Dürer, twee delftsche tegels, twee lithografieën van Bosboom, twee teekeningen van A. van Ostade, een Gang naar het Kerkhof van Ch. Cottet en een van Vincent van Gogh, een

Flora van Rembrandt en een van Titiaan, een houten egyptische bokkekop van 1600—1100 v. Chr. en een geteekende van den 17de eeuwschen Hollander Doomer, een schilderij van Bastien Lepage en een van Hans Thoma, een Italiaansche meisjeskop van J. Lefebure en een van Jacob Maris, een ezelstudie van J. K. L. de Haas en een van Floris Verster, een liggende figuur van Van Gogh en een van Rembrandt; een Hooglandsche Kerk te Leiden door Verster en een door Bosboom, een kindje van Bouguereau en een van Allebé, vier voorstellingen van een monnik eindelijk, naar Giotto, Francisco Zurbaran, Nicolo dell' Arca (terracotta-beeld) en A. J. Derkinderen.

Wat in dit overzicht treft is de verscheidenheid van de beschouwings-stof. Maar deze krijgt eerst waarde door de gelijkmoedigheid waarmee Bremmer aan iedere uiting recht doet. Wat hij aan iedere poogt te benaderen is de gemoedskracht van den maker, en deze tracht hij aan te toonen. Tot dit aantoonen dient hem zijn eigen gemoedskracht. Omdat hij al de eigenaardigheden van de meest verschillende werken sterk voelt, maakt hij zich sterk die te doen voelen door anderen. Hij gebruikt daartoe beelden en redeneeringen, gissingen en veronderstellingen, die zijn eigen gevoel van het werk, zijn eigen kijk erop weergeven, maar die tevens zóó zijn dat de eenigszins gewillige hoorder er door getroffen moet worden, ze overeenkomstig de werkelijkheid van het besproken werk zal vinden. Niet bij verrassing, maar men zou zeggen proefondervindelijk ontwikkelt Bremmer het kunstgevoel van zijn beschouwers. Bij ieder woord dat hij zegt laat hij hen zien of het waar is, of het uitkomt, of zij het ook kunnen zeggen. Dan gaat hij verder, en als hij heeft uitgesproken hebben zij op het kunstwerk denzelfden kijk als hij. Het spreekt vanzelf dat de hoofdzaak dan aan hen blijft overgelaten: te weten of zij die kunst *voelen* zullen, of zij voor hun leven iets zal be-teekenen.

Een enkel voorbeeld van Bremmers manier van aanduiden. Van een lithographie van Bosboom wil hij doen waarnemen hoezeer een uiterlijke belichting er hoofdzaak is. Hij zegt dan: „'t is of alles een onvaste cartonnen wereld is, die maar zoo gebruikt wordt om die belichtingsaardigheid te geven.”

Met de afbeelding voor zich vindt men het beeld treffend juist en is gaarne bereid het toetestemmen. Even juist is de opmerking over een figuurtje in diezelfde teekening: „het ziet er uit als een afgekloven poppetje.” Weer wat verder, bij vergelijking van twee kerkvloeren: „Men zie eens in beide gevallen de vloeren aan en vrage zich af van welke van beide men het meest de voorstelling heeft dat een knikker er met veerkracht van zou terugkaatsen.” Zoo bij vergelijking van twee tonnen en hun spongaten: in het eene „staat het er kantig en hard in,” in het andere is het „of er een gat geknipt is in een zware vilten stof.” Van ezelseoren sprekend: op het eene voorbeeld „nagebootste ooren,” op het andere „een zekere energie en elasticiteit in den stand; als een insect erin prikt, zullen deze veel vlugger reageeren” dan die vorige. Het is duidelijk dat hier de verbeelding den leeraar te hulp komt, maar altijd zoo dat de leerling hem volgen en controleeren kan.

Naar aanleiding van een Flora van Rembrandt lezen we: „Het valt niet te ontkennen dat in de Flora van Rembrandt iets zit wat aan zwaarheid doet denken en vermoeiend werkt om aan te zien. Deze zwaarheid nu is een geesteseigenschap van Rembrandt, en niet een eigenschap aan 't model. Misschien dat dit laatste minder duidelijk is; wij bedoelen hier dat twee schilders 't zelfde model dat b.v. een zwaargebouwde figuur is, op geheel verschillende wijze kunnen geven. De een kan op een fijne wijze de karakteristiek van het zware uitdrukken, men heeft dan de zwaarheid als gegeven objectiviteit, en de subjectiviteit des schilders die dat weer levendig en fijn ziet. De tweede kan het daarentegen zwaar en moe geven als uitdrukking van zijn eigen innerlijkheid; men kan eraan zien dat, behalve dat het model op zichzelf een zware grofgebouwde figuur is, de schilder het op dat oogenblik op een moë, loome wijze waarnam. 't Is of in 't eerste geval iemand ons geestig en levendig over zoo'n model staat te vertellen en 't in al zijn zwaarheid door de voorstelling des verhalers toch tot een rijk en levend gezien beeld wordt, en in het tweede geval men behalve de zwaarheid van het model dan nog de vermoeienis ondergaat van den langgerekten sleependen toon van een verteller die laat voelen, dat hij er niets over te zeggen heeft.” Dit is minder de verbeelding,

dan de redeneering, die een bijzonder geval begrijpelijk maakt door het onder een algemeenen regel begrepen te toonen.

En evenzoo kan door gissingen en veronderstellingen omtrent de bedoeling van een kunstenaar de hoorder op het spoor gebracht worden van een eigenaardigheid die hem anders misschien zou ontgaan. Zoo bv. als op een ezel van Verster een zekere haarwas moet gevat worden: „Verster zat misschien een tijdlang te loeren tot hij het te pakken had, en duwde het toen met een nijldigen zet erop.” Of bij een Gang naar het Kerkhof van Cottet: „Bij Cottet vindt men op den voorgrond steenklompen die een soort bakken vormen; maar zie deze steenen eens goed aan, zou hij er ooit met een echte ontroering naar gekeken hebben? Zou niet iets wat hij in een koekebakkerswinkel gezien had al ruim voldoende zijn om zulke vormen te geven? Heeft dit iets wat een aandoening geeft van steen, deze zwoele slapheid?” — Deze veronderstellende wijs van spreken zal den hoorder, ook als hij uit zichzelf niets ziet, opmerkzaam maken en misschien doen toestemmen.

Volgt men het geheel van de veertien beschouwingen dan zal men, hier en daar verspreid, ook algemeene gedachten vinden, waarin de persoonlijkheid van den leeraar nader omschreven wordt. Soms zijn het enkel denkbeelden van proefondervindelijke juistheid, als: „Van twee menschen die iets te beweren hebben kan men zeggen dat hij de sterkste en fijnste is, die zich met de minste grofheid van uitdrukking en beelden het stelligst uitdrukt.” Maar dikwijls is er meer. Er blijkt dan in den man, die zoo onbevangen alle soorten van kunst waarneemt, nochtans een voorliefde. Uitmuntend karakteriseert hij dan de impressionistische kunst, die ons „vertelt dat de wereld iets is waar men tegen aan moet zien,” die „de diepste werkelijkheid” vindt „in het wereldbeeld zooals het op een gegeven oogenblik op het netvlies van den schilder valt,” — en daartegenover een kunst van bezonkenheid, van meditatie, van statieuze rust, van een innerlijkheid die den zin van de buitenwereld en daarmee een waarder werkelijkheid in zichzelf bezit. Beide soorten van kunst bemint hij, maar zijn voorliefde gaat naar de laatste. Zoo wordt het dan duidelijk dat ook voor dezen veelzijdigen kunstkenner

de smaak niet enkel is een ontroerbaarheid, maar dat hij naast het ontroerbaar gemoed een werkzamen geest erkent. De mensch die alle vormen ondergaat, heeft zelf zijn eigen vorm. Die vorm, bewust van zichzelf, is zijn geest. Die geest, verzichtbaar, is zijn ideaal. En zoo is de smaak niet enkel een reactie, niet enkel een wisselvallige gemoedsuiting, maar tevens het oordeel van een geest die in alle gestalten zichzelf herkent.

DE EENE TWIJG

DOOR

ALBERT VERWEY.

In 't bosch waar alle boomen botten
Ben ik gegaan toen de eene twijg
Afzijds gegroeid in 't moer moest rotten
Als straks liaangroei haar omrijg'
En klemm' en nijp' in zuigende armen,
En in mijn hart bad ik: erbarmen
Dat de afgrond niet dien heemling krijg'.

Toen rees de zon: een kracht door de aren
Van 't hout zwol aan en sneller schoot
Dan 't krinklend kruid, van stam tot blaren,
Een lijn, een boog, die spande en sloot
Mijn twijg zijn stam naar boven nader,
En 't ruischte in mij: heb dank o Vader,
Schoon leven redt ge uit lagen dood.

Paschen 1907.

DE SLIJTING

DOOR

STIJN STREUVELS.

I

Nog stonden de vruchten te velde in hun rijkdom als een loutere praal en 't zuivere versiersel van een schoone wereld met de heerlijke rust in de lucht der lange zomerdagen. Maar nu de bloeitijd voorbij was en 't duizendmalig getintsel der levende bloemen verbleekt — gelijk de zonneglets die alles blinken deed aan de oppervlakte van 't land, plots weer wegschuift door de jagende schaduw van een wolke die drijft vóór de zon — zoo was die adem van jeugd en van blijheid vergaan want nu waren de vruchten tot rijpdom bedegen. Medeen zou de breede rust van den groeitijd op 't land uit zijn en moest het menschelijk bedrijf herbeginnen. Nu zou die onnuttige schoonheid beroerd worden en elk zou er de hand aan 't „zijne” slaan en zijn eigendom bemachtigen — den rijkdom oogsten.

Ommelands, alhier, aldaar waren de boeren reeds op wandel over de kouters, en griebelden zij met de opene hand door de hippens van 't vlas; al gaande bezagen ze de kleur en wribbelden een herel open om de taaiheid der vezels te onderzoeken.

Waarachtig: de tijd was gekomen en nu besloten de boeren maar gebruik te maken van 't vaste zonneweer om hun vlazzing te bemeesteren en binnen te palmen. Ze zegden:

— Wie weet, een onweer kan gauwe komen en binst het nu nog rechte staat en ongeschonden is

Zonder afspraak of luide vermaan begon de roering: gelijk

te voorjare in den wiertijd, zette 't werkvolk uit, al wie niet dagvast in de bezigheid was, begon te zoeken en vervoegde de bende. 't Waren de wijven en de meisjes alleen niet, maar de groote mannemenschen, de knapen, de jongens, alleman volgde den drijf en keek alwaar hij gaan moest om eerst verhuurd te geraken. Het geleet een grooten trek, een landverhuizing, al dat volk over de bane en nieuwe en vreemd was heel die beweging over de streek die gerust en eenzaam van uitzicht placht te zijn. De mannen gingen gedaagd en ernstig met het vest op den schouder en de kloefen in de hand; de vrouwen ook liepen barvoets en droegen den strooien hoed; meisjes en jongens liepen en stoeiden achter en vooren, half gekleed, met 't bruin van den zonnebrand in hun wezen, in hun hals en op de bloote armen en beenen en 't geleet een heele bevolking die ineens door nood gedreven of met andere inzichten erop uit trekt om den kost en 't bestaan te bemachtigen.

Alzoo, al op eenen uchtend, onverwachts, in de tijlijkheid van den dag, galmde het slijterslied geweldig en schond het de stilte van de reine morgenlucht. Het ging als de stormkreet bij een algemeenen aanval en het gebaar van die plotse, groote beweging op 't land, geleet aan een machtigen zang die ineens uit de drukkende stilte aanheft, als de kreet bij een groote overwinning. Den dag en het werk begonnen de slijters met een dans en een zang. Daarna viel men er duchtig aan: 't mannevolk, de wijven en meiden stonden met gebogen lijf en lange, neerhangende armen, gestadig te slijten terwijl een bende jongens en meisjes verlaan en joelend over en weer liepen met handsvollen vlas. In 't gemoed van die werkers die heel den zomer ten gronde gebogen en zwijgend de cerde en de vruchten bewrocht hadden, kwam er nu iets los en wakker. Waar ze anders met den ernst op het wezen, met de vrees en den deemoed op den gekromden rug, af en toe naar hun werk gingen, en ernstig wrochten van den morgend tot den avond, tot ze afgeakkerd en moe, in 't deemsteren, met slependen stap en stille ter ruste keerden; nu integendeel geleet het werk geen lastigheid of inspanning, was er een opgetogen vroolijkheid en roerde de vreugde, stak de verhemming in 't lichte heffen van den stap.

in 't ruchtig zwaaien der armen en 't uitbundige roeren van aller tongen. De groote, de langingehouden vreugdekreet galmde en weergalmde luide van den eenen vlaschaard naar den anderen. Die vreugdekreet hield het einde van al het verlangen in, het opheffen van al de vrees voor de onzekerheid van de opbrengst en de winst; de vreugdekreet bediedde het zegevieren over het jaargetijde, de overwinning van de schoone, de gouden vrucht waar zooveel aan geslaafd werd heel den zomer lang en zooveel zorg en rieschelijkheid over gehangen had. Heel het belang van al de dagen en de achterdocht en de vrees van 't begin af tot het einde was nu gedaan: nu was de gouden vrucht gewonnen en nu zou de boer de moeite van 't werk beloonen.

Als een vloed sloeg de jubeling over heel de streek; elk ondervond het als eene zuivere vreugde zonder bijgedachte aan eigen belang of winst — elk voelde 't opwellen van den breeden levenszwaai en alwie eraan geholpen of meêgewrocht had, achtte zich gerechtigd om te genieten in de vreugde van den oogst. Rauw en machtig ging de gezamenlijke kreet van de bende uit den oostkant van 't dal:

— Is de boer zijn vlaschaard rijpe?

En de langgerekte joelschreeuw van 't vrouwvolk en de jongens tierde razend scherp als een gil ten antwoorde:

— Ja - a - a!!!

Even machtig, als de weergalm uit het oosten, kwam de schreeuw uit het westen:

— Gaan we den vlaschaard slijten? en even wild en scherp antwoordde de na-kreet:

— Ja - a'w!!!

Ten zuidkant en ten noordkant, uit de vier gewesten tegelijk kruiste de vreugderoep over heel de streek. Zoo één zoo allemaal deden ze elk hun deel in 't algemeen groot geruchte want nu was men overal aan 't slijten.

Dien eigensten morgen was Vermeulens volk aan 't werk op het beetenveld en van waar ze stonden op de hoogte van het stuk, hadden ze vóór hen in de laagte tegen de helling open als een tafelvlak, Sobrie's vlaschaard die als een groot stuk effen okergeel laken, bloot lag tusschen 't groen der andere vruchten. En eer Schellebelle en de andere meisjes nog op

het stuk gekomen waren, hoorden ze reeds van verre den aanvang van het lied. Op dien afstand klonk het in zijne teerheid door de fijne lucht met woorden duidelijk gescheiden:

— Wij zijn er te morgend al vroeg op-gestaan,
't was om naar onzen vlaschaard heen te gaan.
Na - ve - va! Na - ve - va!

Daar zagen ze de bende in rondedans, hand in hand trekken en draaien, traag eerst en dapperder dan op den stijgenden gang van de mate en 't lied ging voort:

— En dat vlasken is er zoo jeugdig op-gegroeid.
Nu wordt het zijn top en zijn gat gesnoeid!
Na - ve - va! Na - ve - va!

Dan kwam de boer opdagen met de geneverflesch en plots veranderde de voois en tierden de slijters luider den trippelzang:

— Waar mag er onzen schenker zoolange blijven?
Wij zullen zijnen baard vol peper wrijven!
Maar hij staat in mijnen zin,
En 't is ik die hem bemin!
Want — zie, daar is nog olie - olie - in!
maar — zie, daar is nog olie - in!

Ze sloten den boer te midden in de ronde en draaiden voort in rapperen schijverloop, terwijl één voor één van de zangers uitviel en te midden ging om te drinken. Terbinst zongen de anderen in traagslependen rondezang:

— 'K zet er dat glazeken al aan mijnen mond
En 'k drinke het uit en 'k zie er den grond!
Na - ve - va! Na - ve - va!
En onze boer is maar een kul
Hij schinkt er zijn glazekes maar half vul!
Want — zie, daar is nog olie - olie - in
Maar — zie, daar is nog olie - in!

Wanneer elk zijne beurt gekregen had en de flesschen geledigd waren, vertrok boer Sobrie. Dan ging het gemoedelijke eindrefrein:

— Wij bedanken onzen schenker van herte zoo zoet
En hij staat er zoo wel in ons gemoed!
Na - ve - va, Na - ve - va!

't Is slijtinge alhier, 't is slijtinge aldaar
't En is maar één keer slijting al op een jaar!

Daarmede viel de ronde uiteen en elk zocht haastig om aan 't werk te zijn. Met handsvollen werd het vlas gesleten, met handsvollen werd het weggedragen en gehaagd en de bezigheid vorderde als een licht en gemakkelijk spel. Vermeulens volk ook had nu gedaan met kijken en wrochten voort en na dien luidruchtigen inzet, scheen de dag zijn gewonen loop te nemen: alles werd stil gelijk altijd, en in de verte ook was 't gezang gevallen.

Tot den noene leed de stilte, maar dan herbegon de dans en de zang overal, en te vespertijde nog eens en 's avonds weerom — bij elken schoftijd in gelijke poozen schoot de vreugde weer wakker en hernam allenthenen 't geruchte en geroep. Van verre, op de vlaschaards die uit het zicht, bachten een bultkop lagen, overal ging het overschreeuwend en bovenkraaiend geroep als een weergalm zonder einde, het eeuwig: olie - olie - in!

Dagen naareen hield het aan; 't blij zwaaiend gezang scheen welhaast eigen aan de lucht en vast in heel de omgeving, zoo gestadig en juist hernam het weerkeerend bij elk getij al de dagen van de slijting.

Van op Vermeulens hoeve, door de wijde opening der hofpoort en van op de hoogliggende landen rondom, overzag men in één blik heel de streek en overal waar de vlaschaards de gele vierkante vakken uitteekenden tusschen 't andere groen, op ieder stuk zag men de slijters bezig. Als kleine mannetjes leken ze die aan 't spel zijn en zottigheid bedrijven elk op zijn stukje gronds.

Vermeulens vlaschaard was nog op verna niet rijp en 't zou nog wat aanslepen eer het volk zou mogen meêdoen in 't algemeen vertier. Intusschen wrochten zij stil voort, knapen en meiden ondereen in de beetten. Maar voor schoftijd en telkens Sobrie's slijters hun genever kregen en de zang opging, hadden zij er zelf hun behagen in om den dans en 't plezier aan te zien en bespraken zij ondereen 't verlangen om ook te beginnen aan de groote bezigheid.

Schellebelle meer dan de anderen, omdat ze 't nooit gedaan

had en het nu voor 't eerst van dichtbij aanschouwen mocht, was erin gemoed — ze bezat haar eigen zelf niet meer; haar beenen klibberden onder haar lijf — ze had waarachtig maar de vleugels te kort, in haar verlangen zou ze er naartoe gevlogen zijn, waar de leute aan gang was. Van hier kon zij elke beweging en heel het spel nagaan, zoo helder doorschijnend was de lucht en zoo duidelijk stonden de slijters in hun bonte kleeren boven den grond die geelgroen lichtte waar 't vlas gesleten was.

Knapen en vrouwen stonden op één lijn, gebogen en sleten; meisjes en jongens liepen met de handsvollen af en toe, naar 't groot mannenvolk die op den achterkant 't gesleten vlas in hagen zette. Zoo wel kende elk zijn gang en doening dat het een aangeleerd spel geleek — gelijk de jongens die uit leute stom-ambacht doen. In heel dat levend gekrioel verkende Schellebelle: Marietje Verlinde en Fientje Vandoorn en zag ze bij de bende de twee jongens die ze wist de vrijers te zijn van haar twee vriendinnen. Heur eigen herte sloeg open en toe bij de gedachte en de verbeelding van dat opperste geluk want ze merkte hoe bij elken rondedans de twee koppels altijd bijeen, malkaar de hand gaven in de ronde; ze merkte hun doening, hoe ze elkaar bekeken en 't overige kon ze wel raden: hoe er tusschen zang en klang en bij al die lustigheid wel kans was onder al die jongens en meisjes om te fluisteren en te kokerullen en hoe het spel nu dubbel aangenaam moest zijn als er de liefde in gemoed was.

In Schellebelle's nuchtere verbeelding lag die vlaschaard, die lichtend gele vlek, als een beloofde land, als een stuk warmte waar ze naartoe getrokken werd door heel de felheid van haar begeeren. 't Scheen haar iets waar anderen zoo lustig en onbekommerd op speelden en genoten en waar zij nooit geraken zou omdat 't voor haar als het toppunt van al haar verlangen onbereikbaar hooge lag, zoodat ze vreesde dat het nooit komen zou. Alle dagen hoorde ze van een nieuwe bende, een nieuwen aanval op een anderen vlaschaard die nog onaangeraakt gelegen had tot nu toe. Op 't veld waar ze zelf werkend was, waren knapen en meisjes van niets anders bezig; 't bestookte en 't bereed haar en dat wachten, die onzekerheid pijnigde haar ongeduld.

— 't Kan slecht weer worden, en dan is de leute er grootendeels af, zegden haar de plaaggeesten.

Maar de anderen stelden haar gerust en gebarens ernstig verzekerden zij te weten dat de boer morgen of overmorgen zou beginnen. Ze vertelden haar: hoe de „mei” moest gesleten worden en wat er al gebeurde den avond der voldoening en van den slijtpap. . . .

De lust doortrilde heel haar lijf; ze voelde de jacht en de begeerte om ook te dansen en te zingen nu 't overal en aan ieder eigen scheen, — nu 't uit alle windstreken als een stroom van geweld en blijheid door de lucht reed en men overal aan 't vieren was. Ze wist niet wat er haar geworden moest of hoe 't haar vergaan zou in die dagen waarnaar ze verlangde, want nooit was er zoo'n roes van vreugde rond haar in de lucht. Ze zag er geen einde aan en nijpen moest ze om stil te blijven op de beenen en heur lust niet los te laten.

Vóór haar, op den rand van het beetenveld stond Louis. Hij ook was bezig met de slijters en had er zijn behagen in de tuimelende bende aan de leute te zien. De boerenzoon stond en staarde heele getijden lang over de velden, hij sprak weinig tegen zijn volk, maar telkens hij op 't werk kwam, waren zijn oogen in de verte rond en rond waar er slijters doende waren. En als de meiden hem plaagden en vroegen:

— Boer, wanneer is 't onze beurt? wanneer beginnen wij?

Dan antwoordde hij monkelend:

— Als ik de boer was, morgen zouden we slijten! maar ik ben de boer niet, — ge moet het aan vader vragen.

De meiden loechen hem uit en beweerden dat hij wèl en alleen de baas was:

— Wie heeft er gezaaid? vroegen ze.

Hij liet haar lachen en in 'theengaan vroeg hij achteloos maar met een inzichtigen lonk in de oogen aan Schellebelle:

— Verlangt ge ook naar de slijtinge?

't Meisje sloeg de handen omhoog met de tien vingers open als sterren, en in haar oogen blonk dat verlangen, brandde de felle begeerte en ze lachtandde Louis in het wezen gelijk een kind dat bezeten is met een schoone belofte.

Maar wie er evenzeer verlangde — al mocht hij het niet laten blijken uit gevoel van deftigheid — was Louis zelf.

De zang van het slijtlied ruischte gedurig in zijn hoofd; hij hoorde het overal en al waar hij keek, zag hij de benden aan 't werk. In zijn verbeelding kweekte hij 't voorgevoel van die groote vreugde altijd hooger en verlangde hij naar 't geen hem al zoolang bekoorde: om eens mee te doen in den roes, om te joelen met de jeugd. De begeerte had hij opgestookt, hij verwaehtte het als de kroone van 't genot in dien eersten, heerlijken zomer dien hij werkelijk meeleeftde met de zon, met 't volk, met 't werk en met de vruchten — met alles wat er buiten onder den blooten hemel leefde. Hij zag zijne eigen overdrevenheid niet of 't geen er werkelijk te verwaehten was, hij wilde het schooner maken en dweersdoor genieten alles wat hij ervan genieten kon. Nog nooit had hij zoo geweldig naar iets begeerd en 't verheugde zijn gemoed eraan te denken. Hij verbeeldde zich de heerlijkheid om tot aan de knieën te baden in 't vlas en mee te slijten, te grijpen met de handen, te zottebollen, te lachen, te robbelen en te wentelen zonder achterdocht, als een gewone kerel uit de bende bij al dat jonge volk en 't luide getater te hooren van de lustige meisjes en de oogen te zien blinken en lijven te zien waar 't leven in klibbert. Een gevoel van teerheid en een zachte lueht hing hem nog altijd in 't geheugen als een stil geluk waarvan hij genoten had in den wiertijd. Dan was het zoo onverwaehts in hem gekomen, 't had hem overmeesterd en hij was de kostelijkheid ervan eerst gewaar geworden toen 't voorbij was. Maar nu wachtte hij dien weerkeer af, bewust en gereed om niets van die wondere tooverij te verliezen, want 't genot dat hij zieh voorspiegelde seheen hem een kostelijkheid die hem heel zijn leven zou bijblijven.

Telkens hij van 't beetenveld vertrok, keerde Louis langs het hoogland om den vlasehaard weer eens te bezien. Dat was nu zijne gegeerde wandeling en zijn belang was nu aldaar gelegen. Dat vierkante stuk heldergroen met den glans van geluw goud erop, fijn en doorzichtig tussehen de reethopgaande herels, het wekte al zijne bewondering en hoe meer hij naderde, telkens voelde hij 't opkomen, iets dat hem hevig ontroerde. 't Geluk van de schoone meidagen herleeftde hij en 't deed hem aan als eene koelte, eene lavenis — de deugd van een goeden dronk, hier in de felle hitte van den namiddag. Dan

weer trachtte hij zich van punt tot draad te herinneren hoe het hier alles geweest was, hier op denzelfden vlaschaard — toen de herels amper een halven vuist lang waren en de lentedauw erop gepereld lag. Hoe nuchter was de lucht die er alsdan boven hing, hoe nuchter was zijn zin in die dagen; hoe teeder en wazig het uitzicht en de kleuren in den aanvang van dien zomer. Sedertdien was het begonnen leven in zijn binnenste, had hij de eerste onrust gevoeld, die onrust zonder reden die hem gejaagd maar gelukkig miek sedert dien. Hoe lang geleden, hoe ver achteruit lagen de dagen van zijn vroeger denkeloos gaan en staan in de kleurloosheid van zijn onberoerd gemoed? Hoe stond alles veel heviger overeind nu vóór zijne oogen, scheller van toon, rijpe bedegen in 't volle zonneblaken. Hij voelde zich anders nu vanbinnen. Hij voelde 't leven en den gang der dagen zijner jeugd. Nu dacht hij aan dien gang en aan eene uitkomst. Nu was hij bewust van die jeugd en dat ze voorbij ging, dat ze hem ontsnappen zou eerlang en medeen was hij bewust geworden van de kostelijkheid van elken dag. Van elken dag wilde hij genieten; elken dag wilde hij doorleven en geen enkele vreugde mocht hem nog ontsnappen. Zijn wil voelde hij als iets dat hij tastbaar onder de handen had; zijn macht was een levende ding dat hij gebruiken kon om al zijn begeerten te volbrengen. Zijn ingeboren ernst en overdreven eergevoel en aangeleerde deftigheid wilde hij daarmede te keer gaan. Hij wilde niet meer toegeven aan den drang die hem lang weerhouden had van schatering en onbekommerden lust.

— Later, wanneer ik zelve boer ben, en dan nog, blijf ik mijn eigen meester en handel ik naar goeddunken, meende hij.

Zijne houding, zijn stand als boerenzoon, de deftigheid die hij meebracht van school, hadden hem ervan afgehouden om zijn jeugd te verdoen in luide lustigheid. De eerste jaren had hij erin geleefd zonder iets te voelen voor den buiten. Heel zijn drift had hij gesteld op 't werk en op de werkelijkheid van 't bedrijf en hij had niets geweten van de heerlijkheid der buitenlucht, van 't geschuifel der vogels en 't leven van 't volk; in de vruchten zelf rondom hem had hij niets gemerkt van de schoonheid van den groei omdat hij 't hoofd vol had met wetenschap en 't oog alleen hield op den aard, het

samenstel der bemesting en de berekening der opbrengst. Het leven, het algemeene alomvattende leven waarin hij zelve stond en niet meêdeed, dat was langs hem voorbij gegaan. Nu eerst was het wakker geworden in zijn binnenste; had de zon het ontbolsterd en stond hij er niet meer buiten maar ging meê in den grooten groei. Hij was de zaaier en zou de maaier worden dweers door den schoonen gang van 't jaargetijde.

De tijd dien hij onnuttig en ongenoten had laten voorbijgaan betreurde hij niet — al zijn geluk zag hij vóór zich. Alleen voelde hij het ongemak omdat hij als groote, volgroeide kerel zonder ondervinding, als een eersteling was die mijde en vreesachtig staat en zich niet geven durft, niet weet hoe hij 't doen moest. De knapen en meiden die hij onder de oogen had, wisten er meer van dan hij zelf en zij kenden de schuchterheid niet die hem tegenhield te doen gelijk zij in heel hun ingeboren natuurlijk handelen. In zijn drang naar lust en leven was er nog altijd eene bijgedachte, eene vrees voor 't buitensporige; de dwang van zijn vaders deftigheid, heel zijne omgeving en zijn vroeger gedrag stond hem in den weg en belemmerden zijn onbedachte losheid.

Maar 't zou komen, 't zat in de lucht: buiten, heel de breede ruimte zat er vol van. 't Was nog alles zoo nieuw, — 't was immers zijn eerste zomer dat de lust hem bekropen had om meê te doen en dat zijne oogen zagen 't geen er te grijpen en te genieten viel. In den haal van zijn sterk geworden armen zou hij het bemachtigen nu en ondervinden: de redelooze zottigheid, de bradde toemelooze leute gelijk de knapen en meiden er onbekommerd doorgaan zonder achterdocht. Al 't geen hem behaagde wilde hij liefhebben en hij had alles lief!

Hij wandelde en zijne hand dreelde door de fijne vlasherels. De hippens tikkelden als harde bolletjes en stroelden als een reuzeling tusschen de opene vingers van zijne hand. Maar wandelend werd de boer weer wakker in 't gemoed van den jongeling en kwam de spijt op omdat de vrucht dees jaar, zoo gemeene was:

— 't Vlas moest schooner uitgegroeid zijn, dacht hij, En medeen vergat hij ter plaatse dat hier de openbaring van zijn geluk gebeurde en de voltooiing met de slijting aanstaande was; hij dacht alleen met weertzinnigheid aan zijn vaders

koppigheid. Er haperde iets aan de vrucht en heel de partij, zoo groot als ze was, misstond hem omdat ze tegen alle best-weten in, door zijn vaders schuld, mislukt was. Hier voelde hij zich de groote dader niet meer gelijk hij te voorjare, stapaan en vol moed gegaan had over 't veld en gezaaid... De verwachting van dien stond was niet uitgekomen en heel den vooropgestelden aanleg en de berekening was misloopen. Als boer verlangde hij bij elke uiting van zijn wil en bij elke daad het doelmatig bewijs van 't geen hij gedaan had; hij wilde overal en uit al zijne macht de schoonheid en den rijkdom voortbrengen; hij wilde de heerder zijn op 't land en de eerde dwingen naar zijne sterke inzichten. De landen die onder zijn bestuur lagen en die hij te bedrichten had, aanzag hij als eene ruimte om zijn wil tot schoonheid uit te werken. Daarom bracht dit hem nu geen genot en 't vlas voelde hij niet van hem, 't lag als een ongevraagd uitgroeiisel tegen zijn wil ontstaan. Hij schaamde zich dat hij 't gezaaid had.

-- Wacht tot ik zelf boer ben! gromde hij binnensmonds. Met dat woord schoot het als een sprankel door zijn hoofd en wenschte Louis voor den eersten keer om in zijn vaders plaats te heeren over 't hof. De minachting voor zijn vader stond nu duidelijk en vast in zijn gemoed. Maar nu wist hij dat eerlang de groote verandering zou ontstaan; hij hield het te goed als eene zekerheid waar niets aan te twifelen viel. Gelijk de dag volgt op den nacht, zoo volgt 't eene leven 't andere op. Van jaar tot jaar zou hij het meesterschap bevechten tot dat de oude 't zou laten liggen en zijn macht als erfenis zou overlaten. Die erfenis aanzag Louis als het schoonste dat hem te wachten stond in zijn leven. Het hof met al het aanbelangende land, het volk en de beesten, heel de nering, 't lag als een koningrijk dat hij eens te bestieren zou krijgen. Dan zou hij vollen weister hebben en zijn eigen wijsheid en beleg mogen te werke stellen en zijn wil gedurig in daden omzetten.

Medeen galmde nu weer de jubelkreet over de streek, de langgerokken zang met het herhaalde:

olie - olie - in!

De slijters vierden, hun lied vulde de ijle lucht en 't klonk

als een schaterlach, 't galmen der vrije leute die om niets bekommerd is, de blijheid van 't volk dat onbaatzuchtig de winste zingt van den boer maar meer nog de zuivere vreugde van den zomer en de eigen uitbundige en redelooze baloorigheid van hun bradden levenslust.

Louis, de prins, zag zijn koningrijk en zijn meesterschap wegdeinen in 't zuiver blauw van de lucht en hij leefde weer buiten alle bedenking de eigen lusten van zijn twintigste jaar.

— Later, later, dacht hij, eerst nog wat leute maken; nu ben ik nog te jong!

Hoor, hoe 't plezier overal opslaat en galmt in wilden zang! Als een roes loopt de vreugde over heel de streek. Al drie, vier kanten tegelijk zag men dansen op de kouters en ging het gezang met volle kelen:

— 't Is slijtinge alhier, 't is slijtinge aldaar,
 't En is maar een keer slijtinge al op een jaar!
 Gloria - exelcia - pari - mondi
 Van - domi - ni - co - dema
 Van - sim - sa - la - pari
 Na - ve - va! 't is komparea!

Van uit een ander geweste klonk het niet minder lustig en uitdagend:

— En zou ik niet mogen een glazetje pakken,
 Zou ik daarvoor een dronkaard zijn?
 — Zou ik daarvoor, zou ik daarvoor --
 Zou ik daarvoor een dronkaard zijn?
 Mietje schep-uit de volle teelen
 Daar en zwemmen geen vliegen meer in.
 Hebben we geen geld, we verkoopen ons kleeven
 Daar en wonen geen vlooiën meer in.

'k Pakke zoo geern de kanne bij d'oorre
 'k Pakke zoo geern de flessche bij 't gat.
 'k Make zoo geern, 'k make zoo geern, —
 'k Make zoo geern, mijn keelgat nat.

Toen Louis reeds op 't hof was en tot late in den avond hoorde hij nog duidelijk Sobrie's slijters hun slotlied zingen voor peiltijd:

II

De dagen vergingen alsaan en nog altijd stond er geen mei in Vermeulens vlazzing.

De koopmans en de makelaars kwamen, boden geld, maar Vermeulen die gewend was altijd de schoonste vrucht en den hoogsten prijs te hebben, moest ze keer voor keer laten vertrekken. Hij hield zich koppig... Op 't laatste oogenblik wilde hij nog zijn ongelijk niet bekennen en wilde hij blindelings beweren dat zijn vlas meer weerd was dan gelijk welk ander. Dat deed hij om bij Barbele en bij Louis zijne eere te kavelen om hen te doen zien dat hij 't gelijk had en wel deed met den vlaschaard op de hoogte aan te leggen. Maar de koop gerocht met dat al niet toegeslegen.

— 'K zou toch redelijker zijn, beweerde de vrouw; ge weet toch zelf dat ge overvraagt. Maar dan stoof de boer op en herhaalde zijne eeuwige spreuk waarmede hij gewend was elke redenering af te schampen:

— Wat kent gij daarvan? ik ben de boer, ik verkoop de vruchten; bemoei u met boter en melk.

Louis stond daar bij met den schouder tegen de standfikke geleund en hij monkelde onnoozel als een groote klaai wien 't niet schelen kan of er verkocht wordt of niet. Hij bezag de redelooze doening van zijn vader en zweeg. Dat het verkocht wordt of niet, het moet in elk geval gesleten worden en dat is 't bijzonderste, dacht hij. Integendeel, de lust be kroop hem om toe te geven in zijn vaders koppigheid:

— We kunnen het een jaar op zolder houden, meende hij, en zelf naar de Leie doen en t'huis zwingelen binst den winter. En met een ander woord, omdat 't nu gelegenheid gaf, vroeg hij achteloos en zonder inzicht;

— Wanneer gaan we beginnen, vader?

't Kan nog wel de zonne verdragen, beweerde Vermeulen, als 't nog maar een vlage regen kon krijgen, 't zou nog een vame groeien....

— Als de vlage 't maar niet kapot slaat, vader.

De boer antwoordde met een grom en een schok van zijn schouder en daarmede was 't uitgepraat. Louis vond het onver-

dragelijk dat die mond weer gesloten was als eene ovendeur en men nu weer berusten moest tot die mond van zelfs zou open gaan.

Elders waren de slijters overwijd bezig, ze hadden zoo lange en zoo neerstig gesleten en hagen gemaakt dat heele partijen haarnaar kaal lagen en de uitslijting algauw stond om gevierd te worden,

Schellebelle had het zoo goed gevolgd en nagevraagd en ze had den dag zien komen met benieuwdheid om de vlasfooie te zien op Sobrie's kouter.

Van 's morgens vroeg was 't al te merken dat er iets buitengewoons gaande was. De slijters zongen luider, ze dansten harder en Sobrie had een dubbele mate genever mede.

— We zullen iets zien gebeuren, vandage, merkte Kate Verwee.

— 't Zijn allemaal oude gedienden en liefhebbers van den borrel, zegde Zenia.

— En er zal gedanst worden met fatsoen, Wantje is erbij en dan gaat het altijd in regel gelijk in den ouden tijd.

— Haar beenen staan nog zwak, al is ze boven de tachtig, beweerde Poortere.

— Ze zou er nog eene van twintig omverre dansen. Nu kan 't jong volk niet meer dansen, 't zijn geirnde zottesprongen, zegde Triene Loket.

— In mijnen tijd was 't een lust om zien bij de slijting; — nu, sedert de jonge springers in de herbergen leeren dansen, beteekent het geen zier meer, wist Tale Kok.

Ze babbelden voort over de oude geplogenheden der vlasfooien en de spelen op voldoening en oogst binst ze met de houwen 't onkruid tusschen de beetten weerden. Schellebelle zweeg en luisterde en nu en dan lonkte ze naar den vlaschaard met 't verlangen om 't spel ginder te zien beginnen.

De slijters waren aan 't werk gevallen met eene gejaagdheid en eene haast om gedaan. De zonne en brandde nog nooit zoo fel maar geen éen die van hitte gebarde of slap viel. Ze moesten vandage den mei slijten! Hun hemd hing los en open aan hun lijf; ze stonden barvoets en gestopen over hun werk. Hun rechte hand greep de tresse vlas alonder tegen den grond en met een korten snok ripte de worteling uit de

eerde die hard en droog was als een dorschvloer. De tresse zwaaiden zij in een zwong onder den linker arm waar zij genepen bleef en de haarlingen uitgetrokken en de herels gelijkig geschud werden. Vandaar ging het vlas in de handen der meisjes die de „handsvollen” of de „pootjes” alachter wegdroegen waar de hagemakers bezig waren.

Het werk ging handig en rap en van de slijters die op één reke stonden, naar de hagemakers, was 't vangen, rapen en geven en loopen dat de meisjes deden, gedurig weg en weder. Tot den noen wrochten de slijters zonder opkijken en seffens na 't noenmaal, door den noenestond, wrochten zij haastig voort. 't Was windstil en zonder geruchte over heel de streek, en de hevigheid van 't zonnelicht verbijsterde de oogen. Na den noen was de hitte nog gestegen en in de aamlooze lucht werd het bang en stikkend en lastig om werken zoodanig beet en stak de zonne.

— Er zal veranderinge komen, merkte een werkman op Vermeulens veld. Iedereen betuigde 't mede dat 't onverdragelijk was om buiten te blijven.

— Hij zal niet komen, hij zal bang zijn voor de hitte, dacht Schellebelle en ze keek nog eens achterwaards over den wagenweg om te zien of Louis niet kwam. Ze had het hem gezegd dat Sobrie's zouden uitslijten en hij had beloofd te komen, maar hij bleef weg.

't Was na vespertijd dat Vermeulens volk iets begon te merken op Sobrie's vlaskouter. Er begon iets te roeren.

— 't Zal gaan beginnen: ze gaan den mei pinten, merkte eene meid.

Ze zagen hoe drie, vier van de meisjes 't werk lieten staan en in één vleug van den vlaschaard wegliepen. Wat later waren zij daar terug met iets dat ze verdoken hielden in den voorschoot en gingen wegsteken in een grachtje aan den zoom van den vlaschaard. Schellebelle verkende er Marietje Verlinde en Fietje Vandoorn.

— 't Zijn de bloemen voor den mei, beweerde Zenia.

Nog twee andere meisjes kwamen ook helpen maar als er nog meer wilden bijkomen, werden zij zonder fatsoen weggezonden en mochten zij alleens niet zien wat er in 't grachtje gekonkeld werd. Eindelijk kwamen ze ernede voor den dag:

ze staken den mei zegevierend in de hoogte en brachten hem met luide gejubel bij de bende waar hij eerst bewonderd en dan te midden de laatste schroode van 't rechtstaande vlas werd geplant. Van verre gezien geleeke de mei aan een dubbel kruis met groene vlasherels omwonden. Op een ring die over de vier kruisarmen lag, waren gekleurde keersen geplant en een kroontje van blauwe auwblauwbloemen was errond gevlochten. Tusschen de vlasherels aan den kruisstok en de armen, waren er bloedroode kollebloemen, witte margrieten, vergeet-me-nietjes en vlammend gele waterleliën — al dat veldblomme was hadden de meisjes opgezocht en geplukt en de mei stond als een bloeiende truisch gepint met vlekken rood, blauw, wit en geel te prijken boven 't laatste hoekje ongesleten vlas.

Zoover hadden de slijters gedaan, dat er maar één hoekje meer rechtstond de grootte van een tafelblad. Het werk was volbracht, nu zou het feesten beginnen.

Vermeulen's volk staakte nu ook een stonde en ze bleven op den steert van de houwe staan leunen met de geruste benieuwdheid van kalme toeschouwers die weten wat er gaat gebeuren en toezien hoe 't spel zal afloopen:

De hagemakers waren de laatste hagen aan 't maken en nu spande 't vrouwvolk een reke, arm en arm en zij trokken zingend den vlaschaard af naar de hofstede. De andere slijters bleven kalm zitten wachten rond den mei.

— Waar gaan ze? vroeg Schellebelle in haar blijde ontroering en ze keek elderwaards of ze Louis nog niet komen zag. — Is 't nu dat 't begint?

— Ze gaan de vrouwe halen, zei Paulintje. Inderdaad, zingend en roepend keerde de bende in lange-reke en ze hielden de boerin te midden bij elken arm. Ze stapten op mate en waar 't den voois vereischte, sloegen ze gezamenlijk de beenen hoog op en zwaaiden 't hoofd voorover op mate van den zang:

En de handjes deden:

plik - plok - plak!

En de voetjes gingen:

trik - trok - trak!

Hij was een man van ja - aren

zijn beentjes stonden slap

aan zijn gat!

Ter plaatse bogen de twee einden van de rei naar elkander, de armen losten en nu sloten ze hand en hand den ring toe. Terwijl ze de boerin in 't midden gelaten hadden molenden zij rond en zongen traag slepend:

En dat vlakken is er zoo jeugdig opgegroeid!
Na - veva, Nave - va!

Geduldig moest de boerin staan wachten als bij eene opgelegde plechtigheid tot ze al de klauzekes aanhoord had van het slijterslied. Dan daagde de boer zelve op met den gesuikerden genever, een hoelen pander met flesschen vol. De ronde opende om den boer bij de boerinne te laten en draaiende sleepte de ring tot waar het hutje vlas met den mei erin, nog rechte stond.

Opeens werd het heel stil, hield elk den adem in — de boerinne kwam alleen vooruit en ze sleet den mei. Op den zelfden stond brak 't geruchte los: een luide hoerra, zoo luide als de kelen tieren konden, ging het driemaal naareen:

— Hebben we den mei gesleten?
Ja - a'w!

Daarop draaide de molen-gang weer op den tragen sleep van den anderen voois die de inzet was van den eigenlijken vladans:

— 't Is slijtinge alhier,
— 't Is slijtinge aldaar,
't En is maar één keer slijting alop een jaar!

De boer deed de ronde met de eerste flesch en de boerinne stond nog altijd met den eendlijken mei als met een last in de armen.

't Was voor valavond rond dien tijd dat Louis uitzette en trage voortwandelde langs de velden. De grootste hitte was nu afgekoeld en 't vlammeende zonnelicht schong uit het westen schuin over 't land. Een waas van teerheid en een warmte van kleur lag over heel de ruimte, alsof alle dingen hun vastheid van wezen verloren hadden; licht en doorschijneud bijkans stonden de huizen en de boomen in de verte beglansd door de namiddagzou en zoo ijl en enkel onder 't effen afgebleekte blauw van den hoogen hemel. Naderend hoorde Louis op

grooten afstand het stijgen en deinen van een fijnen zang. Bij vlagen, tusschen 't algeheele zwijgen en de hooge stilte. als een trek die voorbij vaart, met een zwong, galmde een klank die verdween en weerkeerde in een zelfden rondedraai. Zoo onwezenlijk als in een droom bij klaren dag en met nuchter gemoed deed hem die stilte aan met dien onduidelijken zang over het glasheldere, felgekleurde, wijdopene landschap. De hitte van den fellen dag had zijn zin wat verdoofd, hij kwam even uit een matten slaap en wandelde nu en voelde alle dingen zoo schemerachtig alsof hij zelf en alles wat hij zag aan 't zweven was en zou opdampen en smelten als een ijdel wolkje in de lucht.

De zang galmde nu op een windvlaag, op een adem van de lucht naar hem toe. Hij verstond nog de woorden niet maar de klank was heel en al lieflijkheid zoo zacht en simpel wentelden en keerden de tonen ginder verre. Nu viel het Louis te binnen 't geen Schellebelle hem met lachend gelonk, voor den noen gezegd had. De inval verheugde hem en hij sloeg langs dien kant den weg op naar de hoogte maar verhaastte zijn stappen nog niet. Toen hij genaderd was en opkeek zag hij het blondrosse meisje dat zonder omslag of bedeesdheid, opgetogen den arm zwaaide en wenkte dat hij zich haasten moest.

— Toe, ge komt te laat! riep ze, ze zijn aan den gang!

Louis ging tot aan den benedensten rand van 't beetenveld waar hij heel den vlaschaard open vóór zich had en hij zette zich neer in den gezzoom.

De slijters waren in twee gelijke kampen verdeeld en stonden al, elken kant in rei op den vlakken grond. Twee meisjes kwamen vooruit en zoete nu door de stilte, ging de aanhef van het dansliedje:

— A vous Marie,
A vous Marianne

— — — — —

En al de andere meisjes en vrouwen in rei met gemeten stap en de voeten hoog op, traden vooruit. De mannen in hunne rei deden 't zelfde en in 't kruisen van de twee gangen kwam elke jongen eruit met een meisje bij de hand. Ze hielden

elkaar bij de toppen der vingers met den opgesteken arm alover elkanders hoofd en met een zwierig gebaar bracht elke jongen zijn meisje vooruit en zongen zij:

— Pastorij
Leidt ze bij
In 't gemeene
Gij alleene —

Ach, schoon lief, ga weg van mij!

In een nieuwe kruising waren de meisjes weer bij elkaar en en moesten de knapen ijshands terugkeeren. Maar een nieuwe gang maagdekens stapte pertig voorwaards en zongen:

— Draai u om
willekom
In 't gemeene
met mij alleene —

Ach, schoon lief, kom wederom.

De oogwenkten en 't gebaar van de armen bediedde een verlokkende uitnoodiging. Nu hadden ze elkaar weer gevonden en uit de zwenking had elk nog eens zijn weergade genomen en draaiden de koppels nu in warrelenden schijverdans waarbij ze zelve de mate zongen.

Van verre gezien ging de dans zoo eenvoudig en stil, galmde de zang zoo helder door de stille lucht, ingehouden om de teerheid van de wijde rust niet te schenden. 't Warme licht van den vooravond weefde daar een eigen innigheid boven en de zon beglansde de vlashagen die stonden als vergulde schermen en het tooneel afsloten waar dat wondere en onwezenlijke spel werd gespeeld.

De groote manskerels en de baardeloze jongens dansten; de meisjes en de wijven dansten en menig oud schermik flikkerde ook nog en hieven zij de beenen uit de korte rokken vlugge en genadevol als één jong meisje. Aan geen van al was het te zien dat ze moe en afgewerkt waren. Ze voelden niet dat 't warm was. Ze waren op den vlaschaard een enkel troepje volk en de vlaschaard zelf was maar een enkel bleekgrijze vlek in 't oppervlak van de wijde vallei; — maar de slijters waren er heel in hun eigen genot verdronken en ze dachten aan niets anders of wisten niets van 't geen buiten hun vlaschaard en ver-

der rondom hen leefde of bestond, of dat er einde of uitscheiden zou komen aan 't geluk dat hen rondom omringde. De roes vulde heel hun denken en doen; zoo hoog als 't geluchte reikte en zoo ver de einder zijn boog spande, heel de ruimte was vol van de jubeling die ze met hun gebaar en geluid vergalmden.

Na dien eersten inzet rustten ze wat, — lagen de knechten en flokten de meisjes zich op den effenen vloer om een druppel te drinken uit de flessche die aanhoudend rondging. Maar de ruste werd zoogauw weer opgekotterd en stond het jonge volk alweer gereed en flink om het spel voort te zetten. De oudjes deden den gang en de wijze uiteen en verdeelden jongens en meisjes elk in zijnen stand. Dan werd het teeken gegeven voor den aanvang. Heupwiegend, de handen in de zijde, stapten de meisjes in reke de knapen tegemoet en ging de reidans aan als een ernstige plechtigheid. Op gelijken stap, met eigen zwaai van armen en lijf, draaiden de reken, wisselden en schrankten de paren en kwamen na elken inzet weer uiteen en zongen ze allen gelijk het liedje dat bij elken maatgang passend was. De oude wijven zongen 't luidst en duwden om heel het spel in schoone beweging te houden. Zonder dat er iets haperde, zonder ruwheid of mateloos geweld, met heusche en genadevolle zwenking wist elk zijn wegen en doening te houden. Ze stonden twee en twee bij groepen van vier gedeeld in twee reien en wisselden uit elken groep in gedurig geven en halen met den arm boven elkaars hoofd geboogd, hand in hand of bij de toppen der vingers.

Ondereen, als tweede spel in de algemeene kruisende beweging, was elk meisje met zijn geleider in eigen doening; fijntig stapten de deernen, verlieten hun minnaar, noodden hem vriendelijk met 't knikkend gebaar en de tippen van den voorschoot als een tafeltje open; ze stapten deinzend met buigingen achterwaards en lieten zich weer inhalen terwijl het liedje altijd eenbaarlijk, afspoon:

— Trientje scheur mijne voorschoot niet,
 't Is mijne beste gelijk ge ziet.
 Als ge hem scheurt, ge zult hem naaien,
 Zijt ge kwaad ge moet u paaien —
 Uw lief gaat weg, maak geen verdriet.

De twee gangen naderen elkaar, de meisjesoogen lonken reeds. . .

Doch de uitnoodiging was maar geveinsd: effen heeft een meisje met een gebaar uit de hoogte, den jongen de vingeren geraakt, licht als eene hinde is ze weer uit zijne greep gewipt en ze staat weer op een afstand al den overkant, te monkelen. Het liedje luidt nu als een orakelspreuk die wijsheid vertelt:

— Die vervaard is van de bramen
mag er in het bosch niet gaan;
Die zijn maagdom wil bewaren
mag er bij geen jongmans gaan.

Dan keeren ze plots op haar besluit terug en komt heel de rei meisjes vooruit; ze slaan pertig de teenen uitewaards in mooidoende stappen op den nieuwen voois:

— Een solo dametje —
ga op zij'
Kijk naar mij
— madametje!

De jongens doen de meisjes na, staan rechtover elkaar met de handen op de heupen:

Een vis-à-vietje
kom bij mij
Kijk naar mij
— Marietje!

De oogen lonken naar malkaar, vleiend monkelen de monden. Ze kunnen 't malkander niet meer ontzeggen en hun weeklacht luidt in den samenzang:

Och wat lijdt er
Och wat lijdt er
Dat mannevolk toch!

En de jongens herhalen als een weerklank:

Och wat lijdt er
Dat vrouwvolk toch!

De reizang en 't over en weerschuiven herneemt:

Zou 'n we niet mogen
een zoentje geven —
Zou 'n we daarvoor een vuilbaard zijn?

In één duivelsslag, op één teeken vliegen ze elkaar in de

ronde en vormen een dichtineengekletsten troep, een haabaai, een warreling met den herhaalden roep:

Rondom toe, de ronde alhier!
 Rondom toe, de ronde alhier!
 Rondom toe, de ronde
 van plezier!

De woorden vergaan in het losgelaten geweld en 't razend springen. En als de furte uitgewoëd is, herneemt de reidans weer even kalm als in 't begin:

— Peperbolle kwam mij tegen
 met een baard zoo wit als vlas.
 Wie den duivel zou dat peinzen
 dat het Peperbolle was?
 — — — — —

Binst heel het spel, tusschenin gaat de boer met de flessche rond. De slijters drinken en dansen weer voort en nu de avond heel gevallen is en 'trondom al duistert, gaat het spel onvermoeid alsof er nooit geen einde aan moest komen. Maar de drank doet zijne werking en als het weder gaat van:

— olie - olie - in!

schalt het nu door den avond die zoo vredevol en vol wijde stilte is; het schalt als een tartende schreeuw. In wreedheid wordt de leute uitgebrald.

De slijters willen 't nog niet opgeven en ze zullen dansen en schreeuwen tot ze erbij vallen:

— Sanders katte ligt met jongen
 't Is Berten de kater die 't heeft gedaan
 Is 't een keure dat hij heeft gezongen
 en heele nachten liep verlaan!

Later stijgt de uitgelaten, bandelooze vreugde zoo hoog dat ze 't met geen woorden meer uit kunnen brengen en dan vergaat het in eenbaarlijk schonderend schreeuwen, langerokken tonen zonder zin: een daverende oaêêê! waar geen einde aan komt.

Dan eindelijk kwam de boodschap van 't hof: dat de slijtpap gereed was. Het klokje luidde. De boodschap wordt met een-

barig gehuil onthaald; de mei wordt opgenomen en de keersjes ontstoken en dan reekte zich de bende arm in arm, over heel de breedte van den vlaschaard. De boer liet zich meêtrekken te midden. De lichtende mei ging voorop en de bende hief een nieuw liedje aan om te vertrekken:

Ach, Rosalie, mijn alderschoon vriendinne!
Ik ben alleen die u oprecht beminne:
Mocht ik van u maar eenen kus ontvangen
Gij stondt er voor altijd in mijn gemeend verlangen!

De keersvlammetjes pinkten in den bloementros en wakelden door de lucht voorop waar de kloekstappende bende volgde en verdween in de deemstering over de velden. In de verte hoorde men onduidelijk en vervagend met het klakken der kloefen tegeneen op mate van den zang:

— De boer nam zijnen stok.
Negen ure slaat de klok.
Hij deed zijn laatste ronde!
En die handjes gingen:
Plik, plok, plak!
En die voetjes gingen:
Trik, trok, trak!
Hij was een man van jaren,
Zijn beentjes zijn nog slap
aan zijn gat!

Korts nadien hoorde men niets meer tenzij nu en dan een kreet en 't onduidelijk vermoeden van eene wauweling, al den kant waar Sobrie's hoeve gedoken stond in de duisternis.

Zoolang en binst heel 't verloop van die landelijke fooie was Vermeulens volk blijven wachten op het veld waar ze gewerkt hadden. Nu ook stond Louis eerst recht en kwam hij schijnbaar voldaan maar kalm bij 't volk.

— 't Vlas is . . . gesleten, zegde hij met een stillen lach in zijn eigen. Kom, 't wordt tijd, gasten, we vertrekken.

Hij keek in de lucht.

— Zou men niet zeggen dat er verandering is, Poortere? vroeg hij in 't afgaan.

De oude werkman keek ook in de lucht.

— Er zitten sterren, ... maar de wind is gekeerd, meende Poortere.

— De hitte was te geweldig.

— 't Was niet doenlijk, vandage.

— 't Was geen hitte, 't was branden! werd er alhier, aldaar toegevoegd.

— 'k Geloof dat we maar best morgen ook zouden beginnen slijten, zegde Louis.

— Na zulk een hitte kan er wel onweer komen, zegde Huybrechts, een werkman. De anderen zegden niets maar geeneen die verwonderd of verrast opkeek om het onverwacht besluit van den jongen boer. En Louis zelf dacht er geen oogenblik aan dat er kon belet komen. Nu hij de viering gezien had was zijn hoofd er zoo vol van en meende hij omdat Sobrie gesleten had, ze nu ook onmiddellijk recht hadden en hun deel moesten hebben, dat ze moesten meêdoen zonder uitstel in de algemeene vreugde van de vlasfooie.

— Schellebelle, zegde hij, wilt ge naar Sobrie's het volk gaan vragen voor morgen? Zijt ge niet bang?

— Ik bang? deed het meisje opschietend; moet heel de bende komen? 'k ben al weg! voor morgen uchtend, newaar?

— Heel de bende; morgen uchtend, om drie ure vallen we eraan.

— 'K moet zeggen dat gij 't gevraagd hebt?

— Zeg dat ik het gevraagd heb, gebood Louis beslist.

't Meisje was in drie sprongen 't veld neêr en weg in 't donker. Louis keerde met 't volk naar huis.

— Waar den blinder blijft ge zoo late? riep de boerin hen tegen van in de hofpoort. 'K zit hier met mijn eten; — zie, 't is helledonker, 't is na negen!

— W' hebben gewrocht om gedaan, moeder, zegde Louis, en toen nog wat staan kijken: 't was uitslijtinge te Sobrie's. En met een ander woord:

— We vallen er morgen uchtend ook aan, moeder: er broedt onweer in de lucht — 'k heb de bende gevraagd — ze komen van Sobrie's naar hier.

De vrouw was inwendig welgezind omdat haar jongen zijn besluit samenviel met den boer zijn meening. In den vooravond had Vermeulen het uitgesproken: dat hij vreesde voor regen —

de blauwe schorren gaven vochtigheid uit — de pauw had heel den avond zitten schreeuwen op de schuur, om regen — hij had gemerkt hoe de eenden plompten en duikelden in den wal en hoe de gerrepuiden zulkdanig leven hielden en daarom had hij besloten voort te doen aan 't vlas. Alzoo kwam het dat Louis met zijn boud besluit en zijn eigenhandige regeling het onweder dat buiten dreigde, niet seffens in huis deed losbarsten.

— Wie heeft er voor volk gezorgd, Louis? vroeg de boerin.

— Schellebelle heb ik gezonden, moeder.

— Dan zullen we dat zot spook in 't eerste half uur niet terug zien, meende de vrouw. Doe 't eten maar weg, Sofie, Schellebelle zal wel slijtpap krijgen waar ze gegaan is. En gij jongens, nu gauw naar bed want, als 't morgen schoon weer is, zal 't vroeg dag zijn.

Toen Schellebelle weer thuis kwam, was het al laat; ze zag geen licht meer; koes! riep ze naar de honden en ze opende voorzichtig de huisdeur. Ze vond alles ledig en opgeschept maar ze zocht haastig haar bed — ze dacht aan geen eten want voor den eersten keer van haar leven had ze slijtpap geproefd. Ze voelde hoe haar wangen gloeiden en als ze reeds te bedde lag, hamerde het in haar hoofd, 't geruchte en 't gewemel, 't krioelen van de bende en de ruisching van 't geruchte maalde rond haar alsof ze nog altijd aan gang was bij de razende slijters. Ze zag nog den wilden dans op de werf onder de linden en de lange tafel met de groote teelen vol slijtpap. 't Genot was zoo onverwachts gekomen dat ze er van overdaan was. Maar al de leute die zij gezien en meêgemaakt had, was nog niets bij 't vooruitzicht dat ze 't nu voorgoed zou meêmaken en herdoen in zijn geheele, morgen op de hofstede. Haar verlangen en hevige begeerte was nu werkelijkheid geworden en aan haar geluk zag het meisje geen einde.

III.

Met 't lijmen der eerste helderheid van den uchtend stond Louis reeds buiten en in de lucht te kijken. Hij stapte de werf over, ging tot buiten de hofpoort in de dreef en keek of er niemand aankwam. Het regende niet. De lucht was zoel

en het onweder scheen geweken. De witte eendjes plodderden en slagwiekten op het water van den wal — de erpels schreeuwden hun schravenden kreet door de stilte van den uchtend. De hanen op den polder waren ook al wakker en ze kraaiden kloekmoedig en onversaagd waar ze nog in 't donker van hun slaapsteê bij de hoenders zaten. De hofhonden sliepen nog en in de stallen was het volkomen stil. Buiten over 't land hing de vochtigheid in blauwe wasems als een voorhang die de verten toedekte en de dichtbije boomen omhulde en de groene kruinbollen gelijken deed aan vormellooze wolkbanken.

Louis scherpte zijn gehoor langs den oostkant waar hij dacht stemgeluid vernomen te hebben. — 't Sloeg twee ure op den dorpstoren — twee doffe slagen die ploften in de stilte en er versmachtten als in een put. Daarna bleef Louis niet lang meer in twijfel: 't geruchte van stemmen naderde duidelijk — hij hoorde gekakel en geroep uit den mist opkomen en tenden de dreef ontwaarde hij een klomp, iets dat donkerder was dan de mist zelf en dat roerde. Nu ging hij naar de slaapsteden van 't volk en met luide stem riep hij knapen en meiden wakker. In huis waren de vrouw en de maarte reeds aan 't roeren en boer Vermeulen kwam juist van den zolder en stak zijn bloote voeten in de kloefen. Hij begon zijn kennelijk gesleep over den vloer. Op de werf moest men niet vragen wie er aangekomen was — de slijtersbende, vrouwen zoowel als mannen, alhoewel ze gister afgewerkt waren en een gat in den nacht zoo dul de vlasfooie gevierd hadden, ze stonden alweer verschman, opgeruimd te tateren en gereed om den nieuwen arbeid te bekampen.

Ze waren er volledig: Houttekiet, Schaefel, Plancke, Wulleman en Palinck, de hagemakers; de slijters, wijven en meisjes en jongens, tot Wantje Krake, 't oud scharmik en de wijven met haar kleine kinders mede op den arm — heel de bende stonden zij bijeen, gereed en hun luidruchtigheid stoorde het ijle van den nuchteren morgenstond. Ze waren doende over 't weder, over de leute van gister en geeneen die zich inhield om den boer die zonder spreken en in zijn gewone misnoegdheid van 't ontwaken, door 't volk kwam en zijn ronde begon.

Na de koffie ruimde de bende zoo haastig het hof; de meisjes vooruit, liepen gearmd en zingend door de dreef; de

jongens erachter met de kloefen klakkend tegeneen deden ze den slag van den kwakkel na. De groote gedaagde manskerels volgden, barvoets in hun flodderbroek en het losse hemd dat nog nat was van 't zweet. Heel de bende volgde als een kudde denzelfden drijf, opgewekt en aperig om aan 't werk te vallen en aan de leute.

Toen Louis met de geneverflesschen op den vlaschaard kwam, hoorde hij van ver reeds het eerste klauzekken van 't slijtlied galmen en zag hij de bende bezig aan den rondedans. Hij gevoelde iets loskomen in zijn gemoed. Evenals toen hij nog een kind was en hij den uchtend van de kermis, na lang begeeren zag aanbreken, met dezelfde aandoening gelijk hij toen den peerdjesmolen op de plaatse had zien rondschiyveren zag hij nu dien rondedans en beloofde het hem dezelfde genoegens maar veel heviger nu. De opgewektheid trilde door heel zijn lijf en toen hij op 't veld hwam, zwaaide hij zegevierend de flesschen in de hoogte en riep hij luide:

— Gaan we Vermeulens vlaschaard slijten?

— Ja - a'w!! antwoordde de gezamenlijke vreugdeschreeuw.

De rondedans hernam geweldiger en ging het: olie-olie-in!

Nadat de gesuikerde genever gedronken was, viel men dapper aan 't werk. Louis zelf, die maar gekomen was om inzicht over 't slijten te houden, in plaats van bezijds te staan en toe te zien, schoot hij zich in de rei en schoorde zich om ook zijn man te staan.

Een heelen tijd wrochten ze alzoo in 't heerlijke van den vroegen morgen, vereenzaamd in 't algemeene stilliggen der wereld, rondom omwonden in mist en blauwigheid. 't Versche dauwwater drupte van de herels en telkens de slijters hunne handsvol onder den arm zwaaiden, gispten ze de nattigheid in zware druppels tegen elkanders lijf. Ze stonden in 't natte vlas tot over de knieën en het moedwillig gispen die als een koele regen over de hoofden viel, verlustigde de bezigheid. De mannen hun broek en hemde waren al doorweekt; de meisjes niet minder: ze stonden te lachen met de rokken tegen de beenen geklest en 't lichte goeds dat ze op haar lijf hadden plakke op haar vel. In de verwerreling van den haarbos lagen de druppels als perels en over heel haar blozende wezen blonk het water alsof ze versch uit het bad gekropen

kwamen. Z' en lieten het zich niet verdrieten: 't was om wie het verst en 't meest kon speerzen met den natten kwispel! Ze mikten in den zwaai om den waterstraal den een den andere in 't wezen te slaan en te haastiger werd er gesleten en in wedijver gewrocht om de leute levendiger te houden.

De meisjes gaven er Louis zijn deel van, 't scheen dat ze 't op hem gemunt hadden; hij stond zoppenat en moest nu rechts en links zijn dienaar doen om de schalke pleuten op een afstand te houden.

Maar de zonne rees statig boven de kimme aan den heuvelrand en 't begon te gloeien door de blauwigheid en te glinsteren in al de druppels die biggelden op het vlas. Een vloed van 't zuiverste rood bruischte ten oosten uit, nederwaards over heel de vallei; het woelde en draaide in de gouden misten, 't rood en blauw verkloeriede mingelmangelend. Dan ging het aan 't dampen tot de verten allengs helder gevaagd waren en de warmte begon te steken en in twee, drie stonden al de nattigheid was opgezopen. 't Vuurde uit den oostermund en 't werd al even heet als gister. Naarmate de zonne rees, droogden de klampe kleeren aan de slijters hun lijf en 't vlas dat ze handelden werd droog evenals de grond waarop hun bloote voeten stonden. En vanlangerhand week de koelte van het goede dauwwater en kwamen de zweetdruppels in de plaats.

— 'K en heb er geen trouwe in, merkte Houttekiet, 't branden gaat weer te geweldig worden — er is geen brijzelken wind. Maar 't geluchte bleef zuiver als een ooge; het levende zonnevuur dingelde uit de hoogte en eer 't halven voormiddag gewrocht, werd het al lastig om asem te halen voor de slijters die gebogen stonden te werken.

Louis en de anderen schaften er niet op en wrochten voort en taterden elk al zijnen kant of in 't gemeene terwijl de vogels boven hun hoofd doende waren in de lucht. Kluchten en plaagredens deden de ronde, er werd gesproken van de slijtingen in den ouden tijd en van de leute toen en nu. Dan rechtte het oude Wantje het hoofd en:

— Te nuchtend nat van den dauw, te noene nat van 't zweet ... en t'avond nat van den regen, zegde zij.

Maar de anderen loechen om de 't gezegsel van 't krom kafuk:

— 'T en mag niet regenen, ik heb het bevolen! riep Louis in zotten overmoed.

— 't Ware gedaan met slijten!

— En gedaan met de leute!

— 't Is 't ergste dat 't weer dikkens gebroken is en gebroken blijft met eene donderlage, zegde Houttekiet.

— Ja, er is veel schoon vlas en 'tis heel den zomer rechte gebleven maar 't is nog tijd — en mogelijk dat 't niet groene binnen geraakt — 't kan nog wel zwart worden eer 't gemijt wordt, beweerde Plancke wijsgeerig.

— Verdoemd, dat ware een flauwe fale, bemerkte een wijf.

— 't En kan niet meer regenen, riep de boerenzoon weerom: de lucht is uitgedroogd!

Daarop luidde 't noeneklokje, eer 't iemand verwacht had. De slijters liepen haastig om te eten en daarna verdeed elk volgens eigen goeste den noenestond.

't Was binst dien noenestond dat Vermeulen merkte hoe 't begon te zaanen in de lucht. Hij ging, keek en draaide zich al de vier windstreken en schudde den kop. Hij keerde weer in huis, gromde iets binnensmonds, bleef ronddraaien in de keuken en ging van 't eene venster naar 't andere.

— 'K geloof dat we een dondervlage krijgen, zei hij tegen de vrouw die, bevangen door de geweldige hitte, te blazen stond bij den heerd waar ze 't kokende water opgoot in de koffiekkan.

— Dat 't nog wachtte tot we gesleten hebben! dorst ze te zeggen.

— Wachten, gromde Vermeulen, als 't moest wachten en kwam er van 's leven geen regen meer: 't miskomt altijd voor iemand.

— 't Zal nog wel verwaaien, hoopte zij; 't ware anders jammer: nu 't vlas zoo verre gewonnen is en 't heel den zomer bewaard bleef.

Zij kwam op hare beurt buiten kijken om zekerheid tegen 't geen ze ook vreesde, maar van in het deurgat kon ze de dondertorren niet zien die samengeschild lagen ten oosten en bachten thuis vermoedde ze 't kwaad niet dat aan den einder te moeren begon.

De slijters zagen het 't eerst toen ze weer op 't hooge veld

kwamen, hoe dapper het zware getuig oprees ten oosten en hoe machtig de donkere klomp uitzette die te westen de lucht verduisterde.

Maar nietemin dansten en zongen zij even luide het slijtlied alsof ze zeker waren dat de vrucht ging geweerd zijn en reeds de hunne was. Na den dans gingen ze weer aan 't werk en keken niet meer wat er boven hun hoofd gebeurde.

Louis ook was bezig en gesnarig aan 't slijten tusschen de meiden die babbelden en lachten om ter meest toen Vermeulen het wegeling opkwam en tot bij de slijters kwam zien. Hij onderzocht de handsvollen die gereekt lagen op den grond; hij wandelde tusschen de opgemaakte hagen en bij de hagen naars. Hij trok zelf een hereling vlas uit en betastte en bekeek het van dichtbij, wribbelde den bast eraf tusschen de vingers en trok om de sterkte te weten der vezels. Hij zag hoe Louis aan 't werk hielp en eer te vertrekken, zegde hij:

— Als 't begint te regenen, seffens staken van slijten.

Louis rechte zich juist om zijne handsvol vlas te effenen en bekeek zijn vader verwonderd. Gelijk de jonge kerel daar stond met 't wezen hoogrood en bezweet en de oogen die blonken van lust, geleek hij een gelukszak die roekeloos is en 't al naar zijn wil ziet afloopen.

— Regenen? riep hij, 't en mag niet regenen eer we gevierd hebben! ik zeg het! Hij dacht er niet aan dat er iets ter wereld in state was om de voorgenomen leute en hun aanstaande vlasfooie te storen.

— Nenaar, mannen, loech hij toen Vermeulen weg was, nenaar, 't en mag niet regenen?

— 't En mag niet regenen! riepen ze. Lustig zetten ze er een liedje op:

— En is er dat vlaske
zoo jeugdig opgegroeid....

Vermeulen hoorde het waar hij ging langs zijn tarwevelden.

Inmiddeltijd kwamen wolkenbergen bijgemeerd al de vier windstreken tegelijk. Al den zonnkant lagen ze met bollekaken beglansd als donzige zilver-wolle; ze vaarden en wentelden als lichte schuimvlokken zoo wit. Geirnde vrachten versche sneeuw geleken ze met gaten erin waar 't blijdebλουw van den

hemel doorblonk. De hoogste wolken zweefden in een lucht van ongeraakte zuiverheid haar eigen wegen volgend ongestoord.

Lager dreven ze zwaarder in keeraafsche richting, als geladen luchtschepen wit met blauwe en heetgouden glanzen. Beneden lagen de logge wolkenbergen grauw, als arduin gestapeld en heel die vervaarlijke last zwol en zette uit tot spichtige dondertorren die de zonne dreigden te raken. 't Moerende kwaad scheen uit den grond te komen, van bachten den einder ergens werd het uitgespogen en altijd nieuw bolwerk rolde boven de kimme, zwaar als lood en ontzaglijk werd het in zijn grootte. Rond en rond spande een ring waarop de hooggegroeide torren rustten. Daar in de hoogte roerde de wind en was hij geweldig aan 't werk. Hij hief, hij stootte en de groote wolkengevaarten dreef hij en wentelde ze en sloeg ze gruizelbotsend tegeneen. Vóór zijn adem vluchtten de luchtschepen met zeilen als opgespannen blaaskaken; hij haalde vrachten naar boven — als een molenaar die zijn zaken stapelt, heesch hij ze d'eene boven d'andere en roefelde dan weer heel den boel overhoop. Hooge torren dreef hij loodrecht overeind en joeg ze tegeneen als koppen met hoornen die aan 't rameien gaan. En in slunsen en vendels hervormd liet hij ze uiteen slieren en wegtrekken als kokende schuim.

Maar daarboven ging dat stooten en slaan zonder buisch of geruchte en werd men op de aardsche luchtlagen niets gewaar van de groote omwenteling omhoog in de lucht. Geen blad verroerde, geen adem voer over de evenheid van 't land, zoo zwaar lag en woog de drukkende hitte. Er gebeurde niets beneden, alles scheen er in bange afwachting naar 't geen komen moest en in aantocht was. Omhoog verging heel dat gewoel en groeide toe tot ontzaglijke eenheden, die liggen bleven als vastgemeerde ongedaanten te log voortaan om nog te rollen of te roeren.

De zonnestrallen staken als schichten door de nauwe openingen tot dat er nieuwe vrachten werden bijgevoerd die de zware bergen een nieuwe kruine bijzetten en een andere gedaante gaven, tot dat alle gaten ineens gestopt waren en de zonne zelf bachten de dikte gedoken en verborgen bleef en heel de wereld geduisterd lag onder de grauwe kappe die alles dreegde toe te dekken en te smachten. Zou het nu ineens

avond en donker worden? Over heel de uitgestrektheid van het zwerk met zijn donkere diepten in den ondergrond en de donkerder uitbultingen, was er geen enkel gat meer waar de helderheid van den dag nog door kon zimperen. De vrees en de verschrikking pakten al wat leefde en in gevaar stond van vergaan. De vogels vluchtten bij heele benden en schreeuwden hunne angst uit. Een dof gedommel rommelde ten westen uit de donkerte en 't gegrol doordaverde heel de windstreek als een zwaar getuig dat op lompe wielen afkomt gedokkerd. De boomen zelve schenen donker en roerloos als stonden ze in hun vonnis en over heel die zee van koorns, de vlaschaards, de aardappels, joeg er een ademtocht die ze rillen deed — ei, wat zal er van die brooze rechtstaande vruchten geworden? De slijters bezagen elkaar en wrochten niet meer. Ginder liepen er menschen als vluchtelingen, 't veld af naar huiswaard en lieten alles staan en liggen. De meisjes zwegen; ze waren bang en keken naar 't ander volk om te weten wat ze doen gingen. De wind kwam af, men zag hem komen — effenaar waar hij voorbij kwam woelde hij 't zand op uit de wegen. Hij rolde de deining neer, schudde de boomen en elshagen, woelde door de koorns en door de vlaschaards en voer eindelijk door 't eiken boschje waar hij met een zwaren zucht doorreed en de andere deining afvoer. Dan bleef het beneden weerom stil en hernam het angstig wachten naar 't geen nu onvermijdelijk komen moest.

De slijters hernamen het werk omdat de jonge boer geen teeken gaf om 't veld te ruimen: hij wrocht zelf en wilde niet gelooven dat er iets boven zijn hoofd gereed hing om te vallen. Hij wrocht zonder opkijken en hij gaf goeden moed aan de meisjes die ontsteld gerochten en hij loech om hare truntachtige vrees.

— Zijt ge bang voor den donder? spotte hij. 't Is maar wat geruchte! — Siska, zing een liedje!

Op den zelfden slag scheurde de hemel van ends ont ends open en 't vuur gulpte eruit als uit een ovenmond. Medeen knetterde en kraakte de donderslag en verliep hij in een grof gedommel dweers door de wolken. Een nieuwe windvlaag bracht de eerste regendruppels. Zwaar als marbels pletsten ze in schuinen val. Dat was de inzet. Een tweede bliksem-

slag en een heviger donderkraak doordreunde den hemel en gultend nu kwam het water neergeruifeld, schoot het in stralen slaggelings als één stroom, zoo geweldig dat 't striemde en ruischte door de lucht, dat 't schuimde op den grond. Daarna kwamen de hagelsteenen bij heele bressen, gruisdikke en wit trommelden en dansten ze als knikkers die wippen tegen den bodem.

Nu gilden de meisjes het uit, ze slaakten een luide kreet en gestopen, met de rokken op haar hoofd geslagen, liepen ze in een vaart naar 't boschje toe. Daar vonden zij beschutting onder de zwaar gekruinde eiken, zij schudden er 't water uit haar kleeren en pollefokten zich in de varens en in 't mos. De manskerels hielden het ook niet meer uit, ze lieten alles vallen en kwamen onder de boomen staan aan den rand waar ze de vernieling vóór hun oogen zagen gebeuren. De wind bruischte in de boomen dat 't kraakte en zoefde; ruischend speitte het slagwater in schuine lijnen met wolken waterstof die voortzweepten langs den grond en heel de luchtruimte als met een mist vervulden. Herhaaldelijk sloeg de hemel open en toe; de bliksem slingerde keer op keer, rap als de zwong van een goudene schicht. Schunderende donderslagen robbelden met einden zwaar gedreun en gedommel en de grond daverde bij elken nieuwen slag.

De stilte en de schoone loop der effene zomerdagen had zoolange naareen aangehouden en nu kwam zoo onverwacht die razende woeling dat de menschen er verpaft en radeloos stonden op te kijken. Het vlas dat zoo langen tijd in de vreedzaam aaiende lucht, zonder krook of stoornis was opgegroeid en gerijpt, werd nu dien uitersten dag, gepakt, vermooscht, geslegen en geslingerd en weerlôos stond het in de macht van dien zelfden wind die ineens zot en baloorde scheen en 't al vernoozelen wilde. In de weerdij van een half uur was heel den schoonen zomerpraal kapot geslagen zonder dat er eene hand uitgesteken werd die helpen kon. De leute bij de slijters was ineens gekoeld. Ze voelden zoo diep de deernis en zwijgend bejammerden ze 't ongeluk van den boer. De mannen stonden met het vest op den kop en schouders, de bloote armen gekruist, den blik in de verte. Telkens een nieuwe, wilde vlaag uitbarst en de stralen met

ander geweld neersisten die 't vlas rechts en links ten gronde slingerden, ging er een algemeene klaagtoon, een langehouden o-oh! uit de bende op. Louis alleen bleef opgewekt en den moed behouden. Hem ging de rampe naarder meer dan die anderen, maar hij doorschouwde den toestand en redeneerde 't in zijn schoonsten zin:

— 't Zal wat moeilijker slijten, maar we krijgen het toch ongeschonden binnen, zegde hij, — als 't nog een maand moest buiten staan om te groeien, dan ware 't erger; nu is er toch geen vrees dat 't zal vorten.

— Ge hebt het nog niet binnen! beweerde een werkmán.

— Loop, 't en zal niet blijven regenen, morgen is de lucht gekuischt en herneemt het schoon weer, wist Louis.

De wreedheid van dien schrikkelijken haabaai wekte eerder zijne bewondering dan meewarigheid en spijt bij hem. Hij stond roerloos met wijdopene oogen 't geweld aan te zien en met de donderslagen was hij meer bezig dan met de verongelukte vruchten. Hij zag heel de vallei, van boven tot beneden, heel de luchtruimte vol pieken staan en waterstof. Het slingeren der bliksemflitsen volgde hij in de wolken en met eene angstdavering om de ontzaglijke grootheid, zag hij hoe de wreede wolkgevaarten aankwamen uit verschillende richting, hoe ze op elkaar toestevenden en te pletter botsten tegeneen. Hij zag hoe ze in vendels gescheurd openspitten, wentelden en draaiden in kokenden kolk en weer opgeschoten in nieuwe torenzuilen die als te vooren overeind stonden om de botsing te herbeginnen. De donder en 't holde gedaver was hem een wellust. In zijn binnenste voelde hij voor 't eerst een nieuw en zalig genot omdat hij iets zag dat waarlijk groot en grootsch was, iets waarbij hij zelf en al de menschen en hun verwaandheid en hun voornemens en inzichten en schikkingen — en hun hofsteden en hun landen en hun goed en hun hoogmoed, waarbij al wat er op 't vlakke van de wereld stond, bijkomstige nietigheid was die voor niets en telde. Al wat er bestond scheen hem nu een schamel doeningje want over heel de vlakke, alles wat boven den grond uitstak lag in angst voor 't wreede bassen van den hemelhond. Hij alleen wist zich zonder vrees, 't mocht alles verhagelen rondom hem — hij voelde zich erbuiten staan — 't wekte zijn voldoening omdat

heel dat vooruitzicht van al die taaie, bijhoudende boeren, heel die hoop voor de schoone opbrengst nu met één haai misloopen was; omdat al die eigendommen te niete waren en met één ademveeg van den sterken wind alles verslagen lag, in snot, gemalen en versnijsterd, heel die pracht waar de menschen, als waren ze er alleen de daders van, zoo preutsch op waren. Louis langde maar naar één ding, iets ontbrak er nog aan: een vonke van dat hemelsch vuur moest op het stroodak van d' een of andere hoeve neerspietsen, dat er een groote brand, klaarte, vlammen en rook, iets wonders van 't schoone onweer op de eerde zou achterblijven als uitwerksel van heel dat gedruisch en tempeesten in de lucht.

Dat ware iets om te bezien van hier hooge! en hij verbeeldde zich reeds het geloop van volk, de kreten en de ijselijke verwarring onder de menschen — de roering in het anders zoo stille dal.

De bliksemkronkels boorden alsaan gaten in de wolken, 't gedommel en gekraak volgde met grootere poozen na elken weerlicht. Een andere wind kwam opgesteken en dreef zijn adem in keeraafsche richting. Er kwamen openingen en groote klaarten in de lucht. Van längerhand verstilde 't geweld; de regen suisde nu zoetjes en de waterstralen blonken als glasdraden; — er scheen eene vermoeidheid, eene verademing te komen: 't geweld loste van kracht. De regen stroelde lizig. De donder rolde heel in de verte, 't gevaar was geweken en de menschen kwamen weer tot sprake. De hooge kruinen der eiken waren doorweekt en uit de blaren begonnen de druppels nu te leken. De schuwe meisjes waren beschaamd om hare vreesachtigheid en wilden 't niet geweten hebben dat ze bang waren — ze gingen aan 't babbelen en loechen met malkaar waar ze zaten onder de kappe van haar bovenrokje met de kaarklessen in 't natte wezen en zoppenat in haar ondergoeds. Louis had er zijn behagen in ze daar ineengedrongen te zien zitten, beschaamd zonder dat ze roeren durfden en de plagernij begon reeds. Toen kwam Stoffel de bengelende stalknecht aanpleien alover den vlaschaard. Hij stond met een baalzaak op den kop en gluurde rond om te zien waar de slijtersbende belonden was. Als hij 't geruchte en 't geschreeuw hoorde uit den boschkant en 'de mannen bachten 't hakhout ontwaarde, riep hij van verre:

— Ge kunt niet te rap naar huis komen zegt de boer!

— Zeg dat we hier goed in 't droge zitten! wederriep Louis.

Maar met dat ze 't gehoord hadden en alzoo gelegenheid zagen om weg te geraken, hadden de meisjes in een wink elkaar verstaan: ze sprongen op en eer Louis iemand weerhouden kon, vluchtten ze allemaal, nat lijk ze waren, onachtzaam op haar beschaamdheid, met 't onderrokje of 't hemde tegen de beenen geplakt en met 't bovenrokje haar lijf en schouders dekkend, liepen ze in kudde en tierden in haar schuchterheid omdat ze vreesden en begeerden nagezet te worden in haar vlucht. Ze spouterden met de bloote voeten door de natte klaverij, 't veld neer recht naar 't hof.

— Haro! we komen! riep Louis en al de slijters stelden het op een jacht. Hier en daar eene van de vluchtende hinden werd achterhaald, door twee kloeke armen vastgegrepen en rondgedraaid. Met schettering als van schuwe eksters joeg de bende voort. Ze plonsden in de slijkzonken en plasschen. Ze wipten over de grachten die sleiende vol het brobbelende, blonde water voortvoerden en bemorsd en bespetterd tot over de ooren, rood van gejaagdheid kwamen meisjes en knapen op 't hof en vluchtten ze de opene schuur binnen waar ze nu gerust konden zottebollen ondereen.

't Speet Louis dat hij ze daar niet vervoegen mocht om mee te doen aan 't spel en de dertelheid. Nu eerst ondervond hij de deernis omdat de slijting en het werk op 't veld gestoord was door dat onweder. Hij was alweer bezeten door den lust van 't geen hij gezien had en gehoord en dat hij nu missen moest: de schalke lachende oogen, de wezens blozende en ongeraakt als rozeblaren, het lenige vastgevormde lijf, de tenerheid van haar zwakke leden, de wiegende heupen, de ranke dijnen met de heimelijkheid die overal uit de schamele en lichte kleeding en over heel die jeugd straalde als iets dat hem bedwelmde met dronkenheid. Hij dacht aan elk een en aan allemaal die jonge deernen terwijl hij gedwongen in de keuken alleene zat; het roerde door zijn hoofd, het miek hem onrustig en 't overdeed hem met een vreemd gevoel van innigtevredenheid. Terwijl hij moeder en de maarte hoorde klagen over de ramp en de vernieling, was bij hem de eenige klein-geestige bekommernis hoe 't vergaan zou met de slijting en

de vlasfooie waar zijn verlangen nu zoodanig op gesteld was. Dan vreesde hij nog niet 't minst dat die enkele regen-vlaag eenige stoornis in zijn voornemen zou teweeg brengen.

— Niemand mag 't hof verlaten! had hij bevolen, want zijn meening was: zoogauw mogelijk 't werk hervatten en er niet naar te zien om voort te slijten als 't een beetje nat was.

Vermeulen stond stil met 't voorhoofd tegen 't vensterraam geleund naar buiten te zien. Zijn tanig wezen was donker, zijn wenkbrouwen waren neergeduwd. Tusschen de stoppelharen was de scheiding van zijn lippen een enkele lijn die naar de uiteinden van zijn mond neerboog en die verliep in de twee rechtopgaande rimpelreven die langs zijn wangen van uit de ooghoeken naar zijn kin, diep door zijn donker vel gesneden waren. Toen Louis binnenkwam, had de boer geen let verroerd om te vragen hoe 't op den vlaschaard vergaan was. Hij bleef staan zien op de spittelingen en blaasjes die uit het vlak van 't zwarte mestputwater opbrobbelden bij elken regendruppel die erin kletste. Hij volgde 't gezeever van 't euzingstroo vóór 't venster. En als de regen goed verdund was naar zijn zin, en 't geluchte opklaarde, trok hij zijn schoenen aan, nam zijn makke uit de kamer en ging de deure uit zijn vruchten bezien.

Een wonder waas en een nieuwe blauwigheid hing over heel de streek. Al de kleuren waren verlevendigd en alles scheen duidelijker omljnd en afgeteekend tegen den grond. De lucht was frisch en weldoende in de longen als koele drank. Van blad en groen was 't stof afgespoeld en blonk het loof in versche kleurigheid. Door 't zand van de straten waren geulen gespoeld en in de grachten bezijds kabbelde 't drubbele water en klokte het door de kannebuizen aan elk mennegat. De lucht zat geschacht vol uitgerafelde wolken als witte veeren in 't blijdeblauw van den hemel waar alles nu weer zoo rustig en stil was geworden. De zon schong en over de vreedzame streek stegen de dampen uit den geweekten grond met de sterke geuren van natte groenigheid. De vredeschijn was overal hersteld alsof de gevreesde vernieling een enkele dreiging was geweest en 't kwaad geweld met zijne uitwerksels naar elders weggevaren.

Maar 't eerste wat Vermeulens oogen zagen was de verruiming over de streek — evenals na den oogst stond er

niets meer dat 't algemeen overzicht der velden belemmerde. Zijn roggeveld dat te noene nog man-en-half hoogte recht stond, lag nu gevloerd als een rollebaan; al in één richting was de stroom der halmen gedreven tegen den grond om nooit meer op te staan. Het aardappelveld had evenveel zijn deel gekregen van hagel en wind — de groeze lag vermorzeld en heisterkapeele dooreen versmeten. De boer wandelde verder langs zijn klaverdrieschen, naar de uitgestrekte tarwevelden en daar ook lag alles plat, platgeslegen door den wind, geboet door regen en hagel die erop gerutteld had zoolang tot de schoone veie tarwestalen die anders zoo lenig te wiegen stonden in 't zomersche windeke, nu begeven hadden en hun rilde lengte geknakt was en zonder leven of beweging gestrekt lag langs den grond. De luttrende haver die in de belle stond, was ook dood, kapot. Maar Vermeulens groote vrees en zijn meeste verlangen was te zien hoe de vlaschaard zou gesteld zijn.

— Als hij maar effen gevallen ligt en hij droog weer krijgt, meende Vermeulen en hij stapte derwaard om bescheid te weten. Zoogauw hij op de hoogte kwam en de vlakke vóór zich had, schrikte hij voor 't geen zijn oogen zagen. Zoiets had hij niet verwacht! Hier op de hoogte had de wind gewerveld en gewinkeld, gemooscht als een razende zot. De herels lagen verstrooid links en rechts als een verstreuvelde haarbos. Geen pijlken stond nog recht, — 't lag al gekrookt en platgeslegen. 't Was of de woede van 't onweer, het blind geweld van den orkaan hier zijn uitwerksel nagelaten had op die groene zee die heel den zomer, effen als een zijdetje, lichtjes gewiegeld had zonder eenige verwerreling. Van oppe te neer was 't nu één verwoesting: het effen watervlak was herschapen in een zee in wilde zwalping met onstuimig gegolf. Vermeulen ging de vooreinden langs, stapte tusschen de omgewaaide hagen. Hij zuchte niet en maakte geen misbaar alhoewel hij met zichzelf alleene stond — zijn wezen veranderde geen spier; maar de spijt en de gramschap grolden in hem, het gevoel van onmacht tegenover de ramp vernederde zijn gemoed en hij wilde zijne onmacht bij zichzelf niet bekennen. Alevanwel was hij diep geschokt, — al waar hij keek was 't zelfde; 't scheen hem een straffe; alsof heel het schoone zomergebouw ineens vergruizeld ineen was gestort, lag alles verpletterd

't geen zoo'n langen tijd vandoen had om op te groeien. Als bezadigde man betreurde hij die onberekenbare schade, al dat verloren werk en verwenschte dat domme toeval waar niemand de noodzaak van kende en niemand geen voordeel bij halen kon.

Hij wendde langs de wegen die naar de laagte leidden en daar vond hij zijn ander haverveld en dat stond om zeggens ongedeerd omdat het geschoond was voor den wind door zijn voordeelige ligging. En de boer die bij 't overzien van heel zijn ongeluk geen grol had uitgestooten, loste nu een vloek omdat de ongeschondenheid van die haver hem zijn ongelijk deed inzien en zijn onverstandig beleg.

Hij kwam naar huis en 't eerste dat hij vroeg aan de vrouw, was:

— Waarom hebt gij de slijters naar huis niet gezonden?

Ze legde de oorzaak op Louis en, zegde zij:

— 't Kan morgen drogen en goed zijn om voort te doen...

— Binnen acht dagen is 't nog niet droog, snauwde hij kortaf.

— Is 't zoo erg? — Louis zegt...

— 't Ligt plat.

— Hadden we't maar verkocht, waagde de vrouw. De boer trok de wenkbrauwen op.

— We kunnen zelf zoogood de schade dragen als de koopman, meende hij.

Daarmede schopte hij zijn natte schoenen uit waar ze vliegen wilden en deed zijn kloefen aan. Hij was te wege naar buiten om zelf te bevelen 't geen hij wilde zien gebeuren, maar in 't deurgat liep hij op twee koopmannen, oude kennissen, die den boer zonder dralen aanspraken. Ze hadden 't gemoed nog vol van de groote vernieling en ze waren zelf nog doornat omdat ze ook in de vlage gezeten hadden.

— Is er nog vlas te koope? vroeg de leienaar die Baeckeland heette.

— Ja 't, zei Vermeulen; hoe dat ge zoo late langs hier komt? — 'K verkoope geern aan menschen die 'k kenne.

Ze gaven als reden dat ze 't walenland afgeketst hadden en nu langs hier terug kwamen.

— Hoeveel honderd hebt ge'r staan, boer?

— Staan? 'k en heb niets meer staan, 't ligt! al wat er nog te koop is, beet hij hen toe.

De eene koopman loech en de andere knikte en zei:

— Dat kunnen we raden, boer; hoeveel moet het kosten, 't geen ge *liggen* hebt?

— Hebt ge 't vlas gezien?

— We komen vandaar.

— Honderd 't honderd.

— Ware 't zoowel te voornoene geweest, merkte Baekeland, hij was 't weerd en 'k zou u een derde meer geboden hebben. En, dat 't vlas droge gemijt stond, 'k wil het er nog voor doen.

— Pakken of laten, zei Vermeulen.

— Wilt ge 't op u nemen, dat hij groene in zijn kleur geleverd wordt, 't is gedaan.

— Meent ge dat ik 't vlas late kapot komen? riep Vermeulen.

— Weet ge of 't geen veertien dagen aan een stuk zal regenen? vroeg de koopman. Hij kan vorten op 't land! wilt ge de riesche op u, boer?

— Dàt en is geen koopen? 't Vlas ligt daar — moet ge 't hebben, koop het!

— 'k Geve tachtig franken. Hoeveel is erin?

— Veertig honderd.

— Is 't gedaan?

— Negentig.

De koopman schudde: neen.

— Hij zal moeilijk slijten en de riesche is te groot. 'k Geef tachtig.

— Geluk! gromde Vermeulen en hij sloeg de hand in de open palm die Baekeland naar hem uitstak.

— Te leveren als ik 't vrage, stelde de koopman vast. Geld bij de levering.

— We kennen elkaar, zei Vermeulen. En zonder papier of handteeken, bij enkele afspraak, was de zware koop toegeslegen.

— We hebben een dag te late verkocht, meende de boerin, toen de mannen vertrokken waren.

— Zaag daar nu niet over, zei de boer.

Louis kwam eerst binnen toen de zaak was afgehandeld en bij 't vernemen van den verkoop en den prijs hield hij zich onverschillig en sprak er geen woord op.

(Slot volgt.)

„LIRICA ITALIANA ANTICA”

DOOR

J. C. HOL.

Onder bovenstaanden titel heeft een Florentijnsche dame, Eugenia Levi, een verzameling Italiaansche gedichten doen verschijnen 1). Zij begon met de voortbrengselen van dichters als Frans van Assisi, die wilden spreken tot het volk, en daarom de officieele taal, de Latijnsche, overlatend aan de kerk en haar geleerden, voor het eerst grepen naar het nog ruwe idioom der massa, met karakteristieken naam de „lingua volgare” genoemd. Van deze primitieve uitingen, die door de kracht en eenvoud waarmee zij het onmiddelijk geziene en gevoelde weergeven, in beoorlijkheid niet achter staan bij de kleinodiën, volkomener in vorm en beeldspraak, rijker aan vernuft en muzikale harmonie, doch armer aan sentiment, die ons tegenflonkeren uit Petrarca's *Canzoniere*; — van deze eerste kiemen, waaruit straks een wereld-omvattende en wereld-beheerschende litteratuur zou opbloeien, voert ons de verzamelaarster met evenveel tact als smaak door de dichterscharen die zongen tot aan het einde der 15e eeuw. Zij had de gelukkige gedachte de voor een dergelijk boek onmisbare verluchtingen te kiezen uit de meesterwerken der beeldende kunsten der zelfde drie eeuwen, en zoo werd haar werk reeds meer dan de titel beloofde. Maar bovendien: „Chi saprebbe imaginare vita italiana senza musica, comprendere interamente poesia

1) Bij Leo S. Olschki te Florence.

lirica senza la melodia colla quale essa è nata e cresciuta?" 1) Ook voor de laatste consequentie schrikte Italiaansche ondernemingslust niet terug: het boek werd versierd met een 24-tal één- tot vier-stemmige vocaal-composities, waartoe de oude toonzetters door hun tijdgenooten zijn geïnspireerd. Hierdoor was de metamorphose voltooid: in plaats van een overzicht over ontstaan en ontwikkeling der Italiaansche dichtkunst tot aan haar eerste en definitieve hoogtepunt, krijgt de lezer thans voor zich een autobiographie der Italiaansche Renaissance in woord, klank en beeld; niet meer, maar ook niet minder.

Wat deze eigen-levensbeschrijving op zoo aangename wijze van haars gelijken onderscheidt, is dat hier geen kunstenaar aan het woord is, wien op de eene bladzijde zijn geheugen tekort schiet, en die op de andere meent de gebeurde werkelijkheid een beetje te moeten retoucheeren; het zijn ook geen kunstenaars-portretten met genialen oogopslag, gearrangeerde haarlok, of zorgvuldig geëtaleerde handen, die wij te zien krijgen. Hier spreken de kunstenaars (niet één, doch alle tegelijk, vertegenwoordigend alle kunsten) in datgene, waarin zij niet veinzen willen, en het ook niet zouden kunnen, zoo ze wilden: in hun kunstwerk.

In een opzicht is het schouwspel onvolledig: het is ideaal. De brutaal-middeneeuwsche achtergrond is slechts heel even, als bij vergissing, aangegeven. Dit is niet alleen verklaarbaar, van het oogenblik af dat een dame de regie bezorgde; het zal ook velen welkom zijn. De bloedige gewelddaden, voorbereid door valsheid en verraad, de gewoonte zich met de dolk den levensweg te banen, zooals dat in onze dagen hoogstens met een zilver- of goudstuk geschiedt; kortom het heidendom, dat zich aan de lichtzijde van het leven uitte in ongebreidelde, kern-gezonde zinnenvreugde, de onmisbare bodem voor een algemeene, levenskrachtige opbloei der beeldende kunsten, — deze ondergrond, onvermijdelijk als koemest voor de zonnebloem, zou ons overgevoelige modernen slechts hinderen bij het genieten der schoonheid die er op is ontbloeid.

1) Wie kan zich een Italiaansche samenleving voorstellen zonder muziek, en wie lyrische poëzie volkomen begrijpen zonder de melodie te kennen waarmee zij is geboren en opgegroeid?

Wie zich voor de piquante dessous interesseert, die kan ze immers vinden in de geschriften der tijdgenooten, bij Macchiavelli, bij Benvenuto Cellini; hij zal zich met nog minder inspanning kunnen orienteeren bij Taine, hoewel deze uit den aard zijner methode den lezer meer een geconcentreerde oplossing, dan een natuurlijk voedsel biedt, dat zorgeloos kan worden genoten. Doch hoe het hierin met onze belangstelling ook gesteld zij, in de oogenblikken dat het ons om kunst-sensatie en niet om analyseerend begrijpen der oorzaken is te doen, verlangen wij niet in de eerste plaats naar „Andrea der Gehangenen.” 1)

* * *

De inhoud dezer „Lirica Antica” en zijn belangrijkheid van uit muzikaal oogpunt heb ik reeds elders ter sprake gebracht. 2) Het ligt niet in mijn bedoeling hier in herhaling te vervallen, doch ik wil ditmaal de aandacht vestigen op het nut dat jonge musici en ernstige muzikliefhebbers van dit boek kunnen hebben.

Niemand die het voorrecht heeft genoten vreemde landen te bezoeken, zal het voordeel betwijfelen dat hierin ligt voor de ontwikkeling van den menschelijken geest. Een bezoek aan Italië staat in dit opzicht niet alleen bovenaan, het neemt een geheel exceptionneele plaats in: Italië is het land waarheen ieder die zich voor kunst interesseert, zijn schreden moest richten, zoodra hem de gelegenheid wordt geboden, zijn beenen te zetten over de vaderlandsche grenzen. Hiermee is niet bedoeld, dat een schilder of musicus zijn opleiding bij voorkeur in Italië moet genieten of voltooiën; het zou hem waarschijnlijk datgene kosten, wat hem bovenal dierbaar moet zijn: zijn artistieke persoonlijkheid. Alleen de beeldhouwer heeft hier niets te verliezen en alles te winnen, daar de beeldhouwkunst in Germaansche landen evenzeer een geïmporteerd artikel is als

1) Andrea da Castagno. Hem werd opgedragen de algemene terechtstelling met het penseel te vereeuwigen, die plaats vond nadat de samenzwering der Pazzi te Florence was mislukt.

2) In een feuilleton der „Nieuwe Rotterdamsche Courant” van 14 Dec. j.l.

het naakt menschelijk lichaam, het eigenlijk onderwerp dezer kunst.

Waarom dan den jongen kunstenaar toch vóór alles een rustig verblijf van eenige maanden in Italië is toe te wenschen? Omdat het van onschatbare waarde voor hem is, eenigen tijd te leven in een omgeving, waarin artistieke gezindheid niet onafscheidelijk is van welstand en educatie, doch waar liefde en begrip voor kunst behooren tot de natuurlijke instincten van het geheele volk.

Natuurlijk komen geermaniseerde wereldsteden als Turijn en Milaan hier niet in aanmerking en ook Venetië, beklagenswaardige lotgenoot der „villes mortes de la Zuiderzee”, moet niet als voorbeeld worden genomen.

Wat ginds storend werkt, de bedrijvigheid, ontbreekt hier al te zeer; nergens echter beantwoordt het voorhandene schoon nog aan het doel waarvoor het is geschapen. Want het Marcus-plein, waarde lezer, was er niet voor bestemd, dat de vreemdelingen te Venetië er voor een paar soldi de duiven zouden voeren; daar heerschte vroeger een gansch andere drukte, waarvan de toonschilderingen der oude vocaal-compo-nisten nog op ondubbelzinnige wijze getuigen.

Doch wanneer gij te Bologna het volk vertrouwelijk neer-gehurkt op de stoep-treden van San Petronio, of gracielijk leunend tegen het bassin der schriel-sproeiende Neptunus-fontein, aandachtig ziet luisteren naar de strijkmuziek, die van uit den Voltone del Podestà schuchter aanruischt tegen paleizen en portieken; als gij tegen het middaguur de trattoriën binnen-treedt, de eenvoudige restauraties, waar studenten en aan-komende kunstenaars onder een oorverdoovend rumoer hun minestra verorberen met het uiterlijk amusant gekronkelde, en innerlijk pittige brood, tusschen wanden, bedekt met lucht-hartige krijtteekeningen en kleurrijke fresco's, zie, dan begint gij de werking van de zon en van den wijn te bespeuren, die zich terwijl ge naar het zuiden reist, al krachtiger aan u open-baart in de overvloeiende Vitaliteit, waaruit alle echte kunst geboren wordt.

„Vitaliteit”, dat is wel het woord, waardoor de Italiaansche volksgeest het best wordt gekarakteriseerd. Het verklaart tevens de intense verwantschap tot de zinnelijk waarneembare

schoonheid, die in haar volledigheid dit volk zelfs van zijn rasgenooten onderscheidt. Wie aan de huidige persistentie dezer maximale levenskracht mocht twijfelen, wat met het oog op de huidige kunst-productie in Italië niet onmogelijk is, die hoeft er slechts aan te worden herinnerd, dat ook Napoleon Buonaparte een Italiaan was, 1) en dat de Italiaansche natie eerst door een genie, dat zij zelf had voortgebracht, werkelijk voor eenigen tijd van haar veerkracht werd beroofd.

De overvloedige levenskracht roept echter niet alleen een demonische roem- en heersch-zucht in het leven, zij brengt ook een verschijnsel met zich, dat vooral voor den musicus merkwaardig is: de lust tot zingen.

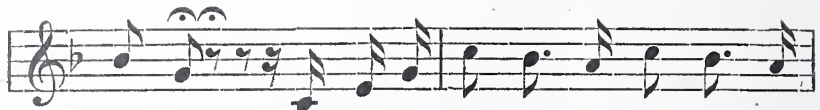
* * *

Ik heb eenigen tijd aan de Adriatische zee bij een visscher gewoond. Hij noch zijn vrouw konden lezen of schrijven. Zij kon niet op de klok zien, en met de opeenvolging der maanden van het jaar was ook de man niet te best vertrouwd. Maar zingen konden ze allebei dat het een lust was. Als de visscher 's avonds van de vangst thuis kwam, daverde het huisje van zijn robuusten baryton, en 's morgens, terwijl de vrouw de kleertjes harer kinderen wiesch, wat wegens de beperkte garderobe schier iederen dag gebeurde, kortte zij zich den tijd met het volgend ritornel, dat zij Zondags op markttag te Rimini had gehoord:

Moderato.

Uo - mo da nien - te, uom' da ben', uo - mo di

1) Naar men weet stamde Napoleon van vader's zijde uit Toscane, terwijl zijn moeder een ras-echte Corsicaansche was, die haar Fransch steeds met Italiaansche woorden doorspekte, zoo goed als haar zoon tot het einde toe tegen de regels der Fransche spelling bleef zondigen. Dat Corsica kort voor Napoleon's geboorte door de republiek Genua aan Frankrijk werd afgestaan, verandert niets aan het feit, dat de eerste Fransche keizer zuiver Italiaansch bloed in de aderen had.

cuo - re fann' u-gual-men-te fan tut-ti^all' a-

mo-re ma chi si sen-te tras-por-ta-re da ve-ro^a-

mo-re. Gl'è uom' da be-ne^e di cu-ore an-cor'.

Men ga dit liedje nu niet op een Hollandsche boven-achterkamer in een te snel tempo op de piano spelen, doch denke het zich eenigszins sleepend gezongen door een bewegelijke Italiaansche gorgel, op goudzandigen oever aan diep-blauw water in warm-stralend zonnelicht. En wel gezongen, niet om het plezier van het deuntje of van de woorden, maar om de lust van het zingen, met absolute vrijheid in de maat, zooals de adem, het wasschen en de bij ieder couplet gevarieerde versierinkjes dit meebrengen. En dan vooral met een lange *messa di voce* aan het eind van iederen versregel, een uitzingen van allen adem en levensvreugde, waarna in een ongegêneerd lange pauze diep wordt ademgehaald.

Wie hierdoor nog geen blijvenden indruk heeft gekregen van de beteekenis van het zingen voor zuidelijker volken, die hure zich een kamer in een niet te groote Italiaansche stad tijdens de stagione (opera-seizoen) in de nabijheid van den schouwburg. Iederen voorstellings-avond wordt gij dan in uw eersten slaap gestoord door de luid galmende vocalises der naar huis keerende jongelieden, die vol van Bellini's, Verdi's, Puccini's melodien, niet tot rust kunnen komen, voor zij wat daar natrilt in hun gemoed, door de nauwe straten hebben doen opklinken tot de sterren, en — tot hun slapende stadgenooten. Gij keert u nijdig om op uw leger, maar het vizioen van den Hollandschen diender en zijn stereotiep „niet zingen,

heeren" hebt gij nauwlijks voltooid met den stralenkrans dien uw ergernis hem toedenkt, of gij zijt reeds overwonnen door de bekoring der nachtelijke tonen, en gij herkent met verrukking de bron waaruit Berlioz de poëtische schildering schiepte van het nachtelijk afscheid te Verona: „Belles Véronèses!"

Indrukken als de hierboven beschrevene eenigen tijd rustig op zich te laten inwerken, is voor een jong componist van groot gewicht, want het is een bekend woord van Goethe, dat een kunstenaar zich slechts hoeft te laten doordringen van de hem omringende ideeën, om het kunstwerk van zelf geboren te zien worden. Bovendien is een der weinige moderne denkbeelden, die de bronnen der muziek niet dreigen te verstoppem, het goed begrepen *altruïsme*. D. w. z. de scheppende kunstenaar zal er in de eerste plaats op bedacht zijn te schrijven voor het volk. Ik bedoel muziek *voor*, en niet *door* het volk; de laatste omvat in den vorm van dilettanten-koorgezang een even belangrijk als uitgebreid gebied, dat thans echter buiten beschouwing blijft.

Muziek voor het volk nu is er eigenlijk niet dan in den *passé défini*, en juist hieraan heeft zij haar algemeene toegankelijkheid te danken. Doch alle kunst die niet productief is, sterft af. Wil men van het volk, d. i. de groote massa die met de handen haar brood verdient, maar die toch even goed leeft in de atmosfeer van moderne denkbeelden als de hooger ontwikkelde; wil men van deze onbewuste tijdgenooten verlangen werkelijke belangstelling in de eigenlijke toonkunst, wil men probeeren hen deze te doen onderscheiden van de triviale oorstreeling of het geraas dat zij als zoodanig beschouwen, dan moet hun van tijd tot tijd ook gegeven worden: moderne, d. i. zoo even ontstane muziek.

Men moet wel zeer geborneerd of zeer onwetend zijn om niet in te zien, dat met de moderne orchest-muziek de compositie-techniek een fijnheid en intensiteit van uitdrukkingsvermogen heeft bereikt, waarover de meesters van vroeger eeuwen de handen verbaasd in één zouden slaan. Van den anderen kant valt echter niet te ontkennen dat vele moderne componisten bij voorkeur spreken in den superlatief tot 's menschen zinnen zoowel als tot zijn geest (verstand). Nu is het volk niet alleen positief, het gevolg van ontberingen en tastbare onvervulde

wenschen, het is ook „simpliste.” Wanneer men muziek belooft, verwacht en verlangt het ook muziek, en niet litteraire of philosophische ideeën muzikaal geïllustreerd, die een ideeën-associatie noodig maken, waartoe het den niet-cerebraal-leven-den aan oefening, en veelal ook aan capaciteit ontbreekt. Het volk wil ten slotte toch hetzelfde als Charpentier's Louise: „Je veux du plaisir.” Men gunne het dit en leere het daarbij tevredenheid en zelfbeperking. Goethe heeft immers gelijk wanneer hij zegt dat het hoogste geluk bestaat in tevredenheid. Hij noemt het „Genügsamkeit” en laat erop volgen: „die Genügsamkeit had überall genug.” De jonge componist, die werkelijk altruïst is, zal dus niet grijpen naar een altruïstisch onderwerp, bijv. een werkstaking met nederlaag der werkgevers, en dit op on-altruïstische wijze muzikaal-dramatisch bewerken, zoodat hij de „aspirations démesurées et indéterminées,” in de hand werkt die het kenmerk zijn der moderne muziek en die het eigenlijke volk dat object is en wegens zijn veelheid geen subject worden kan, slechts ongelukkiger maken. Neen, de wezenlijk altruïstische toonzetter zal in de eerste plaats trachten duidelijk, beknopt en zangerig te zijn: de hem omringende idee van het altruïsme zal hem vanzelf brengen tot de vocaal-muziek, want deze is de basis en de aanvang van alle muziek. Zoolang de Italiaansche natie de leiding der muziek-beoefening in handen had, was zij dit ook in practisch opzicht, want zang-vaardigheid vormde toen de vanzelf sprekende grondslag ook voor het instrumentaal onderricht.

Voor den jongen toonkunstenaar, die den weg der hoogere volksmuziek wil inslaan, opdat men eens van hem getuige, niet: „hij is populair,” maar, wat Taine zoo treffend van Rembrandt zei, „il est peuple,” voor dezen toondichter is het van onbetwistbaar voordeel eenigen tijd in een omgeving te verkeerren, waar de muziek werkelijk „peuple” is.

Doch er is meer. Men kan het altruïsme verwerpen, en dan toch zal de vocaal-muziek waarschijnlijk het doel moeten worden van den jongen musicus, die niet het voetspoor zijner voorgangers wil volgen, doch nieuwe wegen zoekt. Wij zeggen „waarschijnlijk,” want het is niet de taak van den musicoloog voorschriften te geven, zomin als de estheticus verbodsbepalingen mag formuleeren. De eerste hooren in het kookboek,

de laatste in een politieverordening thuis. „Erstens kommt es immer anders, zweitens als men denkt” zegt de pindere Berlijner, doch dit belet hem niet meer als iemand ter wereld het „bezint, voor gij begint” in toepassing te brengen. En inderdaad zoo wij op muzikaal gebied de oogen openen, en goed openen zoo dat wij ook het domein der historie eenigermate overzien, zoo kan het ons niet ontgaan, dat de toonkunst-beoefening zich beweegt tusschen twee polen, de vocaal- en de instrumentaal-muziek. Toen de vocaal-muziek met Palestrina haar hoogtepunt had bereikt, kwam de instrumentaal-muziek aan de beurt.

Dit wil niet zeggen dat men plotseling ophield de zuivere vocaal-muziek te beoefenen; integendeel, men klom in de St. Pieter te Rome tot in Michelangelo's koepel om met steeds grooter middelen de *cori spezzati* (gesplitste koren) der Venetianen nog te overtreffen 1); de Palestrina-stijl vond zelfs in de 18e eeuw nog warme aanhangers in Padre Martini, wiens muzikaal horloge was blijven stilstaan, en in Johann Joseph Fux, die men den Oostenrijkschen Palestrina heeft genoemd, doch wiens beroemd kontra-punktboek, de „Gradus ad Parnassum”, eigenlijk reeds verouderd was toen het verscheen. Doch een en ander belette niet dat van 1600 af (om een rond jaar te noemen) de toekomst behoorde aan de instrumentaal-muziek, die allereerst als begeleidster der opera, door ervaring haar krachten zag toenemen.

Als wij nu overwegen dat met Beethoven de bloeitijd der zuivere instrumentaal-muziek haar hoogtepunt heeft bereikt, al hebben ook Brahms, Bruckner en Mahler, om slechts de grootsten te noemen, nog uitloopers van hooge waarde doen ontspruiten, dat wij door Berlioz en Liszt in een overgangsperiode zijn gekomen, waarin het doel der meest gangbare componeerwijze is een tusschending tusschen instrumentaal- en vocaal-muziek, dat wel in den poetischen tekst zijn oorsprong heeft, maar dezen niet direct ten gehoor brengt. Wanneer men vervolgens bedenkt, dat alle menschelijke instellingen met den loop der tijden in hun tegendeel omslaan; dat op het

1) Ik behoef slechts te herinneren aan de 48-stemmige mis voor 12 koren, die Orazio Benevoli in 1650 te Rome in Santa Maria Sopra Minerva deed uitvoeren.

uiterste raffinement steeds vereenvoudiging is gevolgd, evenals regeneratie een eind maakt aan iedere *décadence*; dat de stroom die zich aan de monding in duizend armen heeft vertakt en in het zand verliet, tenslotte slechts van zijn bronnen nieuw leven kan bekomen. Wanneer men dit alles overweegt, dan is er geen buitengewoon historisch inzicht noodig, om toe te geven, dat, zoo er in de toekomst een muzikale productie zal plaats hebben, die niet is een teren op het verledene, 1) dat dan de vocaal-muziek een goede kans heeft. Dat de tot nog toe zoo goed als onbekende, maar reeds meer en meer de aandacht trekkende, wereldlijke vocaalmuziek der 16e eeuw hierop invloed zal hebben, niet door een terugkeer tot de oude toonaarden, waarvan de onmogelijkheid duidelijk is aan ieder, die geprobeerd heeft erin te schrijven, maar door hun volkomen vocaal-melodius en volkomen polyphoon karakter, ook dit is een veronderstelling die niet als te gewaagd behoeft te worden verworpen.

* * *

Hoe wenschelijk het daarom voor den jongen toonkunstenaar is zich met de Italiaansche opvatting der kunst, als zijnde een werkelijk bestanddeel van het algemeene leven, vertrouwd te maken, dit verandert niets aan het feit dat Venetie niet zoo dicht bij Amsterdam ligt als men het ideëel wel heeft willen voorstellen. Bovendien is het nu eenmaal een eigenaardigheid

1) Dit hangt af van de vraag of de moderne monistische levensverklaring, die de materie niet, gelijk de dualistische filosofie, opvat als de *conditio sine qua non*, de onmisbare voorwaarde voor een zinnelijk waarneembare werkelijkheid, doch als het eenige grond-bestanddeel, waartoe ook de geest, als er uit voortkomend, kan gereduceerd worden; of deze levensverklaring, die bij een beperkt denkvermogen gemakkelijk ingang vindt, bij de hooger begaafden zal blijven stuiten op bewusten tegenstand. Want het zich overschattend menschenverstand, waarvoor het leven zoowel van den enkeling, als der geheele menschheid zoo klaar is als een klontje, in plaats van zich af te spelen voor een ondoorgrondelijken achtergrond, deze zelf-overschatting heeft niet alleen aan muziek geen behoefte, zij is ook niet in staat haar voort te brengen. Want de nuchtere denkkraft is op muzikaal gebied alleen in staat tot copieeren, voor *scheppen* is meer noodig. En dit meerdere is het juist wat door de modern-monistische filosofie wordt ontkend. Hierdoor verstopt zij de bronnen der muziek.

van den Hollander, dat hij het op reis minstens tweemaal zoo goed moet hebben als thuis. En alles wat op luxe gelijk is in Italie buitengewoon duur. Uit een en ander volgt dat lang niet iedere beurs een aan het doel beantwoordende reis naar Italie toelaat. In dit opzicht komt mij de *Lirica Antica* van mej. Levi vooral aanbevelenswaard voor, daar dit boek niet alleen de beste voorbereiding is tot een verblijf te Florence, in zooverre het de proef levert op de som die Burckhardt, Ruskin, Taine en anderen ons opgeven, het kan tot op zekere hoogte ook dengene schadeloos stellen, voor wien de reis over de Alpen een onvervulbare wensch moet blijven. Want deze verzameling gedichten, muziekstukken en reproducties van beeldende kunstwerken geeft den lezer een diepen blik in de Italiaansche volksziel in de levenskrachtigste periode haars bestaans.

Bovendien kan dit boek aanleiding worden om de Italiaansche taal te gaan leeren. Twee vreemde talen zijn onontbeerlijk voor den Hollandschen musicus die eenigermate streeft naar algemeene ontwikkeling binnen de grenzen van zijn vak: de Duitsche en de Italiaansche. Dat hij de taal moet verstaan waarin Bach en Beethoven hebben gedacht (om al de anderen niet te noemen, want waar zou het einde zijn) zal elk toonkunstenaar grif toegeven. Doch wil men hiervan werkelijk nut hebben, dan moet men in die taal leeren denken en zich juist er in uitdrukken en niet met wat oppervlakkige noties tevreden zijn, zooals een jong landgenoot, dien ik gewichtig de kamer hoorde binnenstappen met de mededeeling: „der Reichstag ist entbunden,” waarop hem de algemeene vroolijheid en het antwoord: „So, wovon denn, von einem kleinen Reichstag?” hoogst ongepast voorkwam.

Wat de urgentie der Italiaansche taal-studie ook voor den niet-zanger betreft, zoo is het eene feit voldoende dat men zonder haar van den geest waarin Händel's meeste composities zijn geschreven en dus ook moeten worden uitgevoerd, slechts zeer weinig zal begrijpen, en dat men bij Bach herhaaldelijk op een on-assimileerbaar residu zal stuiten, zoo goed als bij Mozart, wiens onovertroffen dramatische werken bovendien in vertaling twee derden van hun glans verliezen. Ook is het Italiaansch nog de wereld-taal der muzikale termini

technici, en heeft het zijn nut te weten dat „ad-agio” beteekent: op je gemak 1), en dat een verkleinwoord als „adagietto”, gelijk ik eens boven een koraal-voorspel van Bach vond (niet door den meester, doch door den modernen „herausgeber” erboven geschreven), dat een dergelijk verkleinwoord bij den Italiaan en Italiaansch-kundige denzelfden weerzin opwekt, als bij den Hollander: „op-je-gemakje” zou teweegbrengen. Doch voor wie over deze laatste beweegreden lichtvaardiglijk wil heen stappen, bestaat er nog een dieper gaand argument; het is, dat de toonkunst der christelijke periode evenals de Europeesche beschaving grootendeels wortelt in Italie. De oorsprong van verreweg het meerendeel der muzikale vormen 2) en van de meeste usances en teekens voor de practische uitvoering is in Italie te zoeken, zoodat de musicus die de taal dezer bevoorrechte natie niet verstaat, om zoo te zeggen een vreemdeling is in zijn eigen huis. Bovendien stelt de steeds toenemend-historische richting onzer muziek-beoefening, die als een Janus-kop tegelijk voor- en achterwaarts kijkt, meer en meer den eisch dat de moderne musicus ook in de geschiedenis zijner kunst een meer dan oppervlakkig belang stelle, dat hij niet alleen zij „gros de l’avenir” doch ook „imprégné du passé,” en dat hij zich zodoende de geschiktheid verwerve in den *geest* der oude muziekwerken door te dringen. Is men hiertoe niet in staat, — en de grondige kennis der taal van het volk bij wien de geschiedenis der toonkunst in hoofdzaak berust, is hiertoe een eerste vereischte, — dan zal men vroeg of laat, door den nood gedrongen, in plaats der innerlijke, een uiterlijke, zuiver-willekeurige maatstaf aan leggen, die de mogelijkheid eener juiste waarde-meting reeds van te voren buiten sluit.

* * *

Na de algemeene beteekenis dezer *Lirica Antica* te hebben

1) Een „persona agiata” is een welgesteld man, iemand die een gemakkelijk leventje leidt.

2) „Die Gewandtheit der Formgebung ist der wesentlichste Gewinn, den Sweelinck aus Italien heimbrachte” (Seiffert).

toegelicht, rest ons nog een practische opmerking, die den lezer er voor moet behoeden, van de muziek-stukken die in dezen bundel voorkomen, een verkeerden indruk te krijgen. In de eerste plaats dient te worden vermeld dat in het vierstemmig Carnavalsliedje op blz. 220, geheele noten-reeksen op een verkeerde lijn zijn te recht gekomen. Hier is blijkbaar door een ongeoefende hand ondernomen de in de oude vocaal-sleutels genoteerde partijen in de viool-sleutel over te schrijven.

Een tweede punt dat eenig wantrouwen verdient is de plaats die de maatstrepen innemen. Wij bedoelen niet den heeren die de verschillende composities voor mej. Levi in modern notenschrift hebben overgebracht (prof. Gasparini te Parma en Dr. Wolf te Berlijn) hiervan een verwijt te maken. Want het is tot nog toe gebruikelijk zoowel in de „Gesammt-Ausgaben” als in de uitgaven voor practisch gebruik van oude vocaal-muziek, de maatstrepen te trekken telkens als de maat-eenheid die de componist aan de sleutel schreef, ten einde is. Bij lezing eener aldus vervaardigde partituur moet men echter niet over 't hoofd zien, dat deze composities zoomin door de maatstreep als door de dirigeerstok in stukken werden gesneden. De zanger zong vrij naar het woord-accent, dat alleen bij de cadencen wel eens veronachtzaamd werd, uit een partij waarin geen maatstrepen voorkwamen, en waarvan het maatteken, waarnaar de duur der noten gemeten werd, dikwijls in tegenspraak was met de maatsoort der compositie. Nog in Monteverdi's *Orfeo* komt een liedje voor, symmetrisch van bouw en indriedeelige maat, dat echter in tweedeelige maat is genoteerd. Om te begrijpen hoe dit mogelijk is, en hoe het komt „dass sich auch in den Kompositionen unserer grössten Meister hin und wieder Stellen finden, wo man über die Lage der Taktstriche anderer Meinung sein darf” 1) moet men zich te binnen roepen, dat het meerstemmige gezang ontstaan is uit de eenstemmige Gregoriaansche melodie, waaraan men een tweede en een derde stem toevoegde. Zoodra de verschillende stemmen zich niet meer gelijktijdig bewogen, zoodat de hand van den koorleider 2) de beweging niet meer voor alle stemmen kon aangeven, werd

1) Johannes Schreyer, „Von Bach bis Wagner.”

2) Over de *cheironomie* zie men mijn „Muzikale Fant. en Krit.” II blz. 166.

het noodig de uit het *neuma* ontstane koraal-noot, die geen bepaalden duur had, te vervangen door de gemeten of mensuraal-noot, wier tijdsduur afhing van haar gedaante. Doch de suprematie voor den rhytmus bleef practisch aan de spraakmelodie van den tekst, die vooral bij imiteerende componeerwijze herhaaldelijk met de voorgeschreven maat (ons sterke en zwakke maatdeel) in tegenspraak was: iedere melodie ging zijn eigen weg. Hierop berust de eigenaardige bekoorlijkheid der oude vocaal-muziek, dat zij het abstracte begrip maat en diens uniformeerende belemmering der vrij-stroomende polyphonie niet kent: juist zooveel dwang als noodig is om bij elkaar te blijven, dat was de leus. Geen maatstok, koude, scherpe, gevoellooze materie, verschaft in vergroote bewegingen de eenheid, doch een lichte aanduiding met de soepele menschenhand, geleid door den regelrecht van het hart komenden pols-slag was hier voldoende; zoo bleef de bloedsomloop, de bron van het menschelijk temperament, ook de directe bron der muzikale beweging. 1) Dat voor deze oude zangers de maat niet een abstract schema doch individueel zinnelijke werkelijkheid was, blijkt ook uit den naam dien zij eraan gaven, zij noemden haar: den klinkenden tijd. 2) Een ander bewijs hiervoor levert de opvatting der ouden van de synkoop; voor hen was het sterke maat-deel ideëel niet voldoende om er tegen te synkopeeren, het moest door minstens één der partijen ten gehoor gebracht worden: „Nel fare la Sincoipa s'avertirà, che le parti non si movino insieme, che . . . non si faccino sincopare tutte le parti: perche non parrebbe altrimente Sincoipa.” Dit verschaft ons tevens den sleutel voor het eenigszins raadselachtig begin van een madrigaal-werk uit het eind der 16e eeuw (op drie systemen te zamen gedrongen):

1) „Et s'imaginarono che fusse bene, se cotal segno fusse fatto con la mano; accioche ogn'uno dei cantori lo potesse vedere, & fusse regolato nel suo movimento alla guisa del Polso humano . . . conciosiache essendo il Polso un certo allargamento & ristrengimento o pur vogliamo dire alzamento, et abbassamento del cuore & delle arterie.” Zarlino 1558.

2) „Et questo segno dimandano i musici tempo sonoro.” Oratio Tigrini 1588.

Ben - - chè siat' u - - si

Ben - chè siat' u - - si

Ben - - chè siat' u - - si

dat bij de uitvoering zóó geklonken heeft:

Ben- - chè siat' u - - si

Ben-chè siat' u - - si

Ben - - chè siat' u - - si

een kleine terts lager, daar het oorspronkelijk in de z.g.n. transpositie-sleutels is geschreven. Zonder bovenstaande regel, dat de synkopeering van alle stemmen te gelijk niet den indruk van een synkoop maakt, zou men allicht kunnen meenen met een algemeene synkoop te doen te hebben, vooral wanneer men de harmonie uit het oog verliest, want deze maakt door de dominant-beteekenis van het eerste akkoord de opmaat-op-

vatting even noodzakelijk, als bij den marsch in *Fidelio*, dien Beethoven ook als met een volle maat beginnend, neerschreef. Zelfs indien de oude componist een synkoop had bedoeld, dan zou het dermate tegen den genius der Italiaansche vocaal-muziek zijn geweest, *bénché* te zingen in plaats van *bénché* (een trochaeus in plaats van een jambus) dat de zangers er toch van zouden gemaakt hebben, wat wij de tweede maal neerschreven, evenals ieder goed orkest de *Fidelio*-marsch met een opmaat speelt. Bedenkt men echter dat het vroeger verboden was, een compositie met een opmaat te beginnen 1), terwijl Zarlino de Battuta spondaica en trochaica wettelijk erkent, doch voor den jambus slechts een achterdeurtje aanwijst, dat hij in den zelfden adem weer verbiedt te openen, dan begrijpt men hoe de componist, wien de natuur boven de leer ging, op echt Italiaansche wijze aan de muzikale leerstelling *in schijn* getrouw bleef, en daarom in de meest gebruikelijke alla-breve maat noteerde, maar *in werkelijkheid* deed wat zijn natuurlijk instinct hem gebod.

In Jakob Archadelt's *Il bianco e dolce cigno*, een der beroemste en mooiste onder de talloze madrigalen die de 16e eeuw heeft voortgebracht, zien wij hetzelfde verschijnsel nog duidelijker optreden. Dit begint in de oude notatie zoo:

Allegro (Sic).

p

Sopr.

p

Alt.

p

Tenor

(*bas tacet*).

Il bian - - - co^e dol - ce cig - -

Il bian - - - co^e dol - ce cig - -

(*bas tacet*). Il bian - - - co^e dol - ce cig - -

1) „essendo necessario che ogni Composizione incominci nella Positione della mano, cioè nel principio della Battuta.”

no can-tan - - - do mo - - - - re

no can-tan-do mo- - - - - re

no can - - tan - - do mo - - - - re

Voordrachtsteekens en maatstreepen zijn van de hand van den Engelschen musicoloog W. Barclay Squire. 1) Doordat hij de compositie meedeelt in de oude, naar ons begrip zeer lange noten, die toen ter tijd echter slechts de helft of het vierde deel duurden van nu, is hij genoodzaakt voor de moderne zangers de tempo-aangave *allegro* er bij te schrijven, de heftigste tegenspraak met het weemoedig begin der compositie, die aan het slot in de mystieke vreugde van het verlangen naar den dood overgaat. Erger is het nog gesteld met de voorgeschreven *alla breve*-maat, die wanneer de dirigent zich er werkelijk aan houdt, de juiste wedergave van den aanvang voor moderne zangers bijna onmogelijk maakt. In werkelijkheid toch begint dit madrigaal met een opmaat, zoodat het aanvankelijk breed in drieën moet geslagen worden:

Mesto.

p

Il bian-co^e dol-ce cig-no can-tan-do mo - re

Waarschijnlijk heeft dit negeeren van de opmaat door de oude componisten onbewust plaats gehad, daar men er nu eenmaal geen acht op gaf, of het voorgeschreven maatteeken

1) Madrigale Berühmter Meister. II blz. 2. Breitkopf & Härtel.

ook met het metrum der compositie overeenkwam. Het ware gevoel voor de opmaat schijnt trouwens in vroeger tijden vaak ontbroken te hebben; als een Engelsche componist in 1603 een madrigaal „Say, Love, if ever thou didst find” 1) moedig met een opmaat begint, blijft het toch half werk; hij neemt slechts één kwart opmaat, terwijl ieder het met mij eens zal zijn. dat het in werkelijkheid zóó behoort te wezen:

Say Love, if e - - ver thou didst find,

Dat Barclay Squire's uitgave in de eerste plaats bestemd is voor zangers en niet voor geleerden, had hem een reden te meer kunnen zijn, de maatstrepen op hun plaats te zetten, vooral waar dit zoo weinig bezwaar oplevert als in deze laatste volkomen homophoon gehouden compositie. Wanneer de inzetten elkaar slag op slag volgen, zooals bij de „fuga ad minimam” (onze stretta-imitatie) bestaat in de oude vocaal-composities deze mogelijkheid niet, en dienen de maatstrepen slechts om de zangers bij elkaar te houden, die moeten zingen zooals melodie, woord-accent en slot-val (cadence) dit voorschrijven.

Na al het bovenstaande zal de lezer er zich niet over verwonderen, indien hij in de muziek-stukken der „Lirica Antica” herhaaldelijk een maatscheiding aantreft, die met den muzikalen rhythmus in tegenspraak is, en hij zal dus zonder gewetensbezwaren de maatstrepen eenvoudig zoo plaatsen als de natuurlijke voordracht van den tekst dit vereischt, want in twijfelachtige gevallen heeft de tekst hier den voorrang boven de muziek.

Zoo late men het dansliedje op blz. 190 eenvoudig met een

1) Zie: Barclay Squire: loc. cit. I blz. 35.

opmaat beginnen, inplaats van de volle maat waarmee het in de oude notatie aanvangt; na den eersten half-zin is dan één $\frac{3}{4}$ -maat in te voegen (de waarde der noten wordt het best tweemaal zoo klein, d. i. het tempo tweemaal zoo vlug genomen, als de oude notatie ons zou aangeven):

Og-ni gior - - - no tu mi di: „Signor

mi - - o, do - - man fa - - - ro.” etc.

Het aardige carnavals-liedje der schoorsteenvegers op blz. 296 moet niet in tweedeelige, doch in drie-deelige maat gezongen worden:

Vi-sin, vi-sin, vi - sin___ chi vol spaz - zar ca - min etc.

Het is waar dat het aangenamer zou zijn, zoo in dit boek, dat toch voor het groote publiek is bestemd, dergelijke ver-

anderingen onnoodig waren. Indien men echter den algemeenen stand van zaken op dit gebied, waarbij wij opzettelijk iets langer stil stonden, in aanmerking neemt, dan kan men voor dit euvel eigenlijk niemand persoonlijk verantwoordelijk maken. Daar de leemte bovendien zonder veel moeite is aan te vullen, wordt de ideëele waarde van het werk er niet door aangetast. Het blijft een in beknopte vorm saamgevatte beschavings-aftbeelding, zooals wij het ieder volk, in de eerste plaats het Nederlandsche, toewenschen. Moge deze *Lirica Antica* dus als een voorbeeld van idealen vrouwelijken arbeid, tot navolging opwekken.

HET GELOOF VAN DEN NIEUWEN MENSCH

DOOR

DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS.

X

NIEUWE LIEFDE

Bij iedere herleving der religie gevoelen de menschen met nieuwe helderheid en nieuwe kracht, dat het wezen, het eigenlijke leven van alle religie met geen juister en warmer naam kan genoemd worden dan: *liefde*.

En daarom gaat iedere herleving der religie gepaard met een verdieping van der menschen liefdebegrip, De nieuwe menschen van alle tijden beseffen, dat zij niet alleen meer ernst moeten maken met het *beoefenen* der liefde, die allen *theoretisch* huldigen als het heerlijkste menschenleven — maar zij weten ook, dat hun liefdebegrip zelf moet herzien, herschapen worden. Toen Jezus b.v. de herleving der religie uitzeyde voor zijnen tijd, herzag en herschiep hij het liefdebegrip der menschen door hun besef te verlevendigen, dat hun liefde tot hun natuurgenooten een uitvloeisel moest zijn van hun éénheidsgevoel met de scheppende godheid. De mensch moest zich „kind van God” voelen, en daarom alle menschen liefhebben als zijn broeders en zusters. En toen in de middel-eeuwen het katholieke volk legenden schiep, tot levend getuigenis van zijn religieherleving, herzag en herschiep dat volk tegen de officieele kerkleer in, met onbewuste wijsheid zijn liefdebegrip, door Maria naast God te vereeren. God, *de* Liefde, werd daardoor menschelijk-vrouwelijk geaard, *de* Liefde verkreeg

door die volksschepping iets zinnelijk-teers, iets vrouwelijks, dat voordien haar strakken majesteit vreemd was.

En *nu*, in onzen tijd van religieherleving is 't wederom de taak der nieuwe menschen, zich wèl duidelijk te maken, hoe *nu* het liefdebegrip algemeen begint herzien te worden en herschapen.

Forsch en fier heeft Nietzsche, in naam der groeiende nieuwe menschheid, wier mond hij is, de verdieping van het liefdebegrip voor onzen tijd uitgesproken: „Wee allen, die beminnen, als zij niet een hoogte bereikt hebben, die boven hun medelijden uitsteekt.” 1) — *Liefde is iets anders dan medelijden*. Dat is de bazuinstoot, die de geboorte aankondigt van het nieuwe liefdebegrip, tot schrik en tot ontwaking en tot gramschap van velen. Een bazuinstoot is 't, stout en sterk. Maar, in de vervoering van 't heerlijke vizioen der nieuwe liefde, denkt Nietzsche er niet aan, de verschillende begrippen „medelijden” en „liefde” te ontleden, helder en kalm, dat ieder denkend mensch, die begrijpen wil, begrijpen kan. Die begrippenontleding wil ik beproeven. Ik ben mij volkomen bewust, hierdoor het leven-zelf der nieuwe religie aan te raken en gevoel de verplichting wèl, vooral nu zoo conscientieus en zoo duidelijk mogelijk te spreken. Maar daarom heb ik ook het recht onbevangingheid van de lezers te eischen, voor wie ik dit schrijf. Dat zij niet te spoedig klaar zijn met 't gemakkelijke oordeel: zulke liefde is geen liefde, maar meedoogenlooze wreedheid.

Als de nieuwe mensch van onzen tijd aan „liefde” denkt, denkt hij bewust of onbewust ook aan *scheppingsdrang*. Liefde zonder scheppingsdrang voelt hij als „vriendschap”, „philantropie”, „welwillendheid” of iets dergelijks maar niet als echte, allesoverweldigende *liefde*. Nu, zonder reeds exact te kunnen zeggen, wat „scheppen” is, weten we allen, dat in medelijden, als zoodanig, geen scheppingsdrang leeft. Medelijden wil alleen lijden verzachten, het wil troosten en helpen. Medelijden, als zoodanig, *schept* niets — geen nieuw wezen, ook geen nieuw leven, geen geluk in een reeds bestaand wezen. De realiteit des levens leert ons, dat menschen, die medelijden met ons

1) Aldus sprak Zarathustra. Tweede Deel: Over de medelijdenden.

hebben als we lijden, ons dikwijls benijden zoodra we gelukkig zijn. Zulke menschen mogen dus zeker niet, om het feit alleen dat ze „medelijdend” zijn „scheppenden” heeten. Medelijden is geen scheppingskracht en daarom iets anders dan levende liefde.

Denk verder eens goed na over dit begrip: „scheppen.” Scheppen is niet alleen iets voortbrengen, iets maken. Scheppen is iets voortbrengen *uit eigen innigste leven*. Een werkman, die een voorwerp maakt naar een hem voorgelegd model, zoo trouw mogelijk volgende de aanwijzingen van dit niet uit hem-zelf geboren model, is een voortbrenger maar geen schepper. De kunstenaar echter, die een schilderij, een gedicht, of wat 't ook zijn mag, voortbrengt uit de ontroering van zijn innigste leven, zoodat kleur of klank of welk materiaal ook zich schikt naar zijn intiemste levenshuivering, die zich uitent wil omdat zij zich uitent moèt — de kunstenaar is schepper. Zóó als de kunstenaar scheidt, scheidt de liefde. Ja alle menschelijke scheppingsdrang is, in den grond, liefde. Wie liefheeft alleen voelt zich in vreugdevolle levens- en werkenslust bewogen door het Noodlot zelf, door 't levende Noodlot, dat het heelal regeert en schikt en bezielt, door 't goddelijke Noodlot dat scheidt en altijd scheppende is — hoe zou dan de liefde niet zijn een scheppende macht!

Maar, ik bid u, verwar niet het scheppen der liefde met de geslachtelijke voortplantingsdaad. Zeker, die daad kan schepping zijn, en zij is schepping als zij opwelt uit het innigste leven van lievende menschen. Is zij echter een uiterlijk leven alleen, dan is zij geen scheppingsdaad maar voortplanting zonder meer, en 't uit haar geboren kind is dan geen schepping der ouders maar kroost zonder meer. 't Is ook volstrekt niet noodig, dat 't scheppingsproces altijd iets voortbrengt buiten den persoon van den scheppende. Als de mensch door de liefde tot schepper wordt, herscheidt hij zichzelf allereerst, hij zelf *wordt* allereerst een herschapen mensch; zijn lichaam en zijn geest, alles wat om zijn ziel leeft wordt bezielt en herschapen tot hooger leven. Alleen dan is het werk, dat uit den mensch voortkomt zijn *schepping*, als de liefde eerst hem-zelf herschapen heeft.

Liefde is scheppingsdrang, zonder scheppingsdrang geen liefde — zóó geloof levendig de nieuwe mensch van onzen

tijd. En daarom beseft hij, dat het niet-scheppend medelijden iets anders is dan liefde.

Daarmede is zeker niet beweerd, dat het medelijden *volstrekt* afkeurenswaardig zou zijn. Integendeel: ik zal nog wel gelegenheid hebben veel goeds van 't medelijden te zeggen. Maar verkeerd is 't, het medelijden te verwisselen met het edelste éénheidsgevoel, dat een mensch bezielen kan. Zeer velen in onzen tijd keuren medelijden niet alleen goed, maar willen alle menschelijke grootheid alleen zien bloeien uit medelijden. Hun aanvoerder is Schopenhauer. Maar zijn deerniswekkend voorbeeld toont, hoe de consequentie van zulke moraal naar doodend pessimisme leidt. Dat de consequente denker Schopenhauer de levensvlucht heeft verheerlijkt, is een strenge waarschuwing tegen alle medelijdenvergoding.

Medelijden zonder meer is iets anders dan liefde. Als medelijden buitendien *zich voor liefde uitgeeft*, is het een vijand der liefde. Medelijden immers, dat zich valschelijk tooit met den naam „liefde” gelooft niet aan het scheppende éénheidsgevoel *als aan een oneindig hoogere macht dan medelijden*. Wee daarom allen, die beminnen, als zij niet een hoogte bereikt hebben, die boven hun medelijden uitsteekt! Want zulken beminnen in waarheid *niet*, zij loochenen het heel-eigen wezen der liefdekracht en belemmeren daardoor haar uiting en haar groei. Zeer waar is 't wel, dat liefde alleen in lijden leeft, want liefde *schept* en alle schepping heeft haar barensweeën. Maar niet waar is 't, dat liefde leeft in medelijden. Ja, liefdebloemen worden verkwikt door den dauw van zieletranen, maar niet door tranen van medelijden. Tragische tranen weent de mensch altijd als hij liefheeft, want dan voelt hij zich in de nabijheid van zijn Noodlot, bezield door zijn grootschen God, die zoo wreed schijnt omdat hij zoo sterk is. Maar zielesmart, uit liefde geboren en door liefde gevoed, is blij smart, blij in belofte van nieuwe heerlijkheden. Medelijden kent die schoone blijheid niet. Lijdensweelde kent de liefde alleen.

Medelijden zonder meer is iets anders dan liefde. Maar als medelijden *om liefde smeekt* is het weer een vijand der liefde, omdat het dan een wezenstrek der liefde miskent: haar absolute spontaniëteit. Tracht nooit door medelijden te wekken, liefde

te erlangen, want afgesmeekte liefde is geen liefde. Wie liefheeft uit deernis, heeft niet lief. En oneindig zaliger is 't u, te beminnen in 't volle bewustzijn geen wederliefde te vinden, dan dat uw liefde de aalmoes ontvangt van uit medelijden gehuicheld liefdebetoon. Moge uw liefde nooit bukken onder de vernedering haar aangedaan door een, die liefde liegt uit medelijden. Liefde lijdt gaarne — maar zij is fier als alles, wat lijden durft. Vernedering is haar eenig gehate smart. Die wreekt zij ontzettend. Leelijk is haar alle vernedering — en daarom werpt ze in afzichtelijke vuilheid alwie haar vernedering duldt. *Walgelijke ontucht is de natuurlijke wraak van vernederde liefde.* Ook als de mensch niemand ontmoeten mag, met wien hij 't gewoon-menschelijk liefdeleven leven kan, is hij krachtig genoeg, kuisch te blijven, als hij maar trotsch blijft tegenover zich zelf. Maar als hij toelaat, dat zijn liefde vernederd wordt — en dat wordt zij door een gift van medelijden — dan zal zij die majesteitschennis willen wreken door hem in zijn eigen persoon te toonen hoe gemeen-vuil een mensch zijn kan. En liefde is machtig òók in haar wraak. Vreeselijk is 't, tegen haar wraakbegeerte te strijden.

Ik hoop, dat ge nu vraagt: kan de mensch dan niets doen om te beminnen of bemind te worden? Dit is een roerende vraag, die brandt in het hart van ontelbare menschen. En aandoenlijk is 't te zien, hoe ijverig kerken en bewegingen en vereenigingen zonder tal die vraag trachten te beantwoorden — door liefde te *preeken*, door *aan te sporen* tot liefde. Maar liefde laat zich niet dwingen noch dringen noch afsmeeken. Liefde wil spontaan zijn, en kan niet anders dan spontaan zijn. Liefde uit plicht, of uit iets, dat maar in de verste verte op dwang of drang gelijkt, is geen liefde. Dit weten we allen zeer goed. We zijn er allen wèl van overtuigd, dat alleen heel spontane liefde echte liefde is. Maar wij durven 't ons zelf dikwijls niet bekennen. Och, laten we ons toch niet *wijsmaken*, dat we beminnen of bemind worden. Het leven zal onverbiddelijk, vroeg of laat, iedere valsheid-in-liefde ontdekken. Laten we onze gevoelens scherp onderscheiden. Wie in vollen ernst tot zichzelf zeggen durft: liever *geen* liefde dan *valsche* liefde, is reeds op weg naar het Leven-zelf, dat, o zoo vol scheppende liefde is.

Medelijden hebben we met hen, die onschoon lijden.

Hoogachting voor alles wat we erkennen als méér dan wij.

Vrees, voor krachten, die wij niet kennen.

Vertrouwen, in krachten, die wij wèl kennen.

Maar liefde voelen we voor de *schoonheid* en voor de schoonheid alleen. De schoonheid alleen kan onze ziel bevruchten tot een vruchtbaarheid, die groeien doet: spontane, vrije, echte liefde. Alle goed-zijn, alle opoffering, hulpvaardigheid of wat dies meer zij, kweekt hoogstens trouwe, innige vriendschap maar geen liefde. De schoonheid echter beminnen we of we willen of niet. Als ge liefde zoekt, zoek schoonheid, en als ge schoonheid gevonden hebt, bloeit uw liefde vanzelf.

De ware liefdeapostelen zijn daarom de schoonheidsapostelen, de werkers der schoonheid, de kunstenaars, en 't meest die kunstenaars, die schoonheid ontdekken in heel eenvoudige werkelijkheden, die onder 't bereik zijn van ieder, zoodat zij vele, vele menschen leeren schoonheid vinden en door de schoonheid: liefde.

Zulke apostelen leven zeker in onzen tijd, nu de kunst zich meer en meer vrij maakt van alle gewilde buitengewoonheid.

Schilders zijn 't, die niet meer in heftige uitzonderingspassies of bloederige krijgstooneelen inspiratie zoeken, maar de eenvoudigste dingen met bezielde eerbied op hun doek herhalen: land en zee en lucht en menschen zonder statie of imponerende standen.

Dichters zijn 't, die niet meer laten ratelen luide woorden van uitzonderingsopgewondenheid, maar vertolken in teersteke zieleëmotie het blijvend schoon-in-'t-eenvoudige.

Danseressen zijn 't, ja ook danseressen, die zich niet meer vernederen voor lolletjeswezens en vieze smaken, maar ernstige menschen leeren, hoe schoon het eenvoudige menselijke lichaam, eenvoudig zich bewegen kan.

Mystieken vooral zijn 't — want dit is 't juist wat den mysticus van de andere kunstenaars onderscheidt: hij beseft beter nog dan andere kunstenaars, hoe eenvoudig de schoonheid is. Daarom verfoeit hij zoo zeker en zoo sterk alles wat de eenvoudige schoonheid opdirken wil: schittering van godsdienstvormen, heftig kunstlawaai of leeg fatsoen-gedoe. Daarom

scheurt hij de dichte gordijnen der dogma's open en laat zien, hoe eenvoudig, hoe natuurlijk en hoe stil-mooi de waarheden zijn, die achter die gordijnen lichten. Daarom walgt hij van alle gewilde fraaiigheid in menselijk verkeer.

Eén schoonheid is er, die wij alle bezitten en ook ontdekken kunnen, als we maar gestadig, volhardend kunnen willen: de schoonheid van onze menschenzielen. Onze zielen zijn onze meest eigene schoonheid, de meest algemeen-menschelijke schoonheid tevens. Iedere menschenziel is schoon en heilig, als zij zich laat zien in al haar naaktheid, d. i. ontdaan van alle bijkomstige, door omstandigheden haar opgedrongen begeerten en gevoelens. Daar zijn veel leelijke begeerten en gevoelens om onze zielen. Maar onze zielen zelf zijn schoon in haar heilige zielenaaktheid. Waar 't ons zieleleven geldt, hebben we maar één recht en één plicht: onszelf en elkaar te leeren zien en voelen.

Nu is 't theoretisch heel eenvoudig, maar practisch zeer moeilijk, zijn ziel te openbaren aan zichzelf of aan anderen. De ziel is niet te „verklaren” niet „uit te leggen”. Zij is alleen uit te *beelden*. Hoe dit mogelijk is zeide ik reeds, sprekend over de mystieke kuischheid. Wie de voorschriften der mystieke kuischheidsmoraal opvolgt maakt vanzelf al wat om zijn ziel is: lichaam, geest, woorden, gebaren enz. *gedwee voor de beeldende kracht der ziel*. En als onze schoone ziel maar eens haar beeldende kracht kan uitoefenen, omdat zij gedwee materiaal om zich gevonden heeft, dan wenkt zij zieleverwanten — tegenover deze zieleverwanten verdwijnt langzamerhand haar schaamtegevoel, zij gaat zich in alle bewustheid openen voor een, die haar kennen wil en kan — en zoo groeit door 't beoefenen der mystieke kuischheid van binnen-uit den mensch een kleine samenleving van zielen, die elkaars schoonheid zien en daarom elkaar beminnen moeten — en uit die kleine samenleving groeit dan langzaam van binnen-uit een grootere.

Dit is de ziele-ontwikkeling in 't groote hart der menschheid. De zekere, natuurlijke groei der liefde.

XI

NIEUWE STRIJD

De meesten, die in onze dagen denken en werken voor verlossing der menschheid, zien den strijd, die de nieuwe menschen van heden te voeren hebben als „klassenstrijd”, en zij verwachten het komend heil van 't beslechten van dien „klassenstrijd” tengunste der misdeelden. Dat de bedoelde klassenstrijd werkelijk bestaat, is niet te loochenen. 't Is een historisch feit, dat de arbeider gescheiden is van de productiemiddelen, die noodig zijn om zijn werk voort te brengen, en heel natuurlijk volgt daaruit, dat de arbeider, als arbeider, strijd voeren wil om die productiemiddelen direct of indirect in zijn macht te krijgen. Maar zeer verkeerd is 't, als men dien klassenstrijd gaat preeken als een strijd van mensch tegen mensch, alsof de *mensch*-arbeider de natuurlijke vijand zou moeten zijn van den *mensch*, die productiemiddelen bezit of geld, waarmee hij productiemiddelen koopen kan. Zeker, de klassenstrijd is er, maar hij is in zijn natuurlijke noodzakelijkheid geen strijd van mensch tegen mensch. Dit zeg ik volstrekt niet, om allen strijd van mensch tegen mensch af te keuren. Neen, in onze dagen is er óók een strijd van mensch tegen mensch, die strijd is er en moet er nog zijn, maar hij is een heel andere en veel belangrijker strijd dan de klassenstrijd.

De strijd van den nieuwen mensch in onze dagen is geen *klassenstrijd* maar een *zedenstrijd*. Zedenstrijd — strijd van nieuwe scheppende zeden met oude, afgeleefde zeden. Zedenstrijd — strijd van nieuwe zedelijke waardebepalingen met oude zedelijke waardebepalingen. — Zedenstrijd — strijd van den nieuwen mensch, die heel nieuwe vormen schept van „goed” en „kwaad”, met den ouden mensch, die zich geheel laat beïnvloeden door de traditioneele opvattingen over goed en kwaad. De oude zeden vinden verdedigers bij arbeiders zoowel als bij kapitalisten. De nieuwe zeden eveneens. De zedenstrijd verdeelt de menschen veel innerlijker dan de klassenstrijd. De zedenstrijd is strijd van den ouden *mensch* met den nieuwen *mensch*.

De menschen die nog hartstochtelijk de oude zeden aanhangen,

strijden met giftigen nijd: zij zijn afgunstig op 't geluk van den nieuwen mensch. De menschen, die werkelijk *nieuwe* menschen willen zijn met nieuwe, scheppende zeden, moeten strijden met medelijden. Niet in den negatieven zin, dat hun strijd door medelijden moet getemperd worden, maar in den positieven zin, dat medelijden hun wapen behoort te zijn. Dit is in 't kort het goede, dat ik van 't medelijden te zeggen heb: het medelijden is het zielewapen van den nieuwen mensch. In 't hart van den nieuwen mensch is 't medelijden met den ouden mensch iets groots, iets edels, al is 't maar een strijdwapen en nog geen goddelijke extasekracht, die *liefde* heeten mag.

Laten we eens aandachtig den ouden mensch met den nieuwen vergelijken. Dan zullen we inzien, waarom de nieuwe strijden moet met medelijden.

Oude menschen — wie zijn in onzen tijd de oude menschen? — Ik bedoel natuurlijk ouden-van-zeden, niet ouden-van-jaren.

Vooraf moet ik u nog eens doen opmerken, dat ik, waar 't „strijd” geldt, niet spreek van de zich-zelf-behagende, weltevreden filisters. De menschen, die alleen van lolletjes houden en zich vervelen bij al wat ernstig is, wier hoogste ideaal is een rustig thuis en prettige uitgaansdagen, staan buiten allen menschenstrijd. Zij leven niet menschelijk. Als de wereld alleen uit filisters bestond, zou zij altijd dezelfde blijven: prettig en vervelend, lollig en saai met altijd terugkomende oppervlakkige gevoelentjes en bedenkselftjes.

De oude menschen, de menschen van oude zeden, die iets te maken hebben met onzen menschenstrijd kunnen zeer ernstig zijn. Zij leven ook wel, maar hun leven is het taaie leven, dat afgeleefd is omdat het niet meer groeien kan en toch niet sterven wil omdat 't bang is te sterven en afgunstig op de jonge levens, die zich losmaken van de knellende banden der oude zeden.

Nog eens dan: wie zijn de oude menschen van onzen tijd? Aan welke verouderde wereldbeschouwing houden zij krampachtig vast in hun hart, al heeft hun verstand die wereldbeschouwing allang laten varen?

't Is u zeker bekend, hoe de orthodoxe christelijkheid den „zondeval van Adam en Eva”; die in 't Paradijsverhaal verteld wordt, opvat. Tegen Gods wil was die zonde in de natuur gekomen. Het Godsplan was verijdeld door den mensch. Daarom had de vertoornde, bovennatuurlijke God den natuurlijke mensch vervloekt. Als een erfelijke ziekte deelde nu die vloek zich mede aan alle menschenkinderen. En de heele natuur buiten den mensch ontaardde mede onder dien vloek. De aarde, die bestemd was, den mensch niets dan schoonheid en geluk te bieden, verzette zich tegen hem en bracht distels en doornen voort. Slechts zwoegend onder zorgen en angst zou de mensch voortaan zijn dagelijksch voedsel eten en luttel levensgenot aan de bedorven natuur ontworstelen. De orthodoxie predikte eeuwen lang dien vloek over de natuur, omdat zij niets voelde van de natuurlijke psychologische waarheid, die leeft in 't menschelijk gebod: „Stof zijt gij, en tot stof zult gij wederkeeren.” Zij verachtte, eeuwen lang, de stof als ontaarde natuur, die alleen te genezen was door 't *bovennatuurlijke*. 't Ligt voor de hand, welk menschelijk gevoel met 't geloof van die oude orthodoxie zeer nauw samenhangt. 't Is het gevoel van schaamte over onze (immers bedorven!) menschelijke natuur. Dat schaamtegevoel is door de orthodoxie gekweekt, op dat schaamtegevoel beroept zij zich ook thans nog, omdat zij wel weet, dat dit het eenige menschelijke, schijnschoone gevoel is, dat haar steunen kan. Dat schaamtegevoel over natuurlijk mensch-zijn is de harteinhoud der oude orthodoxie, en het zit menigeen nog in merg en bloed, die meent al zeer „modern” te zijn.

Daartegenover leeft in 't hart van den nieuwen mensch een heel nieuw schaamtegevoel: het schaamtevoel over alles wat *niet* natuurlijk is. En dat nieuwe schaamtegevoel scheidt heel nieuwe normaalgedragingen, heel nieuwe zeden, die lijnrecht tegenover de oude zeden staan.

De ouden-van-zeden schamen zich als zij natuurlijk zijn. — De nieuwen-van-zeden schamen zich als zij niet natuurlijk zijn.

De ouden-van-zeden schamen zich als zij natuurlijk liefhebben. — De nieuwen-van-zeden schamen zich als zij niet liefhebben, of niet natuurlijk liefhebben.

De ouden-van-zeden schamen zich als zij niet met een of andere deftigheid hun natuurlijke menselijkheid kunnen opdirken. — De nieuwen-van-zeden schamen zich als zij door omstandigheden gedwongen worden officieel, d.i. onnatuurlijk te zijn.

De ouden-van-zeden schamen zich, als mooi-menschelijke natuurlijkheid hen lachen of weenen doet, zij willen vooral niet voor dweppers worden aangezien. — De nieuwen-van-zeden schamen zich, als ziellooze alledaagschheid hen dwingt „zakelijk” te zijn en daardoor de eenige zaak te verloochenen, die eeuwige menselijke belangstelling waard is: onze natuurlijke menselijkheid.

De nieuwen-van-zeden zijn dus een heel ander geslacht menschen, dan de ouden-van-zeden. De nieuwe menschen onderscheiden zich niet zoozeer van de oude doordat ze geen „dogma's” meer huldigen of zich al of niet onderwerpen aan uiterlijk fatsoen. Neen, de nieuwe menschen zijn vooral *innerlijk* heel anders dan de oude. Hun eerbied en hun schaamte verschillen radicaal van den eerbied en de schaamte der ouden. En dáárom strijden de nieuwe menschen met de oude een vreeselijken strijd van mensch tegen mensch, van hart tegen harte.

Dat kàn niet anders. De ouden moeten de nieuwen benijden. Zij durven niet, zooals de nieuwen, drinken het natuurlijke leven, en toch vermoeden zij, hoe heerlijk dat leven is, daar zij, ondanks alles, diep in hun hart tòch natuurmenschen zijn. Zij moeten de levensblijen wel grimmig misgunnen wat zij niet durven smaken, terwijl ze 't toch zoo nabij voelen: in hun eigen hart, dat toch een menschenhart is en blijft. Want diep in hen smeult tòch de schaamte en de eerbied van den nieuwen mensch. Maar bij hen mag die schaamte en die eerbied nog geen „gevoel” heeten, omdat bij hen de nieuwe emoties nog geen vleesch en bloed durven worden.

De nieuwe menschen moeten de oude bestrijden. Dat kàn niet anders. Want de oude zijn hun innige vijanden, wier afgunst hun geluk dooden wil. De nieuwe menschen voelen dat, zoodra ze met de oude in levensaanraking komen. Dan brandt in hun hart een groote haat tegen die over-

geërfde levensmoetheid, die haar laatste krachten verzamelt om te vloeken al wat leven durft. Niet stand tegen stand, niet natie tegen natie, niet arm tegen rijk, maar ziel tegen ziel wordt die groote menschenstrijd gestreden. En die strijd zal des te eerder beslecht worden zooals de natuur het wil, naarmate de strijdenden meer met zielewapenen strijden en minder, den aard van den strijd verloochenend, met uiterlijke machten.

En 't is de roeping der nieuwe menschen, die beter de natuur doorvoelen dan de oude, te zorgen, dat die strijd steeds meer worde een *zielenstrijd*.

Zij zijn geroepen in te zien, dat alle politieke wedijver en klassenwrijving en nationaal gewoel maar van ondergeschikt belang is in de evolutie der menscheijkheid. Als zij zich mengen in die gevechten aan de oppervlakte moeten zij weten, dat zij maar vechten om een bijzaak.

De nieuwe menschen zijn geroepen, vooral in zich zelf een natuurvuur te doen gloeien, stil en zeker gelijk het vuur dat in de aarde gloeit en ééns opvlamt met onverwinbre kracht. De waarlijk nieuwe menschen vreezen het geweld, als zoodanig, niet. Maar zij weten, dat *goed* geweld, *natuurgeweld*, is, en zij weten ook, dat *menscheijk* natuurgeweld is: *psychisch* geweld, *zielegeweld*. Wat komt 't er ten slotte op aan, of de steeds groeiende psychische kracht der nieuwe menschen eens kanonnen zal doen bulderen of liederen van vrede zal zingen — dat gaat ons oppervlakkig verstandje niet aan. Als wij de kracht maar ontwikkelen van onze ziel, die oneindig wijzer is dan ons verstand — dan zal de wijze natuur wel zorgen voor de rest.

Maar iedere kracht heeft een vorm, ook iedere zielekracht. De vorm van de zielekracht, waarmee de nieuwe menschen strijden hun menschenstrijd, is . . . medelijden. Wat zeide Heine ook weer? — „Ik word afgestooten door de koude sterren en zink terug naar de kleine aarde, waar ik onder weenen en jubelen bekennen moet, dat er toch niets schooners en niets beters is dan het menschenhart.” — Ja, ook in de ouden van zeden herkennen wij *menschenharten*, en daarom, wát we ook in hen haten, hun verborgen, onder schaamte verborgen menscheijkheid hebben we lief. Wij strijden juist

tegen hen, omdat onze liefde tot hun verborgen mensche-
heid niet verdragen kan, dat zij het mooiste van zich zelve
zoo leelijk verloochenen. Hun menscheheid hebben we lief,
en hoe wij hun afgunst ook haten, onze haat bezielt ons mede-
lijden met die arme menschenharten, die snikken onder de
folterende beten van hun eigen nijd.

Dat medelijden is groot en schoon. Medelijden van den
levensblijen mensch met allen, die niet leven durven; mede-
lijden met de afgeleefden, omdat die ongelukkigen toch alléén
afgunstig zijn, wijl ze ook zoo gaarne zouden leven hetzelfde
mooie leven der nieuwe menschen; medelijden met de kwelling
van die misdeelden, omdat hun nijd toch voortkomt uit mach-
teloos smachten naar liefde — dat medelijden is heerlijk en
machtig, omdat het bewogen wordt en gericht door grooten
haat tegen al het onmenselijke, dat die levensmoeden zoo
afzichtelijk maakt — dat medelijden is heerlijk en machtig
omdat 't bewogen wordt en gericht door groote liefde voor al
het menscheijke, dat zoo jammerlijk verscholen blijft in hen,
die zich schamen, mensch te zijn.

Het ligt in den aard der zaak, dat de ouden-van-zeden de
natuurschaamte méér nog in de vrouw willen zien, dan in den
man. De vrouw immers is, meer dan de man, een stuk natuur,
volgens de oude orthodoxie een stuk bedorven natuur. Daarom
moet, volgens de ouden-van-zeden, vooral de vrouw braaf zijn
en gemaakt onnatuurlijk. Zij mag niet natuurlijk liefhebben,
zij moet meer nog dan de man opgedirkt zijn, zij moet meer
nog dan de man opgaan in ziellooze alledaagschheidjes, die
geen natuurlijke menschenliefde waard zijn.

Maar de nieuwe mensch eischt van de nieuwe vrouw méér
schaamte voor alle onnatuur en méér eerbied voor alle natuurlijk
leven dan van den man, juist omdat de vrouw meer dan de
man een stuk natuur gebleven is. In den hedendaagschen
zedestrijd is de nieuwe vrouw sterker dan de nieuwe man.
Op de nieuwe vrouw bouwt de nieuwe mensch daarom zijn
heerlijkste hoop. Die nieuwe vrouw is de vrouwelijke mensch,
die vrouw durft zijn heel en al, niet alleen *moeder*, maar *vrouw*,
omdat zij alleen door geheel en al vrouw te zijn geheel en al
mensch kan zijn.

De vrouw, die haat met grooten haat al wat haar vrouw-zijn
versiert met plechtige onnatuur,

De vrouw, wier ziel liefheeft in scheppingsverlangen,

De vrouw, die medelijden heeft met alles wat niet lieven
kan, maar toch nooit uit medelijden liefde huichelt,

De vrouw, wier ziel lacht met alle mannenbeleefdheid, die
ten slotte niets is dan vernederende bescherming,

Die vrouw is een scheppende vrouw, zij is moeder, of zij
een kind ter wereld brengt of niet.

Want nieuwe menselijkheid trilt uit haar en koestert stil
en onzienlijk de nieuwe liefde.

Al mocht haar schoot niet baren — heel haar leven baart
de toekomst, waarin heerschen zal de nieuwe mensheid.

XII

NIEUWE GODSDIENST

De nieuwe menschen van alle tijden worden voornamelijk
gekenmerkt door hun nieuwen godsdienst. Ik gebruik dit
woord *godsdienst*, omdat geen ander zoo juist uitdrukt wat ik
zeggen wil. Immers, ofschoon krachtige „mystiek” of „religie”
ook wel degelijk „naar buiten treedt”, doen de woorden
mystiek en *religie* toch gewoonlijk eenzijdig denken aan innerlijke
emotie alleen. Maar *godsdienst* zegt éénheid van innerlijke
religieuze emotie en uiterlijk verschijnsel van die emotie.
Welnu, de nieuwe mensch scheidt nieuwen godsdienst: nieuwe
religieuze emotie, zich belichamend in nieuwe, uiterlijke ver-
schijnselen. In onzen tijd zijn die uiterlijke verschijnselen geen
nieuwe „ritualiën” of „ceremoniën”, maar het uiterlijke leven
van de nieuwe menschen: *hun nieuwe zeden*.

Wij zouden de menselijke natuur miskennen, als we
loochenden, dat iedere vernieuwing der menselijkheid een
herleving van godsdienst beteekent. Echte herleving van gods-
dienst is echter niet het gevolg van verstandelijke kritiek,
die den godsdienst slechts „moderniseeren” kan. Nieuwe gods-
dienst wordt geboren door 't verschijnen of 't ontdekken van
een nieuw godsdienstig voorwerp, een zinnelijk waarneembaar

feit, dat tot de zielen der menschen spreekt en haar godsdienstige vereering inboezemt. Zulke feiten mogen we in waarheid „priesters der menschheid” noemen.

In onze westersche beschaving zie ik drie feiten van godsdienstvernieuwende kracht.

Het eerste feit is de persoon Jezus. Als men naar den persoon van Jezus zoekt alleen met wat genoemd wordt „historische documenten” dan kan 't best gebeuren, dat men Jezus in 't geheel niet in de werkelijkheid vindt en hem naar 't gebied der sage verwijst. Maar dit is toch ook waar: we voelen bij 't bestudeeren der geschiedenis, als we een hart hebben, dat er een allesoverweldigende vereering voor de persoon van Jezus bestaan heeft, een vereering zoo groot, een liefde zoo machtig, dat wij haar niet redelijk denken kunnen zonder reëel voorwerp. De hartstochtelijke Jezusliefde bewijst ons, dat er een persoon geweest is, die zulke liefde kon inspireeren. De geestdrift der eerste Christenen is alleen redelijk aan te nemen, als wij 't ontstaan der christelijke beweging toeschrijven aan een mensch van ontzettende psychische kracht.

Het tweede feit is het volkskatholicisme der Middeleeuwen. Het Volkskatholicisme leefde toen in vele bijzonder begenadigde, eenvoudige vromen zoo sterk, dat wij nu nog met piëteit dat leven herkennen in hun legenden, met name in de Marialegenden. Had de kracht van Jezus' persoonlijkheid de menschen erop gewezen, dat de liefde niets te maken heeft met uiterlijke praal of macht, maar woont in ieder mensch, die in Godsbewustzijn leeft, het Volkskatholicisme der Middeleeuwen verlevendigde in de menschen het bewustzijn, dat de liefde iets menschelijks is, iets zinnelijks-teers en niet een bovennatuurlijke, door de kerk gereguleerde en geformuleerde gave.

Het derde feit moet nog zijn grootste kracht doen gelden. 't Is niet één mensch van buitengewone wijsheid en scheppingsvermogen, niet één volk van buitengewone innigheid en kinderlijk-sublieme poëzie, maar de Aarde zelf, die wij bewonen, de moeder van *alle* menschen, de voedster van *alle* menschen. De nieuwe landschapschilders hebben dat godsdienstige feit ontdekt. Zij zijn de eersten, die gezien hebben, dat de Aarde-zelf godsdienstige vereering inboezemt aan wie haar doorvoelt. Zij hebben in hun werk geprofeteerd, dat de nieuwe menschen

van onze dagen de Aarde-zelf eeren zullen. Zij spraken in nieuwe kleuren het parool uit van onzen nieuwen godsdienst: onze godsdienst is een *aardsche* godsdienst.

Maar — zult ge vragen — hoe is 't dan mogelijk de Aarde te *ceren*? Al is 't ook waar, dat de Aarde leeft, bezielde door het Al-leven evengoed als dieren en menschen, is zij dan niet veel *minder* dan de mensch? Hoe kunnen wij dan eerbied hebben voor iets, dat zoover beneden ons staat, voor iets, dat ons in evolutie zoo ten achteren is?

En zeker hebt gij gelijk, als gij onder „eerbied” verstaat dat betrekkelijke kleinheidsgevoel, dat we juister „hoogachting” noemen. Als wij ons „klein” voelen b. v. tegenover een machtig mensch, dan heeten wij dat kleinheidsgevoel wel „eerbied”. Maar zulke eerbied is niet meer dan „hoogachting”. Zulke eerbied is altijd vermengd met vrees, met schaamte — maar eerbied, vermengd met vrees of schaamte is de reine eerbied niet. Reine, waarlijk *godsdienstige* eerbied is *piëteit*, die aan geen grootheid of kleinheid denkt, maar vereert wat de ziel voelt als éénheid met zichzelf, zoo groot als zij en zoo klein als zij. Reine, godsdienstige eerbied is *piëteit*, die vereert, *niet* uit kleinheidsbesef van zich zelf, maar uit schaamtevrije liefde, die kinderlijk lacht om alle rangsverschil.

Die schaamtevrije *piëteit* voelt de mensch voor zijn godsdienstig feit. De eerste Christenen b.v. erkenden Jezus wel als hunnen koning, maar als zoodanig was Jezus niet het godsdienstige voorwerp, dat hen in geestdrift deed ontvlammen. De Christenen-uit-liefde hebben Jezus altijd geëerd als den *bruidegom hunner ziel*, als hun goddelijken *broeder*, wiens vleesch zij aten en wiens bloed zij dronken, aan wiens verheerlijkte natuur zij allen deelnamen. De emotie die Jezus bij hen wekte, was heel iets anders dan zich klein voelende eerbied, die niets dan „hoogachting” is. Hun eerbied was schaamtevrije *piëteit*.

En de levend-vrome, eenvoudige Katholieken der Middeleeuwen eerden Jezus en Maria óók niet als verafstaande goden, tot wie de mensch niet naderen durft omdat hij zich zoo onwaardig voelt. Neen, zij eerden Jezus en Maria met echte *piëteitsvereering*, met roerende vertrouwelijkheid. Honderden legenden getuigen dit. De officiële kerkkleer eischte voor God

„aanbidding” voor Maria alleen „heilige vereering”, maar de levend-vromen kenden dat theologische onderscheid niet. Zij eerden Jezus en Maria met piëteit, en die piëteit dacht niet aan groot of klein. „Knaapjes spelen met Maria en den kleinen Jezus, vrome maagden liefkoozen het crucifix als een kind haar pop. Maar die vertrouwelijkheid uit zich nog op andere wijze. Als Maria of God getrouw gediend wordt, dan hebben zij ook verplichtingen en dan komt ’t niet te pas, dat zij hun dienaren in den steek laten. Deze zijn dan volkomen in hun recht als zij zich beklagen of zelfs dwang toepassen,” 1) b.v. door hun beelden minder lief te behandelen.

Welnu, die piëteit, dien echt-godsdienstigen eerbied, die alle kleinheidsgevoel heeft afgeschud om alleen kinderlijk vertrouwen en kinderlijke liefde over te houden, dien eerbied voelen de nieuwe menschen van onzen tijd voor de Aarde. Zij eeren en vertrouwen de natuur, en de Aarde is hun geopenbaard als hun meest nabije natuur, met wie ze aanhoudend in onmiddellijke levensverbinding verkeerden.

De held van Björnsons drama „Boven menschelijke Kracht” spreekt bijna de piëteit uit van den hedendaagschen nieuwen mensch voor de Aarde:

„Vandaag zag ik voor ’t eerst weer de zon en ging naar buiten — welk een heerlijkheid! Niets mooiers zag ik ooit. Op een volte van geuren en kleuren dreef ik en een stemming van eerbied beheerschte mij zoo, dat ik ’t een misdaad zou gevonden hebben, planten te vertreden, die zoo schoon waren en mij zulke vreugde boden. Ik ging ter zijde om, en besteeg een hoogte, vanwaar ik de bloemen in hun vochtige oogen kon zien. Wat een volheid, wat een gedrang Ook de kleinste deden zich moeite om hun halsje te rekken naar de zon, ook de kleinste. Zoo open, zoo verlangend. . . . Ik zou ’t niet over mijn hart hebben kunnen brengen er één van te plukken.”

Een beetje sentimenteel, zult ge zeggen. Ja, Björnsons held is nog sentimenteel, en daarom zei ik, dat hij *bijna* de taal spreekt van den nieuwen mensch van onzen tijd. De nieuwe

1) Middelnederlandsche Legendes en Exempelen, door Dr. C. G. N. De Vooy, bl. 122.

menschen van heden zijn niet sentimenteel. Zeker, het gevoel van piëteit voor de Aarde en hare bloemen en àl wat natuurlijk op de Aarde en om de Aarde is, beheerscht hen — maar die piëteit is hun een zeer *practisch* gevoel.

Die praktische piëteit is bovendien zeer radicaal bij de *rijpe* nieuwe menschen. Dit brengt den nieuwen mensch van onze dagen tot volle rijpheid: het besef, dat àl zijn handelingen doordrongen moeten worden van zijn piëteit voor de natuur, zijn piëteit voor onze meest nabije natuur: de Aarde. Zoodat zijn piëteit hem niet alleen tot vijand maakt van de oude wereld maar voor hemzelfen *geheel nieuwe zeden* scheidt, geheel nieuwe normaalgedragingen. Zulke volrijpe nieuwe menschen zijn nog zeer zeldzaam. De meesten, die zich tegenwoordig „vooruitstrevend” noemen, ook de modernsten onder hen, laten zich in hun zedenwaardeeringen nog altijd leiden door de oude zeden. Zij noemen nog „goed” en „kwaad” precies wat de oude zeden „goed” en „kwaad” noemen. 't Schijnt soms wel, dat dit niet zoo is. Maar als zij een beslissenden stap moeten doen, komt maar al te dikwijls aan 't licht, hoezeer nog de overgeërfde begrippen over „goed” en „kwaad” hen verlammen. Geheel nieuwe zeden scheppen, geheel nieuwe zedelijke waardebepalingen, dat kunnen alleen de volrijpe nieuwe menschen, die de nieuwe liefde dragen, niet alleen in hun hart, maar ook in oogen en handen, in heel hun doen en laten.

De oude zeden, die, zooals ik zeide, gevoed worden door schaamtegevoel voor de natuur, zijn geformuleerd in de z.g.n. „Mozaïsche” zedenwetten, of de „tien geboden Gods”. De „tien geboden” zijn nog altijd onze publieke zedenwetten, zij leveren nog altijd de gangbare maat voor wat zedelijk past en zedelijk niet past. En wij zijn eerst volrijpe nieuwe menschen, als we tegenover die oude zedenwetten nieuwe zedenwetten kunnen stellen, gegroeid uit onze nieuwe liefde, één met onze nieuwe liefde en dáárom terecht: onze *godsdienstige* zedenwetten, die alle godsdienstige „plechtigheden” vervangen. Wij zijn eerst vaardige strijders in den zielenstrijd onzer dagen als wij tegenover de „geboden Gods” kunnen stellen de geboden der natuur, de geboden der Aarde.

Als wij de „tien geboden Gods” aandachtig beschouwen,

bemerken wij gemakkelijk, dat zij in drie deelen kunnen verdeeld worden: 1) geboden, die 's menschen gedrag regelen tegenover God; 2) geboden, die 's menschen gedrag regelen tegenover zichzelf en zijne medemenschen, en 3) geboden, die 's menschen gedrag regelen tegenover uiterlijke bezittingen. — Laten wij den geest dier drie klassen van geboden Gods eens nagaan, en dan daartegenover stellen de geboden, die wij moeten huldigen, als wij van alle natuurschaamte zijn genezen en alleen luisteren naar de ongemaakte natuur, naar de naakte Aarde.

De eerste klasse der Mozaïsche zedenwetten gebiedt, God te eeren 1) en bedoelt daarmee: Gij zult u buigen voor eenen God, die buiten en boven de natuur staat, die van buiten en van boven de natuur u regeert zooals hij uit vrije keuze verkiest. Hem zult gij offers bieden en gehoorzaamheid, want gij zijt oneindig klein tegenover zijne Majesteit. Ook de machtige menschen zult gij eeren, want zij zijn Gods plaatsvervangers. Ook uwe ouders zult gij eeren, want zij zijn de familiemacht, door God over u aangesteld.

Daartegenover zegt de nieuwe, aardsche zedenwet: Er is geen God buiten en boven de natuur. De ééne onverbreekelijke natuur kent niets buiten zichzelf. De piëteit, die een bovennatuurlijk God van u eischte, zijt gij schuldig aan de natuur. Uw heel concrete menschenlijke natuur echter is *aardsch*. De Aarde heeft u voortgebracht en de Aarde onderhoudt u ieder oogenblik uws levens. Haar zult gij eeren. Haar leven immers is uw leven. Ondankbaar zijt ge en onwetend, als gij een ander leven droomt dan 't aardsche. Wat ook uw lot zal zijn als eens uw lichaam breekt, geen ander leven zult gij redden over 't graf, dan het leven, dat gij ontvangen hebt van de Aarde, en van de Aarde geleerd hebt te leven.

De tweede klasse van de Mozaïsche zedenwetten verbiedt doodslag, sexueele onreinheid en leugen 2) Deze wetten bedoelen piëteit te gebieden voor 't menschenlijk leven, en wel piëteit voor 't leven van den medemensch, piëteit voor zichzelf

1) Exod. 20; 2—12.

2) Exod. 20; 13, 14, 16.

als geslachtelijk wezen en voor den echtgenoot als zoodanig, piëteit voor de waarheid in 't sociale leven, dat door leugen vervalscht wordt en gedood.

De nieuwe, aardsche zedenwet gebiedt óók piëteit voor 't menschelijk leven. Maar zij ziet dieper, innerlijker dan de oude zedenwet. Waar de oude zedenwet verbiedt te „dooden” en een moordenaar ziet in hem, die den evenmensch *uiterlijk* vermoordt, verbiedt de nieuwe zedenwet alle miskennis van natuurlijk menschelijk leven, alle schaamtegevoel over natuurlijkheid, en vooral alle huichelarij, die verderfelijk, levenschennend schijnleven is. Voor de nieuwe zedenwet is alle ascese en alle huichelarij innerlijke moord. — De nieuwe mensch van onzen tijd zal deze nieuwe zedenwet vooral trachten uit te leven in zijn huwelijksverbinding. Het hoogst-natuurlijke leven van den mensch viert zijn schoonste triomf als de man heel en al man wordt door de vrouw en de vrouw heel en al vrouw door den man. Het hoogst-natuurlijke leven van den mensch is zijn huwelijk, en daarom zal de piëteit van den nieuwen mensch voor menschelijk leven zich vooral verwezenlijken in zijn verhouding tot het huwelijk. De nieuwe mensch zal, tenzij hij daartoe gedwongen wordt, het huwelijk niet versieren met een of andere „plechtigheid.” Officiële huwelijksplechtigheden zal hij smakeloos vinden en onteerend. Alle versiering van het huwelijk, dat hoogst-natuurlijk menschenleven, zal hem aandoen als 't opdirken van een natuurlijke bloem met een zijden kleedje of 't besprenkelen van een natuurlijke bloem met kunstmatige parfumerie. Of hij zich aan „wettelijkheid” in 't huwelijk zal onderwerpen is een andere vraag, die niet zóó diep in zijn leven ingrijpt. Het wettige huwelijk immers is niet noodzakelijk storende dwang — hij zal zich het wettige huwelijk kalm laten welgevallen als 't geluk van derden dat eischt. Maar plechtige versiering van het hoogst-natuurlijke menschenleven zal hem doen walgen. 't Is denkbaar, dat 't geluk van derden ook eischt, dat hij zich die levensschennende versiering laat welgevallen — maar daarbij zal hij *niet* kalm blijven, een „plechtig” huwelijk zal hem even weerzinwekkend zijn als walgelijke ontucht. En als *zijn* hart zegt: Gij zult niet dooden, zal hij vooral denken aan die gruwelijke levensschennis, dien innigen moord, die tevens de grondleugen is van onze heele „ordelijke”

maatschappij: het huwelijk-zonder-liefde, dat met breede gebaren wordt ingezegend en dan „godsdienschtig” of „zedelijk” meent te worden, terwijl 't niets anders is dan gesanctioneerde bevuiling van 't heerlijkste menschenleven.

De derde klasse eindelijk der Mozaïsche zedenwetten verbiedt: diefstal en begeerte naar andermans goed. 1)

De nieuwe, aardsche zedenwet verbiedt ook diefstal en begeerte naar andermans goed. Maar zij trekt duidelijk de natuurlijke grenzen van 't rechtmatig privaateigendom. Die grenzen zijn heel andere dan de machts grenzen, die de wereld nu nog huldigt. De nieuwe zedenwet zegt: De Aarde gaf ons haar gaven, niet om ze op te stapelen en te bewaren in onvruchtbaarheid, maar om ze dienstbaar te maken aan menschengeluk. De Aarde leeft — zij wil dat ook haar gaven leven. Zóóveel moogt ge dus bezitten, als ge kunt omzetten in menschelijk geluk. Maar al wat ge samenpakt en bewaart alleen om het te bezitten en te bewaren zonder natuurlijke levensvreugde, is diefstal. En al wat ge samenpakt en bewaart om het tegennatuurlijk genot, macht uit te oefenen, waartoe ge niet door innerlijke superioriteit geroepen zijt, is diefstal. Gij zult niet stelen, maar weet wel, dat gij ook kunt stelen met uw hart, zonder een hand uit te steken. Weet wel, dat ge kunt stelen ook door *wettig* te ontvangen wat u niet *natuurlijk* toekomt. Al wat ge het uwe noemt, zonder 't om te zetten in natuurmenschelijk geluk voor uzelf of voor anderen, is diefstal. Uw eigendom kan alleen datgene zijn, wat ge heiligt met natuurlijk levensgeluk, wat ge herschept met geluksarbeid, wat ge bevrucht en vermooit met uw menschelijk leven.

Zoo spreekt dus de Aarde, als wij de oude, Mozaïsche zedenwetten scherp tegenover de nieuwe, aardsche zedenwetten stellen:

De ouden hebben u gezegd: Gij zult God eeren en zijn plaatsvervangers. Maar ik zeg u: Gij zult geen God eeren en geen macht buiten wat aardsch en natuurlijk is.

De ouden hebben u gezegd: Gij zult niet doodslaan. Maar

1) Exod. 20; 15—17.

ik zeg u: Alwie natuurlijk menschenleven minacht en zich schaamt mensch te zijn, is een moordenaar in zijn hart. En alwie leven huichelt, dat hem niet bezielt, is een sluipmoordenaar in zijn hart.

De ouden hebben u gezegd: Gij zult niet stelen en niet begeeren anderer goed. Maar ik zeg u: Alwie een goed bezit of wil bezitten dat niet vermooid is en gezegend door zijn eigen mooiste leven — hij is een dief in zijn hart.

Nog lang zal het misschien duren, eer de rijpe nieuwe menschen van onzen tijd niet meer behoeven te strijden. Maar nu reeds weten de weinigen, die er zijn, dat zij heilige rechten hebben, en dat hun strijd is een heilige strijd. Zij strijden in groote vreugde en groote smart, niets is klein in hen. Zij strijden ondanks alles in groot geluk, want zij weten, dat de eindoverwinning aan hunne zijde zal zijn en aan *de* menschheid zal brengen hun nieuwe liefde en hun nieuwen godsdienst.

Of hun zegetocht eens gaan zal door bloed en tranen van een groote wereldrevolutie, dat weten zij niet en dat vragen zij ook niet.

Want zij weten zoo zeker, dat zij strijden een goeden strijd.

Voor 't overige zal zorgen de heilige Natuur, de heilige Aarde. — Zoo gelooft vastelijk de nieuwe mensch.

DE NEDERLANDSCHE RENAISSANCE- DICHTER JAN VAN HOUT

DOOR

DR. J. PRINSEN JLZ.

(Vervolg).

III

We zagen Van Houts goede hart, zijn zorg voor de zijnen, geleid door menschenkennis en een hoog begrip van familie- en vriendschapsbanden; thans treedt naar voren zijn logisch denken, zijn organiseerend talent, zijn onafgebroken ijver, waar we hem gaan bekijken in de uitoefening van zijn gewichtig ambt en de talrijke andere werkzaamheden, waarmee hij zich blijkbaar gaarne wilde belasten.

Toen de tweentwintigjarige, die als klerk reeds door zijn patroon bijzonder werd gewaardeerd, in '64 voor zeven jaar tot secretaris werd benoemd, bedroeg zijn salaris 72 gulden zonder emolumenten. Na een interregnum van Foy van Brouhoven volgt in Augustus '73 op zijn verzoek zijn herbenoeming. Hij krijgt 80 gulden plus de emolumenten, maar moet zelf klerken en schrijfbehoeften betalen. Waarom heeft men in Januari niet reeds zijn verzoek ingewilligd en waarom was de benoeming slechts voor één jaar? De meest voor de hand liggende verklaring ligt in het gebrek aan vertrouwen in de toekomst; de zaken hadden ook anders kunnen loopen, dan ze gegaan zijn, en mocht de Spanjaard weer in Leiden de baas worden, dan zou men het der Vroedschap zeker alles behalve vriendelijk hebben afgenomen, dat zij den banneling

van '69 weer met open armen had ontvangen. Maar kan ook bij sommigen toen reeds zekere vrees aanwezig zijn geweest voor Van Houts knapheid, heeft men misschien gevoeld, dat men in hem een ondergeschikte zou vinden, die te veel zelf de teugels in handen nemen zou? Men heeft hem evenwel in zijn gang niet kunnen stuiten. Kort na het beleg wordt hij voor zes jaar benoemd op 125 gulden. En sedert zijn zijn salaris, dat natuurlijk ook onder den invloed staat van de verandering in waarde van het geld, zijn aanzien en onmisbaarheid steeds stijgende. Het eerste wordt na de Pacificatie 350 gulden. Als hij er in '83 over denkt om het secretariaat van het Hoogheemraadschap van Rijnland te aanvaarden, dat 600 gulden en aanzienlijke emolumenten oplevert, gelukt het de stad hem te behouden door zijn tractement op 500 gulden te brengen.

6 November 1592 wordt hij benoemd voor het leven op een salaris van 900 gulden, bovendien krijgt hij laken voor een tabbaert, een aandeel in alle rantsoenen, vrijdom van alle imposten, voor hem en zijn familie, vrijdom van stadsexcynsen op wijn, bier en gemaal, ook eventueel voor zijn weduwe. Wat die tabbaert waard was, blijkt uit een post in Van Houts inventaris: „Noch is de stadt schuldich bij contract een tabbaert laecken van XL gh. voor de voorsz. Van Hout, gevallen Martini XVIe negen.” En dat hij ook al weer met dien tabbaert de zuinigheid betrachtte, uit een andere post: „Mr. Rombout Hogerbeets, raet inden hogen rade van Hollandt is schuldich XLIII gh. VI st. IIII pen. ter zaecke van 8¹/₄ ellen heerensaey bij hem van de voorsz. Van Hout gecoft, d'elle jegens V gulden”. Ik houd het er ten minste voor, dat hij op deze manier een verdiend, maar niet bepaald onmisbaar kleedingstuk in contanten wist om te zetten.

Welk een omvang zijn ambt omstreeks dezen tijd had, met welk een helder oordeel hij alle plichten en rechten van zich zelf en zijn klerken had geregeld en bepaald, daarvan kunnen we ons een uitstekende voorstelling maken door even vluchtig te doorloopen de „Ordonnantie ende onderrichtinge vande ordre ofte geregeltheyt, die van nu voorts-aen ter secretarye of schryfcamer deser stadt Leyden zal werden onderhouden ende van tloon, dat aldaer daer voren zal werden afgeeyscht ende betaelt.

Ten bevele van die vande Gerechte der voorschreven stadt Leyden gedruct opt Raethuys alhier, int tlaetst van den jare 1592”.

Het boekje is verdeeld in 45 artikelen. Om eenig idee te geven van de inrichting volgt de hoofdinhoud van No. 1: De secretaris houdt twee journalen, om daarin alle voorvallende zaken te noteeren, 1°. het Burgermeesteren-dach-bouc, 2°. het Gerechts-dachbouc. Daarop volgt, of en in welke gevallen aan deze notities extra belooninge verbonden is. Vraagt b.v. iemand afschrift van een acte uit deze boeken, dan is dit te krijgen tegen drie stuivers, wanneer het één bladzij beslaat, „aen de tweede zijde vier stuivers ende zo voorts van zyde te zyde, telcken een stuver verhooghende, des zal elcke volle zyde ten minste innehouden dertich regelen”.

Dan komt er nog bij een „Cort onderwijs tot voorschreven eerste artijckel.” De klerk moet terstond op een „memoriaelken of kladdeken” alles beknopt noteeren en na het uiteengaan van het college, moet hij, voor hij naar huis gaat, „terwijl de memorie of tgeheuch van tgehandelde noch versch is”, de zaken nauwkeurig te boek stellen, alles met een eigen titel in groote letters, om het makkelijk te kunnen terug vinden.

„Ende zal de cleric om de voorschreven dachboucken wel ende behooric te onderhouden mit goeder aendacht ende opsicht zorgvuldich wesen, als zijnde den gront van zijn geheelen last, zonderlinge indien besluyt genomen is van eenige zaken, in de welcke bij hem yet vorders te doen ende be-naerstigen staet, te weten: om keuren, ordonnantien, aflezingen ofte yet diesgelyx te bewerpen, als yemande van stadswegen te schrijven ende diergelycke zaecken.”

Als een extract wordt gevraagd, moet de klerk boven aan den linkerhoek van het papier noteeren de bladzij, waarvan het genomen is, en beneden in den rechterhoek, den naam van dengene aanteekenen, die het vroeg; verder in het boek bij het stuk aanteekenen, dat er een extract van gegeven is. Iedere maand moet de klerk het alphabetisch register op beide boeken bijwerken.

In 92 schijnt de stad nog extra-belooning te hebben betaald, maar blijkens een aantekening van Van Hout zelf in het exemplaar, dat ik gebruikte, werd in 99 vastgesteld, dat de

secretaris „van alle acten, daer by yemandt eenich profyt van de stadt trect, zyn recht zal eyschen van de goede luyden.”

We laten het hier natuurlijk bij. Men kan zich nu gemakkelijk voorstellen, hoe het werk in de 44 andere registers of dagboeken, over huwelijken, verkoopingën, vonnissen, kosten van maaltijden enz. enz. wordt besproken en zoo noodig toegelicht. Men zal tevens gelooven, hoe uit een nadere beschouwing blijken zou, dat Van Hout uit al die extra-belooningen een aardigen stuiver boven zijn tractement moet gemaakt hebben.

En men houde vooral in het oog, dat hem opgedragen was de redactie van alle genomen resolutien, van alle keuren, ordonnantien en geboden, „soewel de neeringhe als de burgerlijke regeringhe aengaende, missiven ende gelycke handelingen”, dat dit een punt van gewicht is, waaraan ook de raadpensionaris der Staten voor een groot deel zijn macht en invloed in de regeeringszaken ontleende. De stad Leiden had ook wel een pensionaris, maar diens taak bepaalde zich hoofdzakelijk tot juridische hulp.

Nog een enkel woord over de „Generale onderrechtingen voor de clercken,” die het boekje besluiten. Eerst over de bureau-uren. De bureaucraatjes met hun aanhang van heden kunnen tusschen het traditioneele uit- en aantrekken van hun jas zich eens verkneuteren over hun tegenwoordigen heilstaat. 's Morgens gaan de klerken eerst bij den secretaris aan huis vragen, wat hij te bevelen heeft; ze werken van 's morgens zeven tot 's middags twaalf uur; als de omstandigheden het eischen, ook daar na. Dan 's middags van twee tot 's avonds zeven uur. De secretarie moet geopend zijn om „alle partyen te hooren en te geryven” van 8 tot 12 en van 2 tot 5. Vóór 8 en na 5 moeten de klerken „mit besloten deuren besingeren.”

Ze moeten een goed leesbare en volmaakte letter schrijven, „wel punctueeren ende afdeylen, behoorlickē spellen, mit goed onderscheyt tusschen enckele of double vocalen; geen grooter aantal letters gebruiken dan strikt noodig is; alleen hoofdletters gebruiken bij het begin van een nieuwen zin en in eigennamen; een behoorlijke en altijd gelijke marge open laten; copieën nauwkeurig collationneeren, fouten, „hoe cleyn

die ooc zyn, dezelve rechten ende verbeteren." „Bij copien, die men maect vidimus gewys, behoort men te schrijven ende spellen, zo naer het doenlicken is, als het principael of originael, te weten van regel tot regel, van woert tot woert, ja van letter tot letter."

Vooral merkwaardig — immers hier is meer dan enkel de secretaris aan het woord, — is nog het volgende: de klerken „voornemelicken zullen in tbewerpen van eenige zaken hebben bevlytigen ende gewinnen, dat zy goet plat Neder-duytsch schrijven, de verbastaerde of geschuymde woorden zo vermydende als mogelicken is, *doch zo*" (ik cursiveer) „datmen de meininge claerlicken zal connen verstaen ende dat opt cortste ende mit de minste woorden, schuwende alle duysternisse, naerstich lettende, offer een of meer personen voorcomen, in wat persoon de brieven of acten gemaect worden ende diergelycke zaken meer."

Ten slotte: een nieuw boek dadelijk zijn titel geven, een gebruikt boek dadelijk op zijn gewone plaats laten zetten; beleefd en onderdanig zijn, niet alleen tegen de superieuren, maar ook tegenover het publiek. „Aldus voleynt dezen XVIen Decembris vyftien hondert tweentnegentich.

Een dergelijke ordonnantie teekent niet alleen den secretaris, maar evenzeer den mensch Van Hout. Men bedenke vooral, dat we hier niet te doen hebben met een bureau-hoofd, die met meer of minder kleine wijzigingen een regeling over neemt, die in hoofdzaak van het eene geslacht aan het andere is overgeleverd. Van Hout moge hier al niet geheel en al als „scheppend genie" optreden, zeker is het toch wel, dat er genoeg oorspronkelijke nieuwe idées, geheel nieuwe hoogst practische voorschriften in deze regeling voorkomen, om te kunnen spreken van een kranig stuk oorspronkelijk werk, waarin dunkt me het meest angstvallig en secure bureaumanetje van heden nog welgevallen hebben moet, als het mij veroorloofd is over zoo heilige zaken als leek een vermoeden te uiten.

Maar laten we niet met een half smalenden glimlach op een dergelijke taak neerzien. Van Hout deed het ook niet. Integendeel, het is juist zijn groote verdienste, dat hij naast al het hoogere werk, waartoe zijn krachten en gaven hem

uitlokten, ja dwongen, steeds alle aandacht heeft geschonken aan zijn naastbij liggend plichtje, het vervuld heeft op een wijze, zóó dat hij ook daarbij niet een doode machine bleek te zijn, maar een levende voortdurend wakkere menschegeest, die in alles het beste en hoogste zoekt te bereiken; hij heeft zich zelf tot die zeldzame veelzijdigheid, die compleetheid weten te dwingen, die hem in staat stelde het nieuwe in kunst en wetenschap ten volle te begrijpen, ze beide met succes te beoefenen en tegelijkertijd zonder groote zelfkwalling een uitstekend stadsschrijver te zijn. Was zoo ook niet Potgieter een kunstenaar van groote betekenis en tevens een goed makelaar?

Curieus is het bovendien, al staan er verscheidene gevallen ook van vóór '92 naast, met wat een volkomen rust, met wat een kalme stiptheid dergelijke klerken-zaken tot in het minutieuse toe konden geregeld worden in het hart van een land, dat dan toch in naam nog meer dan een halve eeuw om zijne zelfstandigheid zou moeten vechten. Bij het lezen van dit vredige werk van den volleerden bureau-man zou men weinig vermoeden, dat, terwijl het opgesteld wordt, Maurits zijn bewonderenswaardigen veroveringstocht van Zeeuwsch Vlaanderen tot in het hooge Noorden volvoerde, dat alleen de Europeesche politiek de Leidenaars beschermde tegen de machtige veldheerstalenten van dien Parma, die wat men bijna noemen kan den martelaarsdood stierf op het oogenblik, dat dit ordelijk geregeld beheer in de Leidsche bureaux een aanvang neemt.

En nu meene men vooral niet, dat Van Hout het bij een dergelijke mooie regeling gelaten heeft, en overigens kalm zijn ambtenaarsbaantje afdraafde, om zich verder geheel aan kunst, wetenschap, familiebelangen, vriendschap te wijden. Men sla den inventaris van het Leidsche archief slechts op, om bladzij na bladzij de sporen van zijn enorme werkkracht als gemeente-secretaris buiten dit netjes afgebakend wegje, te zien aangewezen, om tai van rapporten, ontwerpen, voorstellen, berekeningen zoowel over tollén als armenzorg, belasting en de handelingen van don Juan, lijfrente en kerkelijke zaken, loterij en den toestand van de opgeheven kloosters te hooren spreken van zijn alzijdige kennis, zijn onverdroten ijver voor zijn ambt ook buiten het dagelijksch noodzakelijke, immer organiseerend.

opbouwend, logisch vorschend naar nieuwe wegen om alle zaken zoo verstandig, duidelijk, eenvoudig, practisch mogelijk in te richten.

En toch schijnt Van Hout bij zijn medeburgers in het algemeen niet steeds die welverdiende sympathie genoten te hebben, waarop de nauwgezette vervulling van zijn taak hem aanspraak gaf; tot onze verbazing schijnt hij, die in '95 zeer te recht zijn neef toeduwt, wel wat anders te doen te hebben dan onbetekenende brieven te schrijven, juist in dien tijd officieel door de stedelijke regeering beschuldigd te zijn van „aan zijn aanneming niet te voldoen.” Hierop is door Van Hout met een soort apologie, waarin hij uiteenzet, wat hij al gedurende een reeks van jaren voor de stad gedaan heeft, in 1596 geantwoord. Schotel spreekt in vage termen van deze zaak en hij heeft de oorspronkelijke bescheiden erover, die in 1874 nog in het Leidsch archief berustten, in handen gehad. Thans kan men mij aldaar er geen inzage meer van geven, en dat is zeer te betreuren, want vooral het „Vertoech aen de Ed. Heeren van den Gerechte der Stad Leyden, overgegeven by Jan van Hout, . . . bevattende kortlyk zyn bedryf en handel”, zou ons zeer zeker nog nauwkeuriger ingelicht hebben over alles, wat de secretaris bij de vervulling van zijn ambt voor de stad heeft gedaan.

Eenige jaren te voren was Van Hout juist zijn proces van injurie tegen Dirc van Egmont, secretaris van het Hoogheemraadschap van Rijnland, en tegen Paulus Buys, een man van gewicht in het college van hoogheemraden, begonnen. In details is het elders uitvoerig besproken. Zie hier de hoofdzaken: In Mei '93 was in een vergadering van ingelanden en hoogheemraden van Rijnland door Paulus Buys openlijk verklaard, dat Van Hout eenige acten zou hebben vervalscht. Dirc van Egmont had dit bevestigd. Ook had men aan de regeering van Leiden te kennen gegeven, dat Rijnland niet meer met Van Hout wenschte te besoigneeren. Nu had inderdaad Van Hout in een afkondiging namens Rijnland, die hij in het Afleesboek moest plaatsen, de onderteekening van Dirc van Egmont doorgehaald. Maar reeds vroeger had Van Egmont Van Hout een proces aangedaan, waarbij bleek, dat de laatste den secretaris van Rijnland van malversaties had beschuldigd,

had de stad tegen Egmont geprocedeerd en daarbij geeischt, dat hij uit zijn secretarisambt zou worden ontzet.

Bovendien de afkondiging had betrekking op de hermeting van de landen in het heemraadschap, die volgens een vroegere bepaling niet mocht plaats hebben zonder toestemming van die van Leiden en waarop de laatsten volstrekt niet gesteld waren, daar zoo'n hermeting in den regel verhooging van lasten voor de eigenaars van landerijen ten gevolge had. Van Hout had dus wel iets gedaan, waartoe hij als ambtenaar niet gerechtigd was, maar misschien handelde hij niet op eigen initiatief en een vervalsching van acten kan men zijne handeling moeilijk noemen. Van vervalsching van andere acten is verder bij een onderzoek van de proces-stukken niets gebleken en zijn tegenstanders zouden zeer zeker niet nagelaten hebben, hun vage beschuldigingen nader te preciseeren, als ze daartoe kans hadden gezien.

Daarbij komt, dat Buys, curator der hoogeschool, en Van Hout, de invloedrijke en ook hier zeer verdienstelijke secretaris van curatoren, elkaar vooraf al jaren lang schijnen in het vaarwater gezeten te hebben. Zeer waarschijnlijk zag Van Hout te recht in Buys de eigenlijke oorzaak van heel het proces en van al de onaangenaamheden, die er verder voor hem uit zijn voortgevloeid. Van Hout is zijn eisch in hoofdzaak toegewezen voor de vierschaar in Leiden; bij een appel op het Hof in Den Haag is er echter nooit een uitspraak gedaan, hoewel de zaak in staat van wijzen was. En juist dit heeft hem zijn leven lang gekweld. Hoe hij ten slotte er over dacht, heeft men reeds hiervoor uit een aanhaling uit zijn testament kunnen zien.

Van Hout moet vijanden gehad hebben. Aan dezen dienaar der vroedschap was een macht gegeven, die in handen van een man met zijn gaven en karakter noodzakelijk de rollen min of meer moest doen omkeeren en menigmaal moet hij door een kleine handigheid zekere leden der vroedschap naar zijn wil hebben doen handelen.

In de dagen van het beleg hebben we daarvan al een aardig voorbeeld. Men was aan het beraadslagen over het in onderhandeling treden met Valdez. Alles was er op gericht om een beslissing ten gunste van dit voorstel te doen vallen, zelfs een troep uitgehongerde vrouwen waren opgehitst om door hun getier op den raad te influenceeren, maar dit reeds was door

een handige manoeuvre van Van Hout voorkomen. In de vroedschap ontstaat tumult, maar nu is eenvoudig zijn verzoek, dat ieder in stilte duidelijk zijn meening zou uitspreken, daar hij van ieders opinie nauwkeurig aanteekening moet kunnen houden, voldoende om de Spaanschgezinde partij, die bang wordt voor latere verwijten, tot zwijgen te brengen en men besluit te volharden, zooals Van Hout en de zijnen dat willen.

Van zekere mate van heerschezucht zal Van Hout wel niet vrij te pleiten geweest zijn. Maar kon het anders? Tegenover de voor het meerendeel weinig beteekenende leden der vroedschap moest deze ambtenaar zich voelen als een machtige beweegkracht in de stedelijke regeeringsmachine, de geniale voortbrengende geest tegenover een college van hoogst gewone burgers, wanneer men eenige van zijn vrienden, een Douza, een Van der Werf, uitzondert. Eenzelfde heerschezucht zou een anderen ambtenaar, Oldenbarneveld, eenige jaren later op het schavot brengen.

Ook onder andere omstandigheden heeft zijn ambt hem wel in onaangenaamheden gebracht. Als in de dagen van Leicester Cosmo Pascarengis en de zijnen Leiden in handen van den landvoogd willen spelen, wordt door de aanleggers van het mislukte complot ook Van Hout's huis aangewezen onder die, welke onmiddellijk bezet moeten worden. En als er in 1594 een oproerige geest onder de studenten heerscht, doen zij een aanval op zijn woning en jagen hem zelf te water, zeker wel omdat zij in hem den man zagen, die verschillende hun weinig sympathieke „politie-verordeningen” ontworpen had.

Uit de gedichten van Janus Douza blijkt (we zagen het reeds hiervoor), dat Van Hout er meermalen, o.a. al kort voor of in 1583, over gedacht heeft zijn secretarisschap neer te leggen en zelfs de stad te verlaten. 't Is zeer wel mogelijk, dat deze plannen samenhangen met een eventueel secretariaat van Rijnland.

Dat zijn kennis echter ook buiten Leiden werd gewaardeerd, blijkt uit het feit, dat in December '98 de Gedeputeerde Staten van Holland en West-Vriesland hem opdragen om met Symon Franszn van der Merwen, presideerend schepen der stad, en meester Ludolff van Coelen, beiden professoren in de wiskunde aan de ingenieursschool, welke aan de Universiteit verbonden

was, te maken „een generalen voet van reductie jegens den penning zestien op dat die eenpaerlicken alomme mocht werden gebruyct ende onderhouden int ontfangen van den nieuwen impost van den veertichsten penning, ten dienste van den lande opgesteld.” Van Hout heeft tot uitvoering van deze opdracht ook nog de hulp ingeroepen van meester Mathijs Mintens, Franchois schoolmeester, en Jan Pieterszn Dou, gezworen wijnroei-er, beiden in de cijfer-conste wel ervaren. Het resultaat van hun arbeid is een brochure, die in '99 op Van Houts drukkerij werd gedrukt: „Corte onderrichtinge dienende tot het maecken vande reductien vande jaercustingen tot gereede penningen” enz.

Ik kan de waarde van het boekje niet bepalen, maar herinner er aan, dat Bierens de Haan het in 1879 bij de viering van het 100-jarig bestaan van een wiskundig genootschap een herdruk waard vond. Van Hout werd door zijn tijdgenooten als autoriteit erkend en dat het hier niet maar een soort eerevoorzitterschap of iets dergelijks van een commissie van deskundigen gold, dat bewijzen zijn papieren in het Leidsch archief, waar tal van eigenhandige berekeningen voor dit werk aan te wijzen zijn, waaruit tevens blijkt, dat hij het tientallig stelsel ook op maten en gewichten wilde toegepast zien.

Bij het werk van den secretaris sloot zich van zelf dat van archivaris aan. Toch scheen men dit laatste niet te beschouwen als iets, waartoe de secretaris door zijn ambt verplicht was. Ten minste Van Hout wordt telkens na de ordening van een of ander archief afzonderlijk betaald. Reeds de oudheid kende archieven en ook toen reeds kwam het voor, dat de stukken behoorlijk ingedeeld en nauwkeurig omschreven waren; in den nieuwen tijd is Van Hout echter stellig een van de eersten, die als archivaris, in den zin, dien wij aan dat woord hechten, optreedt. Zoo lezen we in zijn inventaris: „Noch compt den boedel beloninge van dat die voorsz. Van Hout nu ettelicke jaeren lang besich ende onledich es geweest omme de brieven, papieren ende stucken des capittels ten Hogenlande goederen aengaende, die zeer woest ende onordentlicken van den anderen lagen by den anderen te brengen ende vougen opter ordre nae den loop des tyts, dezelve pertinentelicken te inventariseeren met sommier ver-

hael van den innehouden van elcken brief, — — alles omme voor den toecomende tyt te dienen ter kennisse ende onderrechinge." Met een paar kleine wijzigingen maakt men van deze regels een definitie van wat wij ons heden ten dage nog steeds in hoofdzaak als de taak van den archivaris voorstellen: de stukken chronologisch ordenen, nauwkeurig omschrijven en van een regist voorzien.

Zoo heeft Van Hout de charters en handvesten van 1306 tot op zijn tijd, de keuren en costumen, gecopieerd of geordend; hij heeft den grondslag gelegd voor het tegenwoordige archief. Ook de archieven van verschillende opgeheven kloosters en oude stichtingen zijn door hem in orde gemaakt, van het klooster Nazareth, van het Bagijnhof enz. Voor het werk aan het archief van het Bagijnhof ontvangt hij als belooning 350 gulden.

Met het archivarisschap hangt min of meer de geschiedenis van Van Houts drukkerij samen. In 1577 15 Nov. toch worden de heeren van de Vroedschap er aan herinnerd bij monde van Jan van Hout, dat reeds eenigen tijd geleden aan hem door Burgermeesteren en Gerechte opgedragen was „ten behouwe deser stede te doen coopen een prentperse mit zyn behouften ende daertue zoo veel lettéren, dat men daermede de privilegien deser stede op zeeckere bequaeme plaetse in 't raedhuys, zoude mogen drucken" in 100 exemplaren, voor ieder lid der Vroedschap en de veertigen één. Deze exemplaren zouden bij overlijden van hun gebruiker overgaan aan diens opvolger. Van de zaak was echter nog niets gekomen, maar nu waren Burgermeesteren en Schepenen weer geweest „in 't secreet by der stede charten, stucken en papieren" en ze hadden den toestand onhoudbaar bevonden. Door de „reumatycheyt van de plaetse" zijn de stukken in „peryckel van te vergaan". Verscheidene ervan zijn zoo ruig uitgeslagen, alsof ze in kalk hebben gelegen. Er moet verandering komen. Er wordt dan ook besloten het oude archief te laten reinigen en drogen, de privilegien en octroyen te laten drukken en daartoe een pers aan te schaffen.

Van Hout heeft hiertoe de gelden verschoten en later heeft men de drukkerij als zijn eigendom beschouwd. Tal van min of meer officieele stukken hebben zijn pers verlaten, maar

het charter- en privilegieboek verscheen eerst in 1602, vijf en twintig jaar na de oprichting der drukkerij en is nimmer voltooid.

IV

Hoe stond Van Hout tegenover de maatschappij?

Hij was geen wereldburger; hij verloor zich niet in vage bespiegelingen of onpractische algemeenheden; ook was hij geen ziener als Thomas Morus, die, geïnspireerd door Plato's idealen, eeuwen vooruit in de toekomst blikte.

De maatschappij is voor hem bovenal de Leidsche gemeente geweest. Daarop had hij een helderen kijk; van zijn onmiddellijke omgeving begreep hij de nooden en behoeften, de lusten en lasten; daar wist hij oorzaak en gevolg scherp te onderscheiden; daar werkte de klare theorie, de humane innerlijke drang rechtstreeks op de hand, die aanpakt, die begeerig is naar de frissche levende daad. Dit wil niet zeggen, dat datgene, wat hij op dit gebied heeft voortgebracht en nagestreefd niet evenzeer gepast zou hebben in gelijksoortigen wijderen kring, maar Van Hout heeft zelf nooit de pretentie gehad om op een ruimer terrein zijn invloed te doen gevoelen. Zoo heeft hij gestaan tegenover de maatschappelijke kwalen, tegenover de godsdienstige strijdpunten van zijn tijd, tegenover wat men in zijn dagen misschien nog een gemeenschaps-kunst noemen kon.

Zijn tijd kenmerkt zich, mede in zijn Leiden en in het bijzonder in de lakennering, door de eerste teekenen van opkomst van het groot kapitaal. Dit is de Renaissance van den arbeid. Het bewustzijn van strijd ontwaakt; bij de heldersten komt het klaar besef van tegenstrijdige belangen, van misbruikte macht bij den heer, van beleedigde rechten bij den knecht. Beide partijen hebben elkaar voor het eerst scherp in de oogen gezien. En de absolute monarchie, ze is nauwelijks volgroeid, of de zestiende eeuw heeft de bijl reeds aan haren stam gelegd. Wel is de strijd tegen het erfelijk onbeperkt gezag reeds oud en zijn ook hiervan al in de middeleeuwen eenige sporen aan te wijzen, maar het humanisme is het toch weer, dat, geschoold in de leer der Ouden, de verhouding

scherp formuleert. Riep niet reeds in de eerste jaren der eeuw onze Amersfoortsche rector Petrus Montanus in zijn satyre De principibus uit:

Ut dentata canum vicibus se turba repellit
 Ossibus a foedis, sic de ditione misella
 Stultorum certat miseranda insania regum.

De kinderen der vorsten erven den boozen aanleg huns vaders, het koninklijk kroost groeit op een langen stam van ongezond sap. De vorstentelgen krijgen uit der aard een onvoldoende opvoeding, ze zijn niet aan tucht gewend en schamen zich voor wetenschap. Miciolus heeft gezegd, dat een koning gelijk is aan een zuil, die Lisippus vormde en Apelles met verf bestreek. Als ge hem van binnen bekijkt, ziet ge een vormloos lichaam, een massa, saamgevoegd uit blokken, hoepels, lijm, geschikt terrein voor houtwormen en muizen. Voor de vorsten één spijs, één kleed, één paard, één huis, één vrouw; al het overige komt ons gemeenschappelijk toe. De naakte herder heeft er evenveel recht op als de koningen.

Wel heeft de absolute macht der vorsten, eveneens aan het einde der middeleeuwen uit de sociale toestanden en „toevalige” uitvindingen geboren, tijdelijk gezegevierd. De zonnekoning heeft onbeperkt geheerscht. Maar als een jonge plant, die, hier onderdrukt, geheimzinnig met langen wortelstok onder den grond voortschiet om ginds jong en krachtig weer te voorschijn te komen, zoo is het zelfbewustzijn van macht en recht bij het volk in vlammende pracht, en weelderigen griligen opbloei, weer opgeslagen uit de aarde tegen het einde der achttiende eeuw, den tijd van de nieuwe en rijpere Renaissance.

De lijdensgeschiedenis der Vlaamsche lakennering is bekend. In het hart der middeleeuwen, in de steden onder de strenge bepalingen der machtige gilden een hooge bloei, een beheerschen der wereldmarkt. Maar vóór het midden der veertiende eeuw reeds weet Engeland den Vlaamschen wever te lokken. Binnen honderd jaar is Engeland een concurrent van betekenis. Als afnemer is het natuurlijk tevens voor Vlaanderen verloren, maar bovendien, de Merchant adventurers krijgen van Filips den Goeden privilegiën op de Antwerpsche markt. De Bourgondiërs hadden in hun politiek tegenover Frankrijk

Engeland noodig. In het begin der 16de eeuw is de overwinning volkomen over de Vlaamsche nering in de steden, die onverbiddelijk gebukt gaat onder de onwrikbare gildenbepalingen over prijs, qualiteit, vakkennis enz. Maar intusschen heeft zich trots allen tegenstand van de steden op het platteland de vrije lakennering ontwikkeld. Iedereen wordt daar aan het werk gesteld, de eerbare landbouwer van achter den ploeg zoowel als de zwervende vagebonden. Het industrieel proletariaat ontstaat, de gesalarieerde werkmán tegenover de groote werkgevers, die door het verwerken van de lichtere Spaansche wol een oogenblik over Engeland triumfeeren, maar het op den duur toch moeten afleggen.

En als de hervorming komt, zoeken al die tobvende loonslaven in haar de verwezenlijking van hun hoop op sociale revolutie. Godsdienstige overtuiging is bijzaak. De beeldenstorm begint van uit Armentières en Hondshoote, de centra der plattelands-industrie. De *révolte de la Gabelle* was iets dergelijks geweest.

In Leiden was de toestand in hoofdzaak dezelfde. De scherpe gildedwang bestaat daar echter niet en dus evenmin een concurrentie van het platteland; maar de tegenstelling tusschen het berooide arbeidersproletariaat en de rijke werkgevers is er minstens even sprekend als in Vlaanderen. Van Hout heeft in 1577, op verzoek van burgermeesteren en de gerechte, een rapport samengesteld over de beste middelen om in de verzorging van de armen te voorzien. Hij bespreekt daarin de soorten van armen en de oorzaken van armoede. Na het beginselloos ronddeelen van aalmoezen door de kloosters, die daartoe in staat werden gesteld door aanzienlijke legaten, en het speculeeren der rabouwen op de vrees bij den landman voor have en goed, noemt hij als derde oorzaak de lakennering, „die binnen deser stede tot noch toe als die hooftneringe geacht, gehouden ende mitsdien aengesien es geweest voor een schoen paele ende cleynot ende rechts of tgeheele welvaren van de stede daeraen waere gelegen geweest, dair ter contrarie dezelve oirzaecke ende vuetsel es geweest vant voorgeroerde onnutt gespuys.”

Voor sommigen zeker was de lakennering een bron van rijkdom, enkele groote fortuinen bewijzen het immers, maar er is een groot deel schamele ambachtslyuden „velledelers, velle-dragers, vellewassers, kempsters, spinsters, spuelders, wevers,

vullers", die door de rijke bazen in het werk worden gesteld. Die werkgevers hebben echter alleen op het oog, „omme hem zelve ryck, machtich ende geweldig te maecten ende zulcx in achtginge ende overheydt te comen, gelyck het geheele regement deser stede tot de veranderinge by zyne Princelycke Excellentie, onlang naer het denckwaerdige tweede ontset deser stede gedaen, in haer subjectie es geweest." Ze hebben nooit hun werklui een behoorlijk loon willen geven; daar ze met elkander bevriend of verwant waren en het gezag in handen hadden, regelden ze zelf de algemeene loonen op gelijken voet, zoodat de werklui „zulcken specie van een slavernye ende dienstbaer juck om den hals ende op den schouderen was gelegd, dat zij hem mosten tevreden houden mit zoodaenigen soberen loon, als hem bij die van de overheydt es toegevuecht geweest." Dit heeft tengevolgen gehad, dat „de schamele arbeytslyuden of zoo men beter mocht zeggen de slaven, als zij alschoon een geheele weke hadden gearbeyt des Zondaechs met die mande te laewaert (zoe men plach te nommen) om haer stucken" (boterhammen) „mosten loopen." En hadden ze eenmaal den smaak van het bedelen weg, hadden ze de schaamte uitgeschud, dan gaven ze verder den brui van werken en zoo ontstonden de oproeren, zoo de benden zwervende, plunderende bedelaars.

Ik wil zeer kort zijn over dit hoogstbelangrijke rapport, omdat het onlangs om zijn inhoud uitvoerig in *De Beweging* is besproken. Aangestipt zij enkel, dat na de schilderachtige beschrijving en de indeeling van de armen en de oorzaken van armoede, een practisch plan wordt ontworpen om het kwaad te genezen. Al de middelen tot leniging van de armoede komen in handen van één centraal *stedelijk* beheer, dat in verschillende onderafdeelingen werkt; invloed van de geestelijkheid op de bedeeden wordt absoluut buiten gesloten; de ware arme krijgt als iets, waarop hij recht heeft, verstandige ondersteuning of werk. Onbehoorlijk gedrag, liederlijkheid, luiheid worden met voor dien tijd passende straffen bedreigd; de weg wordt aangewezen om te zorgen, dat regelmatig de noodige gelden aanwezig zijn, en om te voorzien in een tijdelijke uitgave voor eens, de verbouwing van een oud klooster, wordt een practisch middel aan de hand gedaan.

Bevestigt dit alles niet volkomen, wat ik als het karakteristieke in Van Hout tegenover de maatschappij voorop stelde?

Hij had bovendien, we zagen het al in het rapport, een warm hart voor de lijdende menschheid; hij wilde den verdrukten helpen, hij streed met liefde voor de belangen en rechten van den kleinen man. Aardig blijkt dit ook uit een ander rapport van een kwart eeuw later, van 1603.

In strijd met oude plakaten uit de dagen van Karel V was men begonnen ook van de warmoezeniers tienden te heffen. In een „Deductie of Remonstrantie, van wegen de Burgermeesteren ende Regierders der Stadt Leiden, ter vergaderinge van de Mo. E. Heeren Staten van Holland en West-Vrieslant gedaen, jegens de gepretendeerde perceptie van Thienden op wortelen, cool, ajuin, saladen, ploc-boonen ende diergelycke aertvruchten, in warmoeshoven wassende”, levert hij een vurig pleidooi tegen dit misbruik van macht. Niets is van nature meer bestemd om vrij te zijn van tiend dan juist de aardvruchten. Immers de arbeid der warmoezeniers is aan allerlei wisselvalligheden onderhevig. Een morgen grond kost hem 100 à 150 gulden 's jaars aan pacht, de bewerking komt op 300 tot 500 gulden, „eerse een kerl zaets daerinne mogen werpen, verzwijge een stuiver daarvan kunnen trecken.” — „Bezaeit zijnde ende tzaet opkomende, werden de arme luyden genootzaekt om nacht ende dach te employeren tot uit-wyven van het onkruid, planten ende verplanten, weder spitten ende delven; ende in summa moeten tgansche jaer met haer wyven ende kinderen leggen wroeten inde voorschreven thuynen als aertwormen, ende aldaer haer tijt zo zuirlick in hitte ende koude, in regen ende onweder overbrengen.” Dan komen de „iniurien ende letselen des hemels,” verder muizen, slakken, rotten, „menichmael tot zulcken haerluiden verlies, dat wyf ende kinderen tzelve bezuiren, jae hongersnoot beschreyen moeten.” De menschen die daarvan tienden durven trekken, „zouden in effecten trecken de Thienden van tsweet, ende bloet van den schamelen arbeidsman, diens kinderen menichmael zulx uit haren hollen buick zouden ontberen moeten, zouden trecken de thienden van alle de groote kosten, diese daeraen leggen, zonder zelfs een stuiver uit te keeren. 't Welk

voorwaer of wel eerlijk zijn zoude, willen de Remonstranten te examineeren geven de onbedriegelijke conscientien der geenre, die hen mitte voorschreven nieuwicheden zoucken te verrijcken.”

Zoo had Van Hout begrip van sociale rechtvaardigheid. Zoo is ook te verklaren zijn belangstelling in het oproer van het kaas-en-broodvolk, waarover hij verschillende bescheiden had verzameld, uit welke hij een beknopte geschiedenis van het geval had samengesteld, die eindigt met de woorden: „Ziet hier 't geen men noemde in genade en gratie opnemen en elk oordeelt, of hier 't minste point van genade ofte gratie vermengt is, en of men niet veel eer moet bekennen, dat men de arme onderzaten, die men tot beroerte geperst heeft, niet met een veel onverdragelijker jok heeft gezocht te belasten en te onderdrukken?”

Zowel de deductie over de warmoezenierstiend als het rapport over armenzorg lichten ons in over de houding, die de opsteller tegenover den godsdienst, in het bijzonder den hervormden, als maatschappelijk verschijnsel innam.

Als Van Hout, zelf in allen eenvoud een oprecht vroom Christen, — we hadden al meermalen gelegenheid het op te merken, — in zijn deductie een vluchtig overzicht geeft van de geschiedenis der tienden, dan verhaalt hij, hoe naar de wet van Mozes tiend geheven werd van alle aardvruchten; maar dat was voor „Leviten ende Priesters, die hen moesten employeren totten dienst Gods ende anders geen gedeelte van goederen in den beloofden landen en hadden”; maar daarna kwam de geestelijkheid, „*die van outs gewoon was altyts haer vinnen verder ende meerder te verspreyen*”, en poogde ook de tienden van allen handel en handenarbeid zich toe te eigenen. Het gecursiveerde wijst ons terstond de richting, waarin Van Hout is gegaan.

Het rapport sluit zich hierbij geheel aan. Heel zijn plan van armenzorg toch is gebouwd op de humanistische ideeën, die juist in deze landen sedert het begin der eeuw, zeker wel zonder dat men zich van de uiterste consequenties der leer had rekenschap gegeven, den waren en eenigen weg hadden aangewezen, waar langs men tot een behoorlijke en menschaardige verzorging en zedelijke verheffing der armen komen kon. Reeds Ludovicus Vives had in 1526 betoogd: de armen-

zorg geheel in handen van de wereldlijke macht, onttrokken aan den invloed der geestelijkheid, werkverschaffing. En dit is geheel en al in overeenstemming met de groote geestelijke beweging van den tijd. De hooger staanden moesten voelen, dat de ware godsdienst een te heilige, intieme, geheel subjectieve zaak was om naar een algemeen patroon te worden geknipt voor de groote massa, dat alle onwrikbare dogmata onvereenigbaar waren met het vlottend onzekere, dat ieder menschenhoofd en -hart slechts begrijpen en voelen kan van de hoogste onstoffelijke zaken. Openlijk hebben ze het verkondigd, de noodzakelijkheid om kerk en staat gescheiden te houden, den godsdienst te maken tot een particuliere zaak die ieder voor zich zelf bescheidenlijk in de intimiteit van zijn gemoed uit te maken had. In dien geest sprak ook de oude Hooft in de Amsterdamsche vroedschap. Velen hebben aanvankelijk gehoopt en verwacht in de hervorming iets van deze beschouwing verwezenlijkt te zien, maar lang niet allen. Een Coornhert, Spieghele, Roemer Visscher, P. Cz. Hooft vonden het overbodig of onvoorzichtig zich bij de nieuwe leer aan te sluiten. Anderen keerden teleurgesteld tot de oude moederkerk terug. Een zekere groep heeft vastgehouden aan het oude ideaal, is blijven strijden tegen een geloof, dat slechts op priesterheerschappij, op huichelarij bij honderden tegenover vroom, oprecht gevoel bij een enkelen uitloopen kan, wanneer een zeker aantal godsdienstig gelijkgezinden macht in den staat verleend wordt tegenover anderen. Ze heeft haar martelaren in Oldenbarneveld en de zijnen gehad, maar is gebleven tot op dezen dag de kern van alle vrij en zelfstandig streven en zoeken naar het hoogste geestelijk en lichamelijk geluk.

En aan die zijde heeft ook Van Hout gestaan. Zoo is ook te verklaren zijn woest opbruisen tegen een Taling, als deze openlijk tegenover de schare schold op de mannen van het *Haec libertatis ergo* en tegenover de heilige *libertas* zijn eigen bekrompen leer wilde stellen. Het blijft echter jammer, dat we tot heden geen kennis konden nemen van zijn „korte aantekeningen van alles wat de stad Leyden gedaan heeft in kerkelijke zaken van 20 Nov. 1578 tot 20 Sept. 1580”, die de Leidsche archivaris Rammelman Elsevier blijkens zijn Inventaris van het archief in handen moet gehad hebben.

Intusschen had zich tegenover dit vrije leven en denken een nieuwe middeleeuwsche kerk ontwikkeld, gelijk die nog onlangs zoo juist is geteekend. Als in de middeleeuwen bleef ze het machtsinstrument, dat het klassebelang moest dienen, de zaligmakende en verdoemende macht aan welke de sleutels van de hemelpoort waren toevertrouwd. Vóór alles hoorde de schare wekelijks de leer van een verheerlijking en uitverkiezing hiernamaals met gelijke geringe kansen voor allen. „Zij weerspiegelde de maatschappelijke wet, die een ieder of aan het eigen lijf of in zijn naaste omgeving voelde, dat de een door onbekende en niet te doorgronden machten tot rijkdom, aanzien en geluk werd verheven en de ander klein bleef of zelfs maatschappelijk nog daalde.” Die leer had de opkomende Hollandsche burgerij noodig en ze heeft tijdelijk, willen we hopen, gezegevierd.

Dat datgene, wat ik hierboven als Van Houts overtuiging schetste, juist is, blijkt trouwens ook uit zijn optreden in den strijd tegen Caspar Coolhaes in Leiden, die het ook in de zaak der armenzorg geheel met hem eens was. De „Remonstrance of Vertooch by die van Leyden den heeren Ritterschappen ende steden, representeerende de Staten slants van Hollant, in Februario XV°LXXXII hare medelidmaten gedaen, nopende tverhandelde der predicanten, in laetstvoorleden zomer tot Middelburch in het nationael synodus (zo zyt noemen) vergadert geweest synde, met den gevolge van dien” is wel van de hand van Coornhert, maar Van Hout heeft blijkbaar de bouwstoffen geleverd.

Terwijl wij nu door Gods genade van den pauselijken band ontbonden zijn, heet het daar, zijn sommige lieden weer door hun onverstandig ijveren opgewekt, de overheid aan te sporen den waren godsdienst voor te staan. Dit bedwang is de rechte moeder van het pausdom geweest, waardoor het gestegen is boven al wat God en majesteit genoemd wordt. Wij hebben daarom besloten geen godsdienstdwang, in het klein noch in het groot, noch eenige statuten of decreten daarheen strekkende aan te nemen. Wij hebben ons verbonden tegen de Spaansche wreedheid, niet om eenigen godsdienst alleen te beschermen en in vrijheid te bezitten; velen, die ons hiertoe geholpen hebben, als muilen gearbeid en met leeuwenharten gestaan

hebben, zijn niet allen lieden van één geloof geweest. Wij kunnen ons moeilijk verbeelden, dat men door dwang goede Christenen maakt, wel een hoop booze huichelaars. En tot de predikanten o.a. dit, beide geestverwanten teekenende zinnetje: „Ick wil mij nu keeren tot de predicanten ende haer met desen vermaent hebben, dat sij haren naem voldoen, daermede dat zij ghenoeemt worden, dat is dienaren ende gheen oversten. Dat zij willen tevreden zijn met haren dienst ende dienen dengenen, die haer tot dienst aangenomen hebben ende steken haer niet (buiten haren dienst) in den dienst ofte ampt der Overheyt.”

Eveneens is de „Justificatie des Magistraets tot Leyden in Hollant teghens de calumniën ter saecken vande differenten tusschen henluyden ende eenighe van de ghemeente aldaer by den selven den magistraet min dan christelicken nageseyt”, die wel eens op naam van Van Hout gesteld wordt, door Coornhert geschreven en onder zijn werken opgenomen, maar het zou misschien niet moeilijk te bewijzen vallen, dat ook hierin Van Hout de hand gehad heeft. Toen het boekje in '97 verschenen was, kreeg Coornhert een schriftelijke dankbetuiging van Van Hout, en van de stad een fijn gouden medaille met het Leidsche wapen.

Hoe Van Hout over den zuiver katholieken godsdienst moet gedacht hebben, volgt van zelf uit wat we mochten besluiten aangaande zijn houding tegenover het streng Calvinisme. Het gevaar van beide moest natuurlijk in zijn oogen gelijk zijn; alleen het eene was jong en nam steeds dreigender vormen aan, het andere scheen weg te sterven. Uit zijn aardig verhaal over zijn bezoek aan de cellebroeders „die papistigerwijze heur leven aenstelden” in 76 nog, en vroeger de lui „die mitte heete-zicte der pesten waeren begaeft ende besmet” bijstonden, en wier goederen hij inventariseeren moest, spreekt een goedmoedige geringschatting voor de monniken, hun geloof en levenswandel. In zijn opdracht voor de vertaling van Buchanans Franciscanus, zullen we hem meedogenloos met de orde van s. Franciscus zien sollen. Onder zijn beste vrienden telde Van Hout er eenigen, die nimmer openlijk de Roomsche kerk verlaten hebben.

Een eigenaardige plaats in de Italiaansche Renaissance nemen

de groote openbare feesten in; ze vormen zoo wat het eenige terrein, waarop Humanisme en Renaissance gedurende de eerste eeuwen onder het bereik der groote massa konden komen. Kenmerkend immers is hier het samenwerken van het geheele volk, van alle klassen en standen, van alle kunstuitingen, zoowel decoratieve architectuur als muziek, schilder- en beeldhouwkunst als dramatiek tot één grootsch geheel. Langs de in vergelijking met het Noorden in Italië reeds vroeg goed geplaveide, breede straten bewogen zich schitterende optochten, godsdienstige processies, triumftochten, carnavalsstoeten; in de ruime kerken en op de wijde pleinen werden begrafenis- en huwelijksfeesten, dichterkroningen gevierd, waaraan de meest verschillende krachten een glans en heerlijkheid van kleur, een geestige pracht van beteekenis hadden weten te geven, waarvoor onze Noordsche verbeelding te kort schiet.

De oorsprong van vele dier feesten lag wel in de middeleeuwen; deels zijn ze een voortzetting van, deels danken ze haar bestaan aan de kerkelijke mysteriën, en door overoude traditie hadden de symbolen en allegorieën van vrede en oorlog, hoop en vrees, winden, jaargetijden en planeten geen geheimen meer voor een gansche bevolking, was er zoo goed als niemand, die niet vertrouwd was met heel den Grieksch-romeinschen godenstoet. Maar onder den invloed der Renaissance in de vijftiende eeuw nemen deze dingen een geweldige vlucht, als kunstenaars van grooten naam op ieder gebied organiseerend optreden, als er een groote kern van de bevolking is, die dorst naar schitterende schoonheid, die gedrongen wordt door een vurige begeerte om zijn stoute fantasieën den vrijen teugel te vieren, die opleeft in de helden der oudheid, omdat ze het heldendom begrijpt door de nieuwe heldenteelt, die om haar heen opbloeit.

Maar wanneer men het verhaal van al die heerlijkheid in Italië en daarna, dikwijls in koude, dorre navolging-uit-de-verte, elders doorloopt, dan ligt de conclusie tevens voor de hand, dat deze feesten en optochten mede een machtige oorzaak moeten zijn geweest, dat de beweging van Humanisme en Renaissance betrekkelijk spoedig het eigen innerlijke leven verloor en tijdelijk in onbegrepen vormendienst verliep.

De vraag rijst, of er ook sporen van dit alles in onze lage landen zijn aan te wijzen. En dan denken we in de eerste plaats aan die plechtige uitvaart van Ferdinand den katholieke, langs de straten van Brussel en in de S. Gudule gevierd, door Geldenhauer beschreven, dat dooden-feest gearrangeerd door den bastaard Filips van Bourgondië en Jan Gossaert, dien fijnen, geestigen Bourgondiër, die in 1508, vergezeld door Gossaert de Mabuse, een gezantschap naar Rome voor Maximiliaan had volbracht en daar door eigen aanschouwing zijn humanistische vorming had voltooid, wien het ten slotte gelukt is, als we zijn biograaf en de restes van zijn inventaris mogen gelooven, gedurende eenige jaren op zijn slot Duurstede iets tot stand te brengen, wat werkelijk, — een verschijnsel, éénig in Noord-Nederland, — tot op zekere hoogte geleek op de kleine humanistische hoven van Italië.

Een enkel prentje uit dien optocht, door een anderen tijdgenoot, Rémy du Puy, geteekend, volgt hier, ter verlichting. Een wagen: „de raderen en waren met gheen yser beslaghen, maer ghedraeyt ende seer fraey ghesneden, op soo vremde maniere, dat men qualycken conde bemercken den keer oft draeinghe derselver. Op de raderen was ghestelt eenen wagen op de maniere van een Conincklycke tonneel, zynde onder engher dan boven ende allenskens wyer door de uitspringende listen, in de welcke ghesneden waren met groote conste poëtische antiquiteyten met de verclaringhe derselver in groote gouwen letteren. Tusschen deze waren ghesneden de blasoenen van den Coninck — —. Op desen wagen waren ghestelt alle de naervolgende stucken: in den eersten eenen hooghen boom met fyn goudt verghult, ende aen de tacken van desen boom honghen vier volle oorloghsche harnassen van een vremdt ende verscheyden faetsoen, hebbende elck syn cleedt ende hoofdecksel oorloghscher wyse ghemaect, welcke in deser maniere ghetimbreert waren, dat het eerste harnas boven op hadde de timbre van eene schoone sirene, welcke beteekende Naples, twelck Parthenopea ghenaept wordt van het graf van eene soo ghenoomde sirene, dat Plinius seyt daer te wesen.” Het tweede heeft een „brandenden berg” = Pyreneeën = Navarre. Het derde een „boschken van groene”, dat balsem voortbrengt in het in het „Joedsche lant” = „alle tghene dat den Coninck ghe-

wonnen hadde op de vyanden des Christengeloofs." Het vierde een granaatappel = Granada.

„Op den waghén waeren ghestelt thien morisque banieren met oorlochsche lancien, op het eynde van de welcke in plaetse van yzers waren groote silvere sterren" etc. „eenen gauwen verheven appel, beteekenende de werelt", en daaronder de woorden „Ulterius nisi morte". „Opt thooghste van desen waghén sat eenen man in syne volle wapenen gecleedt, — — representerende den Coninck, die door syne vrome daden de triomphe verdient hadde."

Maar ook de gewone opkomende burgermaatschappij onzer noordelijke steden bleef aan de beweging niet vreemd. Wel gaat de oorsprong der rederijerskamers terug op zuiver middeleeuwsche geestelijke broederschappen, die elkaars uitvaart verzorgden enz., maar als we kennis nemen van de schitterende wedstrijden en ommegangen, die in de laatste helft der 16e eeuw door genoemde corporaties onder leiding van menschen als Van Mander en Van Hout zijn op touw gezet, dan valt het niet te ontkennen dat ook op dit terrein de Italiaansche invloed zich in het Noorden heeft doen gevoelen.

Ik wil deze feesten geenszins idealiseceren. Thans nu de smaak van sommigen is verfijnd en gelouterd, nu bij sommigen het begrip van en de liefde vóór de natuur in hooge mate is ontwikkeld en anderen zich wijsmaken in die voorrechten te deelen, zal velen een gevoel van onbehagelijkheid bekruipen, als ze zich goed in het bedrijf dier rederijkeren trachten in te denken.

Maar die feesten geven dan toch maar het heerlijk schouwspel van het samenwerken van de meest verscheiden krachten en gaven tot een groot geheel, van iets, als schoonheid bedoeld, gemaakt en begrepen door een geheele bevolking, door allen, voor allen, en we durven den tijd, die er nog verlopen moet, niet te schatten, eer we weer zullen komen tot dergelijke feesten van de geheele gemeenschap, natuurlijk op een hooger en reiner plan gebouwd.

In Mei 96 is er zoo'n groot rederijersfeest te Leiden gehouden en ook van deze zaak heeft Van Hout de hoofdleiding in handen gehad, ook hieraan heeft hij zijn veelvuldige gaven, van financier tot kunstenaar, met algeheele toewijding geschonken.

Niet dat Van Hout met hart en ziel rederijker was. Verre van daar! Niemand heeft beter en scherper dan hij hun gebreken aan de kaak gesteld, laten voelen, dat ze aan alle echte kunst volkomen vreemd waren. Rederijkers zijn zulken, roept hij ergens uit, „die, als zy maer drie of vier ongebonden regelen by een anderen weten te rapen, een van tnoorden, een van tzuymden, dan een van toosten, en dan een van twesten, ende zy de zelve achter inden staert, opten anderen properlicke weten te doen rymen ende clincken, een groot stuc werx bedreven willen hebben, zunderlinge als zy haer gedichten braessesems gewyze, wat weten te deurhacken, te deursnyden ende te kerven, Horatyum, dien groten orateur, meenen beschaemt te hebben; zulcke, die byden anderen in gruughen ende taveernen vergaderen, ende geen minute tijts versaemt en zouden connen wezen, zonder de eenoorde cruyck, daer zy alle haer vunstige const uyt zuymgen, aen den bec te hebben; zulcke, die hare penssen met dranc verladen, zad gemaectt ende als een varckensblaze opgejaecht hebben, zo dat haer tlyf van vadsicheyt gespannen staet, dan mit acht (*In het hs. is doorgehaald*: of negen) regelen, die zy als exters van deene tac op dander huppelende, tsamen rapen, een rondeelken weten uyt te ruspen, een meesterstuc gewracht willen hebben; zulcke die, wetende ab hoc en ab hinc een Refereynken van vier vyftien op de knie, zo zyt nommen, te maecken, voor sancten willen aengebden worden etc. — Ende al zoudense geen zeven regelen guede duytsche proose (zomen die nomt) zonder missen weten te spreken of te schryven, zo zy XI of XII regelen connen bij een brengen, die zoo veel sluyten als een tange up een varcken, en die dan te versieren weten mit een grooten hoep vremde, dickwyls by hen zelfs verzierde en ongehoorde termen, geschuimde woorden, slot noch wal hebbende, ende rechts zoe fraey te passe comende als of yemant de passie aan een dans zunge, strax voor groote facteurs willen gehouden wezen, ende hem zelfs daer vooren uytgeven; zulcke zegge ic noch, die niet en weten, noch niet en begeeren te leeren, noch te weten; die up geen guede vermaninge noch up geboden of verboden van haer wettige overheyt passen, die mit haer eygen neuswyzicheyt, zy hebben dan recht of onrecht, deur willen voor deze ende diergelyc

gespuys van menschen, mit eenen voor een hoop onbesneden zassen en boutspreekende fielten, lantlopers, quaczalvers, stuytvossen ende schuyffelschappraeyen, die zij tharen hulpe weten te zuucken, te vinden ende te verwillighen; want zomen zeyt, zuuckt Hac zyns gemac ende Gelyc zyns gelyc." (Ik volgde het hs. niet den tekst in De Dietsche warande van Arnold, die een paar teekenachtige woorden verknoeide).

Men zal gereedelijk toegeven, dat ook Van Hout niet idealiseert. Doch laten we voorloopig constateeren, dat hij, die in zijn tijd zoo krachtig en beeldrijk zeggen kon, wat hij te zeggen had, die zoo zijn „guede duytsche proose" verstond, zelf een artist moest wezen en het recht had van zijn hoogte zijn vernietigend vonnis uit te spreken. Als de traditie, dat Hooft eerst de toga van Tacitus moest omhangen, eer we van waardig eigen Nederlandsch proza spreken konden, niet reeds lang was uitgeroeid, dan waren deze weinige regels van Van Hout voldoende om ze voor goed naar de vlakte der leuterpraatjes te verbannen.

Van Hout had, zooals we zien zullen, nog een ander doel op het oog, toen hij aan het feest zijn krachten wijdde. Maar al was dit niet zoo geweest, er zat te veel energie in hem dan, dat hij niet zou beproeven, dat wat ordinair en laag bij den grond was, op te heffen tot zijn eigen hoogte; hij stond te zeer onder den invloed der Renaissance, dan dat hij zich niet zijns ondanks illusies zou gemaakt hebben, op het gebied van dergelijke feesten iets moois te kunnen bereiken. Hij moet bovendien voor groote algemeene feesten, het arrangeeren van optochten en praalvertooningen zekere liefhebberij gehad hebben, want telkens als de gelegenheid zich voordeed, heeft hij de leiding er van op zich genomen en getracht de zaak een waardig aanzien te geven.

Het feest, dat in de laatste dagen van Mei '96 te Leiden gevierd werd, was een wedstrijd, uitgeschreven door de „Witte Accoleyen daer Liefdes 't fundament," waaraan tien kamers uit Holland deel namen, en was blijkens het gedrukte verslag, dat er in September '96 van verscheen, in de oogen der Accoleykens minstens even „heerlick ende triomphant om zien deur de veelheyd der Consten" enz. als het beroemde landjuweel van Antwerpen in 1561 aan den vooravond der revolutie. Ze

beroemen er zich tevens op, dat „geen geschillen, gevechten, noch ongelucken oft in 't minste eenige ongemakken en zyn gebeurt, 't welck dengenen die dese vrije conste zoeken te dempen, zal veroorzaken geen fameuse libellen of faemrovende geschriften daertegen meer uyt te geven of te stroyen.”

Een uitvoerige beschrijving van het feest zou ons te ver van ons onderwerp brengen. Stof is daartoe echter te over. Niet alleen hebben we bovengenoemd verslag, maar Jan van Hout heeft de rekening samengesteld van alles, wat door de feestgevende kamer is uitgegeven, welke uitgaven door de stad werden vergoed, omdat zooals we zien zullen in het belang der stad een loterij aan het feest verbonden was. Ook de papieren, op deze loterij betrekking hebbende, zijn aanwezig en bijna al het letterkundig werk, dat Van Hout voor het feest heeft geleverd. Er is geen stukje lint aan een muts gezet, geen blazoën geschilderd, geen stoop wijns gedronken, geen harstgen calfsvleisch verorberd, of ik zou u kunnen zeggen, wat het gekost heeft en waar het is gekocht.

Zie hier echter beknopt het program: Den 26sten Mei zullen de kamers voor Leiden verschijnen; vrij logies wordt verschaft. De kamers zijn verplicht een vertooning als „intrey” te geven van

„Het leven der Tyrannen: mit een, wat een beloonen
Zy oyt verworven hebben voor haer doot en naer.
Wt een geloofwaardige Historie brengt chierlicke personen.

Voor dit als voor de volgende nummers worden verschillende prijzen, meestal bestaande uit een aantal „stoops-vlessen” of „schenc-kannen,” ook wel een „becken en lampet fraey gedreven” uitgelooft. Ook met het schoonste blazoën en het best pronunchieeren” zijn prijzen te bejagen, evenzoo met „vier zeventienen.”

Op deze Regele, die zeer goet te bewysen is:
Voor een beveynde paeys een rechte crych te prysen is.
In als hout vrye maet, laat u aen geen sillaben knopen.

Een volgend nummer (reclame voor de loterij):

Zingt een Liedeken: Hoe Godes gonst staet open
Voor die den armen bystant doen en toonen deucht.
Dat levert ons in prent, op dat het strec tot vreucht
Des volx: hier toe laet een of meerder stemmen clincken.

Het laatste nummer wordt aldus omschreven:

Zo yemant lustich is, om geen tyt leech te laten,
 En een vermaeckelic spel of boertich batement
 Geleert heeft, niet of out, hij mach de moeyt' aanvaten,
 En hem verzeekeren een redelic present.

Natuurlijk is er nog een prijs voor de verstkommende kamer.
 Over de samenstelling der jury dit:

Ten laetsten verzoucken wy den broederen vol trouwen,
 Wt elcke Camer een te stellen opt Toonneel,
 Om de gerechticheyt dees handels daer te aanschouwen
 En zien, dat los van jicht elc een becoemt zyn deel,
 Daer Liefd' is 't fundament, valt zelden groot gescheel.

De „intrey” vormde dus den eigenlijken optocht, die langs een vooraf aangegeven weg door de stad trok; de voorstellingen en voordrachten hadden plaats op een stellage in de Breestraat. Van de kamer, die voor haren intrey bekrond werd met den eersten prijs, laat ik hier de verclaringe van dien optocht volgen. Beter dan elke omschrijving zal ze u doen zien, in welk een zonderlinge, duistere, verwrongen voorstellingen de zestiende-eeuwer vermaak en stichting vond, hoe hij de uiterste wanhopige pogingen aanwendde om het meest abstracte in tastbare vormen voor zich te stellen.

Verclaringe van den Intrede van de Oude Camer van Haerlem, hebbende verthoondt de Tyrannye, mette volgende acht Persoonen:

1. In den eersten, *t'Gemeen lands Welvaren*, als een statich Man, met zyn handen gesloten in de Boeyen der benautheyt: Ende om zyn middel gebonden met de coorde van armoede, dragende op zyn hooft een Schipken, ende in d'eeene handt een Hamer, als beteekenende t'Handwerck: ende in d'ander een Ploechcouter.

2. *'t Leven der Tyrannen*, als een Oorloghs Vrouwe met een Helmet opt Hooft, daer op stondt een menschverslindende Draeck, ende dragende voor de Pluym een Roede, als Gods straffe, 't welck meest alle Tyrannen geweest zyn, hebbende t'selfde Leven twee vlogels, genaemt Eygen lust, waerdoor het tot alle boosheyd gedreven wordt; hadde een Rock aen,

beset met allerley verslindende Beesten, als Leeuwen, Wolven, Draecken, Slangen ende Schorpionen, al van papier gesneden ende daer op gepapt. Om den hals een halsbandt gestoffeert van alderley schandelycke diere. De handen waren bloedich, en droech in d'eene een bloodt bloedich zwaerdts met een hert met gescheurde privilegie, in d'ander een brandende Fackel, met de coorde van Armoede, daer sy 't Ghemeents welvaren aen leyde.

3. Ende na dien is gevolcht een *Schrickelycke vreesse*, gaende tussche Zwaerden, in d'eene handt eene Boghe, in d'ander een Cincroer, beyde gespannen, en met t' scherp naer t' lijff, als schrickelycke saecken ende periculose vreesachticheyt, loopende Hasen ende Ulen, die by nacht vliegen, ende door vrese van andere gevogelten, die niet durven by daegh te voorschyn comen. Zijn hayr stontd als borstelen, recht over eynde, ende ging alomme siende als een mensch vol vresen.

4. Hier nae volchden een schrickelycke bloedige *Doodt*, dragende in d'een handt een pijl, in d'ander een gebroken uyr-glas.

5. En is noch gevolgt een *quade Faem*: droech in haer handt een Trompet, daer onder hingh t'Serpent Hydra geschildert, hebbende een cleedt besmet met veel zwarte plecken als oogen, met welcx gelycken t'aensicht mede ontsiert was.

6. Zyn noch gevolcht drie grouwelycke wrede Tyrannen:

7. Namelyk *Caligula*, *Nero*, *Domitianus*, de welcke haer

8. daden (ofte immers een deel van dien) droegen in haer schilden.

Nero, hadde opt hooft een Lauweren crans, de blaen aen de eynden verciert met loveren: voor in de spanninge met een Medaillie van Loveren; d'ander hadde elck opt hooft een Croon, gemaakt van dick papier, verciert met geele Foelgie, de Gesteenen gecoleurt met waterverwe; alle de swaerden waren houdt, met foulgie overtrocken.

Die 't Blasoen droegen, waren twee Jonghskens, gecleedt met Ruyter-rocxkens van roodt toylet, hangende moukens met wit passement gecooort, t' hooft verciert met Cranskens van Speelcoorn, de dyien, armen ende hals bloot, witte brooskens, mede bestreken met root, gelyck oock alle de andere voorgaende van gelycken gecoleurt waren met root toylet."

Dit alles ruikt muf en smaakt wrang, zeker. Een enkel „naief” *woord* verleide ons niet tot een gunstiger oordeel. Met den berg van gedichten, waarmee ze naar den prijs dongen, die rederijkers, of elkaar opkamd en complimenteerden, — ik zal er u niet mee lastig vallen, met het diehwerk, — is het net zoo. En het kost heel wat moeite en inspanning ons in den geest dier massa in te denken en met hen eenige heerlijkheid en stichtende beteekenis in deze zaken te voelen. Doch is het ons enigermate gelukt en doorleven we dan te gelijktijd nog eens in onze verbeelding onze kronings- en Rembrandt-bachanalen, aanschouwen we onze geestelooze, zwijnige kermissen en carnevalsfeesten, moeten we dan dat volk der zestiende eeuw niet verre plaatsen boven het tegenwoordige? Daar was toch een vrij algemeen begeeren naar begrip van een abstract geheel, dat als schoonheid bedoeld was, daar was bij velen een ernstig gemeend, zij het dan ook voor ons vrij wel ongenietbaar pogen om in allerlei vormen en klanken iets schoons uit te beelden. Wat de geesten van heel een volk bezig hield: het vreeselijke der tyrannie, de zekerheid van haar ondergang, de vrees voor de dreigende geveinsde peis, politieke, godsdienstige, humanitaire idealen worden hier door al die menschen uit het volk, van alle zijden saamgekomen, uitgebeeld voor heel de saamgestroomde massa. Dit is een begin van gemeenschapkunst, Wat zou van dit alles geworden zijn, ware het voorzichtig opgekweekt, hadde het zich rustig en geleidelijk kunnen ontwikkelen, ware het niet verstikt en vermoord onder de opkomende geldmacht en haar somberen verdoemenden handlanger! Daarom ook zou een met zorg en piëteit voorbereide herhaling van die oude vertooningen juist in onzen tijd zulk een mooi werk zijn, waarop ik waag de aandacht te vestigen van hen, die daarvoor de aangewezen personen zijn. Wat als kunst ons vrij koud laat wordt als geschiedenis hoogst belangwekkend en leerrijk.

En nu is het juist de verdienste van Van Hout, dat hij blijkaar de beteekenis van die feesten enigermate gevoeld heeft, dat ook bij hem na den ontkennenden geest de scheppende is ontwaakt, dat hij zag en de laagte, waarop het bestaande stond en de hoogte, die beklommen moest worden, al bleef een goed deel nog met wolken voor hem omfloerst. Wat hij gemaakt heeft voor deze feesten, is lang nog niet alles kunstwerk, maar met vasten tred is

hij zijn landgenooten toch eenige schreden vooruitgelopen de helling op.

Van hem zijn de rijmpjes voor in den Lusthof van Rethorica, het gedrukt verslag van de feesten, de rijmpjes, die niet meer waren dan een feestgids voor de meedingende kamers.

Zoo b.v.:

Goutblomken cel,
 Ws logijs deel
 Vint bij de Craensche schepen;
 De Corper gout
 U wort vertrouwt,
 Want tes uyt jonst begrepen etc.

Hoogstens van belang om de maat, die er in gebruikt is.

Met het goutblomken wordt de kamer uit Gouda aangeduid, die in den „Gulden Karper” zal gaan logeeren.

Dan is van zijn hand het „solemnele” dichtwerk, waarmee de jury de maagd Rethorica toesprak, vóór deze met de uitdeeling der prijzen begon, waarin hij rethoriekelijk wel, maar toch met iets meer geest en leven er in, een verhaaltje uit Valerius Maximus heeft omgewerkt.

So yemandt waer belast te wysen en een oordeel uyt te spreeken
 Van twee vaten wateren op eenen tyd geschept uyt eender beecken,
 Zulc zoude' hem billicken, doch niet zo zeer mit redenen bezwaren,
 Als wy luy Rechteren, die belast zyn rechtvaerdelicken te verclaren,
 Wie van allen hier de beste doenders waren etc.

En de speech van Rethorica zelf, waarmee ze de prijzen toekent, die ons de Leidsche broederen in den Lusthof mede zouden hebben „geoffereert”, als ze hun „niet en ware gemaect afhandich”. maar die wij toch in een bijna onleesbaar ontwerp onder Van Houts papieren hebben teruggevonden. Er zijn regels in, die onbetwistbaar iets aardigs en aparts hebben, als we er bij denken, voor welke gelegenheid ze waren in elkaar gegooid.

Daer vyf en twintich schutteren, in consten even fraey,
 Zyn schietende om hooch naer eenen papegay,
 Wat meesters dander zyn, tmach hun wel wat verdrieten,
 Mer van hen allen één den zelven gaet ofschieten,
 Niet dat de schutterconst in dander zy te min;
 Soe est met uluy al, twele ik rondelic bekin.

Carel Van Mander had het blazoen voor de Haarlemsche Vlaamsche kamer geschilderd:

„Van Manderen

De levendige druyven, die gy op te dode panelen
Hier stelt en spreekende maect, deur u onsterfelicke pincelen
Den prys te boven gaen zo wyt, zo zyt, zo verre
Als Phebus vlamighe ooch voor daldercleynste sterre.

En aan het slot den wijzen raad:

Dit zyn myn oordeelen, wilt u hiernaer gedragen,
Zyt gy myn broederen, zo veel van u gewagen,
Myt u te zeer te jagen naer prys; verdempt in u
Te groten zelfmin. Tes my gewis een gru
Om dit te zeggen, nu de Liefde mij van dit hof dringt;
Denct by u zelven eens, hoe schendich eygen lof stinct.
Van als hout middelmaet; in allen zaecken
Noch pryst u zelven niet, noch wilt u zelfs mislaecken,
Zouct constvermeerdering, blyft in gesette percken, etc.

Dit is geen kunst, zegt ge terecht. Maar daar is toch zekere gemakkelijckheid in, soms een als toevallig, spontaan aardig samenklinkend rijm, hier en daar een zekere onbezorgde speelsche zwier, die alle iets van een kunstenaar doen vermoeden. Wie dat niet voelt, leze er het werk van de verschillende kamers, dat in den Lusthof van Rethorica bewaard is, maar eens naast.

Van Hout heeft ook een tooneelstuk geschreven voor deze feesten en daarin openbaart zich inderdaad de kunstenaar. Ik bespreek het daarom liever in een volgend hoofdstuk.

Hier zij over de feesten alleen nog herinnerd, dat ze eigenlijk voortspruiten uit een plan reeds twintig jaar te voren door Van Hout ontworpen en aan welks uitvoering hij dus blijkbaar met taai geduld heeft voortgewerkt. In zijn ontwerp voor de armenverzorging komt voor het geheel verbouwen van het Sint-Katrynen-gasthuis, „omme de kosten van welcke timmeragie te vervallen,” zegt hij, „die zonder twyffel groot zouden zyn, doch nieuwers naer soo veel als men zoude meenen, naer dien de meeste getimmerten van dien noch staende zyn ende niet dan reparatien en behouven, zouden mijn Heeren ten eynde als boven ende opte naeme van die makinge van een gast-

huys, een zaecke by een yegelicken zeer gunstich zynde, aen den gheenen, des macht hebbende, mogen doen verzoucken oprechtinge van een Loterie; de vuytlezinge van de welcke men, om te meerder trecx ende geloop van volck te veroorzaken, zoude mogen leggen tegen den derden Octobris toe comende ende zulcx opte nieuwe jaermarkt van wegen uwer Eer. tot een eeuwige geheuchnisse van het geroerde gedenckwaardige tweede ontset, ten zelve daege anno LXXIII gebeurt, verzocht ende gecregen."

In den loop der jaren is de manier van uitvoering gewijzigd, maar zijn doel heeft Jan van Hout onveranderlijk in het oog gehouden en hij heeft het weten te bereiken. In Maart '93 kreeg Leiden van de Staten van Holland verlof en de loterij heeft een aanzienlijke som opgebracht, die de verbouwing van het gasthuis mogelijk maakte. Het geheele uitgewerkte plan der loterij met de uitvoering, alles door Van Hout zelf weer bewerkt, is nog aanwezig.

In optochten en praalvertooningen scheidte Van Hout behagen. Een paar voorbeelden nog. Meegewerkt heeft hij aan de feestelijke inwijding der Universiteit. Langs het Rapenburg kwam een schip, waarop Apollo met de negen muzen, „hebbende achter aen het roer staende Neptunum, die, met zyn Zee-baren de stadt Leyden bygestaen hebbende, de Geleertheyt langhs twater aldaer scheen binnen te brengen ende te willen logeren." Bij de Universiteit worden zij ontvangen door verschillende andere „gepersoneerden" en er werden eenige latijnsche versregels van Douza door hen uitgesproken. Van Van Hout wordt vermeld, dat hij de verschillende personen op het „forum" geleid heeft en aan het volk heeft voorgesteld.

In '88 wordt er een landjuweel gehouden na den dankdag voor de overwinning op de Armada met toepasselijke optochten en vertooningen en Van Hout is het weer, die voor de de dichterlijke opschriften en verklaringen zorgt op triumfboogen en tooneelen. Op dezelfde wijze werkt hij druk mee, als in Augustus '94 Maurits te Leiden, evenals elders, een soort triumftocht ten deel valt, waarin men hem wil huldigen voor de inneming van Groningen. En lang vóór Bellamy schreef hij toen een „Onrymich vreuchdenlied", dat in plano gedrukt

werd en waaruit ik een paar stoere regels moet overschrijven.

Gelijk een Leeu,
 Nu van zyns moeders mam
 En teepels geel gespeent,
 Geweldig springende
 Doorvliecht 't geheele wout
 En zyn gecrolde mannen
 slingert om den cop,
 Daer hem zyn strafheyt stuyrt,
 Zyn toren tert, zout wer,
 Grypt, slingert, velt, verscheurt,
 Wat hem comt in tgemoot,
 Tzij deur een crygens-lust,
 En om zyns claeuwen cracht
 Te prouven, tzy om proey
 Te vinden voor zyn balch;
 Zo zien wy dezen Held
 Ten oorloch toe gerust,
 Zo zien wy dezen Held
 Gebruycken zwaert en schilt,
 Zoo dat alleen den strael
 Van zyn gezicht, zyn stem,
 Zyn glinsterende helmet
 Ons crachten dwijnen doct.

Eaten we ons hier even herinneren, dat het onder de sterren der Pléiade Du Baif was, die getracht had naar Grieksch-romeinsch model Fransche rijmlooze metrische verzen te schrijven. Hij was wel niet de allereerste, maar is toch de meest bekende, die een poging waagde, en ook hier geeft Van Hout bewijzen met het zoeken en streven van de jonge Europeesche literatuur op de hoogte te zijn. Als Brandt in 1649 een warm pleidooi levert voor het rijmlooze vers en met ophef verwijst naar de betrekkelijke geringschatting voor het rijm bij Du Bellay en Ronsard, dan komt hij met niets nieuws aan. Toch is zijn betoog hoogst merkwaardig, al was het alleen om het bewijs, dat ook in zijn tijd de Pléiade hier niet vergeten werd.

Zoo zien we Van Hout steeds werkzaam, steeds ordenend en organiseerend in alle richtingen van het Leidsche leven. Ik teekende zijn arbeid naar een paar kanten slechts eenigs-

zins uitvoerig, maar hij heeft meer gedaan, meer dan van eenig gewoon mensch te verwachten was, in de grootste verscheidenheid van zaken en daarom is Van Hout een zeer buitengewoon mensch. Hij denkt een plan uit voor de behoorlijke ordening van de boeken in de Universiteits-bibliotheek; hij werkt mee aan de vertimmering en verbouwing van het kerkje, dat tot bibliotheek en schouwplaats voor de anatomische colleges van zijn schoonzoon Pauw moest worden ingericht. Hij schenkt boeken aan de bibliotheek. Hij opent met een redevoering het college, door de Staten des lands gesticht met het doel om het aantal theologen, waarvoor men de hoogeschool voornamelijk had opgericht, te vermeerderen, want de „zeylsteen van eer en ryckdommen” had „'t stael der verstandden van de meeste menichte elders waer getrocken,” naar de rechten en de medicijnen namelijk.

En zoo konden we doorgaan met de opsomming van telkens weer nieuwe werkzaamheden, die telkens weer een frisch hoofd en een helderen blik eischten.

Verwonderen behoeft het ons dus niet, dat hij buiten Leiden zoo goed als niets van zijn invloed heeft doen gevoelen, al vond hij dan ook boven zijn vrijwillig opgelegde taak nog tijd om mee te werken, zooals we reeds zagen, aan de belastingregeling van het gewest, tijd om een enkelen keer mee opmetingen te gaan doen in de buurt van Haarlem met zijn vriend Jan Pieterszoon Dou, landmeter en wijnroeyer, die toen reeds met plannen omging voor de doorgraving van Holland op zijn smalst, en deze tochten hadden dan misschien nog vooral weer de Leidsche belangen ten doel, de afwatering van het vuil uit de stedelijke grachten, waarover ook hij weer een keurboek heeft samengesteld,

Wanneer we dat weinige overzien, wat we over Van Hout bij elkaar konden brengen, te weinig bij de verbazende gecompliceerdheid van het menschelijk individu, veel in vergelijking met wat over tal van zijn beroemde tijdgenooten bekend is, wanneer we al die groote en kleine feitjes ordenen en er met onwillekeurige vastheid een beeld van gaan opbouwen, dan huiveren we bij de gedachte aan de droeve zekerheid, dat de schijnbaar meest nobele daden zoo vaak slechts een masker zijn voor de meest ordinaire passies, dat het onmogelijk

blijft het innige zijn van het hart eens menschen ooit te doorgronden, maar onweerstaanbaar dringt zich toch telkens als vaste overtuiging naar voren: Zichier een mensch die het in de Wel-levenskunst der Ouden en van zijn tijdgenooten ver had gebracht, bij wie de leer, voor zoover mogelijk, leven geworden was. Laten we gelooven en vertrouwen.

En zie er zijn portret op aan, zooals het, toen hij zesenzestig jaar telde door zijn stadgenoot W. Swanenburgh is gegraveerd. Naast den forschen, welgevormden neus staan klare oogen onder een hoog gewelfd voorhoofd, een flinke grijze knevel overschaduwet den breeden zinnelijken mond met wat brutaal uitstekende onderlip, een kort geknipte, grijze puntbaard omgeeft de kin en ijl wordend haar dekt den schedel. Dat gelaat kan niet liegen. Het is open en eerlijk, het spreekt van vasten wil en helder logisch verstand, van gepast zelfgevoel, van het stellen van hooge eischen aan anderen, maar evenzeer aan zich zelf, van droeve smart over verlies van wat dierbaar was, over den smaad van sommigen, van plotseling opbruisen in rechtmatigen toorn wel, maar tevens van innerlijke goedheid en toewijding, van hooge, heerlijke humanitas.

(Wordt vervolgd.)

HERFSTBEGIN

DOOR

TH. VAN AMEIDE.

De zon laat schichtig in een vluggen val
onzekre stralen vliegen in het ronde,
dra gaat een schijn in schaduw weer te gronde,
het licht en donkert hevig overal.

Er vaart een vlucht geelgrijze en paarsig blauwe
wolken, die 't luchtblauw angstig welken doen
en sterven tot een al te teeder groen,
dat nog geen groen is dan door hun benauwen.

En bont en hard onder de bonte zachte
kleuren des hemels ligt het oude veld,
in schijn te schel, in schaûw te rauw, ontsteld
worden mijn oogen door zijn grove krachten.

Maar om den top der bladerrijke boomen,
reeds lang vergrijsd in langen zomergloed,
begint een bruine en roode roest, en doet
hun naadrend schooner einde mij bedroommen.

Het vage zonlicht spint hun moede kronen
in valsche glorie, die maar even schijnt,
en als de lach is van wiens leven kwijnt
nog vóór den daagraad, die dat leven loone.

Er is een aarzeling van voor het rijpen,
of lange moeite vasten zin vervaagt
en, zwak een wijle, weifelt en versaagt
een hand, die eindlijk, nu, den krans moet grijpen.

In heel uw vreemde onzekerheid en strijd
leeft mij de ontroerende onrust en de lange
verwachting van de komende overgangen,
o doode zomer die den herfst verbeidt!

23 Sept. 1906.

BOEKEN, MENSCHEN EN STROOMINGEN

HET PROZA

WARHOLD EN *QUIA ABSURDUM*

De boeken die in het laatste jaar het meest werden besproken, zijn *Warhold* door Adriaan van Oordt, *Santos en Lypra* door Nine van der Schaaf, en *Quia Absurdum* door Nico van Suchtelen. In het vorige waren het *De Kleine Johannes* van Frederik van Eeden en *Een Zwerfer Verliefd* door Arthur van Schendel. Voor en na trok Stijn Streuvels de aandacht, terwijl van de ouderen Jac. Van Looy en Ary Prins de bewondering voor hun werk zagen toenemen.

Wie het nieuwere proza eenigszins kent, weet wat dit zeggen wil. Het tij is om: het vlakke strand van de stelselmatige werkelijkheidsbeschrijving is overspoeld door den vloed van vrijer en kleuriger verbeeldingen.

Dat dit zoo is merkte men ook aan hen die op het bedoelde beschrijven hun geest en stijl hadden ingericht, en nu niet in-eens konden veranderen. Zij zijn onzeker geworden. Zij hebben hun beschrijvingen vermengd met denkbeelden, met aandoenlijkheden, met wijsgeerige en zinnebeeldige bedoelingen, die er niet in thuis hoorden en er niet mee vergroeid raakten. En zooals de schrijvers werden de beoordeelaars. Zij zochten de belangrijkheid van de beschrijving te verhoogen door te zeggen dat ze een beeld van het gemoed van haar maker was, en tegen de verbeelding werd door hen aangevoerd dat zij het niet stellen kan zonder de vormen van de werkelijkheid. Het een zoowel als het ander is zeker waar, maar wanneer men zoo spreekt op het oogenblik dat de werkelijkheidsbeschrijving het klaarblijkelijk tegen de verbeelding af gaat leggen, dan blijkt daaruit dat men die verhouding niet wil zien. Men

vestigt dan de aandacht op de *in het algemeen* bestaande eenheid juist terwijl er een *bizondere* tweeheid merkbaar wordt. Dit is vrees, een verklaarbare vrees in hen die de lijdende partij vertegenwoordigen.

Er komt bij dat van die laatste de meeste dagbladschrijvers deel uitmaken. Zij zijn in haar gedachten opgevoed en hebben aan haar arbeid meegedaan. Voor zooveel het publiek de nieuweren prijst, prijzen zij ook, maar nooit zullen zij toegeven dat er tusschen die nieuweren en de vroegeren een wezenlijk verschil bestaat. Zij loochenen dat onderscheid en beletten daardoor de nieuwe gedachte als een afzonderlijk en herkenbaar wezen vóór de lezers te treden en hun smaak omtevormen. Evenals zij nooit in staat geweest zijn de verbeelding te erkennen in de dichtkunst, integendeel het mogelijke gedaan hebben om het verschil tusschen dicht- en proza-kunst weg te doezelen, loochenen zij nu ook het verbeeldings-proza voor zooveel het volstrekt anders dan het beschrijvings-proza zou zijn.

Dit is geen ongeluk. Het noodzaakt de schrijvers zich opnieuw, net als voor vijfentwintig jaar, onmiddellijk tot de lezers te wenden, en van hen te vragen dat zij de boeken lezen en niet de kranten.

* * *

De prozaschrijvers van 1885 richtten hun aandacht op indruk en gewaarwording. Met deze hield zich hun gedachte uitsluitend bezig en de voortreffelijkheid van hun arbeid lag in de weergave van gewaarwordingen en indrukken. Zij verwaarloosden daartegenover de hoogere vormen die de geest uit die eerste aandoeningen samenstelt. Zij kenden niet de gedempte bezonkenheid, waarin al het van buiten gekomene rustig leeft, en weinig zijn saamstellende deelen zien laat, maar te machtiger zijn van binnen gekomene eenheid voelen doet. Zij streefden vergeefs naar de vrijheid waarmee de geest al het ondervondene ordent naar ingeschapen denkbeelden. Zij werden niet overweldigd door verbeeldingen, die, hoewel ze de werkelijkheid vertegenwoordigden, hun los leken van die werkelijkheid. Hun verhalen waren het kader voor hun indrukken. De koorts van die indrukken ging er in over, gaf er gang en gestalte aan; maar het was geen wonder dat zelfs het woord

kader te eng luidt voor zóó weinig geestelijke begrenzing. Vandaar dat hun boeken geen slot hadden. De onmiddellijke indruk overwon, in de voortreffelijkste ervan, alles wat de geest eraan toe wou doen.

In dien tijd waren in geringere achting zij die klaarblijkelijk iets meer wilden. Niet ten onrechte, want de genialiteit van dat oogenblik ging stellig naar de hieromschreven uiting; maar het was zoo. Die anderen hadden te wachten tot hun beurt komen zou.

Hierop kregen ze uitzicht na 1890. Bezonkenheid, plan, geestesvrijheid en verbeelding werden hoe langer hoe meer verlangd en hoe langer hoe meer in prozawerken weergegeven. Thans is de toestand zóó dat zij geëischt worden vóór al het andere.

* * *

De drie boeken *Warhold*, *Santos en Lypra* en *Quia Absurdum* verhouden zich zoo tot elkaar dat het eerste de verwording en ondergang van een zinnen-leven, het laatste de vrijwording van een geestesleven, en het middelste de evenzeer zinnelijke als geestelijke scheppingsdrijf in beeld brengt; maar alle drie zijn ze vrije en evenwichtige verbeeldingen.

Over *Santos en Lypra* heb ik uitvoerig geschreven. Ik heb het toen een centraal geschrift genoemd en daar blijf ik bij. In geen enkel kan de doorbraak van een bezonken en tot oorspronkelijke gestalten omgeschapen leven veelzijdiger bestudeerd worden. Het heeft noch de schoone zinnelijkheid van Van Oordt, noch de fijnversponnen geestelijkheid van Van Suchtelen, maar zijn schrijfster overtreft die beiden in kracht van onmiddellijke scheppingsdrijf.

Warhold is het verhaal van een utrechtschen schout, die samen met den kanunnik Martinus door den Bisschop werd afgevaardigd, om veeten te slechten en misstanden te herstellen in het rechtsgebied van de Veluwe. Hij is jong, hoogvliegend, en zal misschien trouwen met Ursula, de dochter van Hubertus den wever. Hij is zich bewust van een vaag, maar hevig verlangen, dat hij liefde noemt, „liefde tot alles, tot den mensch, tot dier en boom, tot alles wat door de schepping heilig, zich wederom aan deze heiligt.” Hij zegt die woorden tot Ursula,

hij stort zich uit in het gebed voor de Moedermaagd; maar hij wordt verward als hij in het voorvertrek van den Bisschop de vrouwe van Nijbeek behaagziek tegen hem lachen ziet en is straks, in de kerk, geheel verzvolgen door den aanblik van een geknielde vrouw. De herinnering daaraan was zoo sterk dat hij de bisschoppelijke zending haast vergeten zou. Het beeld van die vrouw zal later, in een beteekenis-vol oogenblik van zijn liefdeleven, even voor hem opdoemen, evenals in levenden lijve de vrouwe van Nijbeek hem weer verschijnen, en, aan het eind van zijn ervaringen, hij de bij Ursula gesproken woorden tot deze herzeggen zal.

Zoo zijn de lijnen getrokken naar de eindpunten, waarlangs en waartusschen het verhaal zich bewegen blijft.

Het midden ervan is het kasteel van Staveren, waar Kostijn met zijn dochter Janne woont. In het begin als Warhold Janne liefheeft, ziet hij in haar een medestrijdster tegen de ongerechtigheden van de Veluwe. Maar het duurt niet lang of hij blijkt meer verliefd dan hervormer, ook in de oogen van de burchtheeren. Martinus waarschuwt hem en zoo verstrijkt zijn tijd in toegeven aan zijn verliefdheid en wroeging over zijn dadenloosheid. Als over Staveren de banvloek is uitgesproken vlucht hij naar Nijbeek. Hij wenschte zich bij den Bisschop te beschuldigen over zijn zwakheid, en daarbij de voorspraak te vragen van Martinus. Maar de aarts-diaken had Nijbeek juist verlaten en hij vond er de behaagzieke vrouwe die hij uit Utrecht kende. Haar man brutaliseert haar en werpt hem, die haar voorsprak, het kasteel uit. Dan volgt zij hem en beiden trekken *en amour* de bosschen door. Als zij hem ontvlieft gaat ze naar Staveren, hij naar Utrecht. De bisschop zendt hem in het klooster van Bennekom, waarheen ook Kostijn zich heeft laten belezen. Samen weggevlucht, vinden zij het kasteel verwoest en Janne verplicht aan Aernoud van Putten, die alleen op toezegging dat zij hem huwen zou, het beleg had opgebroken. Warhold wordt nu een dader, die bloed proeft, vrouwen verkracht en eindelijk ook Aernoud doodt. Als Janne hem dan toebehoort neemt hij ook de meisjes die spinnen bij haar in de kemenade. Zijn bloedwoede neemt toe en zijn lichaamsverzwakking ook, totdat Janne zich verdrinkt en hijzelf, naar Utrecht gegaan, daar ontdekt wordt door Hubertus, op-

gepast door Ursula en sterft in de kerk waar de banvloek van hem wordt afgenomen.

Het middeneeuwsche leven van de streek is met tal van figuren en al zijn gebruiken in het verhaal meegeweven en zoo is het een rijk tafreel geworden, men zou zeggen een tapijt, met fijne tinten en breede steken.

* * *

Quia Absurdum is een brief van Arthur aan Minka, die, gedeeltelijk vertellenderwijs, gedeeltelijk door ingelaschte brieven en dagboeken, de geschiedenis van Odo bevat. De plaats waar Arthur schrijft is Casa Bianca, aan het meer, bij de bergen, — woning van den bankier Rudolf, zijn vrouw Martha en hun jeugdige kinderen. In de nabijheid is de kolonie Harmonie, die onder den „profeet” Olthoff staat, en waar Odo een tijd vertoefd heeft. Odo was na den dood van een begrijpenden vader door de saaiest mogelijke familie opgevoed. Hij vond noch in de wereld de opwekking noch in zichzelf de kracht om te leven en al vroeg verloor hij het vertrouwen op de levenskracht, die *achter* zelf en wereld, aan die beide wezen geeft. Uit wanhoop aan het leven, zocht hij beurtelings zichzelf als zin aan de wereld en de wereld als zin aan zichzelf te geven, maar telkens ondervond hij weer dat deze verklaring van het eene afhankelijke door het andere hem niet kon bevredigen. Minka, die in zichzelf en in alles de levens-blijheid een noodzaak vindt, heeft hij lief; bij Martha die de noodzakelijkheid van het leven erkent door haar weemoed, zoekt hij troost; — maar hijzelf die de hoogste blijheid en de diepste ellende beurtelings ondervonden heeft, vindt niet de levensvloer waarop hij blijven kan. Niet hij, maar zijn vriend Arthur wordt door Minka liefgehad. En als hij, na zijn oogenblikken van hoogste zelf-erkenning in den afgrond gestort is, dan luistert Arthur naar de woorden waarmee Martha zich aan het aandenken van den gestorvene sterkt.

Toch — of moet ik zeggen want? — het leven van Odo is allesbehalve een ondergang. Als hij na den strijd met alles wat hem omgaf zich heeft vrijgeworsteld en den top bereikt van zelf-erkenning en zelf-heerlijkheid, dan is het geen wonder

dat de afgrond van de zelf-vernietiging hem nu tot zich trekt, maar deze dubbel-daad, deze dubbel-ervaring zoo klaar te hebben verwezenlijkt, is misschien de hoogste uiting van het Bewustzijn, dat met geen enkel *verschijnsel* vrede heeft. „Het is me soms of ik verlost ben door zijn dood,” zegt Martha. Zóó is het ook: alleen door het beleefd hebben van de vrijwillige zelf-bevrijding verlost zich de geest van zijn gebondenheid.

* * *

De tegenstelling is duidelijk. *Warhold*: de verwording en ondergang van een zinnen-leven. *Quia Absurdum*: de zelf-bevrijding van een mensche-geest. Beide boeken zijn uitersten. Beide verbeeldingen hebben niet alleen hun schrijvers, hebben wij allen beleefd, hebben wij allen achter ons. Laat ons zien wat aan twee geschriften die zóózeer van hun tijd zijn, bij aandachtiger beschouwing wordt opgemerkt.

Wie *Warhold* leest voelt zich in een zachtkeurige zwoeite, in een willekeur van losse en toch gebonden bewegingen. Stem klinkt er bijna niet uit op: het is een boek voor de oogen, en oogen-aandacht is het die van den lezer wordt vergegd. Wat de personen spreken doet er dan ook minder toe dan wat zij gebaren en de gebaren zijn groot en vrij, minder geteekend dan geborduurd. Dit is een wijs van werken die aan Van Looy en aan Ary Prins herinnert, maar tegenover de volmaakte karakteriseering van den een en de stijlvolle zuiverheid van den ander is het doen van Van Oordt, tegelijk vager en verfijnder, dat van een navolger. Dat is te zeggen: hij verstaat een leniger geheel te maken dan die beiden, maar hij is in gehalte hun mindere.

Zien we nu *Quia Absurdum*, dan is wel de eerste indruk een van helle hooge natuurlijkheid. Een stem, die fijn en stellig spreekt, lijnig schertst, raak teekent, en bij al haar gaan en komen, dalen en stijgen een heldere tinkelende atmosfeer om zich heen houdt waarin het niet mogelijk is iets te verdoezelen. Terwijl Van Oordt al zijn gedachten een bepaalde richting geeft naar het zichtbare, zoodat men voelt hoe hij voortdurend het afgetrokkene vertolkt in het zinnelijke, — een bemoeienis die als opzet en gemaaktheid aandoet, vooral waar tal van

uitdrukkingen met het nederlandsch taaleigen in geenen deele overeenkomen — daar schrijft Van Suchtelen al wat in hem omgaat, het denk- zoowel als het voorstelbare, elk naar zijn aard, en het een zoowel als het ander treffend en tintelend. Zijn kunst maakt den indruk natuur te zijn. Die van Van Oordt lijkt ons al te kunstvol.

Vergelijken wij zoo de beide werken dan voelen wij, dat hoewel zij beiden door het bezonkene van hun plan een vooruitgang op een vorig geslacht zijn, *Warhold* toch niet zoo dicht bij ons staat als *Quia Absurdum*.

De stijl dien iemand gewaarwordt als een natuurlijken, dat is de stijl van zijn tijdperk.

Van Oordt vergelijkende met Van Suchtelen, beseffen wij dat de eerste een tijdperk gesloten, de laatste er een begonnen heeft. „Incipit Vita Nova,” schrijft hij boven het verhaal van Odo's leven. Ja, wij zijn jong, en het nieuwe leven begint.

ALBERT VERWEY.

DE SLIJTING

DOOR

STIJN STREUVELS.

IV

De morgenstond van den volgenden dag begon als een stille lach en de eerste helderheid hing als een witte bloesem over 't land. In de lucht was er niets meer te merken van de rampe die de menschen gister overvallen was; de vogels schuifelden weer helderop; duiven roeiden bij benden door 't spotteloze blauw van den hemel. Een lichte zilvermistje spon over de golvende veldlijnen en dekte de verwoesting der vruchten onder een sluier. Het zilvermistje was doorzichtig in de nabijheid maar omnevelde de dingen in de verte — het hing als een waas van vrede op den morgen die de aanvang scheen en de opening van eene nieuwe reeks schoone zomerdagen. De zonne zou er seffens weer doorkomen en meester blijven voor langen tijd.

De nacht voor dien dag had Vermeulen zonder slapen doorgebracht. De tegenslag met 't weer had hem gister klein man gemaakt en zijn gemoed beroerd. Het miek hem korzellig iets verkeerd te zien uitvallen dat hij anders berekend had en als eene zekerheid reeds vasthield. Hij verwenschte het als een sul te moeten staan gapen, terwijl 't geweld alover zijn kop kwam gereden en zijn werk vernietigde.

Maar dat 't vandage juist instel en verkoopdag was van Legijns pachthof en landen die al sedert een maand in de belle lag, dat hielp nog wat aan zijne ontroering omdat hij over die zaak nog altijd met zich zelf den effenaar niet gevonden had en ontevreden bleef. Hij wist dat hij daarin tenninste

zijn macht kon gebruiken, dat hij den toestand dwingen kon naar zijn eigen wil. In zijne onrust was hij al vroeg uit het bed gesprongen en op de ronde; waar hij Louis ontmoette bij de peerden, gaf hij de bevelen.

— Na 't onbijt kunnen de slijters 't vlas oprapen dat gesleten ligt en open zetten; de hagen moeten van binnen te buiten gekeerd worden. Als er tijd over is, kunt ge aardappels verrapen en poters doen snijden — te noene kunnen de slijters vertrekken — we doen voort als 't droge is.

— Aan uw botten, boer! gromde Louis in zijn eigen, — we hebben begonnen en we voleinden — 't kan beter drogen waar 't gesleten en gehaagd staat dan langs den grond gelijk 't nu ligt. 't En kwam geen oogenblik in den jongen zijn gedacht iets te veranderen aan zijn voornemen of dat 't mogelijk was 't werk te onderbreken of de slijters weg te zenden.

— Vader trekt er vandage op uit, ik ben hier de boer, we slijten vandage en... morgen vieren we uitslijtinge, dat 't voor den duivel gaat — ik doe nu eens mijn zin!

Vermeulen zat intusschen gerust in zijn kamer bij den lesenaar een laatsten keer zijn meening te pegelen. Hij spreidde den plakbrief open, telde de koopen en schreef de nummers en teekende de ligging af op zijn zakboekje en doende liet hij zich gaan in de beslommering van 't voorbereiden en stond het vast eer hij nog gedubd had aan zijn besluit of dat hij 't nog noodig vond er een woord tegen zijn vrouw aan te verkletsen. t' Halven den voormiddag stond hij gewasschen en geschoren met zijn blauwen kiel boven zijn laken frak, zijn witte hemdboord krakende versch en zijn hoed op. Hij nam zijn zwaren mispelaar uit de horlogekast en met de klink der voordeur in de hand zei hij beslist:

— 'K ga!

— God beware u, boer, zei de vrouwe kalm zonder dat ze vroeg wat hij in 't gedacht voerde en doen ging op de verkoopng. 't Was een liefhebberij en eene zaak van belang om bij te wonen zulk een verkoopng. Barbele dacht wel dat hij een stuk land of een aanpalend stuk weide zou koopen. 't Andere had ze hem immers afgekout, daarover droeg ze geen onrust — de boer had er sedert ook geen woord meer over gerept alsof hij beschaamd was geworden over dien vreemden inval.

Louis was met de bende reeds naar 't veld toen Vermeulen optrok. Vandage voelde hij zich vrij en volop lustig; stouter omdat hij zich alleen wist en weister had om te bewegen. Wat zijn vader zou doen in de verkooping, liet hem onverschillig, veelmeer hield hij van den schoonen dag, om ontdaan te zijn van den opzichter die hem overal afloerde en reken-schap vroeg.

— Gasten, vandage ben ik opperbaas! riep hij; vooruit! — 't is maar jammer dat de boer geen twee dagen weg blijft: 't vlas ware gesleten eer dat hij erbij is.

Een ieder ondervond er deugd in en voldoening om ontdaan te zijn van den strengen baas en ongedwongen vielen ze wakker aan 't werk. Louis voelde zich geveleid in 't goed vertrouwen van het volk, het was zijn lust om de leute te doen opleven overal waar hij omtrent kwam en meê te doen met de jongheid omdat hij zelve jong was. Het ging hem goed te midden die wemeling om zich de baas en de beschermer te weten van meisjes en knapen die zijn werk kwamen verrichten. De welgezindheid zag hij op al de wezens; hij hoorde het aan den klank der bellende stemmen en in heel den draai en de doening. 't Scheen hem dat hij 't vandage al ontvlogen en al gewonnen had. De schoone morgenstond was hem een kermis voor de ziel en weerom deed hij zijn oogen te goed aan 't geen hem meest bekoorde en kon hij van nu al zijn overloopende blijgeestigheid niet meer inhouden. Hij voelde 't komen als een dorst in zijn binnenste, iets dat hij koelen moest, een drang waaraan hij nooit voldaan had. Hij wist zich de machtigste en de meerdere, jong bij de jongheid, met den levenslust als een gedurige lach in zijn binnenste, een ruimte in zijn ziel, iets dat openstrekke als het landschap in den heerlijken morgenstond.

Maar te midden in al dat missevolk wist hij weeral niet hoe de blik van haar vranke gelaat, de frischheid van de wezens en de vormen onder al dat lichtkleurige kleergoeds, al de dingen die hij nu al zoolang kende — hoe dit alles hem zoo blijde stemde zonder dat hij ooit achterhalen kon waar de heimelijkheid gescholen lag of wat er hem aantrok en wat er hem jaloersch miek die schattige kostelijkheid niet te kunnen genaken. De rijzige gestalten, elke beweging die de meisjes mieken en haar

raaide leden vervormde, alles scheen hem bekoorlijk; haar oogen keken hem uitdagend aan, de fierheid om haar eigen jeugdige schoonheid speelde om haar spottenden mond. Haar stemme sneberde en schetterde boven 't geschuifel van de vogels ... en als hij grijpen wilde naar 't geen hem aantrok en de heimelijkheid der bekoring wilde doorgronden, wist hij niet waar hij 't houden moest. De eene was blond, de andere was bruin; Schellebelle was goudros van haar en haar vel was doorschijnende tot op het bloed; — aan elk eene van die wezens was er iets eigens dat een eigene bevalligheid uitgaf. Het viel hem op naarvolgens hij ze bezag —; een bos die ineens als een purpere vloed het melkwitte dons van haar wezen overliep; een blik van blauwe of bruine oogen die nu eens schalksch dan weer met een diepte en een teerheid hem bekeken dat hij erbij huiverde en meende te verzinken alsof het geluk zelf hem bereed op dien eigensten stond. Maar terwijl hij 't geluk gesloten hield was 't hem reeds ontvlogen en stond hij er weer buitengesloten en als een onbeholpen jongen te hankeren naar dingen die hij niet genaken mocht. 't Was omdat hij de zoon was van den boer en meesterschap moest houden — en dan ontwaakte 't weer in hem: dat 't niet goed was 't geen hij deed; dat hij op andermans grond wilde gaan, waar hij niet hoorde. In heel hare vertrouwelijkheid zag hij dat de meisjes onder elkaar altijd iets verdoken hielden en hem met een fijn lachje paaiden als hij ongelegen haar heimelijkheid wilde betrappen. Aan een kleinigheid voelde hij veelal hoe ver zijn eigen wereld buiten haar wereld lag; hoe ze in haar argelooze natuurlijkheid den zoon van 't hof wel wilden toelachen en vriendelijk zijn, maar dat haar diepere genegenheid naar iemand ging van haar eigen stand met wie ze in volle overgave omgingen.

Bij stonden, als hij geheel onder de bekoring gerocht van die levenslustige deernen, ondervond hij den spijt omdat hij met al zijne macht en door oorzaak van zijn stand zelf, ervan af blijven moest terwijl een schamele knaap, zonder moeite te doen en uit vrije ingeving, zijn keus maar te werpen had, zijn zinnen op éene van die klibberige meisjes zette en ermede weg ging en ze hield als zijn eigendom. Hij benijdde die kerels aan wie 't voor 't grijpen lag en die in allen eenvoud konden

toegeven aan den drang van hun gemoed. Hij, de boerenzoon doorvoelde te wel dat 't van zijn kant en van de meisjes ook eene wederzijdsche toegevendheid was en blijven moest — een ongemeend spel dat hij speelde omdat 't nu zoo in zijn aard lag en waarin zij toegaven omdat ze in hare achteloosheid er wel een beetje konden afdoen en nooit van de leute verzadigd waren — ze daarom de leute namen overal en om 't even met wie. Hij wist: als hij een stap verder doen moest, dat 't dan voor zijn eigen mis werd en dat 't geringste van de werkmeisjes hem zou uitlachen en hem verzenden naar een rijke boerendochter van zijn weerga. Na de leute op 't veld, als 't avond werd bleven zij in haar doening en werd hij voor haar de vreemde boerenzoon, iemand van hoogen rang, en wist hij dat er geen enkele van de bende aan hem meer dacht. Zelfs Schellebelle met haar speelschen zin vermoedde hij niet in staat te zijn om haar genegenheid gestadig en uitsluitelijk op hem vast te zetten. Nu weer, binst hij uitwendig meêdeed in de lustigheid van de opgeruimde bende, overviel het hem als eene vlag van moedeloosheid omdat hij inzag dat hij er niet bij hoorde, dat zijn spel niet gemeend was; er moest iets anders zijn om hem gelukkig te maken — maar dat hij al rondacht, overal, buiten 't leven hier op den vlaschaard, was de wereld hem vreemd en kende hij niet 't geen waarnaar hij zocht. Vader hield 't oog op al wat hij deed. Moeder had hem ook reeds vermaand, voorzichtig te zijn en dat hij zich strenger moest houden bij 't volk. Zij getweeën waren vast en gedaagd en vonden al hun voldoening en geluk in boer te zijn en boerinne. — Hij integendeel werd hoe langer hoe meer toe te geven aan 't geen ondoordacht in hem was gekomen en naar boven wilde zonder dat hij nog berekenen kon waar of 't ergens moest uitloopen. En als hij 't voor zich zelf in woorden wilde klaar maken en gestalte geven in zijn geest, zegde hij dat het zijn eigen jongheid was die hij moest uitvieren; dat 't nu de tijd was; dat anderen het ook deden en dat hij 't wilde doen zonder te denken of te overleggen, of 't goed of kwaad was. Waarom had hij zoo verlangd en begeerd naar de dagen die nu gekomen waren?

In allen eenvoud had hij zich die vlasfooie voorspiegeld als het

opperste wat hij genieten kon van 't geen waarnaar hij nu zocht.

In de meisjes en knapen had hij die begeerte zien openbloeien en was er mede in opgegaan gelijk zij. Hoe kwam het nu dat hij te midden 't genot en ten volle in de schoone bezigheid, niet vond 't geen hij ervan verwacht had? Waarom was het niet gekomen gelijk te meie, toen hij er niet op rekende en zijn geluk zonder stoornis of twijfel was, helder en vol? De onrust overviel hem hier te midden 't opene veld als een kwade windvlaag. — Van waar was dien heimelijken drang in hem gekomen en wat was het die gedurige onrust die hem lijden deed en hem 't ongekend genot altijd voorspiegelde? Hoe was het begonnen? In 't voorjaar, ineens, als een blomme die opengaat! Maar nu was die blomme uitgebloeid, was 't vlekkelooze genot veranderd in gedurige onrust en diep gepeins en hoe was alles veranderd sedert dien heerlijken tijd! Nu knaagde hem de twijfel voor 't geen gebeuren ging later en de onzekerheid in 't geen hij moest besluiten als zijn vader kwam beletsel stellen aan zijne genegenheid. Wat zou hij doen als Schellebelle weggezonden werd of verbod kreeg hem nog aan te spreken? Hij was haar ernstig genegen en hij was beschaamd om den ernst van die genegenheid. Hij kon opstand maken, zijn wil doordrijven, in 't geheim met 't meisje omgaan maar bij 't eerste gedacht aan zulk een voornemen schudde zijne hooge deftigheid wakker. Voor zijn vader was Louis niet bang, maar bij 't minste inzicht van oneerlijkheid stelde hij zich den blik voor van zijn moeder en hij wist dat hij haar verwijting niet zou verdragen zonder den eerbied voor zichzelf te verliezen. Zij had een hoog gevoel voor deftigheid in hem aangekweekt en die ingeboren aard had tot nu nog zijn sterk zinnelijke natuur bedwongen gehouden. Hij wist dat hij 't niet doen mocht of dat zijn eigen aanzien zou vallen en hij wilde niet gekend zijn als iemand die gemeen is. Met op te groeien voelde hij zijn bloed geweldiger bruischen en eene macht in zich wakker worden om maar alles los te laten wat hij met moeite ingetoomd hield. Maar de invloed van zijn strenge en afgezonderde opvoeding had hem schuchter en bedeesd gehouden gelijk in zijn eerste jeugd en te midden het spel en de bradheid waarin hij nu meêdeed, bleef de onrust altijd wakker en gaf hij zichzelf rekening van al wat

hij deed. En nu dat 't zoover gekomen was dat hij bewust werd van die groote verandering in zijn gemoed, vervolgde hij den gang en den groei van de ongeregelde gedachten overmeesterde. Maar dat waren de voorbijgaande donkere wolken — zooseffens overmeesterde de zon weer heel de vlakte die zijn blik verduisterd had — de onbekommerde jeugd schudde al die ernstige bespiegelingen weg en weerom liet hij zich gaan met de wenteling en 't geruchte waarin hij stond. Hij kon 't niet gelooven dat de slijting er nu was en hij dwong zich om los en vrij, te genieten van 't geen waarnaar hij begeerd had.

't Onweer van gister was eene breuk bijkans. Maar nu was de vrees geweken. Louis vergat dat hij tegen 't bevel van zijn vader, algelijk aan 't slijten was en inoedwillig zijn eigen ingeving volgde om voort te doen aan 't geen begonnen was. Zie de dag kwam aangewaaid met een zoele windeke uit het oosten. De lucht hing zuiver en de witte wolken dreven in 't blijdeblauw traagjes voorwaards. Op de vruchten lag de klampheid nog van den regen en de geur van 't veie groen stoorde overal door de ruimte. Sedert de koorns en stroovruchten gevloerd lagen, scheen de aanblik over de vallei veel vrijer.

't Scheen heel en al heerlijkheid buiten te zijn, zoo bleisterig was de zon en zoo deugddoende de zonneshijn na de bange hitte van gisteren voor 't onweer. In dien praal voelde Louis zijn lust weer openbloeien. Al wie jong was moest het onder vinden gelijk hij en dronken worden van moed evenals de doller ruit die een ongetemd ros tusschen de knieën houdt en de bergen oprijdt; gelijk de roezende weeldigaard die zijn onverzadelijken dorst verzwelgen wil en de lucht in koele teugen naar binnen haalt en geen einde ziet aan zijn genuchten.

— Wat kan het me schelen?! gromde 't in zijn gemoed. Het dobberen en aarzelen schudde hij af als kleingoed en nutteloosheid — hij alleen was de held! Die dag hield voor hem alles in wat een dag geven kon en nu had hij het als een zekerheid: ongestoord de vlasfooie te mogen uitvieren en morgen uit te slijten. Hij hoorde het alleens niet en zou het niet geloofd hebben — als Poortere tegen zijn maat de nuchtere bemerking miek:

— Dat vroege kleisteren staat me niet aan, als er maar geen breuk en komt en we weer regen krijgen!

Maar de schreeuw van den slijtroep overtierde die vreesachtige overdenking:

— Gaan we Vermeulen's vlas uitslijten?!!

— Ja-a'w!!!

De meisjes tierden scherp, zwaaiden de armen en den strooien hoed omhoog. De mannen herhaalden den roep en hun lunderende kreet ging als eene uitdaging tegen al wat hunne vreugde wilde beletten. De boer was er niet en niemand die eraan dacht dat zijn bevel en zijn strenge woord overeind stond tegen hun roekeloozen uitroep. Z'hadden eraan begonnen en ze wilden voortdoen. De zonne schong; over heel de streek ging het licht als een schaterlach die de slijters aanzette lustig voort te doen. De dag en de dingen zelf — 't gevaar van nieuwen regen — en 't vooruitzicht van 't nakend einde, spoorde hen aan; en Louis ondervond nu en dan tuschen kouten en zingen, een nieuwen lust — als een glimp schoot het door zijn hoofd: dat hij de overmoedige aanvoerder was die voor 't eerst zijn eigen zin uitwrocht en macht tegen macht wilde doen opbruischen.

Ze stonden weer op mete, in één lange rei en wakker grepen de handen en rukten zij elk op zijn gang de volle pooten uit den grond zoodat de herels met een rip tegen of met de worteling uit den grond afscheurde. Ze wrochten en stonden met 't lijf gebogen maar met de oogen op den zoom gericht naar de lijn die den vlaschaard afteekende waar een stuk tarwevrucht begon. Geen van de slijters en merkte hoe 't lichte gezaansel in de lucht aan 't grijmelen ging tot heel 't uitspansel en de zonne zelf, bachten een floers weggesponnen zat en de hevige lichtscheiering doofde.

Na den noen, wanneer de slijters den inzet gedanst en de slijtlidjes gezongen hadden, zat de lucht reeds ééndikte vol en begon het lichtjes te smuiken. Maar de slijters waren zoo goed in gang en ze stoorden zich niet om wat nattigheid. De wind keerde naar 't westen en de smoor veranderde in een nijdig regentje.

V

Toen boer Vermeulen met zijn mispelaar stekkend in den grond, opstapte, was hij welgezind gelijk altijd wanneer hij na lange dubben en beraden, den doorslag aan iets gegeven had en eindelijk iets belangrijks zou verrichten. De grondplannen en de papieren met berekeningen zaten in zijn zak en in zijn hoofd stond de daadveerdigheid klaar — alle hapering was er nu uit.

De instel en verkoop van Legijn's hoeve en landerijen was gesteld op negen ure voormiddag; alzoo had Vermeulen nu nog den tijd om de ligging van Legijn's goed eens te verkennen. Hij trok op als de fijne koopman die onderduims en zonder gebaren zijn slag wil slaan en hij ondervond de deugd om de boeren hun oogen te zien en hun bakkes, als onverwachts het nieuws in hunne ooren zou donderen. De aanzet en de groote beweegreden om met die daad zijn zoon uit den weg te gooien — die eerste inval, stond nu achteruit; dat was en bleef de eenigè oorzaak — maar nu op den stond zag hij zichzelf tegenover de boeren van de streek: de man die, dikke van koorneerde, in zijne hand niet kijken moet om iets meê te pakken wat hem voordeelig of gelegen aanstaat. En dieper in zijn wezen was er ook nog de zakelijke ravelaar die alles wikt en weegt, die wel eene buitensporigheid doen wil om zijn kop te doorvoeren maar er zich toch op toelegt om geen centje te veel uit te geven.

— Wie zou er wel op begoest zijn? laat zien . . . Sobrie is er aan geland, Verstraete en Bovijn . . . de anderen zijn kroteduwens — zullen niet koopen . . . maar een kooper, een liefhebber die heel 't gedaan zal koopen? Zulk een zou moeten uit 't vreemde komen . . .

Vermeulen overstapte en bezag de landstukken, vergeleek de loten en terbinst sloeg de stand der vruchten hem in de oogen. — Die oude pernekelaars, gromde hij, hebben 't zoo goed aangelegd dat ze geen schade geleden hebben op hunne vruchten door 't onweer: uit vreeze voor regen of wind hebben ze hun mest gespaard — zie me hoe mager die tarwe staat!

Legijn en zijn zuster waren gekend voor twee vrekkelijke ka-

doteraars die nooit gesmijkt of gesmeerd hadden, maar geleefd en geraveld, aperig als toppers in al hun doen met dat eene gedacht: om in hun ouden dag te kunnen rentenieren! Vermeulen ging verder en overal was 't zelfde. Hij schokschouderde bij 't zien van die éénpijlde stroovruchten die afgegeten schenen van de ratten. — 't Laatste zierelke veite is er allang uitgezogen en de boer die erop komt zal niet veel vet in den grond vinden, meende hij. De mare liep door de streek dat Legijn's koeien tusschen twee houten sprieten geschoord stonden in hun sliet, dat ze anders zouden omvallen van flauwte. — 't En is waarachtig met zulke klaver niet dat ze uiers als peerdemanden zullen kweeken, loech Vermeulen in zijn eigen; maar dat en is allemaal in mijn nadeel niet — die 't niet en kent, is schuw van een slecht uithangbord — dat schrikt de koopers af!

Ginder stond het hof met zijn spitse schaliedaken en het torentje boven de trapgevels. — Een schoone doening kan 't worden, meende de boer, een keer dat die prondelboel eruit gekuischt is. 'K ben wel benieuwd om den toestand van de have en 't aanbehoor te bezichtigen.

Toen hij op 't hof kwam, vond Vermeulen er een menigte liefhebbers. Boeren uit de streek en vreemdelingen waren er nog te meer omdat 't nu zoo schikte dat er niet te werken viel na die regenvlaag van gister. Ze wandelden rond, uit en in de stallen, door schuur en kelders. Er werd gelachen en gespot met alles wat ze zagen. Duitschave roerde in de spoeling der zwijnskuip; Sobrie stootte eene graatmagere koe in de lanken om te weten of ze werkelijk vast op de pooten stond.

— Die hier op komt zal brake vinden om een nieuwe doening te bouwen! spotte Vermeulen. Hij liep er achteloos door en wanneer Veroken hem aansprak:

— Sei, Vermeulen, ge zijt ook eens komen zien? antwoordde hij meêgaande:

— Ja 'k, en 't is waarachtig 't zien weerd!

De veldwachter belde de liefhebbers bijeen — de notaris was aangekomen — men zou beginnen.

De schikkingen werden afgelezen: eerst zou men elk lot afzonderlijk instellen en verkoopen maar na den oproep bleef het de liefhebbers vrij al de landen *in-cumulo* te doen oproe-

pen. Daarna zou men de gebouwen en 't woonhuis en aantrekken instellen. De overname van 't belaaï met vruchten en beesten en alm zou uit der hand te koop komen, na den zomer. De bezitneming werd gesteld op Kerstag eerstkomend.

Gelijk Vermeulen 't voorzien had, werden de loten die afzonderlijk opgeroepen lagen, ingesteld door de boeren die eraan beland waren. Enkele partijen werden ingetrokken bij gemis aan liefhebbers. De notaris en de veldwachter trachtten vruchteloos wat fut in de verkooping te krijgen — de boeren stonden stijf, met een wezen gespannen en ernstig en alwie een instel deed, sprak zijn woord zonder drift of gejaagdheid. Tot dat de notaris heel de omschrijving opgeroepen had en vermeldde dat de koopen nu zouden „ineengesmeten” worden, had Vermeulen zoolang gezwegen. En hij zweeg nog, tot hij hoorde dat alles stil bleef en niemand sprak.

— Vijftig duizend franken, stelde hij in.

Niemand deed nog den mond open en bij de eerste zitting was het land verbleven aan: Johannes Lodewijk Vermeulen.

Het hof met al de gebouwen verbleven aan denzelfden insteller voor de somme van: vijf en twintig duizend franken.

Niemand had Vermeulen durven afhoogen, maar de nieuwsgierigheid en ontsteltenis waren groot bij de boeren:

— Voor wie is 't? Wat gaat hij ermede doen? gaat hij van zijn hof? Er werd gevezeld, geruld en geronkt maar niemand durfde 't wagen hem rechtstreeks de vraag te stellen.

De dag was nu toch gebroken en ze zouden hem heelegansch verdoen — 't was te vroeg om huiswaards te gaan. De boeren hadden dorst en hier op 't hof was niets te krijgen; Legijn stond als een schijthond, met den daver der aandoeining op 't lijf en de oude aamechtige zuster wist niet wat er rond haar gebeurde. Vermeulen was nu plots een ander mensch geworden, sedert 't pak van zijn gemoed was en hij vroeg zijn kennissen meê naar 't dorp. Ze gingen eerst naar de „Vlasblomme” en dronken er eenige pinten bier. Maar Vermeulen werd van langs om meer bewust dat er hem een goeden koop stond te doen; 't streelde zijn hoogmoed, al de boeren van de streek als mindere menschen in zijn oogen te zien kijken en hij wilde ze allemaal beschenken met wijn. Ze dronken, ze tikten hun glas tegen 't zijne, ze werden verblijd

en koutten al overhoop erger dan een zondagavond als 't tijd wordt om naar huis te gaan. Als ze lange genoeg gestoft, gezeeverd en malkaar belogen hadden, dan zei Vermeulen in zijn eigen: die kerels maken er een mesdag van maar nu is 't genoeg en hij vertrok.

— Kijk, 't regent, zei hij verrast toen hij buiten tordt.

— 't Weer is gebroken, riep een boerke dat ook buiten kwam.

— Kijk, 't is Bovin, zei Vermeulen zich omwendend en in 't voortgaan gromde hij nog:

— Nu kan onze oogst nog vorten op 't land als hij albij in de schure zat! . . .

— 't Was maar 't inhalen meer, Vermeulen, loech Bovin, maar: van den lepel tot den mond, valt de pap op den grond en een boer is een triestige ambachtsman: hij krijgt maar 't geen hem gegeven wordt. En met den anderen worde, hernam het Boerke:

— Ha! Vermeulen ge hebt daar een stevige slag gedaan tewege . . .

— Ja 'k, Bovin, 't is voor mijn zoon, tegen dat hij trouwt.

— Trouwt hij?

— Bah, trouwen . . . tegen dat hij trouwt — 'k en heb geen goeste om zelve plaatse te ruimen en als ik dat hof koope, dan kan hij optrekken als 't hem lust.

— Dat is goed gehandeld voor iemand die 't doen kan.

't Boerke bleef staan tegen eenen boom en Vermeulen kortte zijn wegen door den regen, alover de gletse slijkbane naar huis toe. Zijn hoofd draaide wat, hij voelde geen regen tenzij de deugd van de koelte, want de wijn had hem zoodanig verhit dat hij alle stappen uitslibberde en dreigde te vallen. Met den zwaren mispelaar hielp hij om 't evenwicht te houden en hij sloeg de natte koorstalen die over de smalle wegels hingen, van vóór zijn voeten weg.

In zijn hoofd roesde de welgezindheid en hij koutte bij zichzelf en herhaalde 't geen hij bij de boeren gehoord en zelf uitgesproken had. Nu voelde hij zich duizendman sterk en volkomen gelukkig. Hij had zijn wil uitgewrocht en alles was naar zijn wil uitgevallen. Wat neukte hem nu nog eene kleine schade, eene nietigheid was dat van gister en vergeten reeds!

— 't Staat onder Gods hemel, meumelde hij; daar is niets aan te doen! Maar dingen waar iets aan te doen is — hola — we hebben maar dàt!

De regen viel in fijne, heldere stofdruppeltjes; overal op de gerspijletjes langs den grachtkant, op de vruchtalmen, op de blaren van de kopwilgen langs den weg, overal runselde het waterstof en hingen de druppeltjes in ristjes te biggelen als zuiver kristal. Overal was 't een gedurig leken van blad op blad, tikkelen op den grond, maar zoo stil en zonder geweld.

— Men zou achterna toch nat worden, meende Vermeulen, de grond wordt glets als zeep! Hij schaverdijnde voort, tjaffelde op het oneffen smalle wegeltje dat opklom tusschen den elskant en een stuk manhoogde rogge die recht was blijven staan, en waarvan de natte auwen hem lijfsgenadig in 't aangezicht kwispelden.

In de lastigheid van het gaan, sloeg de aanhef van het slijtlied plots in Vermeulens ooren. Het doorschokte hem zoodat hij op den stond stil bleef staan om te luisteren. 't Was vier ure — vespertijd . . . De boer schudde den kop, kon het niet gelooven, maar hij hoorde de slijters zingen en tieren, duidelijk . . .

— Ha! grolde hij, we gaan zien of ze durven! hij stapte haastig vooruit.

Aan zijn linkere hand, nevens den weg, barmde een hooge oever en lag het stuk land zoo verheven dat 't alle gezicht over de streek benam. Tot ginder aan den omdraai van 't wegeltje moest de boer, dan eerst zou hij zien. Door eene onoplettendheid, in zijne haast, glibberde hij uit en schoot met het linkerbeen in 't grachtje en fletste met de rechtere hand in 't slijk. Hij kraakte een vloek tusschen de tanden en zonder te kijken of hij bevuild was, klom hij voort het wegeling op.

't Galmde altijd voort holsbollig en zonder schroom of achterdenken:

— Wij bedanken onzen schenker
van alle zoo zoet!

En hij staat er zoo wel in ons gemoed!

Na — ve — va!

Na — ve — va!

Met 't bovenkomen had Vermeulen ineens 't spel vóór zijne

oogen en zag hij de slijtersbende, zoppenat op den vlaschaard aan 't dansen, in 't geweld.

Hij bleef als vernageld aan den grond; hij kreeg een slag in de hertaders en al zijn bloed stond stil. Er was hem iets in de beenen geschoten en de opvlammende gramschap stikte hem de keel. Hij wilde er naartoe loopen, vloeken, bulderen maar hij bleef staan en uit zijn keel kwam niets tenzij een dof gegrol.

Nadat de rondedans uitgevoerd was, vlogen de dronken slijters elk aan den hals van hun meid en Louis, die groote loeder, zoogoed als de gemeenste kerel, hij hield die rosse meid omgrepen in de lenden en daar stonden ze te worstelen en te wringen met hun lijf tegeneen om elkaar op den grond te leggen. Daar in 't open aanschijs, op 't bloote veld stonden ze te mooschen en... tegen 't verbod van den boer — wat zaken hadden ze op dien vlaschaard, in den regen?

Vermeulen sprong vooruit; hij riep noch en schreeuwde, maar de nijd en de gejaagheid om zijn meesterschap te doen gevoelen bestookte hem — hij stapte zoo wijd zijn beenen strekken kosten en zijn mispelaar sidderde in zijn gesloten vuist. Hij wist niet wat hij ging begaan of hoe zijn gramschap zou uitbersten, — hij dacht er niet aan, — hij voelde de macht die hem vooruit dreef en liet zich gaan in zijn verontweerdigde vervoering. Nu hield hij het nog in 't geen er bruischte in zijn binnenste maar hij zou het zoogauw loslaten.

— Waren ze zot of razend? 't Vlas zou kapot zijn — zwart worden! Had hij het niet verboden? Wilde Louis hem treiteren en zijn vaderlijk gezag miskennen? Wilde hij zelf de boer zijn en bevelen geven aan 't volk op eigen hand? Ha!!

Nu zagen ze den boer afkomen, beslijkt en met kwade oogen. In één slag losten de koppels en was 't gezang uit. Op een stom teeken stonden ze weer elk op zijn plaats en waren ze neerstig aan 't werk. Ze lieten den boer naderen en wachtten naar 't geen er gebeuren ging, maar ze keken niet op en bleven gebogen aan slijten.

— Wie heet er u te slijten? riep hij.

Louis stond de eerste buitenwaards aan den kant, hij voelde zijn vader op een stap afstand, hij hoorde den adem door zijn neusgaten blazen; maar hij keek niet op en bleef gebogen staan werken.

De dans en de leute hadden hem driest en onbekommerd gemaakt en nu bleef hij koppig van gemoed inwerken tegen den plotsen weerslag die de leute kwam storen. Hij had er zich eenigszins op voorbereid dat er iets gebeuren zou; 't verwekte in hem een mengeling van angst en genot en zijn eenig belang op dien stond van spanning, was om te weten of 't de slijters zouden uithouden tegenover zijn vader zonder dat hij er tuschenkwam. Ze wrochten voort en zwegen gelijk hij.

Maar Vermeulen ondervond seffens dat men hem voor den zot hield, dat 't spel afgesproken was — hij voelde zich getergd meer dan hij 't durfde vermoeden. Nu barstte hij los!

— Voort! van mijn veld! brieschte hij. Maar de galm van zijn geroep bleef zonder uitwerksel, de woorden vergingen als een nietig geluid — als 't geroep van een koeier — die dreiging had de vogels zelfs niet verschrikt: in de stilte die volgde hoorde men hun geschuifel en niets dan den korten rrritt! telkens eene handsvol vlas uitgesleten en de worteling tegen den grond afscheurde. Wat ging er gebeuren? Al 't belang van heel de wereld scheen hier ter plaatse samenge-trokken — de vogels die geruchte mieken in 't boschje en de landslieden die elders aan 't werk waren bleven er vreemd aan en 't was alsof ze tot eene andere wereld behoorden. Elke ademhaling scheen het zwaar gedreun van een hamer die in de hersenen ronkte. Elkeen wist dat er iets gebeuren moest — de jonge boer had bevolen te slijten en de oude stond daar nu tegenover met zijn bevel — wat moesten ze doen? of wat kon 't hen schelen? 't Was op Louis dat alle belang gevestigd bleef maar niemand die 't wagen durfde op te kijken. Schellebelle alleen had het gewaagd, in een plotse opwelling van vrees had ze naar den boer opgekeken en met den slag meende ze hare angst uitteschruwelen om Louis te bevrijden voor 't ongeluk dat ze voorzag. Maar de angst hield het meisje bevangen. Haar beenen daverden en haar vingers kon ze niet meer spannen om de handsvolle te omgrijpen. 't Minste geluid hamerde 'in die stilte en er scheen geen einde te komen aan het wachten . . .

Vermeulen had nochtans niet gestamerd: met de oogen had hij de gebogene gestalte van zijn zoon doortint en in die gebogene gestalte had hij de moedwillige wederspanningheid

gezien. De weerdij van een bliksemzwong had het geduurd; — als het straal van een venijnige bie had het hem gestoken en geen stonde had de boer getwijfeld aan zijn gezag. Van uit zijn borst schoot het vliemende straal hem naar 't hoofd — een trekking in den arm — en zonder tegenhouden of bedenken, liet Vermeulen hem gaan, gaf hij toe. Zonder vloek of schreeuw, verraderlijk, de daad rapper dan de gedachte — en de zware mispelaar zwaaide in de lucht en kletste met een dragenden slag in Louis zijn nekke. De jonge kerel viel voorover met zijn wezen op den grond en hij gaf geen kik meer.

De schrik en de ontzetting ging in één schreeuw uit de bende op en na dien eenen schreeuw was er de verwarring reeds en ging het gekerm en gejammer der wijven. Zij sprongen toe, de meisjes vluchtten met de armen in de lucht en riepen om hulp. De mannen stonden met hangende armen, ontsteld en radeloos op dat eerste oogenblik.

Vermeulen had den veerkrachtigen tegenstand van zijn stok en de deugd voelen zinderen in zijn arm als van een lijnenden trek die striemt op den rug van een vetten stier. Met den slag was zijne gramschap gevallen en voelde hij ook de nutteloosheid van zijn woede zoogauw hij den stand van zijn oppergezag hersteld wist. Hij stond beschaamd tegenover zijn volk en hij ondervond de deugd niet die hij in 't handhaven van zijn vaderlijk recht verwacht had. Daarom veinsde hij nog gramschap en hield hij den stok gereed maar hij wist niet tegen wie hij hem heffen moest. Niemand gebaarde nog dat de boer er was en waar hij stond keek niemand naar hem. Ze troepten rond den gevallen jongeling, ze liepen over en weer met lekende voorschooten die ze in 't water van de gracht hadden gedoopt — al 't belang was ineens bij den jongen die gevallen lag. Vermeulen aarzelde nu of hij 't volk nog moest van den vlaschaard jagen — er was ineens iets voorgevallen die al zijne inzichten veranderd had, iets dat hij niet voorzien had... Hij was de overwinnaar, hij had zijn meesterschap veroverd, hij hield, hij kneep zijn macht in de vuisten, hij knarzetande... maar er was iets gebroken, hij had iets verloren dat kostelijker was dan al 't andere en hij had het niet gekend tot over een stonde nog; nu kende hij het en nu ook wist hij hoe zijn meesterschap voortaan onnoodig en een nutteloos ding zou

kunnen worden. De gramschap bleef alevenwel op zijn wezen.

De slijters droegen den jongen die slap was en doorviel als een slunse tusschen hunne armen — ze droegen hem van 't land — en heel de bende verlieten ze nu vrijwillig en stil den vlaschaard zonder dat Vermeulen 't nog gebieden moest. Vermeulen bleef alleen op zijn akker. In dien korten tijd was alles veranderd: de regen, 't vlas, het land en de lucht waren nu maar bijkomstige dingen meer: er was een mensch gevallen!

Daar ging de stoet — ze wisten waar ze naar toe moesten met hunne vracht — de vreemde menschen die dat ongewone vertoog in 't gezicht kregen, lieten hun werk staan, liepen alover stukken en velden — 't liep allemaal naar de hofstede toe... maar de boer alleen wist niet waar hij heen moest. De boer die heer en meester was, hij bleef op zijn vlaschaard en stond er te klappertanden; hij merkte niet dat 't regende, dat 't donker zou worden. De verwoesting van 't onweer lag nog altijd op 't ongesleten vlas dat dooreengesmeten, verstreuveld lag als baregegolf van een onstuimig water dat in de volle woeling plots gesteven blijft. — Nu poeierde een fijne stofregen en doordrenkte de herels met nattigheid zonder dat de wind er iets in verroerde. Dit alles was zonder zin voor Vermeulen; één ding alleen, de vreeselijke onzekerheid over 't geen hij gedaan had en 't geen er nu zou gebeuren: hij stond ineens buiten zijn gang gesmeten, hij durfde naar huis niet. — Hij is dood! sloeg het eenbaarlijke woord door zijn hoofd. Hij zag het volk altijd voort naar 't hof jagen; hij zag hoe alle belang en nieuwsgierigheid bij den vermoorden jongen was, maar op den stond wist hij dat die nieuwsgierigheid als een weerbots van den vermoorde naar den moordenaar zou gaan. Hij hoorde de stemmen, hoe ze 't zeggen zouden vanavond nog: zijn vader heeft hem doodgeslagen!

Het ijselijke woord hoorde hij als een vloek weergalmen over 't land en zag hij de ontsteltenis op de wezens der menschen die hem voortaan zouden bekijken met vreesachtige nieuwsgierigheid. Hij voelde zich de misdadiger, heel alleen staan tegenover heel de bevolking; maar die vereenzaming verhardde nog zijn gemoed. Hij wilde niet toegeven, hij beet erop en al waren God en de menschen tegen hem, als hij iets

verboden had, wilde hij geëerbiedigd worden, ook door zijn zoon al was hij twintig jaar oud! en wie 't anders deed zou hij... doodslaan??

't Woord stond als een gekkernij, 't was een ijdele klank, want hij wist te goed dat de tijd uit zijn voegen was en dat diep in hem, de wensch machtig overeind stond die begeerde dat er morgen geen dag meer klaren zou op 't geen hij vandage in zijn haastigheid verricht had. Hij moest hier weg van die plaats want Caïn, de moordenaar uit den bijbel spookte hem vóór. Hij wilde kalm blijven en naar huis gaan, maar vrijwillig beging hij omwegen. Hij draaide en doolde rond de hoeve. Hij die altijd zoo bewust van zijn heerschapp door de dreef en alover de brug onder de poort als onder een triomfboog, zwaar stappend op zijn hof kwam, hij benijdde nu de menschen die onbelast van schuld, vrij de poort in liepen terwijl hij zelf eene doorwaadbare plaats zocht om door den wal, langs achter, ongemerkt binnen te geraken. Maar alles was zoo goed afgesloten en tegen inbraak en sluipers verzekerd, dat hij toch langs de poort binnen moest. Hij wilde eerst zijn stok wegwerpen, maar dat vond hij nutteloos — het kon hem in niets helpen nu de slag gegeven was.

— Barbele! 't woord schoot hem nu eerst door 't hoofd. 't Gedacht dat hij vóór haar zou staan als een moordenaar. — Moordenaar! 't woord schrikte hem, het was zoo nieuw nog, zoo onverwacht . . .

Hij schoof voort langs de schuurpoort en gaande over zijn hof herkreeg hij weer de bewustheid van zijn eigen persoon —: hij was de boer en 't geen hij gedaan had was zijn recht van strengen vader en wie er hem iets over te zeggen wist zou hij te woord staan.

Daarmede verstoutte hij zich en trok onbeschroomd binnen. Maar tezelfder tijd voelde hij zijn hert bonzen; hij wist met wat voor blikken 't volk hem zou aangapen — gelijk men een vreemdeling begaapt die op ongelegen tijd binnen komt — en hij was verlegen wie hij daar al aantreffen zou.

Van met dat hij de deur geopend had schoven al wie in de keuken waren uit den weg en treemden zonder spreken naar buiten. De boer zette eerst van al zijn stok weer in de horlogekast, deed zijn hoed af en zijn kiel en frak, trok de

leerzen uit en zette zich in de hemdsmouwen in den hoek bij den heerd, te wachten wat er nu gebeuren zou. Hij hoorde geruchte en beweging in de beste kamer; Barbele 's kermen en snikken hoorde hij en hoe ze gedurig riep: — mijn jongen, mijn arme jongen toch!

Dat kermen wekte in hem plots zijne weezinnigheid en miek hem hardvochtig — alle spijt om 't geen hij gedaan had was weg en hij voelde geen betrek met den kerel dien hij ongenadig geslegen had.

— *Mijn jongen!* herhaalde Vermeulen binnensmonds — een schoone jongen die zijn vader tergt! — goed dat ik er een eindè aan gesteld heb! Hij wist op voorhand dat 't zou losbarsten en er nieuwe ongevallen zouden gebeuren als ze 't hem lastig miek met *haar* jongen.

Hij stookte zijn gramschap op om de deernis te dooden en de ontroering te loochenen die zijn hert deed kloppen. Diep in zijn binnenste leefde de angst en een geweldige nieuwsgierigheid; onophoudend smeed hij de vraag op en knaagde hem de onzekerheid om te weten of Louis dood was of dat hij nog leefde en of hij sterven zou . . .

Sofie, de vrouwmaarte kwam in de keuken, maar hij durfde, wilde haar niet aanspreken. Ze droeg een schotel water naar buiten, kwam iets halen uit de dresse, dicht bij hem, vertrok weer in de kamer en ze had den boer niet aangekeken.

Dan kwam Mielke de staljongen langs de voordeur binnen, — in zijne haastigheid gaapte hij reeds om zijne boodschap uit te spreken, maar toen de jongen den boer zag zitten, kreeg hij een schok en hield zijn woorden in. Hij bleef staan bij den deurlijs tot dat er eene andere meid uit de kamer kwam en dan hoorde Vermeulen den jongen vezelen: — hij komt seffens. De boer raadde van wie de boodschap kwam en 't was hem ineens een groote ontlasting.

— Hij is niet dood! hij leeft nog! dacht hij. De ramp die hij als onvermijdelijk gevreesd had en 't vershot dat hem bijkans gepletterd had, was medeen wat geweken. Nu dat hij geen moordenaar was, herkreeg hij wat gerustheid. De dingen in de keuken stonden hem zoo vreemd niet meer vóor de oogen. Alles keerde weer in verband met 't uur van den dag en den loop van den tijd. 't Duister begon te vallen, 't was

tegen den avond. Vermeulen herwon zijn eigen beteekenis, hij zette zich vierkanter op den stoel en strekte de beenen weer openuit gelijk hij gewend was te doen.

— 't Zal allemaal op niets uitloopen, dacht hij. Maar de avond werd toch niet gelijk anders en de gewone dingen grepen geen plaats. De tijd van 't avondeten naderde en er werd niets gereed gemaakt, alles bleef verwaarloosd. De stilte bleef heerschen in de keuken; de meiden liepen blootsvoets over den vloer en dat vervelend gekerm bleef aanhouden in de kamer. De boer snaarde nu de ooren om dieper in de kamerlucht, dicht bij 't bedde, iets op te vangen, eenig geruchte, eenig teeken van leven . . . maar hij vernam geen zucht, geen ademhaling. Nu kwam de vrouwmaarte weer in de keuken. Ze haalde brood op en vleesch — alzo ging ze haar verzuim herstellen en in haast dat ongewoon avondmaal gereed doen — 't volk moest toch eten, dat dwong en kon niet gelaten worden.

Vermeulen kreeg een drang om weg te gaan, daar niet te zitten in de oogen van heel die bende gapers, maar hij weerstond: hij wilde niet vluchten uit zijn keuken. 't Was te laat ten andere, ze waren er reeds, — 't was als stonden ze gereed te wachten, nu ze achter tijd besteld waren.

Ze kwamen schoorvoetend binnen, zonder gedruisch — ze wisten wel dat er iets gaande was in huis — ; stil schoven zij op de bank tusschen muur en tafel en elk keek op zijn bord en aten zij zonder een woord te spreken.

Jan, de oude boever, Ivo, Poortere de oude werkmán met zijn kalen schedel, Free, Bultinck, Vromant, al bekende wezens, oude gedienden, arme doppers allemaal, gedweeë sullen die vandage hun gewone bezigheid volbracht hadden en die nu hun welverdienden kost verorberden en de rust verwachtten als loon — een onbekommerde rust, een schoone, geruste slaap... Waarom mocht Vermeulen ook die rust niet verwachten? Hij durfde die arme werkers bekijken omdat zij zelve, schaamtevol en bedeesd de oogen neergeslagen hielden en den boer uit ingegeven vrees, niet durfden aankijken. Heel hun leven lang bijkans waren ze hun nooddrift komen nemen op diezelfde plaats in de keuken waar ze 't beter gewend waren dan in eigen huis, en nu hielden ze zich mijde, deden onhandig alsof

ze iets misdaan hadden en mochten bijzitten zonder dat ze hun kost verdiend hadden.

Maar Vermeulen doorschouwde hunne bedeesde doening en raadde hoe de gedachten poerden bachten hun voorhoofd en hoe ze als menschen, ook over zijn geval hun meening hadden, hoe ze die meening ondereen, stil zouden vermonden.

Vermeulen overging met de oogen de meiden die met den rug naar hem toe en haar hoofd over tafel gebogen, ook te eten zaten. Hij zocht om die rosse ruffe te verkennen die zijn zoon den kop verdraaid had. Ze was er niet. — Ze durft onder mijne oogen niet komen, dacht hij, maar eens dat de zaak hier effen is, zal ze 't ontgelden! dat was zijn besluit.

Zoogauw ze gedaan hadden, stonden de werkers op; ze mompelden hun gewonen avondgroet bij de deur en vertrokken.

Nu werd het weerom stil. Buiten de voordeur, op 't hof hoorde men ook geen woord, geen stap, geen geluid. Die stilte ontstemde Vermeulen omdat het ongewone, plechtige zwijgen de gebeurtenis eene ontzaglijkheid bijzette die hem beven deed. Dat ongewone vertoon vergrootte zijne onrust en hij die niets verdragen kon wat buiten den gewonen plooi van het dagelijksche doen bij werkbezige nering gebeurt, hij moest het nu lijdelijk verdragen en hij vervloekte 't te meer omdat 't door zijn eigen schuld gebeurde.

Alle groote gebeurtenissen of plechtigheden die 't „diepe” van zijn wezen raakten, mieken hem ongemakkelijk en verlangde hij altijd om weer in zijn wekedaagsche kleeren, meester van zichzelf te worden en zijn gewonen gang te gaan. Maar nu was 't door zijn schuld dat de tijd een ander wezen genomen had dan gister en de andere dagen die zoo gerust voorbij waren en 't zou nu van den keer der omstandigheden afhangen of die „tijd” voor hem, nog wel ooit zijn gewone wezen weer aannemen zou — of de dingen nog ooit weer in hun verband zouden geraken met hem en of de uren van den dag nog hun gewonen loop zouden nemen. Nu was er iets gesprongen in dat nijverig rollen van het goedgeordend raderwerk: alle belang, alle gedachten waren niet meer verdeeld in 't geen de menschen omgaf, op de dingen van 't groote, algemeene leven; dat éene ding sloot al 't andere uit: de jonge kerel, waarom zich te vooren niemand bekommerde toen

hij daar liep tusschen de levenden, nu dat hij gevelde lag en niet meer meêdeed in den gang van 't leven, viel heel de omgeving uit haar haken en was eenieder ermede bezig. — Vermeulen voorzag de dagen die komen moesten — en hij zelf stond daarbij als een steenen beeld, als de domme oorzaak die 't kwaad gedaan heeft omdat hij eenvoudiglijk zijn goed recht verdedigd had.

De hoefslagen van een peerd ploften buiten over den weeken grond en de stap van een geleersden ruiter klonk op de stoep bij de voordeur.

— Wie kwam er nu nog in den avond? Medeen verkende de boer den dokter die binnenkwam en iets zeggen ging, toen de meid hem wenkte in de kamer te komen.

— Wat scheelt me dien vent! gromde Vermeulen in zijn gedacht. Maar nu bejoeg hem de nieuwsgierigheid weerom en hoopte hij bescheid te weten en uit de onzekerheid verlost te worden. Hij was jaloersch van den dokter die eerder met den toestand zou bekend geraken dan hij zelf. Hij die nooit geen vertrouwen in geneeskundige hulp gesteld had, nu voelde hij zich klein, dutsachtig in de handen van dien man die over 't lot van zijn zoon de uitspraak zou doen, beslissen over dood of leven!

Hij luisterde. Het onderzoek leed lang. Niets dan een enkel gemeemel, een woord vragen en een woord daarop van Barbele, even stil. Geen kreet, geen klacht, geen zucht van den zieke.

Toen de dokter uit de kamer kwam, zat Vermeulen weer als een stoere, norsche vent, die niets weten moet, die zich niets aantrekt van 't geen gebeurd is.

Hij keek eerst op toen de dokter vlak bij hem stond en spreken ging. De boer deed eene beweging met de oogen als iemand die schijnt te zeggen: wat moet ge van me hebben? maak het kort want de zaak raakt me niet. Maar de dokter bleef kalm, beraden en zijn stemme klonk heel gewoon gelijk iemand die spreekt over regen of zonneschijn:

— Vermeulen, zegde de oude heer, uw zoon is in gevaar — de vrouw heeft hem doen berechten en ze doet wel — de hersenen van den jongen zijn geraakt; ik zal beginnen met bloedlating, en er moet voor ijs gezorgd worden om op zijn

hoofd. 't Kan gebeuren dat hij tot bezinning komt, we moeten het afwachten. En tot de meid die mede uit de kamer gekomen was, zegde hij eer te vertrekken: zend dan iemand om lijkklakens en zet er drie vanachter in den hals.

Vermeulen had niet gepinkoogd, maar toen de dokter lang reeds vertrokken was, herhaalde het in zijn hoofd, woord voor woord, als een vonnis al wat hij gehoord had. In de kamer was Barbele nu nog luider aan 't snikken.

Een oogenblik voelde hij den weemoed opkomen als een vloed die zich zoekt uit te storten en was Vermeulen haarna begeven, dan, op denzelfden stond kwam het baldadige vertoog van het volk op den vlaschaard hem te binnen en zijne verontwaardiging herstelde zijn gemoed en joeg den vloed stroomop en doodde hij de ontroering — hij bleef pal. Zijn wezen spande strak en hij zat daar, de koppigaard met de kruine gebezen en de verstreuvelde weerborstels op zijn hoofd, gelijk iemand die gedaan heeft 't geen hij wilde doen en het deed omdat hij het wilde. Hij trachtte er zichzelf van te overtuigen: hij was de vader die 't gezag heeft en zich wil doen eerbiedigen — hij had den zoon geslagen omdat hij wederspanning was. Zijne houding en 't gebaar van zijn arm toen hij geslegen had, aanzag hij als 't gebaar van een vertoornden Mozes... Maar hij had niet verwacht dat hij met dien slag zijn eigen menschelijk gemoed zoo diep zou geschokt hebben en mede met de overtuiging van zijn goed recht, kon hij de beschuldiging niet afwenden van zijn ziel en voelde hij zich de moordenaar van zijn zoon. De beschuldiging van alle menschen voelde hij op zich wegen en daarbij nog had hij te worstelen met zijn medelijden want nu die ontaarde zoon dien hij niet geluchten kon, nu zijn tegenkamper gevallen lag, voelde hij eerst dat hij zijn eigen trots, zijn eigen bloed vermoord had. De kerel die zijn vader had willen tarten, lag gevallen als een slunse en hij had het zoo erg niet gemeend voorzeker en zulk geen straffe verdiend. In de trotsche eigenzinnigheid van den zoon bewonderde de vader nu de weersplete van zijn eigen aard. De jongen lag gevallen bij zijn eerste poging om man te worden, hij lag gevallen verraderlijk geslagen, als van den bliksem getroffen en Vermeulen beeldde zich nu in dat de jongen te kermen en te smeeken lag als een kind om genade voor

zijn leven... Hij zag den jongen kruipen over den grond en vallen... Nu werd hij bang voor zijn eigen onmededoogendheid — hij moest den slag hergaan en hij wilde den zwaai van zijn arm inhouden als de slag gegeven was. Hij stond daar nu, de oude man die in een aanval van woede gehandeld had, de vader die oud en suf en haarna kindsch, veeg was en rijpe voor de dood, hij stond te zien op 't geen hij gedaan had zonder dat een traan de hardheid van zijn gemoed vermurwde.

Buiten in de avondlucht ging het heldere geklang van de bel en de berechting naderde het hof. Vermeulen verstond het en zijn hert begon geweldig te kloppen. Daaraan had hij nog niet gedacht. Dat moest hij nu nog uitstaan en veel wreede, ongewone dingen nog meer mocht hij vewachten.

Nu wist hij zich voor 'taanschijn van heel de streek met zijne wandaad bekend staan -- daar de dorpelingen nu reeds, overal het nieuws vermond hadden. En hoe zou het afloopen, — hoe zou hij zich houden op de begraving? Hij veronderstelde hoe hij daar gaan zou achter 't lijk, met ontbloot hoofd, gebogen, gebroken de oude boer . . . of zou hij zich recht houden en de menschen in de oogen zien? In zijne verbeelding volgde hij den lijkstoet; hij zag de dorpelingen 't hoofd bijeen steken, hij hoorde hoe ze fluisterden dezen die hem langs de straat zagen voorbij gaan — hij zag het op hun wezen 't geen ze dachten: dat hij zelf met den poot in 't graf stond en dat hij er zijn zoon in gestooten had omdat hij jaloersch was van den jongen kerel! Maar dat hij nooit geen gerust uur meer hebben zou; — dat 't uit was met Vermeulen, wist hij nu zeker.

De belleklank hield stil bij de deur. De boer wachtte 't uiterste oogenblik af, onzeker van 't geen hij doen zou. Nu stond hij tegenover 't Allerhoogste — de groote Heere zelf die „in zijne hand alle de einden der aarde heeft; Hij die de hoogheden der bergen aanschouwt.”

Nu of nooit moest hij zich geven en ootmoed bekennen voor 't Eerbiedwaardige. Rechts had hij de schemering van 't witte koorhemd achter den deurlijs gezien, eer nog de hooge gestalte van den pastor geheel in huis was, zat de boer op de knieën met gebogen hoofd en de handen samen. De ontsteltnis overmeesterde hem; de zelfde ontroering ondervond

hij gelijk dien anderen keer, veel jaren geleden, toen zijn eigen moeder berecht werd en hij daar ook vol vrees en angst geknield zat. Nu ook doorzinderde hem 't gevoel van eerbied voor de opperste grootheid en gaf hij zich gedwee als een schamel schepsel. Werktuigelijk prevelde hij een gebed maar zijn gemoed was bij den zin der woorden niet die hij uitsprak. Hij zat als een dienaar en bekende schuld voor God den almachtige — in zijn deemoedige houding alleen lag zijne schuldbekentenis en zijne volkomene overgaaf.

Hij wist niet hoelang hij daar geknield had. Nu stond hij eerst recht toen de pastor terug uit de kamer kwam. De pastor naderde en zegde voorzichtig:

— Louis heeft de heilige olie ontvangen — mocht hij weer tot 't verstand komen, zend mij seffens halen, dan zullen wij hem biechten en berechten. Nu zullen we allemaal voor hem bidden opdat God hem genadig zij.

Vermeulen knikte instemmend. De pastor bleef nog staan, wilde nog iets zeggen of wachtte een woord van den boer maar dat woord kwam er niet uit en de pastor ook zegde niets meer. Hij deed teeken naar den koster en omdat de zieke Ons-Heer niet ontvangen kon, klonk de belle nu in 't terugkeeren gelijk in 't komen.

Vermeulen zat weer en waar hij zat, vervolgde hij den klank der belle over het avondland. Hij kende den weg en hij volgde de berechting op 't gehoor zoo goed alsof hij ze bij klaren dag met zijn oogen over de wegen had gevolgd. Want in huis heerschte de nachtstille reeds — het spokkeren der gewijde keers in de kamer en de ritseling der houtskolen in den dooden heerd en 't gezagwekkend tikken van den tijd, heerschten alleen nog in huis — al 't andere geruchte was dood. Barbele en de vrouwmaarte zaten in de kamer, te bidden voorzeker; ze zouden er blijven zitten heel den nacht. — Toen mijn moeder op sterven lag, heb ik ook de nachten bij haar bedde gewaakt en de triestigheid der slepende uren onderonden, dacht Vermeulen.

Al 't ander volk was nu gaan slapen — die leefden buiten de innigheid van 't huis — ze sliepen gelijk andere avonden als er niets gebeurd is op 't hof. Vermeulen besloot nu ook te doen gelijk zij en naar boven te gaan; maar hij wilde het

doen zonder een tikje gerucht te maken, als een dief wilde hij wegsluipen. Voor den eersten keer van al dat hij boer was, verzuimde hij de klompen van 't uurwerk op te trekken en de deuren te sluiten. Die dingen die hij anders altijd deed omdat ze door lange gewoonte ingeboren behoefte geworden waren, liet hij nu ongedaan.

Er was nu toch een algemeene verwerreling in huis zoodat hij den moed niet had die oude orde nog in gang te houden. Het was hem voortaan heel onverschillig of de klok morgen nog tikken zou of niet.

Hij legde zich neer en loosde een zwaren zucht. Maar zoo gauw hij de oogen gesloten had, zag hij de slijters aan hun baldadigen dans als wilde veulens en hoorde hij de liedjes brallen over 't veld. Hij ondervond opnieuw zijn gramschap, hij wist dat hij den slag geven zou maar wederom wilde hij zijn arm tegenhouden doch de macht die hem dwong, kwam gedreven door een vreemden wil en de slag viel. Vermeulen lag in de stilte van den nacht, in de duisternis en in zijn hoofd stonden al zijne gedachten duidelijk en zag hij als van op eene hoogte, de weerde en de verhouding van al wat een mensch aanbelangt en doorschouwde hij den samenhang van heel het streven der menschen tegenover elkander en tegenover de dingen die ze bejagen. Alzoo zag hij heel het ver-
toog, 't lag open als een landschap vóór zijn blik. Vroeger had hij nooit geen tijd gehad om aan die dingen te denken. Nu zag hij het eerst omdat hij buiten het leven stond en er vroeger altijd zoo sterk in meegeleefd had. Nu overschouwde hij 't verloop van zijn eigen inzichten en dacht hij: hoe dat vreemde toeval al over zijn kop geheerd had en al zijne berekeningen anders deed uitvallen.

— Allang, dacht hij, had ik den zin om iets te doen waarmede ik mijn meesterschap kon behouden . . . gister eindelijk had ik het gevonden en koop ik een hof — ik had bereikt 't geen ik wilde . . . maar medeen maak ik al mijn bejagen nutteloos en sla ik mijn jongen als ik hem niet meer te duchten had. — Hij zag den spotgrijns van zijn wezen, zijn eigen wezen betreiteren en hij verstond niet wat kwade geest hem verleid had . . . Nu zag hij hoe nutteloos zijne vroegere inge-
beelde vrees geweest was en hij mompelde uit medelijden

met zich zelf bij 't gedacht hoe hij de meesterschap toch zoo onzinnig had opgevat en hoe 't maar aan een draadje hangt omdat alles eene andere verhouding zou nemen. Nu was het hem ineens duidelijk geworden: er lag iemand te lijden in huis en op den stond was de rust en gewonen gang gebroken en 't gedacht dat iemand in huis lijdend was, belette Vermeulen gelijk aan de anderen zijn slaap; zijne rust had hij erbij verloren, al zijn zinnen stonden er strak op gericht en alles buiten dat éene gedacht was nu zonder weerde. Nu eerst wist hij dat Louis de oorzaak en 't belang van zijn eigen leven was. Gister nog was Louis gezond en gister had Vermeulen gerust geslapen. Maar nu zijn zoon te lijden lag, of te sterven misschien, was er ook geen rust voor den boer. Hij dacht niet aan slapen, hij luisterde om elk gerucht te verkennen — hij hoorde komen en gaan, deuren openen, een stoel verschuiven... in heel het huis bestond er maar één ding meer, waarbij al 't ander vergeten was: Louis! Louis lag in de kamer en al de gedachten streefden naar die kamer.

Vermeulen ondervond het verlangen en de begeerte om zijn zoon te zien om ook bij dat bedde te zijn en hij zag niet in wie 't hem beletten zou zijn zoon te zien en bij zijn bed te gaan zitten. Waarom had hij toch nooit toegegeven aan den drang van zijn hert? Waarom durfde hij zich nooit aan de menschen toonen gelijk hij was en wat kwam er altijd in strijd staan tusschen zijn binnenste geaardheid en zijn uitwendig gebaar? Waarom moest hij altijd de strenge heerder zijn die niets laten blijken mocht van zijn gemoedelijke toegevendheid met zijne huisgenoten? Waarom kon hij niet zijn gelijk Barbele? 't Leven was toch maar 't eenvoudige verbruik der dingen door den gang der gelijke dagen, de overgang van den tijd over de hoofden der menschen... en al 't andere was aanstellerij en geveinsde blindheid van wie niet zien wil 't geen er eigenlijk is...

Met 't schijnen van den nieuwen zomeruchtend bestadigde de boer dat hij toch geslapen had en met 't wakker worden werd hij weder bewust van de vreeselijke breuk in zijn bestaan en hij verweet het zich als eene lafheid dat hij geslapen had, terwijl Louis overdood en in zijn vonnis lag en iedereen in huis den slaap liet en vol angst was. 't Begin van den

nieuwen dag bracht hem geen vreugde of verhemming, de triestigheid en een moedeloze zwaarte overviel hem. Hij stond op en rechts had hij den eersten steiger van de trap betorden of zoogauw werd hij bewust dat al 't geen hij in zijne eenzaamheid zoo helder doorschouwd had, nu weer wegdeinde en voelde hij dat zijn stand en 't menschelijke opzicht hem weer dwingen zou zijn gewoon wezen en uiterlijk te behouden — dat hij hardvochtig zou blijven tegenover zichzelf en tegenover de menschen. Hij werd gewaar dat men niet geslapen had in huis, dat men gewaakt had zonder hem en dat hij de eenige was die had moeten waken er niet bij was waar er door zijn schuld geleden werd.

De koffie geurde door de keuken, maar 't was geen uchtend gelijk gister en hij voelde geen lust om te beginnen gelijk anders en de groote beweging met zijne tegenwoordigheid in gang te zetten: — hij durfde zijne ronde niet doen.

Zijn besluit om recht naar de kamer te gaan en te vernemen hoe Louis den nacht had onderstaan, was reeds geweken — hij was beschaamd om het te doen. Hij zette zich weer in den hoek en voelde zich diep ongelukkig. 't Ongewone geloop van meiden en knechten herbegon er aan de gewone bezigheid van den dag dacht geeneen. De boer zat daar met 't voornemen hoe hij den grooten stap zou wagen; hij ging een geweldigen strijd aan tegen zijn gewoonten en inborst maar kwam tot geen besluit. Hier te zitten in 't zicht van de menschen scheen hem onverdragelijk en hij durfde niet weggaan of wist zich niet waar verduiken.

Barbele was al eenige keeren in de keuken gekomen; één keer was ze naar buiten gegaan maar kwam juist terug toen Vermeulen 't met zichzelf eens geworden was en besloot naar de kamer te gaan. Bij de volgende gelegenheid zou hij 't beslist waarnemen. Hij had het leed gezien en de gelatenheid op zijn vrouw haar wezen. Hij zag hoe ze haar eigen leed verloochende en kalm bleef en vol zorg was en angst...

Tot tegen den noen wachtte de boer naar eene gelegenheid en dar, binst Barbele naar buiten was, terwijl de vrouwmaarte erop te kijken stond, was hij opgestaan en zonder zijn stappen in te houden was hij, lijk iemand die zijn plaats moet inpalmen, recht naar de kamer gegaan en zette hij zich bij 't bed waar

Louis lag. Al den kant van 't hoofdeind durfde hij de oogen niet wenden, — zijn blik bleef op het tafeltje gericht waar de rekenboeken en papieren geruimd waren en de fleschjes stonden, en de lijkklakens te zwemmen lagen in een glas water. In een schotel lagen de ijsbrokken — ijsbrokken die hem zoo vreemd deden te midden de hitte van den zomer — en op de groote tafel stond het kruisbeeld tusschen twee brandende keersen.

Vermeulen was nu gerust en tevreden omdat hij zichzelf overwonnen en zijn plaats ingenomen had; zijn besluit stond vast: hier niet meer weg te gaan.

Alles had hier 't uitzicht van eene sterfkamer — de reeuw-lucht ademde men met den reuk der brandende waskeersen. Vermeulen bedwong zijn gruw en van langerhand waagde hij den blik naar den kant van 't hoofdeind. Alover het kussen, naar 't wezen zocht hij dat diep lag toegedekt in 't wit der lakens. Een zware schok beroerde zijn gemoed bij 't zien van het lijkbleeke wezen en den gesloten mond met de bloedlooze lippen — nu eerst besepte hij wat er gebeurd was en hij bleet de oogen op het wezen houden van den armen jongen die daar levenloos in zijn vonnis lag en nooit meer zou opstaan.

Barbele had den boer afgespied en was komen kijken op haar koussevoeten maar uit eerbied was ze stil terug gekeerd naar de keuken om hem alleen te laten met zijn zoon.

Vermeulen wist zich daar alleen en gerust. De oogen droog, en met nuchteren zin overdacht hij 't geen hij gedaan had zonder de reden te vinden van zijn eigen doen. Hij verlangde nu niets anders dan gerust te mogen zitten hier bij 't bed en te denken want de gedachten die hem nooit bezocht hadden, bestormden hem nu en zoolang hij alleen was kon hij zich overgeven aan zichzelf en in alle oprechtheid de zaken inzien gelijk ze waren.

Hij zat er nog niet lang toen de kamerdeur zachtjes werd opgeduwd en Vermeulen een nieuwen slag kreeg die heel zijn gemoed weer omwentelde. Hij was er niet op voorbereid, had er niet eens aan gedacht dat ze 't wisten of komen zouden en nu waren ze daar! Haar gelijke gestalte in gelijkig zwarte kleeren, met de onwetendheid en bange nieuwsgierigheid op het wezen en in de groote, angstige oogen; onvast in 't geen ze doen moesten, bezig nog met hare houding en gemaakte

gebaren om de droefheid te uiten die ze niet doorvoelden, bang om bij vader te komen, stonden de twee pensionnairren daar met een snoetje op als nuchtere gansjes, versch uit school naar huis gestuurd omdat er met haar broer een ongeluk gebeurd was. Ze naderden stil het ledikant en als ze haar broer zoo veranderd zagen liggen, levenloos met gelokene oogen, dachten ze zeker dat hij dood was of sterven zou en op denzelfden stond begonnen ze te weenen; maar eerst haalden zij haar witten zakdoek uit omdat ze geleerd hadden ook in de droefheid, haar fatsoen niet te verliezen.

Het wekte den weerzin bij den boer — 't gelijkt een lesse die ze geleerd hebben, meende hij in zijn eigen en hij kreeg lust om die gematigde droefheid te bedonderen, om dat makke gebleer en schapengedoe eens te doordaveren met zijn ruwheid en te roepen: dat hij 't gedaan had — dat hij Louis met zijn mispelaar de nekkepees had afgeslagen en dat hij 't nog zou doen met haar ook als ze 't waagden wederspanning te zijn aan zijn gezag!

- Maar hij zegde niets en bleef zitten omdat hij bang was voor zijn ruwheid en dat er geen geruchte mocht gemaakt worden in die kamer.

Moeder kwam juist de twee meisjes weghalen en 't drievoudig snikken ging nu op in de keuken.

Denzelfden namiddag kwam de pastor nog eens en toen hij zag dat er geen beternis of verandering was, moest hij weer vertrekken. De dokter kwam ook en deze stoorde met ruwe hand 't geen Vermeulen uit eerbied niet aanraken durfde: hij wierp de dekens weg, wendde het slappe lichaam en beulde eraan. Vermeulen die zelf van geen teere handeling hield en geern zag doortasten in alles, hij zat nu benauwd, met ingehouden adem en durfde niet kijken wat ze met zijn zoon uitvoerden. Ivo, de boever en de vrouwmaarte moesten den dokter komen helpen. Vermeulen verwachtte telken stonde een schreeuw, eene worsteling, een teeken van leven, maar na de bewerking lag Louis daar weer even stil en levenloos. De vrouwmaarte droeg een schotel met bloed weg en Ivo had de blaas met versch ijs gevuld om op den zieke zijn hoofd te leggen. Ze vertrokken weer en de boer bleef alleen bij het bed.

De trage gang van den langen dag schoof alzoö weer naar

een anderen avond. Van heel den dag had het klokje niet geluid, te noen noch te vespertijde noch te avonde — alle leven en geruchte lag gedempt rond de hoeve. De peerden bleven op stal, de boevers haalden enkel het noodige voeder bij voor de beesten. De slijters waren afgedankt en 't gewone werkvolk liep doelloos alhier, aldaar en elk zocht uit zijn eigen eene bezigheid. Ze spraken zoetjes en mieken geen geruchte; de voetstappen zelf op de stoep waren gedempt door 't stroo dat er met inzicht overal lag opengeschied. 't Volk kwam in huis om te eten en vertrok weer. In 't voorbijgaan lonkten ze over den schouder naar de kamervensters waar ze wisten dat de boer bij zijn zoon te waken zat. Niemand rept een woord over 't gebeurde; op alle wezens lag de bedenkelijke ernst en 't medelijden.

— Hoe is 't nu? was de gewone vraag die nu en dan gedaan werd. En 't woord klonk onveranderlijk —: altijd gelijk — geen beternis.

Schellebelle verrichtte gelijk de anderen haar werk in streng stilzwijgen. 't Was maar toen ze wist dat de boer in de kamer bleef, dat zij 't gewaagd had in huis te komen. Wanneer ze kans vond, kroop het meisje in een hoek van den stal en zat er te staroogen in 't donker.

's Nachts in haar bedde, diep onder 't deksel, en daar alleen durfde ze haar groote droefheid lucht geven en weende ze hertelijk. Haar ingeboren eergevoel legde het haar op dat ze de droefheid verduiken moest, dat ze geen recht had verdriet te maken; want de schaamte verteerde haar omdat ze zich schuldig wist en de oorzaak was van het ongeluk. Sofie had op haar gedoeld toen ze gister zegde: wat heb ik gezien? de zottigheid komt ten kwaden einde! Sedertdien bleef Schellebelle gesloten tegenover de oude maarte en liet niets blijken van 't geen in haar herte omging. Aan de breuk van haar eigen geluk en 't vallen van die onbedachte leute waarin ze geleefd en genoten had, daar dacht ze niet aan — haar eigen ongeluk telde voor niets, maar als ze ergens heel alleen gerocht, zei ze zoetjes in haar eigen:

— Louis, Louis! 't is mijn schuld, Louis; uw vader moest mij doodgeslagen hebben Louis, 't was mijn schuld.

Ze bedacht nu hoe ze geleefd had met hem, hoe ze naar

hem gelachen en naar hem verlangd had, hoe stout en onvoorzichtig ze 't getoond had in heel haar doen; maar 't was omdat ze hem zoo bovenmenselijk geern zag, omdat ze 't niet laten kon — 't had zijn geluk gekost . . . 't was ineens allemaal uit! — Telkens keerden haar gedachten naar den vlaschaard en zag ze hoe 't gebeurd was: ze stonden juist na den dans en ze hadden elkander zoo stevig omarmd en hij dwong haar met zijn wezen tegen 't hare, naar den grond . . . maar de boer! . . . Ze was bang voor den boer, ze huiverde bij 't gedacht om hem te ontmoeten — nooit meer zou ze hem durven onder de oogen komen. 't Was zoo jammer van de Vrouwe — wreed om zien hoe ze weende heele dagen en Louise en Anna . . . Schellebelle voelde de schaamte branden en de spijt verteerde haar.

Voor 't eerst van haar leven moest het meisje nu ondervinden dat er iets anders is dan lachen en leute op de wereld — vóór dat ongeval nog, had ze het zoo stellig in 't gemoed en lag er in heel heur verre vooruitzicht, niets dan een aanhoudende blijheid door de blijde dagen van 't eene jaargetijde tot het andere. Haar eigen droomen en 't geen ze gezien had overal en in alle dingen, 't geen haar de andere meisjes geleerd hadden was: één zuivere altijd durende liefde zonder stoornis of beletsel.

In die ontgoocheling en geslagen door het ongeluk, stond het meisje ineens weerloos, voelde ze hoe schamel en nietig ze was temidden de menschen die haar allemaal vreemd waren. Heur eigen jonge, gezonde lijvetje waar ze zoo trotsch en blij om was — om zijnen 't wille en sedert hij 't haar had gezegd — nu echter telde 't voor niets meer en diende 't alleen nog om te werken — alles was nu op zijn enkele weerde teruggebracht en was er niets meer dat haar belangde. De lust in haar zelf, de lust in haar werk, de lust in de leute, den zonneshijn en de schoone zomerdagen, niets meer zou haren moed nog opwekken. Hij zou er niet meer bij zijn waar ze wrocht — Louis met de weelde van zijne oogen en de sierlijkheid van zijn gestalte — nu zou ze hem overal missen.

Wanneer ze aan 't verleden dacht, stond het bewustloos, zonder ze 't vorm of woord geven kon, in haar begrip, rees het als een kostelijkheid die haar nu te meer pijnigde omdat 't genot ervan voor altijd verloren was. — Haar geluk, ze

voelde het al duizend kanten, rondom had het haar omringd — rechts, links en boven haar in de lucht die er vol van zat. Overal en in alles was Louis erbij geweest. Heel den zomer was 't één baarlijk feest met hem, elke dag was een schrede hooger naar nieuw geluk; telkens ontwaakten nieuwe begeerten en op den hoogsten trap, toen ze 't opperste van haar verlangen zou genieten op die lang verwachte vlasfooie, dien eigensten dag was 't ingestort en allemaal vergaan. — Hoe had ze 't niet voorzien? Hoe had ze 't nooit gevreesd dat het gebeuren kon? Neen, ze had maar altijd voort gezwolgen, gelachen en gegabberd zonder achterdocht, gewenteld, gedarteld, ze had met hem omgegaan als met een . . . met iemand die haar . . .

Ze durfde 't woord niet uitspreken want hij lag daar te lijden en zou misschien sterven. Ze wilde er niet meer aan denken, maar: het plaatsje bachten de schuur, de opene stal-deur, den hoek bij den vlierboom, het veld, het boschje, de vlaschaard, overal zag ze zijn gestalte verschijnen, wachtte ze hem . . . overal waar ze keek was er iets van haar geluk aan vast; elk een van die dingen wekte eene teerheid die haar gemoed overweldigde. Nu voortaan zou alles een-en-'t zelfde worden, zou ze alles moeten vergeten; nu zou ze den haat van de vrouwmaarte te verduren hebben en de gramschap van den boer, nu zou ze 't lijden moeten aanzien van de boerin en haar eigen lijden moeten duiken. Maar ze had liever alles te verdragen dan hier weg te zijn. Hier was 't haar hemel en elders zou 't overal een helle zijn. Ze zou alles doen om hier te mogen blijven en niemand zou het ooit weten hoe zij Louis bemind had.

De rampe was te plots en te onverwachts gekomen en de aandacht was te zeer ingenomen door den zieke die voort tus-schen leven en dood bleef liggen, omdat iemand acht zou geven op het doen of laten van een simpele meid. Niemand dacht meer aan haar omdat aller oogen op de vensters der beste kamer gericht bleven van waar men angstig den uit-slag van dien bedenkelijken toestand afwachtte. Maar er kwam geen verandering.

Vermeulen zat nog altijd op de kamer bij het bed. Hij zat er gelijk hij eerst in de keuken gezeten had: hij durfde er niet meer weg komen. Van hier uit hoorde en beluisterde hij nu

al de geruchten in de keuken en nu hij hier vast-zat, zou hij liever bij 't volk geweest zijn maar „'t leven" het vonkje leven dat hij hier waken moest, liet hem niet los. Hij bleef zitten. Den vierden dag had hij nog geen eten aangeraakt — hij had geweigerd en bleef weigeren met een stom gebaar.

De boerin liet hem geworden, ze praamde hem niet en ze gebaarde niet te weten hoe hij 's nachts in den kelder sloop en er dieveling zijn nooddruft halen kwam, maar ze liet altijd voorraad onder zijne hand. Zij zelf bleef nu in de keuken en hervatte de bezigheid en liet de zorg voor Louis aan den boer over. Heel zelden en nooit alleen, met den dokter of den pastor, kwam zij nog bij het bed en ze weende niet meer.

Met voorzichtigheid en stil geduld volbracht Vermeulen stipt alles wat de dokter hem had opgelegd. Elk uur laafde hij Louis zijn lippen met een pluimpje in wijn gedoopt; hij ververschte het ijs en zat verder zijn zoon aan te staren en den gang van zijne ademhaling te volgen. 't Was 't eenige teeken van leven dat er aan was. Eens had hij 't gewaagd een arm van den zieke op te lichten maar die arm woog loodzwaar in zijne hand en hij viel slap neer op de dekens. Eens had hij 't gewaagd de meening te vragen aan den dokter en niets had hij eruit gekregen dan een twijtelend optrekken der wenkbrauwen en dat éene woord: wachten; rust, veel rust.

Geduld voelde Vermeulen genoeg, als hij maar hopen mocht, en voor wat de rust betrof daarover waakte hij. Geen enkel geluid drong tot in de kamer. De uren kropen traag en gelijkig zonder eenige afwisseling en de boer zijn gedachten wrochten lijevlijc voort en overging hij alle hoogten en diepten van het leven: hij dacht aan 't geen hij gedaan had en aan 't geen hij had moeten doen. Door 't lang en eenbaarlijk denken begon hij klaar te zien in veel dingen en kwam hem alles met oorzaak en gevolg, rechtstreeks vóór den geest staan. De stilte en de rust doorwroette zijn gemoed en in hem heerschte nu eene kalmte en gelatenheid die hij vroeger nooit gekend had. Veel van de dingen waar hij vroeger alle belang aan hechtte, veel dingen die hem de eenige levensoorzaak geschenen hadden, aanzag hij nu als dingen van luttele beteekenis. Het was als een droom die zijn zinnen omneveld hield en toch was alles doorzichtig van helderheid. Heel het uitzicht en de lucht van

die kamer was veranderd; de zon schong nog door de vensters, de schrijftafel stond er nog, de boeken, de makke met 't wit-ijzeren schupje, de geldkoffer, alles, maar de beteekenis van die zaken was veranderd. Vroeger kwam de oude Vermeulen hier om in afgezonderde rust zijn zaken te regelen, maar nu had de jonge Vermeulen hier zijn intrek genomen en sedert dien nam de oude boer hier eene ondergeschikte plaats in, zat hij als een pachter die bij zijn heer op bezoek is — als de vreemdeling die wacht tot men over zijn lot beslissen zal.

De jongen, de levenslustige, de krachtige geweldenaar, hij lag geveld als een boom — Vermeulen vreesde hem toen hij gezond was, hij stond tegenover hem als een vijand, als een mededinger, als iemand dien hij bedwingen moest met de inspanning zijner laatste krachten; maar nu hij door eene onwillige daad zijne overwinning behaalde die hij anders reeds bewrocht had, zag hij in: hoe die angstig bejaagde meesterschap vergankelijk was en van geender weerde... De landen en 't hof had hij altijd aanzien als zijn waar-eigen bezit, zooals de kleeren hem eigen waren die hij aan 't lijf droeg; heel de almacht en 't bestaan van 't hof rustte op hem en daarom had hij gemeend dat hij de eerste en de laatste was, had hij in zijn hoogmoed niet gemerkt hoe roekeloos en verwaand het is zijn leven te wagen om dingen te verroeren die onverroerbaar zijn omdat ze uit hun natuur vast staan in den vasten gang der dingen die vergankelijk zijn.

Hij wist nu eerst hoe hij op die vaststaande doening enkel de man was die komt en die voorbijgaat — die bezit neemt en bezit weer afstaat — een nieteling in 't wentelen der grootere gebeurtenissen. Zijn groote dwaasheid was het geweest: dat hij stroomopwaards eene richting had willen geven aan den levensstand en nu zag hij hoe de hogere inzichten over hem zelf geheerd hadden — hoe alles al over zijn hoofd was gewenteld en gedraaid en hoe hij zelf in een onbedacht oogenblik zijn eigen inzichten eene andere wending had gegeven en hoe zijn zegepraal en overwinning zijn eigen straffe geworden was. In zijne verwaandheid had hij willen indruischen tegen 't leven zelf en de groote strooming willen stremmen: met zijn vijand te slaan had hij zichzelf geslagen en nu stond hij daar, de veege, levensmoede man, beschaamd om zijne wan-

daad, bedutst, met zijn verstand verduisterd door de wanhoop, omdat hij, die zelve sterven moest, het leven in zijn bloei en in zijn eigen bloed gebroken had. Al wat hij nu doen kon was zitten weenen over zichzelf en over den armen jongen die zoo onverdiend zijn vaders verwaandheid boeten moest. Bij stonden gaf hij zich teenemaal verloren, zat er deemoedig de dingen aan te staren. Zijn hof en landerijen, zijn aanzien bij de boeren van de streek, zijn macht en rijkdom, hij hechtte er geen prijs meer aan. De zate op den stoel hier in de kamer was hem voldoende; hier had hij de rust gevonden en de gelegenheid om na te denken, dieper te dringen onder het oppervlak der daagsche bezigheden en 't eenige wat hem nu weer belangde was de ademhaling van zijn zoon bachten de behangsels van het pronkbed, met de vrees en den angstigen twijfel dat die ademhaling telken stonde kon ophouden — dat het kon uit zijn . . .

Die adem bleef het eenige levensteeken en dat was de eenige hoop; die adem ging geregeld, stil, gelijk van iemand die slaapt. Maar er kwam noch beternis noch verslechten — geen verandering bij den eersten dag.

— Lijdt hij, waar hij ligt? had Vermeulen gevraagd en de dokter had hem gerust gesteld, maar de wantrouwige boer gaf er toch geen geloof aan: hij was overtuigd dat die oude man er niet meer van wist dan hij zelf.

In de stilte van de eenzame namiddagen, dat Vermeulen niets en hoorde van de buitenwereld, naderde hij soms het bed, trok de behangsels weg en stond uren lang verslonden op dat doodswezen te staren. Louis... hij geleek dezelfde niet meer; 't was Louis niet gelijk hij liep over 't hof, met de druïstigheid en 't geweld in zijn wezen; hier lag hij nu en zijn wezen was kalm met eene bleekheid over 't gelaat, met de oogen geloken in stille aandacht en een zachten monkel als een zweem van zaligheid om den mond, gelijk iemand die bezig is en in de vervoering van een gelukkigen droom. Vermeulen bleef staan vol bewondering, vol eerbied, met een stille vrees bevangen en hij vroeg in zich zelf of zijn zoon misschien vertrokken was en zijn ziel in de andere wereld reeds was opgenomen... Dan dacht hij plots aan de plekke van achter in den hals waar de jongen geschonden en geblutst was

en waar de lijklakens gezogen hadden en 't vergruwde den boer. Hij doopte de pluim in 't flesschje en laafde de bleeke lippen van zijn jongen. Noch nooit had Vermeulen iets verricht met zulke wijding en voorzichtigheid; de groote werken in 't opene veld, waar de wolkengevaarten groot als werelddeelen hoog boven zijn hoofd heenrolden, waar hij stond voor 't aanschijn voor heel de streek met 't geen hij verrichtend was, dat scheen hem maar kinderspel bij 't geen hij hier doen mocht. Dan zette hij zich weer in dezelfde vreesachtige afwachting te luisteren in de groote stilte.

Alzoo gebeurde het dat hij in de keuken de stemme verstond van den ouden Poortere, de werkman die doende was tegen de vrouw en het doorschudde hem als eene plotse beroerte toen hij de vrouw hoorde zeggen: ja, vraag het aan den boer...

Vermeulen hield den adem in en bleef zitten met de oogen op de deur.

En waarachtig de deur van de kamer ging voorzichtig open en Poortere verscheen in de opening. De oude werkman stond er als een schamele duts, barvoets met zijn versleten broek aangetoorteld en zijn hemd met de borst open; met de bloote armen neerhangend langs zijn mager lijf en de knokige handen, — hij stond verlegen tegenover den boer, hier in 't binnenste van de woning bij 't bed van den getroffenen zoon. Poortere stond en 't geen hij zeggen wilde bleef hem in den mond en hij durfde geen voet naarzen in die kamer waar 't stil was als in een heiligdom.

Vermeulen bezag hem en hij ook zegde geen woord. Eindelijk waagde de man het om eene reden te geven aan zijn stout binnenkomen:

— Boer, zegde hij stil, ze zenden mij vragen, 't volk, wat er te doen is vandaag?...

Vermeulen zweeg.

— 't Is nu zes dagen dat 't droogt, vervolgde Poortere, zouën we niet voortdoen aan 't vlas?

Vermeulen roerde niet maar er sprongen twee dikke tranen uit zijne oogen en zijn kaakbeenderen beetten toe zoodat zijne tanden hoorbaar opeen knarsden.

Zijn oude, afgeleefde, arme knecht stond daar met de woorden

verkropt in de keel en hij weende. Vermeulen was opgeschrikt bij die plotse vraag — heel het landschap lag in een zwong in den zonneshijn bloot vóór zijne oogen — maar op dien zelfden stond overviel hem de groote moedeloosheid, de grenzelooze wanhoop en een gevoel van onmacht die Vermeulen nooit gekend had. Nu lag de verlegenheid op zijn wezen en de onmondigheid was te zien in zijne verdwaasde oogen. Hij dubde, zijn kin begon te knikken. Hij deed een gebaar van hulpeloos smeecken naar den knecht — hij schudde den grooten kop en hij deed als iemand die genade vraagt en snikte het uit:

— Poortere, 'k en kan hier... niet weg, jongen! Doe maar... 't is al wel; 'k en weet het niet.

Poortere stond met verdwaasden blik en weende; in de keuken was men luide aan 't snikken — ineens brak de wanhoop en de vertwijfeling los door heel het huis. Vermeulen hoorde het huilen en snikken, 't werd hem duister voor de oogen en hij voelde het breken in zijn binnenste. Hij duwde zijn wezen in de dekens aan 't voeteinde van 't bed en lag te snorken en te grollen. Nu liet hij dweersdoor zijn verdriet uitstromen.

Dat schoone leven dat den jongen te wachten stond, het herdoen, het voortzetten van zijn eigen bestaan... dat gedacht pijnde hem nu ineens en hij doorvoelde er de jammerlijkheid van de wreede daad die hij bedreven had.

Dan voelde hij eene hand op zijn schouder en als hij opkeek stond Barbele bij hem; zij ook weende maar haar wezen was kalm en hare oogen keken den boer goedhertig aan. — God moet ons helpen, zei de vrouw en de kalme gelatenheid en 't stil vertrouwen was te zien in hare oogen. Het pakte hem en zonder bezinning of haperen, in den eersten drang van zijn gemoed, had hij hare hand gevat en duwde ze in zijn zware hand.

— Barbele, smeekte hij, Barbele, dat hij toch mocht genezen !!

Hij had haar naam genoemd en met 't noemen van dien naam bekende hij ootmoedig zijne schuld. Hij was nu bewust van zijne overgave en liet zich gaan in de verteederling van zijn gemoed omdat hij hulpeloos stond en ergens een toeverlaat moest vinden in den grooten nood en de zwarte duisternis die over zijn ziele woog. Hij was als de gebroken man die

zijne macht kwijt is en met ledige handen staat, de man die zijn eigen geluk verbroken heeft omdat hij verwaande inzichten had aangekweekt. 't Schoone jaargetijde, het leven in de breede lucht was uit voor hem — zijn laatsten zomer had hij verdaan — nu stond de koude en de lange duisternis hem te wachten. Vermeulen met zijn verstand verduisterd, zou er nog wat blijven ronddolen, maar zonder doel, want de boer was reeds dood in hem. Nu had hij gewillig zijn meesterschap afgestaan aan een ouden knecht omdat de jonge, de heerlijke Vermeulen, die den ouden boer moest opvolgen en heerschen over hof en landen, omdat die jonge kerel geveld en in zijn vonnis lag.

— Nu is 't mijne beurt, dacht hij, 'k heb hier niets meer te goed. Maar dan kwam zijn taaie levenskracht weer in opstand; 't bonsde, 't schokte — hij wilde leven, hij wilde dat alles was zooals vroeger. . . Hij knarsetandde van woede om zijn onmacht, omdat hij de onverroerbare dingen niet keeren kon. En als hij uitgewoed was, overviel hem weer de wanhoop en een groote triestigheid, eene triestigheid zonder einde, waarin hij versmoren moest. De oude boer, de taaie kamper stond daar als een kind en hij keek eenieder in de oogen, smeekend waar of wie hem wat rust zou geven om kalm nu zijn oppersten uitgang af te wachten.

DE NEDERLANDSCHE RENAISSANCE- DICHTER JAN VAN HOUT

DOOR

DR. J. PRINSEN JLz.

(*Vervolg*).

V

Van Hout en de wetenschap.

Dat brein heeft heughenis van vyftigh hondert eeuwen,
En al haer wetenschap, in schriften afgeslooft.
Sandrart, beschans hem niet met boecken en met blâren :
Al wat in boecken steeckt, is in zyn hoofd gevaren.

Zoo verheerlijkte Vondel den hooggeleerden Vos. Op Van Hout zou die lof niet gepast hebben en we hebben hem er des te liever om. „Nemo potest gloriari se accepisse omnia, nemo conqueri se accepisse nihil,” schreef hij op het schutblad van een oud verhuurboek van het S Pancras-kapittel. Laten we aannemen, dat, toen hij dit „accepisse” neerschreef zijn geest verre was van alle financieele posten van huur en pacht, laten we gelooven, dat hij, onder zijn noesten arbeid een oogeblik soezend, plotseling helder voor zich zag het beginsel, dat hem zelf bij heel zijn geestelijke ontwikkeling had geleid, dat de hand onbewust dwalend over het blad een enkele schakel achterliet uit den keten van in elkaar sluitende gedachten, die op dat oogeblik zich achter dat hooge, heldere voorhoofd in rij en orde stelden.

„Nemo potest” — — Niemand kan zich er op beroemen alles begrepen te hebben, niemand zich beklagen niets te

hebben begrepen. Begrijpen, leeren begrijpen, kunnen begrijpen, niet het weten, niet de logge massa eruditie is het wat den mensch op een hooger plan plaatst. Juist dat moet Van Hout helder ingezien hebben; daarvan spreekt heel zijn leven, dat er steeds op gericht is geweest, zoo veel mogelijk te doorgronden, tot de kern der zaken door te dringen overal, waar plicht iets aanwees als nuttig voor de practijk des levens, waar lust hem lokte tot zwerftochten in het wijde gebied van kennis en wetenschap, waarin de ontdekkingsreizigers zijner dagen de eerste hoofdwegen aan het hakken waren. Maar om het bezit van schoolsche wijsheid is het hem nimmer te doen geweest, een specialiteit is Van Hout nooit geworden.

Montaigne heeft ze sterk gevoeld, die dorheid van het doode weten, van het weten om het weten: „Les sciences — nous les avallons en les achetant et sortons du marché ou infects desia, ou amandez: il y en a qui ne font que nous empescher et charger, au lieu de nourrir; et telles encore qui soubt tiltre de nous guarir, nous empoisonnent,” al overdrijft hij wel eenigszins, wanneer hij er op volgen laat, hij de priester van het secundum naturam vivere tusschen Cato en Rousseau in: „Que nostre sapience apprenne des bestes mesmes les plus utiles enseignements aux plus grandes et nécessaires parties de nostre vie, comme il nous fault vivre et mourir, mesnager nos biens, aymer et eslever nos enfans, entretenir justice.”

Van Hout is het mogen gelukken in bescheidenheid te volgen in de richting door de groote humanisten aangegeven. Het Humanisme was niet een toevallig geliefhebber in kunst en leven van een paar ten ondergegane volken. Dat hier heel de menschheid van West-Europa zeker merkwaardig punt van overgang op den ontwikkelingsweg bereikt had, blijkt uit tal van ontdekkingen en uitvindingen, die ongeveer tegelijkertijd in de meest uiteenliggende deelen van haar gebied zich opdoen, zonder dat zelfs de naam van den ontdekker of uitvinder aan de het nageslacht bekend is; uit de ontdekkingsreizen en uitbreiding van handel en wereldkennis, mogelijk gemaakt door de uitvinding van het kompas, uit dat universeele, dat een Da Vinci, Dürer, Benvenuto Cellini

kenmerkt, die overal waar ze voor hun rijke kunst een nieuw steunpunt noodig hadden, den ondergrond zelf wisten te bewerken en geschikt te maken tot het dragen der fondamenten en zoo, onopzettelijk, den grondslag legden voor nieuwe wetenschap en kunst. Om het theoretische weten was het hun niet te doen, maar om het praktisch nut. Deze menschen met hun frisschen jongen geest konden alles en als ze wilden, wisten ze alles, waren ze virtuozen op ieder gebied.

In bescheiden mate wel, — kon het anders bij een zoo veel-eischende levenstaak? — maar toch volkomen op dezelfde wijze heeft Van Hout met zijn logisch denkend verstand en vaardig combinatievermogen kunnen indringen in den geest der dingen, als het hem lustte, zelf een weg kunnen zoeken op niet of zoo goed als niet betreden terrein, kon hij zijn weinige ledige uren wijden zoowel aan historie als waterbouwkunde, zoowel aan wiskunde als germanistiek.

Latijn en Grieksch heeft hij natuurlijk goed verstaan, maar vermoedelijk meer ook niet. Zijn vriend Lipsius schrijft hem altijd in het Latijn, zijn vriend Douza wijdt hem tal van Latijnsche gedichten, waarbij er zijn met aardigheden en toespelingen, die alleen genietbaar zijn voor wie Grieksch verstaat, waarin de spot wordt gedreven met kennissen, die op dit gebied niet al te sterk bleken. Van den geestigen tafelkout, die zijn geleerde vrienden het stoffelijk tafelgenot verhoogde, moet hij blijkens dezelfde gedichten volop mee hebben kunnen genieten. Ja, hoe zou hij anders geëerd, gevierd, bemind hebben kunnen zijn in dien kring van mannen, dien we reeds hebben overzien en voor wie de klassieke talen schering en inslag waren. Bovendien hij vertaalde uit het Latijn naar Janus Secundus en anderen en onder zijn papieren komt zelfs een enkel Latijnsch gedichtje voor, misschien door hem zelf tijdens zijn omzwerving gefabriceerd. Maar met dat al heeft hij nimmer een plaats ingenomen in de rij van die humanisten in beperkten zin, die geheel opgingen in de studie van de klassieke oudheid, voor wie buiten Latijn en Grieksch alles barbaarendom was. De studie van de klassieke talen heeft zeer zeker haar vormenden invloed op hem doen gevoelen; ze heeft ook hem gedwongen — en daardoor blijft ze tot op den huidigen dag een onmisbaar opvoedingsmiddel, — tot dat scherp

denken en redeneeren; ze heeft hem geleerd, dat helder en vrij zich uitdrukken, maar het eigenlijke terrein van zijn werken is het leven en de maatschappij zelve geweest en waar hij daar of als hij poogt iets in de kunst voort te brengen, wil zeggen, wat hij te zeggen heeft, dan bedient hij zich steeds van zijn moedertaal. Zelfs bij de opening van het Staten-college richt hij zich tot een schare van geleerden en studenten, waaronder verschillende buitenlanders zich bevonden, met een toespraak in het Hollandsch.

De eenige wetenschap, waarin Van Hout getracht heeft iets zelfstandigs voort te brengen, dat blijvende waarde had voor de nakomelingschap, is de historie en het daaraan verwante archiefwezen.

Ook de moderne geschiedenisstudie is in de eeuwen van Humanisme en Renaissance geboren. De middeleeuwen zijn de tijd van de annalen en kronieken. Maar in de veertiende eeuw reeds, in Italië ontwaakt het besef, dat er iets hoogers en beters is. Men blijft niet langer bij een klakkeloos opschrijven van wat men maar te hooi en te gras verzamelen kon; er ontstaat een streven naar waarheid, men begint aan het opsporen van bronnen, een onverpoosd zoeken en schiften, men tracht oorzaak en gevolg te verklaren, den samenhang en het menschenlijke te begrijpen en in min of meer kunstmatigen levendigen vorm te verhalen, en daar leven ten slotte een Machiavelli en een Guicciardini. Kritiek ontstaat en bovenal een grenzenlooze passie voor antiquarische zaken en dit niet alleen om de dingen zelf, maar ook omdat ze de stof zijn, waaruit de historie, het vroegere leven kan worden opgebouwd.

Het is er verre van af, dat Van Hout aan deze zijde der Alpen een baanbreker of een schitterende verdediger van de nieuwe beginselen zou geweest zijn, al is hij dan ook in Holland een der eersten, die in het Hollandsch naar aanleiding van middeleeuwsche geschiedbronnen eenige verstandige woorden gezegd heeft, tot eenige juiste conclusies gekomen is. Van vóór het midden der vijftiende eeuw trok reeds een schare van talentvolle Duitschers naar Italië en na volbrachte vorming te Bologna of elders, keerden ze terug, in eigen land in alle richtingen met enthousiasme de blijde boodschap verkondigend. Schedel, Nauclerus gaan voor om gevolgd te worden door

een Peutinger en Pirkheimer. Caesar en Tacitus doen de begeerte ontstaan naar den opbouw van een kritische geschiedenis der Germanen en hunne landen, het nationaliteitsgevoel ontwaakt. Geldenhauer was in het begin der zestiende eeuw in ons land de eerste, die iets van de nieuwe theorieën trachtte toe te passen. Veel verder dan te voelen, hoe het worden moest, en eenige kleine toepassingen zijn ze eigenlijk nooit gekomen, en eer welbewust in het groot bereikt wordt, wat als ideaal de humanisten voor den geest moet gezweefd hebben, moeten we weer wachten tot de rijpheid der nieuwe Renaissance, bij ons tot Groen en Bakhuijzen.

Zooals we zagen, was het de vrees, dat ten slotte het gehele archief zou verrotten en verschimmelen, en het gemak van de stukken gedrukt bij de hand te hebben, telkens wanneer een bedreigd recht of iets dergelijks het eischte, die de Vroedschap deden besluiten Jan van Hout op te dragen een charterboek samen te stellen. Ik houd het er voor, dat deze en zijn passie voor oude papieren van dit alles wel de causa movens geweest zal zijn; hij zal de heeren wel naar het gevaarlijke berghok gelokt hebben, hij zal het nut van een dergelijke verzameling voor de vrienden wel breed hebben uitgemeten. Van het eigenlijke charterboek is dan ook nooit veel terecht gekomen; het eischte trouwens ook te veel voorbereidenden arbeid. Tal van jaren moesten er verlopen, eer er een eerste „aflevering” van verscheen en daarbij is het gebeven. Maar gedurende al die jaren heeft Van Hout zijn lust om archivaris te spelen botgevierd, menig onderdeel van het archief is door hem geordend en geïnventariseerd. En hiervóór konden we reeds zijn volkomen wetenschappelijke manier van handelen bij deze werkzaamheden constateeren. Hij zal de lui maar wakker geschud hebben, om op hun medewerking en financieelen steun te kunnen rekenen.

Dat hij de praktijk bij dit alles niet uit het oog verloor, blijkt ten slotte nog uit een paar nummers van zijn inventaris: „Vorder heeft de voorz. Van Hout in zyn leven by geschrifte gestelt ende geminuteert ofte beworpen een nieuwt keurbouck der stadt Leyden groot over de vyftehelf hondert compres gescreven bladeren, daerin gevoucht ende geinsereert hebbende vele ende verscheyden oude privilegien, placcaten ende oude

costuymen, zonder dat hy ter zaecke van dien oyt eenige recompense ofte beloninghe heeft genoten. Gelyck de zelve Van Hout za. ooc opgesocht ende byeen gevoucht heeft alle de stucken nopende tondervinden van de frauden, gepleecht in de zelve stadts bier-exchysen, hebbende daer van gemaect een schriftelic verbael, van twelck hy mede geen beloninghe en heeft genoten."

Wat nu het Dienst-bouc betreft, de charter-verzameling, waarvoor de drukkerij werd opgericht en waarvan in 1602 een eerste stuk verscheen, in de voorrede en tusschen de bescheiden in staan enkele merkwaardige regels, die ons een idee geven van Van Houts wetenschappelijken zin.

Zoo b.v. deze bladzijde: „Zo en isser dan, om redenen voorschreven, geen hope omme uyt de boucken, stucken of papieren deser stede, bij mij meer dan eens ghezien, herzien ende doorlezen, yet zeeckers te vinden, aengaende tbegin of outheyt van de stad Leyden. Ende om daer op mijn ghevoelen te openen, achte ic, dat tbegin van dien ouder is dan vande Graven, namelicken, dat, wezende deze Landen woest ende weynich bewoont, ende de dalen ende laechten, alle hooghe vloeden ende springvloeden, zonderlinge stormende uyten Zuytwesten, Westen of Noortwesten, mitten water overloopen, door dien den Rijn doen ter tijt by Catwyck noch in zee liep, eenige visschers ende ghelycke schamele lieden, zouckende aen de Burchgraven in dier tijden, tzy dan de Heeren van Wassenaer of andere, hoeft ende troost, onder den vleugelen schut ende scherm vande zelve begonst hebben te schuylen, ende zulx doende, hebbende al voren den gront, namentlicken ter plaetse daer nu den blauwen steen leyt, hooger gemaect dan eenige vloeden belopen mochten, hare hutten, keeten, casgens of huyskens by den anderen dicht omtrent de Burcht te maecken ende bouwen; niet alleen om malcanderen jegens de opcomende roovers, tzy ghebuyren, tzy vreemden te hulp te staen, maer oock de macht van de Burchgraef ende de starcte van den Burcht te hebben tot een schilt, beuckelaer ende borstweering, in voughen dat de Burchgraef over de zodanighe, als zyne burchzaten, allengskens rechtsgebiet heeft vercregen, maer dat naderhant de Graven, mit meerder macht de regeeringhe van tghheele lant aenghestaen hebbende,

tzelve begrip mit bewillighen van hen beyden, te weten de Grave ende Burchgrave vast ende tot een cleyn stedeken ghemaect ende zulx onder stadts-rechten ghecomen zij, twelck mit cleyne moeyten ende halve costen (zomen zeyt) te doen was, te weten, als hebbende de Ryn mitsgaders tbeschutsel vanden Burch aende Noortzyde, mit tgraven van een graft, namelick twater vant Steenschuyr ende Rapenburch, ter langde van omtrent 276 roeden.

Of zulx waer is ende by wien of wanneer zulx geschiet zoude mogen zyn, weet die Heere, voor wien niet verborghen en is, niet ic, die in dezen naetelicken schrijve mijn ghevoelen, zonder daer van yet gevonden te hebben, daer door alleen beweecht zynde mits tghespleten rechtsgebiet binnen Leyden van outs gheweest zynde tusschen den Graven ende Burchgraven, van te stellen by gebeurten een Schout, elck vier Schepenen ende de boeten ende breucken te half-deelen.

Ick bekenne, dat het oock wel mogelic zoude connen zyn, dat de Burchgraven tsedeken van Leyden voor de tyden van de Graven al vast ghemaect hadden ende dat de Graven, mit meerder macht des Lants regeeringhe aennemende, den Burchgrave genootdruct waer gheweest sich oock onder tbeschut vande Graven te begheven ende in dier voughen mitten Grave verdragende, trechtsgebiet mitten anderen te half-deelen. Dan staet daerentegens te letten, dat, indien tbeginsel vande stadt mit autoriteyt vande Burchgrave voor der Graven tyt geleyt waer, datmen jegens de gemeene gewoonte, te weten van tghetal der Schepenen om evenstemmicheyte te myden, te nemen oneffen, als vyf, zeven, negen, minder of meerder, alhier tzelve ghenomen te zyn op een effen ghetal, te weten acht. Ick houde voor zeecker, dat de Burchgraef zulx nimmermeer ghedaen en zoude hebben, en can oock gheen redenen bedencken, die hem tot acht Schepenen te stellen zoude hebben mogen beweghen, twelck my starct in myn eerste gevoelen, latende in yeghelix vryheyte tzelve te geloven of niet, zonder dat ick daerom of oock om yet anders, twelc ic als gevoelen gestelt hebbe of stellen zal, begheere te campen.

Ende of my daerover by yemant de hantschoe werden aengeboden, ick behelpe my voor nu alsdan, mit ons privilegie,

medebrenghende, dat men gheen en poorter van Leyden campen en mach, ende ghedraghe my in alles tot de waerheyt, de welke niet jeghenstaende alle de rontsom-heer zwerfende ghevoelens, de waerheyt blyft ende daermede niet verandert werden en can."

Zie hier den historicus! Wanneer ge den vorm moderniseert, dan zou het u volstrekt niet verwouderen deze bladzij in Fruin's opstel of Bloks' boek over de Hollandsche stad in de middeleeuwen aan te treffen. Deze eene bladzij wijst terstond de plaats aan, waar Van Hout staan moet. Wat een afstand tusschen hem en de middeleeuwen. Zonder betrouwbare bescheiden, die gewikt en gewogen kunnen worden, komt hij niet tot zekerheid, tot waarheid. Hij geeft u voorzichtig en wetend wat hij doet, zijn hypothese en zal ze u niet voor meer in de handen stoppen, dan ze werkelijk is. Hij voert bescheidenlijk aan, wat hem tot zijn vermoeden gebracht heeft.

Merkt ge wel op, dat voorzichtig in het midden laten, wie eigenlijk de oudste burggraven waren? Trof het u niet, dat hij de pralerij met het Lugdunum Batavorum, Roomburg enz. geheel ter zijde laat? Wat een openheid in de wijze, waarop de hypothese wordt voorgedragen. Wat een fiere eerlijke moed van niet-weten en er voor uitkomen! En het moet toch geen kleinigheid geweest zijn in zijn tijd om zoo maar zonder blikken of blozen al die mooie fantasieën over Lugdunum en andere fraaiigheden kalm te nieeren. Geldenhauer was al begonnen in het begin der eeuw, Hadrianus Junius had het bevestigd en in 1575 schrijft Douza reeds in statige plechtigheid het „Academia Lugdunensis." Daar moet moed toe behoord hebben, wetenschappelijk bewustzijn en overtuiging om eenvoudig weg te beweren: Zoo lang als ik de betrouwbare stukken niet in handen heb, kan ik niets met zekerheid vaststellen, maar mijn gezond verstand zegt me, dat het waarschijnlijk zoo en zoo zal gegaan zijn.

Wel heeft men tot zelfs in 1872 toe het praatje over Lugdunum in goed geloof nagebazeld, maar het doet ons goed te kunnen constateeren, dat Fruin het in hoofdzaak met Van Hout eens was en zich geheel op diens wijze tot een eenvoudige hypothese bepalen moest.

Een voorbeeld van nauwkeurige omschrijving van een archief-

stuk in het Dienstbouc: „Tvoorgaende oudtste Privilegie was, volghende d' afdeelinghen hiervoren, van veertigh reghelen gheschreven op een stuck franchyns, lang eene voet, vijf duymen, drie greynen; hoog eene voet, drie duymen anderhalve greyn, mit een ploye van eene duym ende een half greyn. Ende was uyt-hanghende bezegheit aen roden zyden drom of gaerne door den anderen ghevlochten, mit een bleyc groen wasschen zeghel, hooch in zyn dwers-linie een duym; daer in afgedruct stont een vlieghenden eenhoofdighen Aernt, de borst verwapent mit een schilt, bezet mit eenen climmen-den Leeu ende in den ommeloop de volgende letteren van oudt Franxsche letteren” etc.

Zou een tegenwoordige archivaris het Van Hout verbeteren?

Er moesten minstens een paar eeuwen verlopen, eer men de noodzakelijkheid inzag om zijn systeem regelmatig op alle stukken toe te passen.

Een proeve van kritiek in 't het Dienstbouc: „Op de Privilegien ende brieven, hiervoren vervatet ende inne gelyft mit ernst lettende, ick mit verwonderen ghezien hebbe tghene Pontus de Heuter stelt in zynen gheslacht-boom van den huyze van Wassenaer: dat Philips, zone Hendrix, Heere van Wassenaer, (die hij stelt in 't jaer 1319 overleden te zijn) van Hertoge Willem van Beyeren van 't Borchgraeffschap der stadt Leyden afgestelt zoude zyn omdat hy in den jare 1356, mit toorn ontsteecken zynde, ghescheurt hadde eener edeler vrouwen brieven, mit des Graven van Hollants zeghele ghezegelt zynde, daerby voughende, dat de ghemelte Heer Philips gestorven zoude zijn in den jare 1366. Niet dat ik zulx van onwarachticheyt voorghenomen hebbe te beschuldighen, maer ghedraghe my totter waerheyt ende tot de brieven, die daer van in wezen mogen zyn. Zo vele isser van, dat het voor verhaelde mitsgaders tvorder van zyn, de Heuters, schrijven, aengaende den huyze van Wassenaer mit de voorgaende by my hier voorghebrochte brieven (van onwedersprekelicken gheloove zynde) niet overeen en coemt, in voughen dat elck mit goeder redenen ophouden mach zulx volcomelicken te gelooven, zo langhe daer op, om te ghebruyken de eygen woorden van tprivilegie Graven Willems — een waerheyt verzocht, bezeten, ghehoort ende ghescheyden zal zyn.”

Ook hier weer: De waarheid is alleen te vinden uit de waarneming van de onwedersprekelijke feiten! Zoo zouden er meer plaats en wijzen zijn uit de acht en vijftig bladzijden, die van het Dienstbouc verschenen, die ons alle in de overtuiging bevestigen, dat ik hiervoor Van Hout op zijn juiste waarde schatte, door hem als een vertegenwoordiger der moderne wetenschap te schetsen.

In zijn testament vermaakt Van Hout „de minuyten ende bewerpen tot volmaeckinge van het by my begonste der stadt Leyden dienstbouc” met een twintigtal andere collecties stukken, alle nauwkeurig aldaar omschreven en zeer waarschijnlijk de vrucht van eigen archiefstudie, aan zijn „medebroeder in dienste” den griffier Mr. Joost van Zwanenburch. Verschillende van deze bundels en nog andere zijn later in handen gekomen van Van Houts neef Jan Orlers en zijn door dezen verwerkt tot de „Beschryving der stad Leyden,” waarin echter betrekkelijk slechts zelden Van Hout met name genoemd wordt als de man, die de stof leverde. Zelfs tot het omwerken tot een behoorlijk verhaal van zijn aantekeningen over het beleg heeft Van Hout zeer waarschijnlijk nimmer tijd kunnen vinden en de aantekeningen zelf zijn, helaas, sedert 1850 spoorloos verdwenen. Absoluut onmogelijk is het niet, dat hij ook de samensteller is van het „Summier verhaal van tgeene Pieter Adriaens vander Werf zoo voor, gedurende als na de Belegering der voorn. stadt tot welzijn van de gemeene zaak en Christelijke religie volgens authentieke bewijzen heeft uitgevoerd,” waarvan een afschrift berust in de bibliotheek der Mij van Nederlandsche Letterkunde. Men heeft er hem ten minste wel voor aangezien.

„Dewyl my nu kennelick is, dat u E. een zonderlinghen Lief-hebber zyt van alle gheschichte ordeninghen ende beleydinghen, die door deses konsts wetenschap niet weynich ontstaen, zoo hebbe ick myn arbeydt, in desen ghedaen, u E. willen toe-schryven”, zegt Jan Pieterse Dou in de opdracht aan Van Hout van zijn vertaling der „ses eerste Boecken Euclidis” in Mei 1606.

In het voorafgaande hadden we reeds meer dan eens gelegenheid ons van de waarheid van deze karakteristiek te overtuigen. Orde en beleid in denken en handelen, dat zijn wel een paar van

de meest treffende trekken in de figuur van Van Hout. Daarmee is natuurlijk nog niet gezegd, dat deze kwaliteiten noodzakelijk moeten samengaan met liefhebberij voor wiskunde of in het bijzonder door de beoefening dier wetenschap worden gekweekt. In ieder geval bij van Hout gaan ze samen, orde en beleid met de liefhebberij voor wiskunde. Hoe hij dacht over het tientallig stelsel, wat hij kon op belastinggebied, dat hij meehielp aan de plannen voor Holland op zijn smalst, we zagen het reeds. Dat er dus in zijn inventaris voorkomt „Verscheyden Vraechstukken in de Cyfferkonste bestaende” spreekt wel van zelf.

Ook op dit terrein trad hij zelfstandig werkend op. Laat ik U ten overvloede nog overschrijven een nummer uit de Inventaris van het Leidsche archief, woordelijk zooals Rammelman Elsevier het op naam van Van Hout, gaf. Controleeren kon ik de zaak niet, want van lijfrenten heb ik niet de minste notie: „Een merkwaardige berekening der lijfrenten, ten gevolge van een voorstel van Mr. Rombout Hogerbeets geschreven, waarin hij (Van Hout) zegt, al de thesauriers-rekeningen van Leiden te hebben nagezien, om den sterftijd, na verloop van eenige jaren, te bepalen, en komt tot het besluit, dat Hogerbeets hem Spaansche vijgen verkoopt.”

In Van Houts inventaris worden de boeken, handschriften, bundels stukken lang niet alle afzonderlijk volledig omschreven. Onder wat er genoemd wordt, wijzen we nog ter loops op een „Register van Spreecwoorden” en op tal van geslachtsboomen van zijn familie en vrienden en van bekende Hollandsche geslachten. Beide zijn vermoedelijk wel door Van Hout zelf aangelegd of ontworpen.

Ten slotte nog een enkel woord over zijn liefhebberij voor taalstudie, in 't bijzonder voor de ontluikende germanistiek. 't Mag oppervlakkig zonderling schijnen, dat reeds zoo vroeg de aanbidders van de Grieksch-Latijnsche oudheid zich hebben verwaardigd af te dalen tot het onheilig idioom der moederspraak. De verklaring ligt in de nationale richting, die het humanisme vooral in de Germaansche landen als van zelf moest aannemen. De mannen uit het Noorden werden ijverzuchtig op Italië en zijn grootsch verleden. In de historie waren het Caesar en Tacitus, die den nationalen trots streelden en opwekten

tot onderzoek van de oude Germaansche geschiedenis en oudheden. Het oude Germaansche recht trok evenzeer zijn beoefenaren en het is vooral in onze gewesten, dat reeds in het midden der zestiende eeuw de studie der oude Germaansche talen een aanvang neemt, in het Zuiden met Becanus, in Leiden met Lipsius en Raphelengius, en de zestiende eeuw is nog niet ten einde of Vulcanius heeft een studie over de taal der Goten in het licht gegeven. Hetzelfde verschijnsel dus, dat de tweede Renaissance kenmerkt, als de Romantiek zijn legerscharen samentrekt ter verplettering van de wegstervende klassiek. In deze richting gingen ook Merula en Castricomius, toen ze in 98 de Paraphrase van het Hooglied door Willeram uitgaven. En nu is het vrij waarschijnlijk, dat Van Hout, wiens vriend Janus Douza de kroniek van Melis Stoke uitgaf, de overzetting van Willeram's taal in de taal van zijn tijd aan deze uitgave van Merula heeft toegevoegd.

Zeker is, dat hij de oudste druk van den Otfried (1571) bezat en die zoo op prijs stelde, dat hij hem slechts voor weinige dagen wilde uitleenen.

Zeker is, dat hij een uitgave van den Sachsenspiegel uit Amsterdam liet komen, toen Orlers daar in den boekhandel was, dat Lipsius, toen hij Leiden verlaten had, hem Oudduitsche psalmvertalingen zendt, omdat hij weet, dat Van Hout van zulke zaken geniet, en zeker, dat hij er Van Houts opinie over vraagt. Zeker eveneens, dat de laatste aan Lipsius schrijft over de wetten van de Saksers en Longobarden en „*aliis illis nostris antiquitatibus*” en dat deze die dingen met groote belangstelling en dankbaarheid ontvangt.

Bewijzen te over, dat onze veelzijdige Gemeente-secretaris ook in deze richting zijn voelhoorns heeft uitgestrekt en begrepen heeft, dat hier een rijk terrein lag, welks mijnen in de eeuwen, aan wier begin hij staat, behoorden ontgonnen te worden.

Dat ook de sterrenkunde hem aantrok blijkt uit zijn vertaling van Buchanan's uitvoerig leerdicht „*De Sphaera*.”

VI

Als Spieghele in het vierde boek van zijn Hert-spieghele probeert den gang van de Renaissance te schetsen, dan noemt

hij Jan van Hout in Holland het eerst. De muzen vertellen, hoe ze jaren lang vergeten zijn geweest,

Tot dat de Lauwer-Minner koen op d'Arn brak uyt:
 In woeste basterd-taal bracht dees een zoet gheluyt.
 Dien volghden veel, ook in buur-landsche basterd'spraken.
 Op Sein, Simoon en Loir, wy vaak nu woningh maken.
 Maar in dit bolle-Hollands water-rijke kust
 Verkeren, ja te wonen is ons hertsen lust.
 Om d'ouwe Rynbargh wy dik ellick land verlaten.
 Diens vrienden choor daar *hout en wint*'s dichts rechte mate.

„Hout en wint” was de lijfspreuk van Jan van Hout, „die uyt Petrarcha, Ronsard en ander, sulcx van in zijn jeught waerghenomen en gevolght heeft,” zooals Van Mander van hem zegt met betrekking tot het gebruik der jambenmaat.

En een andere tijdgenoot Franciscus Modius Brugensis getuigt hetzelfde reeds in 1578 in zijn

SONNET À MONSIEUR VAN HOUT.

Docte Van Hout, de par qui la licence
 De nos rymeurs et di-néants flamens
 Bridée, doibt recouvrer son bon sens
 Et retourner à la vraie cadence,
 Que te donneront pour digne récompense,
 Je ne di pas ceux qui te vont suivants
 Au grand galop pour se rober des ans,
 Mais bien les soeurs dont tu es guide-danse?
 De quoi pourront-elles te guerdonner,
 Selon le cas et mérite loier,
 Elles qui n'ont pour tout bien que la plume?
 Da, ce troupeau vous iettera sur l'enclume
 De la mémoire et illec fogera
 De toi un los qui à iamais vivra.

Tout-iour croissant. F. MODDE.

„Inter poetas Belgico idiomate canentes facile coriphaeus et princeps” is een formule, die met eenige variaties door verschillende tijdgenooten met betrekking tot Van Hout gebruikt wordt.

Nu begint dit laatste wel een beetje te gelijken op de be-

kende snorkerige loftuitingen, die kunstbroeders gewoon waren elkaar toe te kaatsen, evenzeer als dat gedicht van Douza aan Spieghel, waarin de eerste Van Houts werk stelt boven dat van Pindarus, Ronsard en Du Bartas, maar we hebben hier toch bewijzen te over, dat Van Hout niet alleen door zijn tijdgenooten in het algemeen werd gewaardeerd, maar dat men in zijn tijd ook vrij wel begreep, welk een eigenaardige plaats hij in de geschiedenis van onze letterkunde moet hebben ingenomen.

Dat ik zoo begin met te vertellen, wat de tijdgenoot zei, komt hierdoor, dat Van Houts volledig oeuvre nimmer is gedrukt, bij testament door den dichter in handschrift is gelegateerd, maar sedert wel hopeloos is verloren gegaan.

Wanneer hij in zijn laatsten wil zijn boeken en handschriften gaat verdeelen, brengt hij onder de derde groep „tgene ic deur de lieflockende, zoete of sotte aentrecselen der poesiën in mijn jeucht (ooc sedert) off in gebonden versen (twelc men rym nomt) off in losse ende ongebonden spraecke tzy overgestelt, tzy zelve gemaect, gedroomt of gebeuselt hebbe.” En hij besluit daaromtrent: „Aengaende de derde in de welcke ick (myn schult rondelicken bekennde) tzoet gesang der vleyende meerminnen wat te veel gehoors gegeven ende niet weynich tyts, die nuttelycker tot ernstige zaecken ware bestee geweest, hebbe verquist, dezelve wil ic, dat gelevert en gelaten zullen werden in handen van myn besonderen goeden vrunt, meester Pieter Bert, jegenwoordich proregent van tcollegie der theologyen alhier, die ic alle de zelve mits desen ten vryen eygen geve, niet omme die of eenige van dien op mynen name aen den dach te brengen of uyt te geven, geensins, dat zy verre. Ic ben noyt mit sodanige eerschynige ydelheyt ooc in myn jeucht grootlic becommert geweest, soude ix als nu zyn? Mer omme die by hem te werden gebruyct, bewaert, andere goede vrunden ende bekenden medegedeelt, ooc verbrant off te niet gemaect, gelyc hy 't selve in heel off deel, eerlic, oirboerlic ende stichtelic zal bevinden.”

Na van Houts dood is dus heel zijn letterkundige nalatenschap gekomen in handen van Petrus Bertius; deze, later hoogleeraar in de wijsbegeerte, kreeg het in 1619 als Arminiaan te kwaad met de overwinnende partij, moest Leiden verlaten

en trok in armoedige omstandigheden met zijn gezin naar Parijs. De Fransche predikanten wilden hem niet in hun kerkgenootschap opnemen; ten slotte is hij katholiek geworden en als koninklijk historicus en professor in de wiskunde te Parijs gestorven. Deze treurige lotgevallen hebben stellig aan de handschriften van van Hout geen goed gedaan. Ik heb er geen spoor meer van kunnen ontdekken; een onderzoek er naar in Holland, België en te Parijs bleef zonder enig resultaat. Als Bertius werkelijk uit overtuiging katholiek geworden is, heeft hij het misschien wel stichtelijk gevonden om ze, ten minste om een deel van den inhoud, inderdaad te verbranden.

In Van Houts inventaris worden onder de boeken en papieren vermeld: een „Bouck van de Intre vande rhetoryckers alhier, een bondel, innehoudende verscheyden zo gedructe als geschreven poëteryen, een bundel van poëteryen in het Latyn, een bondel van Franchoysche poëteryen, een bondel van translaticien ofte overstellingen in Nederduytsch, een register van spreecwoorden”. Onder die vage termen moet dus ook het legaat aan Bertius verscholen zijn.

Toch heeft de dichter er tijdens zijn leven wel over gedacht zijn werk bij elkaar uit te geven. Er was tenminste indertijd in het Leidsch archief aanwezig de copie van een octrooi zonder datum, waarbij Jan van Hout vergund wordt zijn poëzie voor vijftien jaar uit te geven en waarin wordt vermeld, dat ze door Janus Douza is nagezien. We zullen trouwens straks met zijn berijmde aanvraag om dat octrooi kennis maken.

Wat we nu nog van zijn gedichten ter beschikking hebben, bepaalt zich tot eenige verzen door hem zelf tusschen zijn ander werk of als lofdicht in werk van anderen, uitgegeven, een paar gedichten, betrekkelijk kort na zijn dood door Orlers of anderen gedrukt, en dat wat eerst gedurende de laatste paar jaar door archiefonderzoek is voor den dag gekomen, alles bij elkaar hoogstens een vijf en twintig stuks, waaronder een tooneelspel van negenhonderd verzen.

Wanneer we van Van Hout de beteekenis als kunstenaar willen bepalen, hebben we echter evenzeer onze aandacht aan zijn proza te schenken, zelfs aan dat van verscheidene zijner ambtelijke stukken.

We zullen evenwel eerst trachten vast te stellen, wat hij van de

kunst van zijn tijd begreep en welken weg hij zichzelf afgebakend had.

't Is gevaarlijk om bij een verschijnsel als de Renaissance te spreken van vaste lijnen en stroomingen, waar we eigenlijk staan voor één wirwar van lijnen, één voortdurend smensmelten en splitsen van allerlei stroomen en beekjes. Toch heeft hij, die uit de verte in dien chaos meent te zien drie groote armen, die, ofschoon telkens voor korter of langer tijd samenvloeiend, zich elk als een zelfstandige rivier voordoen, niet geheel ongelijk. Hij ziet deze drie: de neiging tot navolging der klassieken, tot italianizeeren en tot het nationale. De eerste vertoont zich het eerst en het krachtigst; tijdelijk zijn de beide anderen haar de baas geweest, maar ten slotte, in de achttiende eeuw is zij oppermachtig, al het levende water opslorpend in haar breeden, tragen, drabbigen, vloed of als nauw opgemerkte sprankjes naast zich aan latende huppelen, tot zij zelf versmoort in het zand. Dit is de dood der klassiek aan het einde der achttiende eeuw.

Zeer verschillend zijn de uitingen dezer navolging. Eerst is het de hoogste eerezucht der humanisten om Latijn te schrijven als de Latijnen. Ja als men klassieke fragmenten vond, zag men er niet het minste bezwaar in er de ontbrekende stukken bij te maken, als later bij de beeldhouwwerken en de architektonische overblijfsels. Petrarca reeds schrijft zijn heldendicht en zijn brieven in het Latijn; de opperste kunst was, blijspelen te maken als Terentius en Plautus, een epos als Virgilius, satiren als Horatius en Juvenalis, brieven als Cicero, liefdeliederen als Tibullus en Propertius. En wat een Janus Secundus, een Erasmus in deze richting bereikten, is van hooge, blijvende waarde.

Dan komt de navolging in de landstaal, die bij ons in Jan Baptista Houwaert haar toppunt bereikt, die navolging van de uiterlijke krullen en versiersels, van het leege doode woord, van den opsmuk der mythologische namen van oude helden en goden.

Eindelijk in wat later tijd, komt er bij, de navolging, die zich openbaart in het nasporen van wetten en voorschriften, getrokken uit de klassieke kunst door de geleerde filologen, het onwrikbare keurslijf voor de kunst een paar eeuwen lang.

De Scaligers, Heinsiussen en Vossiussen hebben het gefabriceerd, en de kunstenaars van Vondel en Racine tot Voltaire en Wiselius toe hebben er zich in eerbiedig geloof in gewrongen. Reeds Van Hout vertoont neiging het theoretisch als het eenige ware te erkennen, maar in zijn innigste zijn heeft hij half bewust wel beter geweten.

Daarnaast is een tweede hoofdstroom, zich dikwijls vereenigend met den derden, ten slotte er geheel in verdwijnend. Het is de navolging van de jonge Renaissance-kunst in de Italiaansche landstaal met Petrarca en zijn sonnetten bovenaan; het is de verheerlijking der Platonische liefde in sonnetten-cyclussen, het is Ronsard, Du Bellay, Sidney, het is vooral in Frankrijk met zijn Italiaansche vorstinnen en kunstenaars aan het hof, met zijn talrijke Italiaansche relaties in oorlog en vrede, de navolging van al wat Italiaansch is, ook in de taal, waarvan nog sporen in alle Europeesche talen aan te wijzen zijn.

Maar dan is er de derde, de nationale, die ten slotte de hoofdstroom wordt, de bron van alle ware echte kunst, die eerst krachtig en breed over heel Europa stroomt, als hij gevoed is met het bloed der groote omwenteling: de begeerte om te maken groote, eigen, waarachtige kunst, naar den geest in waarde gelijk aan de klassieke. Ook vóór dien tijd heeft hij zijn merkwaardige punten gehad. In Shakespeare heeft hij zijn grooten Niagara-val. Maar meestal stroomt hij in de eerste eeuwen rustig en kalm naast den eersten stroom aan, hem telkens wat gevend van zijn levend water; daar was Vondel, Hooft, Molière —. Doch eerst in de negentiende eeuw, als de West-Europeesche menschheid zich in haar volle levenskracht vertoont, komt de groote overwinning, eerst in de negentiende eeuw wordt algemeen erkend en door de kunstenaars gevoeld de ebenbürtigheid van alle groote, vrije, zelfstandige kunst, van de moderne naast de antieke.

En nu kunnen we bij den troebelen oorsprong van dien alleen grooten en machtigen schrijven drie namen: Du Bellay — Van Hout — Sidney. Zij hebben het eerst vaag en onzeker en vaak zichzelf in de praktijk verloochenend, in het diepst van hun ziel gevoeld wat het worden moest, en het uitgesproken.

Als in 1549 de Pléiade met haar manifest „La Deffence et illustration de la langue Françoise” voor den dag komt, is dit

niet het plotseling verschijnen van een nieuw element. Een halve eeuw vroeger zijn de eerste teekenen van dit rijk opbloeiend leven reeds aan te wijzen bij een Jehan Lemaire de Belges aan het hof der kunstrijke Marguérite d'Autriche; daarna in Lyon bij eenige vrouwen, Louise Lab  en la gentille et vertueuse dame Pernette du Guillet." De verzen van Louise Lab  verschenen wel eerst in 1555, maar lang te voren waren ze reeds in handschrift verspreid. Van haar is

Tant que ma main pourra les cordes tendre
 Du mignard luth, pour tes grâces chanter;
 Tant que l'esprit se voudra contenter
 De ne vouloir rien fors que toi comprendre,

Je ne souhaite encore point mourir,
 Mais quand mes yeux je sentirai tarir,
 Ma voix cassée, et ma main impuissante,
 Et mon esprit en ce mortel séjour
 Ne pouvant plus montrer signe d'amante,
 Prierai la mort noircir mon plus clair jour.

Hier is alle allegorie verdwenen, hier is de zuivere rechtstreeksche uiting van het gevoel.

In het laatst van 1548 verschijnt van een Parijsch advocaat, Thomas Sibilet, „L'Art poétique français”, de rustige verdediging van het bestaande, van de school van Marot, van al datgene, waartegen reeds een geestdriftige jongelingsschaar aan het college Coqueret aan het samensmeden was. Dan houden ze het niet langer uit; Du Bellay schrijft zijn Deffence, misschien hier en daar met medewerking van Ronsard. De beide dichters waren toen ongeveer vijf en twintig jaar. Op dien leeftijd kan men een goed dichter zijn, maar men is het niet, wanneer men dan precies betoogen kan, hoe iemand een groot dichter wordt. De Deffence is onhandig, onzeker, vol tegenspraak en de anonieme schrijver van Quintil Horatian (1550) heeft Du Bellay te recht menigen gevoeligen tik gegeven. Kon het wel anders? Hier was niet een rustig mathematisch betooger aan het woord, die de zaken kalm jaren lang had overdacht en de theorie uit de bestaande feiten kon opbouwen, maar een jong dichter, die in gloeiend enthousiasme de schitterende schoonheid door de wolken zag stralen.

Zij spreken van navolgen der antieken, de mannen der Pléiade, als hun voorgangers, zeker, maar dat navolgen moet voor hen wat anders worden, dan het tot nog toe geweest is; niet een slaafsch copieeren, maar een vrije inspiratie naar gloriose modellen. Wat ze willen, ligt in al zijn vaagheid reeds uitgedrukt in den titel van hun manifest; een Fransch even rijk en buigzaam als het Latijn en Grieksch. Dat Fransch zullen ze kweeken en koesteren, die bloeiende levende taal moet steeds toenemen in kracht en rijkdom, moet het eenige materiaal worden, dat de Fransche woordkunstenaar bewerkt.

Ze hebben een hartstochtelijke liefde voor de oudheid, maar wat ze voor de toekomst begeeren, is vrij, oorspronkelijk, ernstig, persoonlijk werk, dat gesteld kan worden naast, wedijveren kan met de kunst van Griekenland en Rome. Ze hebben tal van malen tegen hun eigen beginselen gezondigd, tot in hun manifest zelf toe, maar dat neemt niet weg, dat ze de ware richting voor de kunst van West-Europa, dat de jeugd der middeleeuwen achter den rug had, hebben aangewezen. Ze staan nog verslagen over de diepte en rijkdom, die de kunst der Ouden had kunnen bereiken, verblind door de geweldige schittering, en in hun verblindings zal de groote massa der kunstenaars nog altijd blijven grijpen naar den vorm en de uiterlijkheden en niet kunnen bemachtigen, dat algemeen groote, dien levenden geest, die van alle tijden is. Maar als eenmaal de dagen, die Du Bellay en de zijnen hebben voorzien en ingeluid, in vervulling zullen gaan, dan zal het leven en de geschiedenis der West-Europeesche menschheid diep en rijk genoeg zijn geworden om te maken, dat de echte begenadigde kunstenaar, die dat leven begrijpt, zijn werk rustig plaatst naast het beste der Ouden.

In de zestiende eeuw gaat de dichter zich voelen als een hooger wezen, de uitdeeler der onsterfelijkheid. Hij is niet langer de veile hoveling, die op bevel een vers in elkaar rijmt; hij ziet over het graf heen, „l'inspiration le révoque des ténèbres d'ignorance à la lumière de vérité, de la mort à la vie, d'un profond oubli au ressouvenir des choses célestes et divines.” Hij heeft de grootsche almacht en heerlijkheid van het dichter-zijn gevoeld.

Van der Noot — Verwey en Vermeylen hebben hem voor

ons geopenbaard, — is de man geweest, die zich bij ons het eerst en het innigst aansluit bij de beweging der Pléiade. Als de zestiende eeuw haar einde nadert zal zich ook uit Van Mander de Renaissancedichter ontwikkelen — Jacobsen heeft het nog zeer onlangs aangetoond. Maar Van Mander wijst reeds op Van Hout terug als den man, die hier in het noorden het eerst de nieuwe leer heeft toegepast. Doch in het toepassen alleen zit de beteekenis van Van Hout niet. Hij is tevens de man, die hier het eerst een betoog heeft geleverd, waarin de ideeën der Pléiade zijn terug te vinden en dat onder hun invloed moet zijn ontstaan.

Laten we die theorieën eerst bekijken.

Omstreeks 1550 is hier nog geen wezenlijke kunst te ontdekken. De strijd der nijverheid ontwaakt en zal gretig den geloofsstrijd aangrijpen in de hoop zich aan den klauw der wassende geldmacht nog te ontworstelen. De burgerlijke maatschappij ontstaat met haar geweldige inspanning voor politieke vrijheid, haar streven om met nuchteren geest geld te verdienen en stoffelijke voordeelen te bejagen.

In dien tijd heeft Van Hout, terwijl het alledaagsche praktische leven hem bijna geheel in beslag nam, doorgrond het grootsche werk, dat daar in Europa aan het gebeuren was en scherper en juistere dan één zijner tijdgenooten in deze streken gevoeld, wat de algemeene lijn voor de kunst worden moest hoog boven alle politiek en maatschappelijk gedoe.

Tusschen 1574 en 76 vertaalt hij den Franciscanus van den bekenden Schotschen humanist Buchanan en waarschijnlijk ook diens „Fratres fraterrimi”, de eerste een uitvoerige satire tegen de orde van S. Franciscus, de laatste kleine vinnige geeselschriemen met dezelfde bedoeling, samen een 1700 verzen. Dit staat nu wel vast, al zullen we er waarschijnlijk nooit een regel van te zien krijgen, behalve de acht, die in het Dienst-bouc staan. Evenzoo heeft hij in die jaren overgezet het astronomisch leerdicht, De Sphaera, van Buchanan, ongeveer 3000 verzen. Op het bestaan van beide eerste vertalingen maakt Janus Douza een toespeling in een zijner gedichten, die in 1576 verschenen zijn; van de vertaling der Sphaera spreekt Janus Douza Junior in een ode aan Van Hout, die mij uit een editie van 1607 bekend is.

De vertaling van den Franciscanus is opgedragen aan broer Cornelis Adriaensen van Dordrecht († 1581), een hysterisch Franciskaner monnik te Brugge, die aan sadisme leed en wiens merkwaardige preeken zijn uitgegeven onder den titel: „Historie van Broer Cornelis Adriaensen van Dordrecht binnen de stadt Brugge, waarin verhaalt wordt de discipline en secrete penitentie der vrouwen bij hem gebruikelijk, nevens zijne wonderlyke, vuyle, grouwelijke, bloedorstige en lasterlyke sermoonen”, welke titel voldoende 's mans practijken doet raden. Die opdracht, hoogstwaarschijnlijk ook van '76, is gelukkig bewaard gebleven en wordt in het handschrift in denzelfden katern papier onmiddellijk gevolgd door een betoog „Tot het gezelschap ende de vergaderinge der gener, die hem in de nieuwe universiteyt der Stad Leyden ouffennende zyn in de Latynsche of Nederduytsche poëziën ende allen anderen lief-hebbereren der Nederlandsche sprake.”

Uit den inhoud blijkt, dat ook dit betoog van '76 zijn moet.

Van Hout heeft den Franciscanus overgezet in Alexandrijnen; zelf zegt hij daarover in het betoog „Tot het gezelschap”: „De verssen dan, die ic in den jegenwoordigen Franciscaender gebruyct hebbe, zijn Alexandrins, zoe die bide Francoyzen werden genomt, ende bestaen van zes voeten of twaelf sillaben, hebbende haren val, rustinge, steunsel of ademverhalinge naer de derde voet, twelc de zeste sillabe es, de welcke ic onder den anderen verdeelt of geschakeert hebbe mit masculins, opte laetste sillabe rijmende, ende mit feminins, rijmende opte naestlaetste of voor naestlaetste. Zo nu, als ic hope, de jegenwoordige mijne *cerste* vruchten u. L. eenichsins connen behagen, zal mi des een prickel zijn omme my dagelicx inde conste van poëziën, daerinne ic nu noch jong ende onervaren benne, als dezelve *noch geen twee jaren* gebruyct hebbende, zulx ende inder vugen *wij* dezelve nu ter tyt *gsamelicken* gebruycken, te weten op een zekere mate ende yegelycke sillabe op zyn juyste gewichte comende, meerder ende meerder te ouffenen ende u L. myn andere *begonste* wercken als christelicke of geestelicke poëziën, psalmen, oden, sonnetten, grafdichten, epigrammen ende liefden, geen maechden oren schadelicken noch schandelicken zynde, mitten eersten mededeelachtig te maecken, zo lange tot my de vlerken beter gewassen zullen

zyn omme naer *hoger* en *groter* zaken te connen ende derren vliegen ende uluyden *de oude spelen*, tragedien ende comedien in ons moeders sprake mede te duen zien ende horen."

Zie hier een gansch program, welks geheele inhoud volmaakt nieuw is in 1576 in Noord-Nederland en waarvan ik eenige woorden cursiveerde, die feiten van beteekenis in Van Houts dichtelijke loopbaan vaststellen. Men ziet, wat de vervolgingszucht der Gomaristen ook hier weer voor onze dichtkunst op haar geweten heeft en begrijpt, dat het weinige werk van Van Hout, dat toevallig gespaard gebleven is en dat hij zelf misschien voor het meerendeel het bewaren niet waard heeft geacht, ons slechts een zeer onvolledig beeld van zijn dichter-zijn geven kan en hoe we ons veelal tot raden en vermoeden zullen moeten bepalen.

± 1575 wordt echter in ieder geval een gewichtig jaar in de biografie van den dichter Jan van Hout, het gebruik van de jambemaat, den Alexandrijn, de door Ronsard verheerlijkte Renaissance-maat, waarin Vondel een groot deel van zijn treurspelen schrijven zal, een gewichtig jaar dus tevens in de geschiedenis onzer dichtkunst.

Uit de medegedeelte feiten mogen we bovendien concluderen, dat de dichter onmiddellijk met de jambemaat is begonnen, dat hij, terstond als hij de kunst gaat beoefenen, begrepen heeft de hoogte, waarop deze in zijn tijd stond, en dat dus bij hem niet als bij Van Mander een lange periode van rederijkersrijmelarij is voorafgegaan.

Om de belangrijkheid van het feit deel ik hier de eenige ons bekende regels mee, die tot die eerste pogingen kunnen behoord hebben. Het is een „epigramma bij de Hoochgeleerde, overtreffende Georgius Buchananus in Latyn gemaect" en door Van Hout aldus „verduytscht":

Het aertryc dwongt gy, Room, de Paep heeft u bedwongen:
Hy u mit grooter list, gy haer mit groot geweld:
Mer Luter stercker was, die mit zyn penne' en tongen
U cracht, o Paep van Room, ter neder heeft gevelt.
Gaet nu, Gy Griecxkens yel, ende' onsluy veel vertelt
Van uwen Herckles knods'en huyt of zulcke dromen,
Mer kent, dat grooter is de daet van dezen Heldt,
Die mit zyn pen verwan hem, die const winnen Roman.

En thans keeren we tot de beide prozastukken, die bij de vertaling behoorden, terug.

De opdracht aan broer Cornelis. 't Is scherpe, fijne ironie, soms schijnbaar gemoedelijk en luchtig, maar telkens weer priemend in bijtenden spot:

„Die mij, E. V. B. van jungs aen ende kintsbeene gekent hebben (zoe ic wel vermuede, dat uwe E. V. B. niet en duet) zullen mijn getuygen wezen van de zunderlinge ende grote liefde ende vande uytnemende ende eenvoudige genegentheyt, die ic altijd tot de h. kakelycsche religie ende tot h. oorden gehad hebbe, zunderlinge tot de bruederen die van buyten zoe simpelcken in spaepsgraeu gecleet gingen.” Maar daarop ga ik niet verder in, eigen lof stinkt. Alleen wil ik memoreeren, dat ik, nadat in 1569 de kloosters, in het bijzonder die der grauwmontenen in verdrukking zijn gekomen, al mijn krachten heb aangewend, om ze weer in het oude aanzien te herstellen, hoewel ik woon in dat Holland, waar men die grauwe orde zoo kwalijk gezind is, ja, in dat Leiden, dat hongere en ellende heeft doorstaan om den pauselijken godsdienst en daarmee een der stevigste steunpilaren der orde uit de stad te kunnen weren. Mijn gunstige gezindheid zult ge vooral kunnen opmaken, eerwaarde broeder en vader, uit het feit, dat ik geen moeite gespaard heb, om het boekje van den hooggeleerden Buchananus, waarin al de geheimenissen der orde klaarlijk, kunstig en levendig worden afgemaald in het Nederduitsch over te zetten. Ik heb dat vooral gedaan om de orde bij elkaar te houden in deze verwarde en beroerlijke tijden, nu de heilige orde zoo deerlijk schudt en beeft en er gevaar bestaat, dat velen afvallig worden. Mijn vertaling moge bewerken, dat de broeders zich vaster aan een sluiten, vooral als ze bedenken, dat de dingen, die nu juist te Gent en Brugge gebeuren (toespelling op de zwijnerij van Cornelis zelf), bewijzen, dat Buchanan de naakte waarheid geschreven heeft. In de waarheid van het boekje geloof ik vastelijk en ik twijfel er ook niet aan, of de Italiaansche pausen hebben aan de orde, waarvan de Italiaan Franciscus de stichter is allerlei schoone bullen verleend, ook wel natuurlijk om te mogen italianizeeren (een woord, dat in dit verband een zeer bijzondere beteekenis heeft). Toen ik met zorg overpeinsde, onder

wiens vlerken, opzicht en beschermnisse ik mijn vertaling het veiligst kon uitgeven, opdat ze door de nijldige schimpers en lastersprekers, waarvan de wereld thans, helaas, vol is, niet mocht worden berispt en gecalangeerd, heb ik geen nuttiger bekwamer, heerlijker noch treffelijker personage kunnen vinden, dan U, broeder Cornelis; want al mis ik het hooge voorrecht U persoonlijk te kennen, ik heb uw heerlijke sermoenen verslonden, die sermoenen, die voor mij bijna evenveel waarde hebben, als de poëziën van Homerus voor Alexander den Grooten. Wat is de welsprekenheid van Cicero bij deze sermoenen! die sermoenen, waardig niet alleen door heel de wereld gelezen, maar al waar het van ratten en muizen, ik zwijge van menschen opgegeten te worden, waardig om in de smidse van Vulcaan bewaard te worden, om gezet te worden in dat goud, dat den zwijnen ontvalt en dat zoo dikwijls in uw sermoenen te pas gebracht wordt. Wien zou ik de openbaring der wonderlijke geheimnissen en diepe verborgenheden der heilige orde beter kunnen toewijden dan juist hem, die nieuwe mysteriën heeft ingevoerd, nl. de waardige tuchtigingen en billenschouwe van allerlei schoone en jonge vrouwspersonen, welk punt Buchanan juist ganschelijk niet aanraakt, wat hij zeker zou gedaan hebben, als zoo heilige en stichtelijke werken hem bekend waren geweest.

Aan wien zal ik beter mijn eerste werk opdragen dan aan hem, voor wien iedereen bang is; aan hem, die zich niet alleen als een vroom kampioen en worstelaar heeft durven stellen tegenover Calvinisten, Martinisten, Mennonieten, Erasmianen, Cassandrianen en dergelijken, maar evenzeer tegenover de overheid van Brugge en Vlaanderen, de algemeene staten, ja zelfs tegenover meneer den „bijscaep” van Brugge en ze allen zoodanig gebreideld heeft, dat niemand meer kikken durft.

Maar met die kritiek op den Franciscanus zal het wel zoo'n vaart niet loopen. Alleen is er misschien wat te vreezen van den kant dier redenlooze zwijnen of reeckelige zinnen.

En dan laat Van Hout de geweldige uitbarsting tegen de rijderijkers volgen, die ik hiervóór al grootendeels aanhaalde. Hoe mooi ook op zich zelf, ze valt buiten den geest der opdracht. Wanneer men die passage wegdenkt, dan is in het

heele stuk de rustig breed sollende toon met zijn rake, juist-woordenkeus, met zijn gewichtig breed doenden zinnenzwaai meesterlijk volgehouden. Er is iets in van Marnix' Bijenkorf, maar de taal is rijker, 't is hoogere kunst, men voelt er ook niet den vinnigen zeloot voortdurend achter, maar den rijken, vrijen humanisten geest, die niet alleen uit heilige overtuiging, maar tevens uit puur genot het wapen van zijn spot hanteert. Er is iets moderns in, en hoe zonderling het moge schijnen, die opdracht van den Franciskaander van 1576 doet me hier en daar denken aan sommige geestige, klassiek geworden boekaankondigingen van De Nieuwe Gids.

Jammer, dat die uitval tegen de rederijkers hier detoneert.

Als men het niet beter wist uit het betoog „Aan het gezelschap”, zou men hem bijna niet au sérieux nemen hier. Maar bovendien die verachting voor de rederijkers lag geheel in de lijn der beweging. Ging de Pléiade niet even fel te keer tegen het werk der voorgangers. „Laisse moi,” zegt Du Bellay, „toutes ces vieilles poésies françoises aux jeux Floreaux de Toulouse et au Puy de Rouen: comme rondeaux, ballades, virelais, chants royaux, chansons et autres belles espiceries, qui corrompent le goust de nostre langue et ne servent sinon à porter termoignage de notre ignorance.” En daarna nog, nadat hij allerlei peuterwerk heeft gebrandmerkt: „Je supplie à Phoebus Apollon, que la France, après avoir esté si long temps stérile, grosse de luy, enfante bientôt un poëte dont le luc bien résonant fasse taire ces enrouées cornemuses, non autrement que les grenouilles, quand on jette une pierre en leurs marais.”

Onder die rederijkers waren ook Van Houts vrienden en kennissen in Leiden; misschien heeft hij zijn welgemeenden haat juist hier uitgestort, opdat hij tusschen al die spotternij minder hevig zou worden gevoeld, opdat de felheid ten minste wat getemperd zou worden door de gedachte aan mogelijke opzettelijke overdrijving. Voor zich zelf had hij dan toch het gevoel zijn hart eens te hebben gelucht.

Maar men neme er goede nota van: de toon van heel dien aanval wordt beheerscht door passie, door een geweldig temperament, dat in beroering is gebracht. Hier is voor het eerst in de Nederlandsche letterkunde een man, die met woest enthous-

siasme *strijdt* voor het juiste begrip van kunst. Dat is de nieuwe tijd.

De opdracht gaat intusschen in denzelfden spottenden toon door: Van Hout mag zich wel verzekerd houden van den beukelaar en rondasse van 's broeders welsprekende en retorisi-aansche tonge, immers het geldt de zaak van broer Cornelis zelve en zijn sermoenen zijn het ware strijdmiddel. Zij zijn de ware Rethorique, die de kunst der welsprekendheid is, dienende enkel en alleen om aan de toehoorders met levendige en krachtige, fraai gesierde en schoon verbloemde redenen eene voorgestelde zaak te doen gelooven.

Wie beweert, dat Rethorica de rijmkunst is, komt den broeder te na, en hij is een kruidje-roer-me-niet.

Zoo vlecht Van Hout dus in het vervolg zijner opdracht ongemerkt zijn tegenstelling tusschen Rethorica, die hij opvat in de oude klassieke beteekenis, en de dichtkunst, een tegenstelling waar hij in zijn volgend betoog uitvoerig op terug komt.

Tot wederdienst verklaart hij zich bereid en als zijn verzen door de bescherming van Cornelis gedurigheid mochten verkrijgen, dan kan de orde op hem blijven rekenen en 't gemeen spreekwoord, aldus besluit hij, zal „hope ic waer gevonden worden, dat St. Peters scheepje, op hetwelck de heilige graauwe orde, als een cloec forsacet of, zo zyt nommen, galleiboef aen een van de voorste riemen zoo cloec zit, arbeyt, roeit ende trect, wel hellen (te weten te helle roeyen) mag, maer niet zincken en zal.”

't Is haast ongelooftelijk, maar toch heusch gebeurd, dat een vroegere Leidsche archivaris geheel deze opdracht als ernstig bedoeld heeft opgenomen en als resultaat van zijn studie in de annalen van een deftig wetenschappelijk instituut meedeelt, dat, blijkens het handschrift, Van Hout „zeer gunstig gezind was voor de Roomsche-Katholyken, althans voor de monniken der grauwe orde, d. i. Franciscanen”.

Wat zou Van Hout zich in het geval verkneukeld hebben! Men zou bijna geneigd zijn uit te roepen: Julia was groot, maar voorwaar ik zegge u: meer dan Julia is hier!

(*Slot volgt.*)

TERUGBLIK
OP STILLE NAGEDACHTENIS

DOOR

W. L. PENNING JR.

VAN ZIEL — ALLEEN!

Voortschui'f'lend, stom'lend, dool'k door zwarten dag —

Waar'k vroeger wegwijs was,

En in verbeelding zág.

Verdwaasde hand: toevallig raakt ze uw stoel,

En 'k tast naar werk'lijkheid —

Waar'k schrik're leegte voel.

Verdwaasder oor: gestameld hoor'k mijn naam,

Waar 't vogeltje — nu dood —

Mijn gids was hier naar 't raam; —

Mijn gids, vrouw! naar uw grooten uitschuifstoel,

Met kijkje in breede laan

Na 't kijkje op plein-gewoel.

Hier overdag bekleedde ik liev'lingspost,
 Hoe opgewekt deê 'k dienst,
 Hoe arm sta 'k afgelost.

Naar om en bij u zijn droom, 'k mij terug
 In veel klein-allerlei
 Den ziende haast te vlug;

Mag 'k meê uw last verzetten, wees geloofd!
 Volhandigheid om U
 Verlicht mij 't volie hoofd;

Begeer mijn hulp — en 'k dank uw zielsgeschenk!
 Verlangend sta ik klaar,
 't Oor spitsend naar uw wenk:

Waarschuwde omhoog een schel, hier deê 't getik
 Of roep, of lach, of zucht,
 Zwakker elk oogenblik.

En jokkend mor 'k dat gij uw eigen man
 Noemt met den naam des broêrs —
 Die 't niet meer hooren kan.

En zacht vertel 'k u uit uw eigen jeugd
 Al wat ik wist door U
 En 'k merk Goddank hoe 't heugt:

En al wat *mij* heugt sinds den kus der bruid
 Heugt ook mijn arme vrouw
 Al brengt zij 't niet meer uit.

Soms brengt de nacht bij-wijsje nog van stem;
En weêrzijsche uiting nu
Krijgt dubbel-teed're klem.

Verhèlderd uit zich in die stilte uw geest;
En warmer geeft zich 't hart
Aan 't hart waarin 't weêr leest.

Geen lof, geen loon ooit voor mijn hart zóó zoet
Als uw gestameld woord:
„Wat zijt ge moê — en goed!”

„En *gij* dan? (vraag 'k) die zittend zonder rust
Me aan 't werk zaagt en gezond,
En meêlij's klacht nog sust!”

Dan weêr bezweer 'k u onder bitt'ren nood,
Hoe 't Beetre ons-samen wacht
Uit — God geev' zàchten dood!

En stil, wen 'k slumerrust beluist'ren kan,
Waakt wel uw dichter 't langst,
Maar dankbaarder uw man.

Of volgde er nacht van pijn op dag van leed,
Gezegend blijft één troost —
Dat ge alle kwaad vergeet;

Niet, als uw man, òmziende naar den steen
Waarvan uw voet zich stiet,
Maar naar geblóemte alleen.

Meest dof en droef vindt u de ontwakingstijd;
 Vroeg-op, als levenslang,
 Aanvaardt ge een harden strijd;

Als in een droom vervolgd en zwaar belast,
 Wilt ge onder sluiers uit —
 Waarnaar ge vrucht'loos tast;

Oneindig nog benauwender dan 't mijn',
 Een duldeloos bestaan
 Verwart u Zijn en Schijn . . .

Ben 'k in die uren stipt en stil geweest,
 Dan (blijkt me in 't woonvertrek)
 Bevrijdt zich weêr uw geest.

Uw wagentje, arme! rijdt niet langer uit;
 Waarheen 'k meê-duwen mocht,
 Daar wacht ons 't aardisch besluit;

Daar zaagt gij 't groen; daar dort, verwordt het nu...
 In 't uitkijkhoekje aan 't raam,
 Stil, stil — bereidt gij u?

Begraafnisstoet na stoet trekt hier voorbij;
 „Ik (preekt de somb're koets)
 Ik héden, mórgen Gij!”

Of 't vriendlijk opschrift *Vrede* treft uw oog:
 „Een lijder minder!” was 't,
 Waarvoor uw hoofd zich boog.

En bloemen zetten we in uw raamkozijn;
Meer, mooier dan voorheen;
't Mocht eens uw afscheid zijn...

Maar vreemd ontwaakt 'uit minder slaap' bij dag
Behagen in bezoek,
Dat vaak te hind'ren plag;

En aarz'len doet gezelligheid: misschien
Wordt ze al te druk gevierd?
Soms ook te schuw ontzien?

Mijzelf misgun ik deel aan drukke praat;
En wachter ben ik niet,
Zoo 'k wachterdienst verraad.

„Volgt ze ons gesprek? deelt zij 't met knik of blik?
Of zit zij, van ons af,
Zoo rust'loos als hier ik?”

Heraad'men doe 'k als me over wordt gebracht
Hoe 't oog, weêr opgeklaard,
Genoeglijk naar mij lacht;

O goed trouw oog! dat ik te vaak misken,
Doordien 'k waar taal ontbreekt
Ook zonder teeken ben —

Totdat me uw handdruk; steelswijze opgezocht
Herstelt in eerepost,
Door vriendschap afgekocht.

Ergst kwelt me om U 't afmattend stemgeluid
 Waarmeê 'k mijn schrijfhulp jaag,
 Schoon 't hart zich hortend uit;

O weifling tusschen liefde en levensplicht:
 Mag verzen 't licht ontzegd?
 Den vrienden elk bericht?

Helaas, (daar toch geen Muze viel te ontgaan)
 Dat ik niet dong naar dicht,
 Liefst nog door u verstaan!

Zulk pogen voor de vreugd van uw gemoed,
 Had mooglijk de' overlast
 Van ons geschrijf vergoed.

Hiernaast aan 't werk, slaan we u desnóods nog gâ:
 Vereenzaamd, wenkt ge ons weêr
 Te ver zijn we of te na!

En 'k waag uw arme hoofd aan wat ik ducht,
 Knoei 't werk als strafwerk af —
 En beider liefde zucht.

Saam hooren lezen vleit dan nog het meest;
 Maar 't winteravondboek,
 Voor allen, bleef uw Feest!

Uit ziekten keert ge al kinderlijker weêr;
 Bedeesd wordt uw verzoek,
 Uw dank aandoenlijk teêr.

Stil weent ge, en weent naar *mij* ook; vraagt waar 'k ben?
Uit schroom is 't mij verheeld
Schoon 'k mij onschuldig ken;

Heeft zonder u mij ooit de lucht gesmáákt?
Liefst wand'lend in Uw dienst,
Werd immer haast gemaakt.

En naast mij hoor 'k dat zacht maar diep gezucht,
Eigen aan al wie voelt
Hoe 't leven gaande ontvlucht;

Gewaarschuwde heeft me dat; en 'k repte ervan
Tot wie mij ziende leek —
En soms, ontgaf 't mij dan.

Toch angstig streef 'k die mooie handjes weêr,
Hoe warm door liefde omvat —
Niet te verwarmen meer,

En die ge al vaker in de mijne liet,
Waar gij de mijne om vróegt...
Raad? hulp? die zocht ik niét.

Stil immer hadden we om ons Kind gerouwd;
Van vrouw werdt Gij mij 't kind —
Als kind mij toevertrouwd;

En roerend bleef ge in alle ding altijd
Betrouwen op uw man —
Op onbetrouwbaarheid!

Sidd'ring van vrees, staêge onrust greep mij aan:
 Niet arg'loos, achteloos
 Liet ik de dingen gaan.

Weeklagen zou ik straks om noodloos wee;
 Zelfs pijnde u dwaze scherts
 Dien laatsten dag beneê.

En wreed weêr, 's morgens had ik mij beklaagd
 Over te weinig rust —
 Kwam *uw* rust opgedaagd?

En voorgevoel hergaf u spraakgeluid
 Dat natrilt door mijn ziel:
 „Rust brengt mijn dood,” bracht ge uit;

Hoe kromp ik onder snerpend zelfverwijt!
 Voor 't laatst toen aan mijn borst,
 Doods-droef hebt ge uitgeschreid.

Voorover op uw arm weêr zakte 't hoofd,
 Dat ik met moeite hief;
 En lang zat ge als verdoofd.

Toch nog, dien dag, hartstocht'lijk gaaft ge lucht
 Aan teederheid voor elk;
 Maar uitroep smoorde in zucht.

Na Magda's naam, en 't vurig „k heb u lief!”
 Was 't nog uw Vader's naam
 Waarmeê uw stem zich hief;

Door heffing, 's and'ren daags, uit klauw en klem
Van 's levens eindbestel —
Vertwijf'len deed me uw stem....

En jammer vult nu 't vroeg're huisvertrek,
Waar 'k als in doolhof stuit,
U zoekend leégte ontdek!

En stootrig klim 'k waar 'k daaglijks jaren lang
U dragen hielp. Trap óp —
Was laatste en zwaarste gang.

Dra liet ik u aan vreemden; stil trap áf
Naar de' eersten nacht omlaag;
Voorts — naar den nacht van 't graf.

Daarheen, noch daar, noch tredende in *mijn* huis,
Gevoelde ik met begrip:
Nooit saam weêr! nooit meer Thuis!

Gekomen is 't begrip. Toch luide en bang
Praat ik mèt u, als ééns —
Tòt u, als jaren lang!

Verbijsterd hoor 'k — begoocheld sta ik stil:
Hoorde ik geen stem?... En 'k zoek —
Hier waar 'k niet stomm'len wil;

En 'k schrei naar u, en hartzeer schreit tot God!...
Kussend wat Uwer was,
Vraag 'k einde ook aan mijn lot:

En alles zwijgt; tot zelfs de klok, wier tik
 Ook weg naar 't Sterfbed wees . . .
 Gebroken is ze als ik.

Gebroken is mijn doel, mijn doen, mijn kroon.
 Mijn z i j n was z i j n om U,
 Ondanks ellende ook — schoon!

Hoorde éénig paar elkaar zóó toe als wij,
 Sinds ook uw blik me ontging, —
 Mijn oog u niets meer zei?

Inééngegroeid hief zich ons saambestaan —
 't Zwaard des geweldenaars
 Is er doorheen gegaan!

Vervreemd en huiv'rend' staar 'k: Mijn waart ge altijd —
 Kil eensklaps tusschen ons
 Heerscht leêge oneindigheid

Mijn zielszorg waart ge, en zijt mijn Licht geweest;
 Kind! nu 'k mij blind gevóel,
 Lij 'k om Uw lijden 't meest.

En 't leven zelf ontheiligt dood en rouw;
 En nachtwaak torscht hun wicht —
 In leêg, leêg huis der trouw.

II

VOOR EN NA ONS LAATSTE FEEST

I

AAN HET VENSTER

Blij, driftig, stiet ge me aan; en zonder noemen
Van *uw* kant, zonder dat ik zág,
Saam wezen we onze hulp naar 't „Vrouwkje met de bloemen” —
Uw liev'lingswensch verstond ik uit uw lach.

Snel werd trap áf, behoedzaam ópgestegen;
Uw blik, kon 'k nagaan, gold de deur;
Gold, toen die openkraakte, uw liefsten kamerzegen —
„Mooi!” bracht gij uit, en meê genoot ik geur.

Hoe trilde uw arm, al om mijn hals geslagen
Eer nog de herfst-tuil was omvat;
„Kijk!” bracht gij uit; en met verrukking zagen
Ziels-oogen uw verrukking en uw schat.

„Gauw!...” met een smeekzucht hieft ge uw „doopelingen”;
Zelf hand'lend zoo aartsvlug geweest
Als aartsgeduldig nog in droef-verplichte dingen,
Joegt ge ieder op! en voorbereid was 't feest!

Fier beurde onze erf-vaas weêr een frisschen pronker;
Een vriend, juist naadrend over 't plein,
Keek op, en wuifde u toe; en boog, als hoflijk jonker,
Ook voor uw Eerewacht in 't raamkozijn.

Wat ze u vertelde, hadt ge ons graag doen weten,
 Vrouw! die genoeg van 't mijmren hadt;
 Gezelligst gij van aard; al jaren nu geheeten
 De stille vrouw, en die geslâgen zat.

2

MIJNE DOODE

Ik kuste uw voorhoofd, in onstoorb'ren slaap
 Als door een kinderhandje gladgestreken;
 Vrouw! zelf weêr kind, stil kind van stillen dood,
 Glimlachte uw geest? terwijl mijn hart bleef leken
 Op handjes-vouwing — stijf-koud om 't gebloemt'
 Dat gister nog uw feestlach had geroemd!

Naar 't leven greep nog uit uw doodstrijd, vrouw —
 Kloek-teed're vrouw! voor 't mart'laarschap geboren —
 Greep door mijn hand omvat uw vrije hand...
 En toen die rustte, vreesde ik Slaap te storen;
 Nog eenmaal staakt ge uw hand uit, weet ik nu — —
 En 'k wist het niet: leêg was mijn plaats — naast U!

Heeft, brekende al, mij 't oog der trouw gezocht
 Waar samenzijn ons nog had kunnen wijden?
 Fnuikte onvergeeflijkheid uw laatste beê:
 Ervaring van nabijheid in het scheiden?
 Mooglijk verpoozing, hoe ondeelbaar klein?
 Vrouw, niet uw dood —, zielsfoltring laat me alleen.

Wier bijstand binnen 't etmaal na ons feest
 Ook strekte om 't arme lichaam af te leggen,
 Zij zagen hoe verjongd mijn liefste lag,
 „Als een gelukkige!” was 't mijmerend zeggen;
 — Liefde's erin'ring, hoop op samenduur,
 Wàt bloeide er, 't laatste stip van 't uiterste uur?

Of was 't een vriend'lijk masker, spel van stof,
 Waarmeê de dood barmhartig wou misleiden,
 Maar 't niet vermag! Voldongen zij een lot,
 Kan 't o n g e s c h i e d? Uw leed doorleeft de tijden,
 Doorknaagt mij 't hart, dat kreunt wjl 't kreunen hoort;
 Dáár duurt uw smartbestaan, ook de aanklacht voort:

Zoovaak uw lot scheen in mijn hand gelegd,
 Zoovaak met dubb'le blindheid scheen 'k geslagen,
 En van uw wijzer inzicht wendde ik mij,
 Wreed-duid'lijk komt nu alles vóór mij dagen;
 En wie uw grafrust zegent, vloekt èn mij —
 En 't leven!

En *die* rust, heeft ze waardij?...

Zacht kuste ik u; toen, tastend naar de deur,
 Oudergewoonte bleef ik even luist'ren...

En als nalatig haastte ik mij terug —

„Vrouw?” zei 'k, — maar ach — had Leegte hooren^o fluit'ren,
 Hoor 't nu al maanden. Sinds uw geest ontylood,
 Schijnt me elke dag de dag nog van uw dood.

III

TEN GRAVE

Als wintersche overgang tot hoop op bloei,
 Vraag' dooden-uitvaart om geen bloem der aarde,
 Zoo strijdig met de ontzetting eener ziel
 Wier liefde op sterfbed als het Uwe staarde,
 — Liefde nogthans sierde ook uw kist en 't kleed;
 Blij' gold gebloemde uw eerdienst, blijdst — in leed.

En ook, den dag dat ge uitgedragen werdt
 Verjaarde uw bruidsdag; blééf mij in gedachten
 Hoe elk jaar weêr, sneeuw-stormde ook lucht en lot,
 Rein uit viooltjes trouwdagviering lachte;
 En weemoed blikte aan 't graf, uit schrijnend wee,
 Naar vredig heil — in neevlig-ver verleê.

IV

NAJAAR OP NIEUW-EIKENDUINEN

„ZELFS DE STEENEN ROEPEN”

Uw rust meldt half de zerk die saam-rust roemen moge;
 De weêrhelft van den steen verraadt mijn rustgebrek;
 Roept de ingegrifte naam uw beeld voor zoekende oogen —
 Mij roept tot U, die k zie, de oningevulde plek.

2

GEMEENSCHAP

Een zerk naast de uwe, al even klein,
Draagt — wat gij liefhadt — Boschviolen;
De simp'le gave, frisch en rein,
Houdt schat van warme trouw verscholen.

Voor mijn verbeelding deelt Uw graf
In de eer, aan 't mede-graf geboden;
Geen innig-eigen rouw laat af
Van meêgaan achter and'rer dooden.

3

WITTE KERSTMIS

En nu is 't stille kerkhof stilst,
Onvindbaar zelfs „*de Plek...*”
Stil! alles hier, van huis uit één,
Rust onder 't zelfde dek.

Als ademtocht uit groot blank bed,
Suist en verzucht de wind;
En 't hart, waarin één doode leeft,
Voelt állen zich gezind.

Dier aller lot ontstijgt één vraag
Na werk en wensch en waan;
Stil vragend staan uw liefde en rouw,
En droom wordt al 't bestaan.

Geen naam of faam wroet ge op uit Sneeuw,
 Dat feestdek voor 't gezin;
 En thuis — treur stil! De Kerstklok luidt —
 Vrede, en ook Hoop luidt ze in.

V

OUDEJAARSAVONDVERRASSING

Maar kort heeft naast haar leêgen stoel
 Stem van haar vogelijn geklonken;
 Nu 't beestje ook leegte liet en leed —
 Blijkt nieuwe levenslust aan de oude kooi geschonken!

Jaar mijner smart, tot aan uw slot
 Mag 'k vriend'lijkheid van menschen prijzen;
 Van Nijmeeg's wal, bij felste vorst,
 Heeft waakzaamheid als Prinsje een Zangertje doen reizen.

Ter wijding hier van 't kleine lied
 Koos liefde uw laatste klokketonen;
 Heil! wie bij uitvaartgalm van 't Jaar
 Laatste eer bracht aan mijn doode, — op vleugeltjes
 van 't Schoone.

VI

VOORJAAR OP NIEUW-EIKENDUINEN

I

NA EEN BEGRAFENIS UIT *Hoek van Holland*.

Gezweept nog, buigen kerkhofkruinen
Zich minder angstig tot elkaar;
Min buld'rend van den kant der duinen,
Wijkt landgevaar.

Gezweept, wou de oude zee jong over;
Wat ze eeuwen uitjoeg, zand hield stand;
Dra zwelt in rust de knop tot loover,
En bloeit weér 't land.

Thans — niet om 't havenwaarts gezweept,
Plots op bazalt verbrijzeld schip,
Om levensschat dien 't medesleepte,
Beeft stroefste lip.

't Wrak op de Pier juich' over de aarde
Hoe heldenmoed bij redding blonk,
Van redd'loosheid die 't zee-diep baarde
Spreekt — wat hier zonk.

En meê-rouw wil me uit de oogen lichten;
Om vrouw en vreemde schrei 'k, en buk,
Gezweept door macht die storm doet zwichten,
In stof — 't geluk.

2

OPSTANDINGSFEEST

Weêr ruischte er vrede om klimop en om stam,
En door de twijgen die misschien al knopten,
En over 't spruitsel uit der Dooden stad,
Terwijl van verre 't hart der Hofstad klopte,
Op zand en zerk van minne een vogeltong —,
Hoog boven 't al uit zee Paaschmorgen zong.

Zal ander huis dan ge uitgedragen werdt,
Zal land'lijk oord mij ook zien herwaarts leiden?
Op minstens één tocht mag ik hopen, vrouw!
— Dien stilsten tocht om nooit van u te scheiden.
Tot zóólang, uit onze' ouderdom en jeugd,
Wil 'k zaamlen elken zegen, elke vreugd.

VII

NAAR ELDERS

I

ONDER WEG

Die ons verzorgd heeft en bewaakt —
U tot den einde! —
Neemt in 't gezin, in 't droef verkleinde,
Hulpriek hem meê, wiens treurnis naar u haakt.

Op weg naar 't onbekend verschiet,
Waar zustertrouw nieuw leven bouwde,
Schreide overvol mijn hart naar 't oude —
Mij was het of 'k u klagende achterliet.

2

VONDST IN MIJN CHAOS

Aan vorm herken ik hier
Onduid'lijk en met beven
In bangen tijd beschreven
Stukjes papier.

Hoe 't potlood hier me ook heugt,
Waarmeê uw ongeraakte —,
Uw linkerhand, zich maakte
Van nood een deugd!

Uw zakboekje uitgescheurd,
Heeft ieder blaadje als teeken
Van taal, als zichtbaar spreken
Ons opgebeurd;

Nóg gaaf was Binnenspraak;
Boden uit verre jaren,
Bewaren deze blaêren —
Blijk uwer taak.

't Geheugen ingegrift,
Verborg de later blinde .

Wat vroom zich nu laat vinden —
 Onzichtbaar schrift!

Der liefde is 't kleinste ook veel:
 Stof uit doorleefde tijden
 Laat tot relik zich wijden —
 Tot levensdeel!

VIII

TOEWIJDING

I

IN LIEFDES NAAM — STRIJD

Uit een zorgenden kring van verwanten en vrienden
 Ontrukte u de dood aan mijn strijdend bestaan;
 Zwaarder strijd dan uw leven zoo armelijk diende —
 U ter eere den strijd tegen rust ving ik aan.

Mag ik rústen in rouw? om uw lot en mijn lijden
 Van zegepraal afzien op roest en verderf?
 Tegen rust zonder baat, in mijn rouw wil ik strijden,
 Onder smarten het fierst, — Uwer waard als ik sterf.

2

LENTEGEVOEL

Hoog stijgt de leeuwrik, en de merel meldt mij 't groen;
 Een ruischen als van ijlend water meldt mij 't loover;
 En geur waait me aan van 't veld, en koest'ring gaat er over, —
 Lente is in 't land! en zwermt en gonst al om festoen.

Puurt ook de honigbij haar zoet uit bitterheden?
Dit weet ik hoe er lied wou opgaan uit mijn leed,
En zeggen u, mijn lief: „De lente onthou' mij vrede —
Ééns heeft ze ons-saam gekust, en wee mij, zoo 'k vergeet...”

3

GRAFBOEMEN

Deerenis biedend,
Uit eerbied geschiedend,
Schim mijner dierb're! steeg luide mijn klacht;
En nu rouwende spranken
De grafsteê omranken,
Aan de bron aller Schoonheid een dauwdruppel danken,
Geurt er gebloemte door eenzamen nacht.

4

ONDANKS MIJZELF

„Nu nog aan Kunst doen, ik? al kon 'k, ik wil geen dicht;
Waard'loos werd alles, waar één waarde mij verblijdde...”
— Zie onmacht-schijn gewraakt, voor wondermacht gezwicht:
Zoet keert de Muze in 't hart dat bitter van haar scheidde.

En over hinderpalen, onder tegenstand
Stilte uit en duisternis, kom 'k met mijn lied getogen
Door (overal waar 'k ga) voor mij des rouwens land,
Doch waar mijn Hulde aan U geen kreet meer kan gedoogen.

DEN HAAG en RIJSWIJK (Z.-H.),

April 1907.

DE „VEERTIEN JAAR LITERATUURGESCHIEDENIS” VAN WILLEM KLOOS. *)

DOOR

ALEX GUTTELING.

De literaire kritiek! Men zou kunnen denken, dat zij bijzonder vereerd wordt in onzen tijd, nu zoovelen van allerlei richting in boek en tijdschrift, weekblad en courant, hun best doen om hun meening door het publiek te doen aanvaarden. Maar dat publiek wordt door al die zeer tegenstrijdige uitingen bijzonder sceptisch, en beschouwt de kritiek over het algemeen als een liefhebberij zonder nut, die alleen schaden kan. Het vindt ons verwaand, als wij een overtuiging uitspreken; boosaardig, als wij schrijvers veroordeelen; en als wij hen prijzen, dan komt het „doordat wij vriendjes zijn”. Het zegt: „door de kritiek” (door de slechte dan toch zeker) „zijn talentvolle kunstenaars vermoord, en wat blijvend schoon is, wint het toch wel op den duur”. Zoo men de boekbeoordeelingen al leest, overtuigen laat men zich zelden: „de een zegt er dit, en de ander dat van” lacht men schouderophalend, en het gevolg is, dat men leest in het wilde, denkend wel voor zichzelf te kunnen uitmaken wat goed en slecht is, een handelwijze, in bijna alle gevallen dwaas en onvruchtbaar, want om waarlijk juist te kunnen onderscheiden, is een gave van smaak en een belezenheid noodig die men vereenigd bij zeer weinigen aantreft. De ove-

*) Een opstel, getiteld: „Willem Kloos en de laatste veertien jaar literatuurgeschiedenis” zal binnenkort in het weekblad „de Amsterdammer” verschijnen.

rigen moeten zich wel degelijk laten leiden, maar nu is de vraag: door wie?

Anderen vragen nog dieper door: *is* er wel een Waarheid in kunst, zijn alle oordeelen niet subjectieve meeningen, met meer of minder overredingskracht en stijl-voortreffelijkheid uitgesproken? Uitmuntend wordt deze vraag, die alle door-denkende menschen, en niet alleen wat kunst betreft, geschokt heeft, door Kloos geformuleerd in het begin van zijn oude Inleiding tot Perks gedichten.

„ . . . ; en zóózeer volgt de dichterlijke roem, zelfs der grootste geesten, de golving der zee, in zijn rijzing en daling, naar-mate de hoofden en harten zich neigden en wendden, dat ieder toeschouwer, wien de gave der verwondering niet geheel werd ontzegd, zich-zelfen moet afvragen, waartoe die warreling en wisseling van begrippen dient, en of niet de literaire kritiek behoort gezet te worden bij de onderwerpen als godsdienst en metaphysika, waarover men onder verstandige lieden liefst het stilzwijgen bewaart. Namen schitterden en verzonken met de eeuw, die voor hen boog, om soms weêr te worden opgedolven door een snuffelend nageslacht, dat er al of niet de verspreide leden der vroegere godheid in herkende; en men mag zulks toeschrijven aan de tijdgenooten en hun onzuiver of ongeoeffend kunstgevoel. Doch de fijnste en diepste zielen der menschheid, die in schoonheid aan de wereld mochten weêrgeven, wat zij met hun harte-bloed van de wereld hadden gewonnen, ook zij hebben hun dagen van duisternis beleefd, dat de wereld hen vergat; terwijl eindelijk, wie de eigene oordeelen van die hoogsten over elkander en over anderen onderling vergelijkt, wel zeer veel zelf-vertrouwen moet bezitten, om te durven gelooven, dat zijn persoonlijke meening den knoop ontbinden kan, die door ieder volgend vonnis slechts te vaster werd toegehaald. Zou de stervende dichter dit gevoeld hebben, toen hij spotte, dat alle kunst ten slotte toch een blauwe nevel was?”

In den tijd, dat Kloos dit zoo zeide, was het goed om zoo iets uittespreken. Voor menschen, die altijd met onoverdachten, gelijkmatigen stap op de vaste aarde geloopt hebben, kan het geen kwaad als zij eens op een slingerend schip kennis maken met de onbetrouwbaarheid, de verschrikkingen van een

oneindige zee. Het maakt hun geest bescheidener, dieper hun gemoed. En zoo kan voor weinig nadenkende, laag-bij-de-grondsche menschen (het geslacht dat door de Nieuwe-Gids-Beweging werd omvergerend) een siddering voor deze plots-ontslotene, nooit-doorschouwde afgronden haar nut gehad hebben. Maar dit geslacht, dat van twijfelmoed en scepticisme maar ál te veel heeft, behoeft een andere opvatting, waarin de vorige niet geheel ontkend, maar verwerkt en gepreciseerd is, opdat er weer wat vastheid kome in de ideeën, en wat geestdrift in de onverschillige, aan die vastheid wanhopende harten.

Vastheid van ideeën, en geestdrift, heeft Kloos zelf, veertien jaren lang, in de hoogste mate gehad. Zijn modernen twijfel uitte hij hier, maar voor het overige bewijst zijn eene kritiek voor, zijn andere na, dat hij hevig en zielvol overtuigd was van de Waarheid zijner beweringen, van de Juistheid zijner oordeelen. En hoe zou het anders kúnnen? Van den overtuiging-looze gaat geen kracht uit, en al moge men in het diepst zijner ziel erkennen, dat de Eeuwige Waarheid door geen mensche-geest te kennen is, deze erkenning moet gedaan worden niet in moedeloosheid, maar in wijdingrijken deemoed, en zij moet leiden, niet tot daadloosheid, omdat wij nu eenmaal niet God-zelf zijn, maar tot opgewektheid, om als levend mensch te doen wat volgens ons mensch-besef waar, goed en schoon is. Het is uitmuntend als het gevoel onzer kleinheid als een wierook aan den Eeuwige om onze geesten blijft wijlen, maar laten wij levend blijven, en voor ons kleine deel meedoen aan den bouw van het Heelal, als koraaldiertjes die een rif vormen: een doet zoo goed als niets, maar als zij allen daarom ermee uitscheidden, kwam er nooit iets klaar. Wij moeten levend zijn, en hoe kunnen wij dat naar den Geest anders, dan door te verdedigen wat wij schoon, goed, waar vinden, al erkent onze ziel het menschelijk-onvolmaakte in alle kunst en gedachte? Zullen wij ons bedroeven, omdat alle „onsterfelijkheid betrekkelijk" is, zooals Kloos ergens anders zegt? Niet de Kunst is eeuwig, maar de Schoonheid.

Zooals ik zeide, was Kloos van de Waarheid zijner denkbeelden, en van de Juistheid zijner oordeelen diep overtuigd: anders had zijn stijl nooit die klaarheid, die doordringendheid

gekregen. Maar deze meeningen waren *niet* enkel-persoonlijk, Kloos was de richtende Tijd-geest zelf en zijn uitspraken zijn volkomen-geldig voor allen die met hart en verstand aan dien nieuwen tijd deelhebben. Kloos gaf niet de Eeuwige Waarheid, dat wist hij zelf wel, maar de Waarheid van zijn Tijd. En die Tijd stond niet op zichzelf, maar uit vele tijden ziet de aandachtige beschouwer draden van overeenkomstig artistiek inzicht samenkomen: de moderne denkbeelden blijken oud en van allerlei landen, kunstenaars van eeuwen-her werkten er naar. Voelt men nu, dat zulk een Waarheid, wel niet iets absoluut-objectiefs, maar toch iets betrekkelijk-objectiefs, en zeer zeker niet iets persoonlijks is?

Bovendien, het moge waar zijn, dat de wereldliteratuur op een veelkleurig vlechtwerk gelijk, waarin men al de verschillende lijnen volgen kan, en zien, hoe ze telkens door andere gekruist worden, om wat verder weer omhoog te komen; het moge waar zijn, dat iedere periode uit vorige tijden zijn eigen bloemlezing haalt en dichters in het donker stoot die kort te voren als onsterfelijk werden beschouwd; éven waar is het, dat enkele weinige genieën áltijd, en door de meest verschillende scholen, als zoodanig gevierd zijn. Kloos betreft zelfs die grootsten in de algemeene wisseling van ideeën en inzichten, zooals wij zagen, maar toch ten onrechte. Er kunnen tijden zijn geweest, dat men hen vergat, omdat men hun taal niet kende; en buiten beschouwing moet natuurlijk de eeuw blijven waarin zij leefden, omdat het moeilijk is een genie te erkennen in iemand aan wiens mensch-zijn men herinneringen heeft. Doch Homerus en Sophocles, Vergilius en Dante, om er enkelen te noemen en buiten de laatste tijden te blijven, zijn wel degelijk bemind en bewonderd in de meest verschillende perioden. Even waar is het ook, dat het absoluut-slechte, — al hebben de persoonlijke betrekkingen waarvan ik hierboven sprak daarbij een omgekeerde werking, zoodat men poëtafsters in hun eigen tijd wél prijst, — datgene dus, wat arm aan gevoel en denkbeelden, artistiek-onbeduidend, smakeloos, slap en misvormd is, in geen latere tijden óóit meer in eere komt. De wisseling van smaak heeft uitsluitend bij *die* dichters plaats, die geen al-zijdige genieën en ook geen prullen zijn. Hoevelen blijken er niet, als men, zelf tot een andere

sfeer behoorende, in de hunne doordringt, in hun soort belangrijk, goed, en zelfs mooi! Is het niet, om maar iets te noemen, een waarschuwing tegen onbedachtzaamheid, als wij zien hoe de moderne Franschen, wier artistieke fijnheid wij bewonderen, groote waardeering bezitten voor schrijvers als Racine en Victor Hugo, die ons in 't meerendeel van hun werk zoo vreemd zijn? Dit geval bewijst ook, dat de sferen niet altijd even scherp zijn gescheiden, want de nieuwe Fransche dichters zijn dus blijkbaar evenzeer aan ons, als aan hun oude landgenooten verwant.

Doch vaak zijn de verschillen zoo groot, en betreffen zij zoozeer het typisch karakter, dat de strijd voor de Kunst-Waarheid van een bepaalden tijd noodzakelijk samen moet gaan met een oorlog tegen de dichters van een andere sfeer. Zoo kan aan de mate van onverzoenlijkheid, waarmee door onze tijdgenooten tegen Bilderdijk wordt te keer gegaan, de liefde gemeten worden die zij gevoelen voor hun eigen Ideaal. Zooals Christenen en Mohammedanen hun afzonderlijk Beeld van één Godheid hebben gemaakt, zóó verschillend, dat zij op leven en dood hebben gestreden om hun Geloof te verdedigen, dat zij de voorstellingen van den vijand afgoderij noemden, en niet uit kleinzieligheid, maar omdat zij met hun geweldige overtuiging dat zoo móesten zien, terwijl toch hij, die er geheel buiten staat, voelt hoe zij in diepste abstractie één God aanbaden, hoe Vroomheid beiden de zwaarden deed kruisen en de strijdhamers neerbeuken op de hoofden van hun broedersdoodsvijanden; zoo is het ook mogelijk dat verschillende geslachten de Schoonheid in verschillende gestalte zien en vereeren, zóózeer anders dat zij elkaar moeten haten uit Liefde voor hun Beeld. Want God of de Schoonheid kunnen wij, omdat wij menschen zijn, immers niet in vage abstractie, maar alleen in Levende Verbeelding kennen. Het Beeld *is* ons Leven, al weten wij dat het *maar* een Beeld is.

Als wij de Wereldliteratuur zoo beschouwen, zien wij haar als een bergland, met enkele weinige toppen die zilverwit, onbeneveld, boven alles uitstralen. Het overige lijkt uit de verte een onbestemd gewemel van hoogten en wouden in blauwige dampen: soms is er een heuvelrug duidelijk zichtbaar, dan wolkt de mist er eensklaps voorbij. Maar wie het geheele gebied oplettend heeft bereisd en doorschouwd, weet dat er

verschillende zônen zijn, ieder met haar eigen plantengroei en atmosfeer, maar ook kent hij er chaotische woestenijen, waar geen enkel schoon-volgroeid gewas is te vinden. De kritikus nu, is als iemand die ergens in die wereld geboren werd. Het is begrijpelijk, wanneer hij, het bergland bereizende, *die* streken het schoonst zal vinden waar hij de lucht van zijn eigen geboorte-dal inademt en de planten ziet te midden waarvan hij is opgegroeid. Maar hij zal niet weerkeeren, zonder dat zijn blik gescherpt is door het aanschouwen van heerlijke lustoorden, waar de gewassen van zijn streek in schooner volmaaktheid bloeiden; zonder dat hij het leelijke heeft gezien, dat hem tot waarschuwing zijn zal, hoezeer een tuin kan verwilderen. Ook zal hij gebieden betreden waarvan het karakter hem vreemd zal zijn; in sommige zal hij erkennen dat de Schoonheid niet ontbreekt, al kan hij haar uiterlijke vormen niet liefkrijgen als de zijne: zoo zal hij de voornaamheid der sparrenwouden waardeeren al vindt hij ze stijf en eenvormig; andere evenwel zal hij blijven haten, omdat hun wezen hem al te vijandig is: donkere doornbosschen, krachtig-kronkelig uitgegroeid op steenigen bodem, maar vreugdeloos en doodschijnend. Zijn tuin te volmaken naar zijn aard, wordt nu zijn ideaal, en daarom rukt hij de verbasterde en vergroefde misgroeisels uit en kweekt en stut het fijne gewas, opdat de streek schooner en schooner moge worden, naar het voorbeeld van de paradijzen die hij heeft aanschouwd.

Er zijn kritiekschrijvers van tweeërlei soort. De eersten lezen allerlei in hun tijd verschijnende werken en vinden het noodig, of zijn nu eenmaal gewend, om hun persoonlijke meening daarover te laten drukken. Hun impressies van het boek vergelijken zij dan met hun somtijds op de wonderlijkste wijzen verzamelde, vaak onsamenvangende theorieën, zij vergelijken ze ook met hun overige lectuur — en sommigen zijn zeer belezen — die ook al weer een uitvloeisel is van enkelpersoonlijken smaak of andere toevalligheden. In deze categorie zijn de talenten zeer verscheiden. Er zijn onder: de volstrekt onleesbare dilettanten en napraters; de schrijvers die hun tijd niet *meer* begrijpen en een vervelenden last voortzeulen van éens oorspronkelijke ideeën, de napraters van zichzelf, en die het nieuwe meten naar verouderden smaak: de bestudeerden

eindelijk, die altijd interessant zijn, ook zonder dat iemand in hun oordeel behoeft te deelen; — maar allen hebben ze *dit* gemeen: de essentie van hun tijd, dat, wat de besten doorsiddert en bezielt, het nieuwe, het Levende, de Beweging — daar staan zij absoluut buiten. Voor hen heeft het publiek het recht, de schouders op te halen, zeggende: allemaal subjectief gepraat, met meer of minder bekwaamheid en belezenheid.

Maar de anderen: de zeldzamen, de waren, naar wie het publiek wèl moet luisteren, als het zijn eigen tijd wil leeren verstaan (en dat dit kan, wordt bewezen door het feit dat Kloos' Veertien Jaren nu algemeen erkend zijn als *de* interpretatie van dat tijdvak) zijn zij, die de Waarheid zeggen over hun Tijd. Zij, die zelf ontroerd zijn door al de bewegingen ervan in harten en hoofden, die daarom alle belangrijke kunst die er gemaakt wordt, weer-voelen en begrijpen, die de theorieën kunnen formuleeren en gebruiken, waarnaar hun geslacht bewust of onbewust werkt, die in vroeger tijden en in buitenland naspeuren wat aan hen gezamentlijk verwant is, die niet hangen blijven aan een vroegere periode, hoe mooi die ook was, maar die de Kunst steeds *voornit* willen zien gaan, wijder geesteslanden beheerschende, het stervende niet meer aanzierend, het minderwaardige vertredend, het goede, óp-willende, steunend. Zij zijn het, naar wier oordeel de toekomstige onderzoeker nog luisteren zal, in den overtuiging-vollen stemklank hoorend dat zij wisten wat zij wilden, neen, wat hun *tijd* wilde. Kunst en Kritiek, de eerste zooals zij door de tweede werd gevierd, de tweede voorzoover zij de eerste waarlijk begreep, de eerste het verzinnelijkte, de tweede het denkende, vergelijkende, strijdende Schoonheids-verlangen; samen, ongescheiden, zullen zij voor dien speurder beeld en begrip worden van die periode in de literatuur. Waarlijk, het schijnt mij een nederige, nuttelooze taak, een andere kritiek te willen beoefenen dan deze, en zooals ook de kunstenaar, krijgt de ware kritikus zijn eer, zijn loon, pas van het nageslacht.

Maar het zou verdrietig wezen, als deze ook op de menschen van dezen tijd geen invloed zou kunnen krijgen. Wat het publiek betreft, hangt dit vaak van onberekenbare dingen af. Toch is het al een voldoening, als hij enkele weinige gevoeligen overtuigt en een blik schenkt in het anders wellicht

onbegrepene, ongenotene. Maar de kunstenaars zelf — men zou zeggen dat hij die wel zonder voorbehoud op zijn hand moest hebben, daar hij immers bewezen heeft, ook hen te verstaan.

Toch is het niet altijd zoo. De Tijdgeest werkt soms in de verschillende dichters zóo verschillend, dat zij niet allen hun onderlinge verwantschap kunnen inzien, dat slechts hij, die het Geheel doorziet, allen waardeeren kan. Prijst hij dan een van hen, en vlak daarna een door den eerste niet bewonderde dan verwondert die zich en twijfelt wellicht. Dan is het Ideaal van den geestdriftig-begrijpenden vertolker, zóo sterk en trotsch te getuigen van wat hij de Waarheid weet, dat de geheele schaar ten slotte hem en dus ook elkander verstaat, zoodat de kunstenaars zelf niet langer als vreemden naast elkaar zullen gaan, maar genieten van elkanders schoonheid en strijden voor het gezamenlijk doel.

In de „Veertien Jaren” was de kritiekschrijver gelukkiger. Het gezamenlijk doel was allen strijders bewust. Zij waren onderling even verschillend van aanleg als de schrijvers van thans, maar door hun jeugd en door het heftige van hun gemeenschappelijken oorlog waren die onderscheiden gering in vergelijking met den oneindigen afstand tusschen hen allen en de partij van het behoud. Tegenwoordig vormen de kunstenaars, die levend zijn, volstrekt niet een mengelmoes zonder innerlijken samenhang, integendeel: de beweging van thans is geen reactie, maar een voortzetting, en de groote artistieke denkbeelden die de Nieuwe-Gids-partij, vooral bij monde van Kloos, voorstond, binden ook óns nog; — maar het *schijnt* zoo door gemis bij velen aan strijdgevoel, door het meer verfinde en daarom voor de meesten onbegrijpelijke van den strijd, doordat de vijand dezelfde of overeenkomstige leuzen in het vaandel voert als wij.

Wat waren de groote denkbeelden, door menigeen in den Nieuwen Gids voorgestaan, maar het monumentaalst samengevat in de Kronieken van Kloos? Geen andere, dan die ook ons beheerschen: dat de Poëzie geen vermaak of tijdverdrijf of nuttige leering is, maar hoog-heilige kunst: uitstorting van innerlijk leven in woordmuziek, die volkomen zuiver de zielebewegingen moet weergeven door persoonlijk rythme en

persoonlijk geluid. Dat men zich niet mag tevreden stellen met het middelmatige; dat het kleine (de huiselijke poëzie) slechts dan goed is, als het door de oorspronkelijke fijnheid van den dichter niet klein meer is; en vooral: dat de taal niet rhetorisch wezen mag, maar juist en zuiver, en in alle beeldspraak nieuw-gevoeld. De strijd tegen de ontzettend-machtige „dichterlijke taal” is van de eigenlijke Nieuwe-Gids-Beweging wel het meest op den voorgrond tredende, en het best-geslaagde ook. De rhetoriek wérd verslagen, en wij, jongeren, hebben in de gezuiverde taal een schat van onze voorgangers gekregen, waar het ons past zorgvuldig mee om te gaan, opdat niet een nieuwe dichterlijke taal de oude vervangen moge.

De kunstenaars die door Kloos en de zijnen bewonderd en als voorbeeld genomen werden, waren vooral de Ouden en de Engelschen. Uit de „Veertien Jaren” blijkt, waar het hen betreft, groote kennis en belezenheid. In hen vonden zij hun ideaal en vooral ook uit de *poëzie* dier jaren is aan te toonen, hoe naar een herleving van het Helleensche gestreefd werd, zooals ook de kunst van Keats en Shelley was. Want de moderne denkbeelden van den laatste mogen hun verwant zijn geweest om het revolutionaire ervan, daar zij zelf immers ook omverwerpers van het zielloos-verstijfde en nietige, en verheerlijkers van het vrij-menschelijke waren; maar de ideeën zelf van dien dichter... de tijd van zelf bezinning, dat men *die* nader zou gaan beschouwen, was nog niet daar. Wat zij in hem en in zooveel andere moderne Engelschen bewonderden, was het *artistieke*.

Perk, die in zoo menig opzicht meer dan één tijdperk verkondigde, had ook vooral Goethe lief, maar in de eigenlijke Nieuwe-Gids-jaren sprak men weinig van hem. Wat de oude Hollanders betreft: ieder kan in Kloos' „Veertien Jaren”, om van anderer werk te zwijgen, bewijzen vinden van den ernst waarmee zij werden doorgelezen en bemind voorzover zij verwant bleken aan de nieuwe bestrevingen. En als wij ons verdiepen in Vondel, Hooft, Brederoo, Poot, dan komen wij niet tot andere inzichten. De Waarheid, voor den modernen tijd, over die kunstenaars, is reeds door Kloos herhaaldelijk uitgesproken, om iets later volledig en met menige uitbreiding, maar in denzelfden geest, te worden samengevat in Verwey's

bloemlezingen, die nauwkeurig datgene geven, wat voor ons gevoel het schoone is. Deze bewondering voor zeventiende-eeuwers was zeker niet nieuw, Potgieter had haar, zijn geheele leven door, geuit. Maar toch eenigszins anders. Hoe artistiek hij ook van aanleg was, hij deelde nog niet in de modern-artistieke idealen, hij oordeelde ook wel naar denkbelden die buiten de kunst stonden. Hij had de groote *Euero* lief, als geheel genomen, en geen wonder dus dat Huygens een van zijn meest beminde schrijvers was: Huygens in wien die eeuw zoo uitvoerig, zoo kleurig ook, herleeft, maar die artistiek zoo weinig bewonderenswaardig is. Men vergelijkte Potgieters meening over Hoofts Florence-vers met die van Kloos, en erkenne het typisch verschil: de vooruitgang van het zuivere kunst-oordeel.

Kloos verdedigde (Kronieken X) den aanhef van dat gedicht tegenover Vosmaer, en bewees de artistieke voortreffelijkheid van de eerste naast de minderwaardigheid van de latere omgewerkte lezing.

Dit moet de opvatting van ieder kunstenaar wezen in onzen tijd. Maar wat vond Potgieter (Toelichtingen tot Florence) ervan? De veertien eerste regels, door Kloos niet besproken, maar waarvan Verwey er terecht zeven als bijzonder schoon cursiveerde, die schilderachtige aanhef vond bij hem geen genade. Aan die „haast allegorisch geworden mythologische figuren,” dien „van huis meegebracht toestel,” gunt hij alleen een plaats, opdat het contrast met de volgende, bij de realiteit blijvende, regels er des te meer door uitkome. En wat het brok betreft, waarover de strijd tusschen Kloos en Vosmaer ging, juist daarvan zegt hij: „Voor mijn lezer is een ander (genot) bewaard: de vergelijking hoe *voortgezette studie onser taal*, hoe *verkregen heerschappij over den vorm* er Hooft in leerden slagen die *ruwe* klanken eindelijk naar de zachtere van het zuiden te doen zweemen”. . . . En het eenige, waarover Potgieter in die tweede lezing ontstemd is „ondanks al de verdienste der latere dictie, ondanks het hartelijk toegejuicht verdwijnen van Aurora en de Maan, — waarom voerde zij ook dien Febus in haren sleep niet mede? —” (hier geldt het, o schrik, de *aller-mooiste* regels!) is de mindere vrijheids-liefde, het mindere meegevoel met de door de Medici verdrukte

burgers van Florence. De opmerking is juist, maar kenschetsend voor een dichter der Romantiek. Ons, moderneren, hindert het meer dat vooral ook de hier bedoelde regels zoozeer verloren in artistieke waarde.

Gelukkig, dat Potgieter, niettegenstaande dit alles, zulk een prachtig kunstenaar is geweest. Ook dát is door de jongeren erkend. Het zou nog vrij lang duren voor Vervey zich zoo liefdevol zou wijden aan een diepe doorschouwing van zijn kunst en karakter, maar ook in de eerste jaren van strijd is hij geroemd als *de* dichter van zijn tijd. Van Perk sprekend zegt Kloos, dat hij bezat: „. . . . een wijsgeerige verstandsontwikkeling, die toch elke harer ideeën wist te verzinnelijken, en veel-malen uitsloeg in den gloed eener intellectueële passie, zooals ons tot dusverre nog slechts uit enkele gedeelten van Potgieter's *Florence* had mogen toestroomen.”

Potgieter werd, naast de oude Hollanders, gewaardeerd; Bilderdijk en Beets werden afgestooten, met al hun volgelingen: Bilderdijk als type van den Rhetor, Beets als toonbeeld van laag-bij-de grondsheid en preeklust. Deze vijandschap was natuurlijk. „Men moet zelf, als knaap, onder de bedwelling zijn geweest van de rollende woordenrommeling, den ratelenden rijmenvloed der „Ode aan Napoleon”, om later met volle bewustheid te kunnen gevoelen, hoe ontzettend grof en allerjammerlijkst onontwikkeld de Bilderdijksche rhythmiek is.” En over Beets: „Beets heeft in geen zijner werken ooit een beeld geschapen, dat de ziel des lezers nog lang daarna van verrukking doet trillen, zooals Shelley en Swinburne dit met een enkelen pennestreek weten te doen.” Ook in dit opzicht is de nieuwste Beweging een voortzetting van die van '80, en zij moet niet ophouden er voor te strijden — helaas als het tegen een ouden voorvechter gaat! — dat deze scheiding even scherp blijve bestaan, want wij, aller-jongsten, vinden Bilderdijk even verfoeielijk en Beets even flauw als men hen in de felste Nieuwe-Gids-jaren vond.

Wat een prachtige eigenschappen bracht Willem Kloos mee, toen hij als Kroniekschrijver van de nieuwe generatie optrad! Behalve dat hij *het* Kunstbegrip, *den* Smaak en de Kennis van verwante poezieën bezat, schreef hij in een klaren, boeienden stijl, die de algemeene ideeën altijd op een frissche

manier herhaalde en er nooit te lang op doorging, die nooit vervelend werd, vaak zeer humoristisch en soms van een breed-aanzwellende verhevenheid, een hartstochtelijk-deinende volzingoiving was. In de te bespreken werken drong hij diep door en gaf daar de bewijzen van, de slechte meedoogenloos stukrafelend, de goede naar verdienste prijzend, maar vooral deugden aantoonend, de eigenschappen ontledend, en het geheel den lezer naderbrengend. Zoo heeft hij alle schrijvers, alle werken, die de moeite waard waren, in goeden of kwaden zin, veertien jaar lang besproken, en ware het niet dat het allerlaatste deel van zijn boek, dat aan die veertien jaren zijn naam ontleent, aan verzwakking leed van smaak en begrip, het beeld van de eerste periode der Dichterlijke Beweging zou er volmaakt in te aanschouwen zijn. Een overzicht van den inhoud van dat boek wil ik hier doen volgen, om aan het eind ook die verslapping nader aan te toonen.

Aan het begin staat de oude Inleiding tot Perks Gedichten, in twee hoofdstukken: het eerste algemeene denkbeelden, het tweede meer in 't bijzonder beschouwingen over dat onsterfelijke boekje bevattend, dat „als de Ark van Behoud vooraan kon gaan in den optocht van de dansende strijdbaren”. Zoo zegt Verwey („Jacques Perk Herdacht”). Maar hier wil ik het alleen hebben over die Inleiding op-zichzelf. Nooit heeft Kloos een geestdriftiger, vollediger en verhevener opstel geschreven. Het eerste hoofdstuk zet zijn algemeene denkbeelden over kritiek en poëzie in een gloed van hartstocht, in een glans van verheerlijking, zoo zelfs, dat wij om zijn boutade tegen bovenzinnelijkheid glimlachen: zegt hij niet, mijmerend over de toekomst-wetenschap, die psychologisch-nauwkeurig het verband tusschen zieleroerselen, beelden, woorden en klanken bepalen zou, over de toekomst-kritiek, die zoodoende onfeilbaar zou wezen: „Zoo dan, *met het ontsluiten van den gedreven kelk, niet tevens de geur vervliegt*, dien wij in zijne bestand-deelen ontleden wilden, zullen wij eindelijk tot een klare bepaling zijn gekomen van die onmisbare levensvoorwaarde van alle kunst, die men gewoonlijk poëzie noemt”. Inderdaad, die geur *zou* vervliegen: bovenzinnelijker is er niets denkbaar. En toch — schijnbare tegenstrijdigheid — poëzie is ook het verzinneijken der gemoedsbewegingen: die de Verbeelding beven, treuren

en pralen doet in haar klare, zichtbare, plastische scheppingen. „Poetry is imaginative passion” zeide Leigh Hunt, en Kloos zegt het hem na. Even worden de voorredenen van Wordsworth aangeroerd, die de verbeelding veroordeelden, omdat men vóór hem de verbeelding „gestereotypeerd en daardoor verwrongen” had, maar de strijd tegen de Rhetoriek, die Kloos kort daarna naar diezelfde voorredenen deed grijpen, als voorbeelden van overeenkomstigen strijd, gaat hier nog niet aan: hier is het een oorlogskreet tegen het kleine, een verheerlijking van verheven dicht-idealen. De huiselijke poëzie werd aangetast: hier in Perk was iets grooters, een begin van deelname in Europeesche kunst; maar er werd aan toegevoegd: „de blik van een Wordsworth kan zelfs het laagste en gewoonste onsterfelijk maken”. En aan het einde stijgt Kloos’ stijl tot een geweldige dithyrambische verheerlijking van de poëzie die „geen genegenheid”, „maar een hartstocht” is, tot de verrukte belijdenis van den dichter „die zich-zelfen godheid en geliefde tevens is, waar hij stormt en juicht, en weent en mijmert, eenzaam met zijn ziel onder de blauwe oneindigheid.” Hier, waar hij voor alles lyrisch is, spreekt het wel vanzelf, dat zijn woorden persoonlijker zijn dan elders. Uit den gemeenschappelijken strijd rijst zijn ziel in de ijlere gebieden, waar hij alleen is. Zijn literair opstel eindigt in een gedicht. Maar terwijl de meesten in onzen tijd zich vreemd zullen voelen aan die eenzaamheidsverheerlijking, was het toen tevens de uitdrukking van wat een poos alle geesten vangen zou in zijn stralende bedwelming.

De schoone beschouwing van Perks Mathilde, in het tweede hoofdstuk, zal ik niet nader bespreken. Alleen dit: Albert Verwey heeft terecht opgemerkt, dat: „de band hecht naar ééne zijde, naar die welke Kloos het meest eigen was”. („Jacques Perk Herdacht”).

„Toch ware het de ruimte van zijn geest onrecht doen, niet te erkennen dat hij de hoofd-idee van de *Mathilde* volkomen zag: hij zag haar, en haar lijnen worden duidelijk door hem aangegeven; maar hij zag haar als de slotsom van persoonlijke ervaring, en niet als de vroeger zoowel als later in Perk levende, met hem geboren Idee.

„In de *Mathilde* heeft Perk willen aanduiden” — lees ik

in de *Inleiding* — „hoe zijn gemoed zich heeft ontvouwd en ontwikkeld, onder den invloed van een machtigen hartstocht en een schoone, hem nieuwe natuur.” Zeer waar — van de gemoedszijde. Maar niet minder waar is het dat hij er de gedachte in heeft willen uitdrukken die hem als knaap al bezighield: dat de Schoonheid alleen in de verbeelding bezeten wordt. Aan de eene zijde zijn gemoedservaring, aan de andere het hem eigene geestelijk bezit.”

Maar al kan dus in de *Inleiding*, naast het andere, dat voor ons ook nog geldt, de oorsprong aangewezen worden van de Individualiteits-verheerlijking, en van den eenzijdigen voorkeur waarmee men een tijd lang den persoonlijken hartstocht als bron van poëzie beschouwde; geen van beide elementen zijn hier nog verstelseld tot een theorie. Integendeel. Ik haalde reeds den volzin aan, waarin de „intellectuële passie” van Potgieters Florence wordt geroemd. En over Perks wijsgeerige verzen sprekend, zegt Kloos: „Als bij alle poëtische filosofieën, komt het ook hier minder er op aan, wat er wordt gezegd, dan wel, hoe het wordt gezegd, en welk licht de dichter op zijn overtuiging weet te werpen door fantasie en gevoel.” Dus er wordt erkend, dat wijsgeerige poëzie óók schoon kan zijn. Zoo is ook onze meening: het gebied der dichtkunst moet niet beperkt worden tot één hoekje, doch éénige vraag is maar: „hoe het wordt gezegd.”

De prachtige bladzijden over het sonnet, den belangrijkste nieuwen kunstvorm van onzen tijd, verleiden mij tot een aanhaling, waaruit blijke, hoe meesterlijk de stijl van Kloos was in zijn schoonste momenten: „Het sonnet — naar den wille des meesters beurtelings zoet-rokig minnedicht, of stroomende hymne uit de diepten der ziel, als een attische zuilen-rij open en helder, of met het half-licht en de mysteriën van een gothisch boog-gewelf, vat het iedere flikkering en tint van het menschelijk gemoed in een vorm, die den geheelen schat van middelen en krachten, door het rijm geschapen, met al de subtiële kunst van de lyriek der ouden verbindt, en er schuilt niet minder noodzakelijkheid en wet in de schijnbare willekeur, waarmede hier de keer van de basis afhangt, dan zich in de chorische responsie van een Pindaros en een Sophokles ver- toont. Iedere aandoening is als een golf der ziel. Zij wordt

geboren en rijst tot haar toppunt en lost zich weer op in zachtere breking of forscheren slag. Deze mijmert en droomt, verliest zich in zich-zelve, en vergaat al ruischend in glimlach of tranen; gene komt en stuwt zich voort en stormt al hooger, maar valt weer terug in weemoed of hopen, of dwingt zich en staat in willend besluit. Niet anders de rhythmische golf van het sonnet, die met de quatrijnen nadert en groeit in stijgende rolling, om zich weer uit te storten met de terzinen, en te vervloeien in schuimende branding, of vonklende druppen, of rustige eb."

De andere opstellen, voordat de reeks „Literaire Kronieken" begint, zijn evenals dit eerste van voor de oprichting van den Nieuwen Gids. Met de „Inleiding" vergeleken zijn het meerendeels schermutselingen. Het bekrompen en onartistieke oordeel van Boissevain over „Lilith" wordt bespot en weerlegd, Alberdingk Thijm in de maling genomen om zijn middel-euwsche ideeën, vereering van het klassieke en verlangen naar dichterlijke beschouwing, studie en vertolking ervan is aan te toonen uit de drie stukjes over Lina Schneider's „Frauengestalten", de „Serta Romana" en Burgersdijk's vertaling van Aischylos' „Prometheus". Behalve een voorstudie over Perk, waarvan het schoonste gedeelte in de „Inleiding" is opgenomen, en een stukje over Brederoo, een onvolledig, maar in hoofdzaken juist oordeel, bevat deze afdeeling nog drie opstellen, waarin Kloos de „huiselijke poezie", verpersoonlijkt door Honigh, Knoppers, Doedes, de Vrije, Waalner, Hemkes en Coens, met al de kracht van zijn humor aan de kaak stelt, de verzen der eerste vier meedoogenloos uit elkaar plukkend, en de drie anderen, met zachter ironie, de kleinheid toonend van hun werk.

Het laatste opstel is het geestigste misschien, dat Kloos geschreven heeft: hij doet het voorkomen of hijzelf ook zoo'n huiselijk dichter in den dop is geweest, maar door de raadgevingen van een vriend, die vindt „dat een dichter ook een buitengewoon mensch moet wezen", weerhouden werd van verdere pogingen.

Dat Hemkes en Coens echter meer beteekenden dan de rest, zag Kloos ook wel: hij laat zijn dubbelganger de ontdekking doen, dat beiden „menigmaal zich moeite gaven, om een

zuiveren vollen toon aan te slaan, om inderdaad te zingen..." Maar de soort was hem onsympathiek, en hij wist, dat de Kunst thans op andere banen moest.

Het geheel der Literaire Kronieken is als een wonderlijk tapijt. Uit de franje van het voorafgaande kleinere werk en den schitterenden zoom van de „Inleiding" doemen al de kleurige draden, die in speelsche slingering of strenge lijning een grootsch tafereel vormen, waarin allerlei schoone figuren opschijnen en grillige monsters, omvlochten door zilverdraden van spot, wegwijken in donkere diepten. Grauwe en bonte kleuren winden er zich dooreen, doch aan het einde ziet men de schelste draden, die wel door alles waren heengeweven, maar in harmonie met het rijke veelvuldige verbeelde leven, vlammend samen kronkelen tot oppermachtige alleenheerschappij, tot één vormeloos vuur, waarin de gestalten onherkenbaar zijn — maar rondom hen verbleeken de tongen reeds en de eindfranjes slierten koolzwart in gehavende rafeling.

De eerste Kroniek bevat een beginselverklaring, een overzicht van den vorigen literatuur-tijd, een bespreking van twee jongeren: Albert Verwey en Cooplandt. De beginselverklaring is kernachtig: „Het eigenlijke karakter der nieuwe periode, . . . is onkerkelijk en kosmopolitisch. Zij tracht naar het grootsche zoowel als naar het subtiële, en er is in de poëzie een streven, een zeer krachtig streven merkbaar, om van gemeenplaatsig, fijn-psychologisch; van gemoedelijk, hartstochtelijk; van „zoetvloeiend", rhythmisch, en van rhetorisch, plastisch en artistiek te worden".

Een verzameling „Litterarische Fantasieën" van Busken Huet geeft aanleiding tot een overzicht van het tijdperk van Potgieter, Beets, Huet, Multatuli: „De generatie van 1840 heeft een zwaren strijd gehad, maar zij is allen tegenstand te boven gekomen en staat nu daar als een afgesloten geheel, waar veel te vergeten, maar ook veel te vereeren en veel lief te hebben is. Wie haar zou willen vonnissen, heeft zich slechts even te herinneren, wat onze literatuur vóór dien tijd was, uit welk een onnatuur en rhetoriek de oude Gids is voortgekomen, — om zijn oordeel in te houden en het hoofd te buigen".

Huet wordt geprezen om zijn onverbiddelijke oordeelen.

Maar den nieuwen tijd begreep hij niet; Zola niet, noch de modernste vaderlandsche poëzie. Met wijzen greep heeft Kloos van dicht en proza de jonge begeerten gehuldigd, in deze rijke eerste kroniek van beide een voorbeeld gevend: in de artistieke, veelzijdige: plastische, realistische, psychologische, zangerige verzen van Verwey, en in het grijze, menschenlijke proza van Cooplandt.

Dan volgt een strijdschrift. Het belangrijke ervan is, dat de aanval niet de „huiselijke poëzie” maar de Rhetoriek geldt. Dezelfde wijziging van taktiek (een gelukkige wijziging inderdaad, want de eerste is niet noodzakelijk verkeerd, en de tweede wèl) is waar te nemen in Verwey's opstellen: „Toen de Gids werd opgericht.” Het geheele ontstaan der „Dichterlijke Taal” werd ook door Kloos uiteengezet en de noodzakelijkheid betoogd van zelf-gevoelde beeldspraak. Joan Bohl wordt, als lachwekkende uitwas van rhetorische schrijfmanier, allervermakelijkst onder handen genomen, hij, „de polichinel onzer poëzie”; en als voorbeeld van natuurlijke kunst worden de verzen van Winkler Prins geprezen, die niet naar den zin waren van de toenmalige kritiek.

De derde kroniek bevat interessante uitingen over oud-vaderlandsche poëzie: de artistieke verdienste van Poot wordt erin aangetoond; een bloemlezing uit Pol de Mont's „Fladderende Vlinders”; en een geestdriftige beschouwing over het naturalisme, waarin Kloos aantoot waarom proza en poëzie een gemeenschappelijken strijd voerden: omdat beide oorspronkelijke uitbeelding wenschten van een werkelijkheid, die voor het eene buiten, voor de andere binnen den schrijver lag. Het verschil wordt niet verzwegen, maar het gezamentlijke was de oorlog tegen traditie en rhetoriek.

Het opstel over den strijd tusschen v. Deyszel en Netscher bevat over dat naturalisme nog meer belangwekkends, maar is vooral mooi om de edele, hoog-menschenlijke stemming ervan. Vergis ik mij, als ik een innige verwantschap meen te bespeuren van de beschrijving hier: „'t Is of met den avond alles zich zachter gaat bewegen, de wolken, de boomen, alle geluid:” en: „Daar loopt een kat op de schutting, behoedzaam en zeker; hij ruikt aan een overhangenden bloesem,” met een van Kloos' allerschoonste sonnetten?

„Nauw zichtbaar wiegen op een lichten zucht
 De witte bloesems in de scheemring —
 Alle geluid, dat nog van verre sprak,
 Verstierf — de wind, de wolken, alles gaat
 Al zacht en zachter — alles wordt zoo stil...

Ik kan mij vergissen. De slotsom is inderdaad zeer verschillend: in het vers de tegenstelling met innerlijke onrust, in het proza, „algeheele rust in mij en om mij”, waaruit de onverstoorbaarheid volgt, het glimlachend toezien bij de heftigheid van zijn medestrijders. Medestrijders, onderling in een zoo hevig gevecht... zou het niet onrustbarend kunnen zijn, waar de gemeenschappelijke oorlog nog alle krachten scheen te vergen? Kloos glimlacht: „Het is geen kwaad teeken voor een kunst... dat zoo een boek zulk een aanval ten gevolge weet te hebben”.

Dan het stuk over Hofdijk. Het brengt alle reeds verkondigde theorieën, maar met weer een nieuwen lichtschijn toch samen in een monumentaal geheel. Men vindt er diepgaande vergelijkingen tusschen lyriek en naturalisme, tusschen stemmingskunst en rhetorische romantiek. Belangrijk voor de vergelijking met latere stellingen, is de uitspraak, dat „de beste dichter *hij* is, die het sterkst, dat is het fijnst, dat is het individueelst gevoel het zuiverst weet te uiten.” Waarlijk, als men onder „individueelst” alleen „sterkst” en „fijnst” verstaat, gelijk Kloos hier doet, dan is deze theorie nog volkomen de onze.

De Kronieken VI tot XI zijn van dit alles toepassing en herhaling. De schoonheid van Winkler Prins, de bombast van Schaepman, de verdienste van Coens en Hemkes, de kleine verdienste van Elise Knuttel-Fabius, de onverdienstelijkheid van Cosman en Couperus (één gedicht uitgezonderd) worden erin aangetoond. Kroniek X bevat ook de reeds door mij besproken verhandeling over Hooft.

O hoe weemoedig-heerlijk is het, in het opstel over „De kleine Johannes” en Hélène Swarth nog eens — voor het laatst — Kloos aan het werk te zien in opperste onbevangenheid! Had hij een voorkeur? De hartstochtelijke dichteres moet hem nader gestaan hebben dan de wijsgeerige droomer. Maar wij bemerken er niets van. Beiden worden zuiver en liefdevol

gekaracteriseerd: Kloos volgt de ontwikkeling in van Eedens symbolen-sprookje even nauwgezet als bewonderend.

Maar in het stukje over Vosmaer's gedichten is er al iets, dat onrust wekt. „Vosmaer behoort tot de dichters die, zonder nauwkeurig te wezen, natuurlijk zijn. Dit hangt ook samen met het minder sensationeele dan intellectueele karakter zijner kunst." Alsof intellectueele kunst niet even artistiek-nauwkeurig kon wezen! Was Kloos dan vergeten, wat hij over „Florence" had gezegd? Zeker, natuurlijk was het in dien tijd, dat de poëzie van persoonlijke hartstocht de meest-beminde was, en ook in de door mij geprezen kronieken zijn daar teekenen van; maar mocht dit leiden tot de onbeschaamde eenzijdigheid, reeds hier verkondigd: „Vosmaer ziet een paar lijnen, een enkel mouvement, en dat niet met een plotselinge opdoeming voor zijn innerlijk gezicht, maar bedaard, algemeen. Men zou zeggen, Vosmaer weet meer hoe het wezen moet, dan dat hij ziet, hoe het is.

Niet dat dit een speciale karaktertrek van hém zou zijn. Hij is eigen aan een heele rubriek van poëten van allerlei rang. En dat dit geen oneer is voor Vosmaer behoef ik er niet bij te voegen, als ik zeg, dat de grootste van deze dichters Goethe is geweest."

Goethe, nota bene de plastische kunstenaar bij uitnemendheid! Maar die intellectueel was, o zeker! en niet „sensationeel" zooals Kloos. Vosmaer zal niet geweten hebben, wat te denken van deze afbrekende, en toch half vergoelijkende kritiek. Hij zal niet wijzer geworden zijn door het volgende: „Die verzen *leven niet* en ademen niet en huilen en klagen niet, zij schijnen gedreven te zijn uit goud..." Maar waarom, als mijn verzen dood zijn, vervloekt hij ze dan niet, zooals hij tot nog toe alle doode verzen deed — zal Vosmaer niet zoo iets terecht gevraagd hebben, hij, wiens beste gedicht „Carrara" zeker intellectueel, maar ook zeker zeer levend was?

Meer en meer ging Kloos het „leven" en de „nauwkeurigheid" uitsluitend in hartstochtelijke, liefst-zoo-persoonlijk-mogelijke kunst zien.

Tusschen de kronieken, die goed zijn maar weinig nieuws meer brengen, staan andere waaruit dat is aan te toonen. Waar zij lyrisch worden, zijn zij nog dikwijls fraai van stijl,

maar het zich-verdiepen in hem-vreemde werken mislukt meer en meer den in theorie verstarrenden eenzame.

Zijn bespreking van v. Deysse's „Een Liefde" bestaat voor het grootste deel uit aanhalingen. Na een lang stuk uit het dertiende hoofdstuk, zegt hij: „Al deze sensaties zijn nieuw, individueel, kunnen alleen en uitsluitend zijn van Mathilde. En het is duidelijk, dat de auteur voor die nieuwe sensaties, ook nieuwe, persoonlijke, en slechts voor die sensaties dienende woorden behoeft. En hij maakt er dan ook bij honderden. De taal, als de natuur, begint te leven onder zijn handen, en wat de geleerden, met zóó pijnlijke moeite, door de eeuwen, hebben vastgezet, gooit hij om, met éénen slag, in het hevige willen van zijn kunstenaarstemperament."

Dit is nog niet een theorie, maar een karakteristiek, en geen onjuiste. Maar dat Kloos in van Deysse's boek juist dat taal-omverwerpend vertolken van sensaties van één wezen het belangrijkste vindt, wijst al bedenkelijk naar die bekende onware stelling heen, die hij in zijn bespreking van Gorter's „Verzen" verkondigt: „dat kunst de aller-individueelste expressie van de aller-individueelste emotie moet zijn". Men kon „Een Liefde" ook nog wel anders zien. Voor de Kroniek van Kloos was de brochure van Verwey verschenen. Wat vond die er mooi en belangrijk in? Het dwepen met de werkelijkheid. „De werkelijkheid, *die* hij ondergaat, zijn lichaam *dat* haar ondergaat, dat zijn zijn twee dweperijen."

Het gaat hier om een verschil, dat geweldig belangrijk is voor de geschiedenis van de toenmalige kunst. De jeugdige dichters, die in de straling van hun verheven poëzie alleen stonden temidden van een maatschappij, die hun vreemd en koud was, of die zij bestreden, en glorieus bestreden, met bliksemende wapenen . . . was het wonder dat zij zichzelf gingen verheerlijken, dat zij de Eigen Ziel gingen prijzen als het Eene Eenige? „Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten," zong Kloos, Perk reeds had uitgeroepen: „De Godheid troont . . . diep in mijn trotsch gemoed"; de gestalten van Windekind en Balder zijn, hoe verschillend ook, in dat innerlijke wezen van Individualisme dezelfde; Verwey gaf ons in „Cor Cordium", in verbeeldingen vol geestelijken hartstocht, van die levensbeschouwing de bezielde Idee, de noodzakelijke

consequentie: voor dezen dichter werd de vergoddelijking van het Ik afstooting van al het andere, wereld en menschen — wat groot was boven alles moest ook zonder mededingers heerschen. Dat was het uiterste, maar wie hiertoe gekomen was moest zich wel gaan bezinnen. Verwey richtte zich uit het paleis zijner eenzame ziel naar het Leven en de Werkelijke Wereld. — Ook Mei vertoont in het drama van onvereinigbaarheid, dat er achter de bekoringen weent, een begin van zelfontleding. Die bekoringen waren niet zoozeer de fantasieënwereld, waar de oudere dichters hun poëzie in deden ademen, als de Hollandsche Werkelijkheid. Mei stierf, maar Balder zou niet heerschen: meer en meer zou Gorter stroomen van zelfbezinging worden opgestuwd, met steeds heftiger strijd tegen den golfslag. Na Windekind vond Johannes Wistik en Pluizer.

Maar Kloos alleen wilde geen zelfbezinging. Hardnekkig hield hij vast aan dat Eene. Nog bedwelmtd door den stralenden sterren-nacht, huiverde hij voor de koele morgenzon der Wijsheid en wilde hij die vliedende Heerlijkheid návluchten, inhalen, om te schuilen onder haar ambrosische vleugelen. In zijn eigen Paradijs wou hij blijven, al koos iedereen den strijd van het leven; in de vlammen van zijn zelfverheerlijking dacht hij te kunnen blijven staan, hoog en ongedeerd, als God in het Brandende Braambosch.

Hij schreef zijn opstel over Héléne Swarth, en dáár is het, dat de schelle draden samen kronkelen tot een vormeloos vuur, zooals ik hiervóór al zeide.

„Het groote levensbeginsel, dat den lyrischen dichter maakt, is dat hij altijd naar zichzelf ziet, en ook in alles óm hem slechts zichzelf ziet.”

Zoo begint hij, en eindigt:

„Want wie zijn leven met fantasieën vult, is voor het leven ongenaakbaar en kán niet te gronde gaan. Hij verándert alleen maar zijn fantasieën eenvoudig.”

Daartusschen staat het schoone, maar tragische proza, waarin hij, voor het laatst verheven-hartstochtelijk, . . . geen kritiek schrijft, neen, maar verheerlijkingen en profetieën uitstort, waarvan de eerste groot maar eenzijdig zijn, terwijl de laatste ons de leering schenken, dat geen sterveling profeteeren mág.

Van den lyrischen dichter zegt hij: „Hij ziet naar zich-

zelden... Hij ziet naar anderen en zoekt in hen zichzelf weer... En de gansche natuur is hem slechts een symbool van zijn eigen Zijn in smart en in vreugde, en de gansche geschiedenis der menschheid éen machtige illustratie van de groote sentimenten en daaruit gekristalliseerde gedachten, waaruit zijn eigen, rijk Wezen bestaat."

Niemand zal, zonder op zijn beurt eenzijdig te worden, kunnen beweren dat een lyrisch dichter op deze wijze niet groot kan zijn. Maar voor Kloos is deze *soort* het type. Wat anders is, wil hij niet aanvaarden.

Natuurlijk gaat het hier niet om de vraag, of niet ieder mensch alles ziet op zijne individueele manier. Dat is waar, doch het komt er hier slechts op aan, waar de kunstenaar van uitgaat, wat hij wil, met welk gevoel hij zichzelf en de dingen beschouwt. En dan zijn er zeer velen die in hun poezie *niet* in de eerste plaats zichzelf willen verbeelden, maar die bewogen zijn door de bewegingen en ideeën, strijdend en werkend in de wereld rondom, die een beeld trachten te maken van hun tijdsleven, en dat wel degelijk lyrisch. Of die de Natuur willen verheerlijken, niet als symbool van hun eigen ziel, maar omdat zij verrukt zijn door háár Schoonheid.

Dat Kloos juist in een tijd, toen deze wijzen van dichten ontstonden, zich eraan vijandig toonde, is de ondergang geweest van zijn kritische onbevagenheid. Want voortaan vroeg hij niet meer: is het een stem die *zingt*, is het een *zuiver* geluid? maar enkel: werd de dichter gedreven door persoonlijke hartstocht?

De gemeenschappelijke strijd was geëindigd: „Het zwaartepunt der hollandsche literatuur is verplaatst" kon Kloos in zijn volgende Kroniek zonder overdrijving uitroepen. Maar de onderlinge strijd ving aan, en die zou vreeselijker zijn. Het zou een oorlog worden tusschen het Individualisme in uiterste consequentie en den drang om hart en verstand te ontsluiten voor de idealen en denkbeelden, rondom werkzaam, voor Geloof, Ethiek, Socialisme. Aan het slot van de „Veertien Jaar" staan de artikelen door Kloos geschreven in direct verband met dien strijd. Ik ben niet bevoegd om over al deze, buiten de literatuur staande, dingen te oordeelen, maar ik wijs er slechts op, dat Kloos zich blijkbaar geheel vreemd

voelde aan den drang zijner tijdgenooten. „Ja, inderdaad, de sociaal-democratie, ik bedoel nu de heusche, schijnt een heel raar ding te zijn. Zij brengt ten minste de hoofden mijner vrienden, mijner allerbeste vrienden, die ik tevens de mooiste menschen vind, aller-merkwaardigst, aller-bevreemdendst op den hol.” Lichtzinnig vind ik zijn machtspreuk: „Dit is nu *mijn* sociaal-democratie” na een uiteenzetting van ideeën die er niets mee te maken hebben. Kloos heeft den ernst van dien tijd niet begrepen. Die ernst was in alles en iedereen, behalve in hem. v. Deyszel, zijn mede-voorzitter van Persoonlijkheden-theorieën, bezon zich óók. Hij schreef: „De dood van het Naturalisme”, als eerste vingerwijzing in de richting der in een volgende periode door hem bewonderde symboliek.

Vergelijk daarmee Kloos' opstel over Fransche letteren. Verlaine wordt gevierd, de hartstochtelijk-individueele. Maar de kunst van Mallarmé, die hij erkent niet geheel te begrijpen, noemt hij „zwaar-op-de handsch... knutselig gedoe.” Hoe zou hijzelf geoordeeld hebben over een kritikus die hém veroordeelde zonder hem te verstaan?

De opstellen over Albert Verwey en Herman Gorter zijn de allerduidelijkste bewijzen, dat Kloos zijn tijd niet meer begreep, dat hij, zijn Individualisme tot een kunst-theorie verstarrende, die alle bespiegeling uitsloot, en die in het meest-ongebundene het schoonste zag, de figuren zijner tijdgenooten in dien spiegel verwrong.

In de goed-geschreven achttiende Kroniek, waar Mei verheerlijkt en „Van het Leven” gekarakteriseerd wordt, is, wat het laatste gedicht betreft, de vergissing al aan te wijzen: „Van een wilde natuur, die zijn lang-bedwongen donder neêr doet dreunen op datzelfde Leven, uit welks naam hij spreekt, daar hij zichzelf het echte leven gelooft en geen andere werelden kent in de wereld, die *hij* is” —, maar in de bespreking der „Verzamelde Gedichten” (XIX) brengt dit verkeerde uitzicht Kloos tot een karikatuur-beeld. Het spreekt vanzelf dat zoolang hij het alleen maar heeft over de vroegere perioden van Verwey's ontwikkeling, die hij begreep en schoon vond, zijn beschouwingen meerendeels juist en boeiend zijn.

Doch telkens duikt al zijn afkeer van het wijsgeerige op:

hij zegt dat in den cyclus „Van de Liefde die Vriendschap heet” reeds op te merken is „een redeneerend ontleden van eigen emotie’s, dat vernietigend moet werken op alle verdere ontbotting van naïef gevoel.” Alsof alle gevoel in verzen „naïef” moet wezen! Omdat het door Kloos zoo bewonderde boekje „Des Knaben Wunderhorn” mooie gedichtjes bevat, daarom vindt hijzelf toch een Platen nog niet verwerpelijk!

Bij „Cor Cordium” merkt hij aan, dat deze levensbeschouwing voor den dichter noodlottig is. Hij vindt het wel noodzakelijk dat een lyricus „in alles zichzelf” ziet, maar schrikt blijkbaar voor de consequentie terug, dat hij de buitenwereld daarom zou afsluiten, in eenzamen omgang met zijn Diepste Zelf.

Deze vermaning is juist, maar hoogst onbillijk, en een bewijs dat Kloos de latere verzen van Verwey niet begreep, was die tegenover hem, die na „Cor Cordium” juist het ijdele en verderfelijke van deze levensbeschouwing had ingezien; die zich naar de levende wereld van menschen en dingen had gekeerd; die de Grootheid van het Leven was gaan profeteeren, en de nietigheid van het individu. Tot die nieuwe opvatting zijn de „Zeven Sonnetten” een overgang:

’k Heb in mijn ziel
Een boek gevonden, waar ’k veel moois in lees:
Veel mooie menschen in hun mooi bedrijf: —”

en ook het versje, waarin hij zingt:

„Ik ben een deel van al wat is,
Een warm jong groeisel in de zon;”

en het is geheel onjuist, om te beweren dat Verwey zich in die „Zeven Sonnetten” „plaatst tegenover de anderen, menschen en dingen, als iets geheel afzonderlijks.”

En in „Van het Leven”, is daar eenig bewijs te vinden, dat „hij zichzelf het echte Leven gelooft en geen andere werelden kent in de wereld die *hij* is?” Immers neen. Hij is alleen, als alle profeten, overtuigd van de waarheid zijner beweringen. Een profeet eischt wel dat men hem geloove, maar meent niet God-zelf te zijn. Kloos’ opmerking: „De heer Verwey is een mengeling van twee temperamenten; hij is een Calvinist door de schoonheidskoorts bezocht,” is niet onaardig, maar waarom zag hij dan niet het Wezen van den „Van het

Leven"-cyclus: het vrome Geloof, dat zich aan Gods Wil onderwerpt: „Sla me. Uw Naam blijve geprezen!"?

„Bij den Dood van Alberdingk Thijm" is volgens Kloos „niet langer lyriek." „Dit is verstandswerk, geen gevoelsuiting, maar verstandswerk hoort in het proza thuis." Wat vroeger heette het al: „begrippen, daar hebben dichters al heel weinig mee van doen." Nu is dit, letterlijk genomen, zeer waar. Verstandswerk, begrippen, *zonder meer*... dat is geen poëzie. Maar, om Kloos te citeeren, het komt er maar op aan „hoe het wordt gezegd, en welk licht de dichter op zijn overtuiging weet te werpen door fantasie en gevoel." Nu is er van fantasie in dit gedicht werkelijk niet veel sprake, maar het is mooi doordat de realiteit van menschen en dingen er zoo ontroeringvol in is weergegeven. De ernst van dien tijd klaagt er in:

„En dat's óns lijdén, dat wij grooter zijn,
Grooter in voelen, en in doen somtijds,
Maar altijd schreien naar ons eigen zelf:
't Werk vlot niet daar de werker zelf bij schreit."

en als noodzakelijk vereischte voor den mensch, die vanaf zijn geboorte „'n verdrietig iets" is, wordt een vast levensrhythme genoemd. Didactisch, welzeker, maar diep gevoeld is dit vers óók. Grappig klinkt Kloos' voorspelling, dat Verwey met zulk werk populair zou worden.

Wat zijn vernietigend oordeel over de „zes-en-twintig laatste bladzijden" betreft, ik kan er evenmin mee instemmen. „Bosch-Wandeling" en „In 't Bosch" zijn bijvoorbeeld lievelingsverzen van mij, en van mij niet alleen. Deze geheele verzameling bestaat uit klein, maar kleurig, natuurlijk en vaak zeer zangerig werk en is eerder met navonkeling dan met een „donkere kool" te vergelijken, navonkeling, waaruit echter de nieuwe vlammen hooger en breeder herrijzen zouden.

Zoo weinig waardeerend Kloos zich uitliet over de latere poëzie van Verwey, zoo overdreven prees hij de „Verzen" van Gorter. Hij noemt hem „den man, die ik vind onzen grootsten Nederlandschen poëet", „voor wien ieder onzer beschaafde landgenooten, van den hoogste tot den laagste, den hoed zou moeten afnemen, als maar even zijn onsterfelijke naam wordt genoemd." Het laatste klinkt enigszins belachelijk, maar de

toon van dit opstel is dan ook meer opgeschroefd dan opgetogen. Deze opmerking is ook reeds gemaakt door Is. P. de Vooy, in diens stuk „De dichter Herman Gorter”, dat Nov. 1905 in „De Beweging” verscheen. Zeer terecht zegt hij: „De kroniek moest zwak zijn, omdat de conclusie theoretisch werd verkregen”. Want het opstel hangt van theorieën aan elkaar, die de vele vreemdheden trachten te verdedigen... of te vergoelijken, zou men haast zeggen, want blijkens allerlei uitlatingen („hij verwaarloost de wetten van prosodie en grammatica, en zijn beeldspraak is zoo vreemd, dat men er blind voor blijft”, „wat ons nu in Gorters verzen vreemd is of schijnt”. „Ik kan al zijne gedichten niet afzonderlijk verklaren, daar zijn zij niet voor”) voelde Kloos er zich volstrekt niet zoo thuis mee. Laten wij deze theorieën eens nader beschouwen.

Het begint met een verhandeling over oertaal, die de eerste en meest frissche poëzie zou geweest zijn. „In 't algemeen slechts kan men weten, dat kunst de aller-individueelste expressie van de aller-individueelste emotie moet zijn. Daarom is elk nieuw gearticuleerd geluid, dat een oermensch uitstiet, als hij erg door iets getroffen werd, de allerzuiverste literaire kunst geweest, en die oermensch de allereerste kunstenaar ook”. De manier van zeggen is hier alweer vermakelijk, vooral dat woordje „literair”. Nieuw was deze theorie niet. Verwey's „Oude Strijd” vangt aan met een stukje, waarin dezelfde opvatting van taal- en kunst-oorsprong wordt uiteengezet. Nu vind ik het een zeer gewaagde theorie: die sensitieve aapmenschen zijn net zoo iets als Hofdijks lievelingen: de voorhistorische Kvenen (Zie „Veertien Jaar Lit. Gesch. I, bldz. 192). Maar in den strijd tegen de Rhetoriek kon het ermee door: taal en beeldspraak moeten niet traditioneel, maar persoonlijk zijn — op die waarheid kwam het ten slotte neer.

Kloos ging veel verder: „aller-individueelst” moest het wezen, d. w. z. de bestaande taal veranderend tot onverstaanbaar wordens toe, zooals Gorter vaak al deed. Taal van één bijzonder mensch, om emoties weer te geven die van *hem alleen* waren, ziedaar Kloos' ideaal.

Want „aller-individueelste emotie” beteekent: ontroering van één, zooals hij enkele bladzijden tevoren zegt: „de waarachtige dichter is niet een mensch, die met andere menschen

spreekt over dingen die beiden bekend zijn". Nu is iedere ontroering, of men wil of niet, min of meer persoonlijk, maar gevoelens, die tevens van velen zijn, die in hoofdzaak eender in talrijke menschezielen, zij 't ook niet altijd even bewust, aanwezig zijn, zoodat de lezer uitroept: die aandoening was ook in mij, al kon ik haar niet uitspreken —; die gevoelens zijn voorzeker in poëzie de minste niet. Een voorbeeld. Hebbel vraagt, in een van zijn schoonste verzen:

„In unermesslich tiefen Stunden,
Hast du, in ahnungsvollem Schmerz,
Den Geist des Weltalls nie empfunden,
Der niederflammte in dein Herz?“

Zóó overtuigd was hij van de algemeen-menschelijkheid van dit gevoel, dat hij vroeg aan zijn lezer: hadt gij het óók niet? En bij velen zal het antwoord „ja!" zijn. Toch blijft zijn vers een persoonlijke, d. w. z. niet-traditioneele, vertolking van een persoonlijk, d. w. z. op een bijzondere wijze onder-vonden, gevoel, dat echter tevens universeel is. En zoo gaat het met alle ontroeringen, die *geestelijk* zijn.

Afstooting van alles wat niet „aller-individueelst" was, be-teekende dus feitelijk vooral: afstooting van het geestelijke, wijsgeerige. Ook de drang naar het oer-mensch-achtige in de taal kan teruggebracht worden tot afkeer van het abstracte. De heele taal is abstract! roept Kloos uit, *dus*: „een essentieele onwaarheid" . . . maar zonder haar begrijpen wij elkander niet, dus . . . in Godsnaam! Maar hoe vrijer hoe liever, dus . . . Eere aan Gorter!

Zóó bang was Kloos in deze periode voor het Bewuste, dat hij het heerlijk vindt dat Gorter zijn aandoeningen uitstort „voordat de regelende functies van den geest de naïeve frischheid der emotie en der fantasie hadden kunnen nameten met hun duimstok en met hun nieuwsgierige menschen-wijsheid beslaan." „Want al dat latere, dat in de meer bewuste lagen er aan zou zijn blijven hangen, is toch eigenlijk uit den booze" . . .

Het is dunkt mij niet te kras als ik deze opvattingen verfoeielijk en verderfelijk noem: den dood van alle kunst. Want kunst is juist de gelukkige Vereeniging van het Onbewuste

met het Bewuste: zonder het laatste is het eerste Chaos, zonder het eerste is het laatste proza.

Wat Kloos *niet* merkte, was dat niemand zoozeer als Gorter in de richting van het verstandelijke ging. Is. P. de Vooyoys zegt zoo juist van de impressie:

„De inwerking der dingen en menschen op de dichterziel was daarin een omgekeerde als die bij den Meidichter. Bij dien traden de beelden in zijn ziel binnen als schepen in een haven, of kinderen in een speeltuin, en de ziel genoot van hare gasten.

Bij de impressie bespiedde de ziel de beelden, die buiten haar bleven, zooals een spin uit haar net de glinsterende vliegjes, om te zien of daaruit aandoeningen op te zuigen waren . . .”

Van bespieden werd het ontleden, van impressie ten slotte *philosophie*, en niet in de beteekenis van bezielde wijsheid, maar van stelselmatige begrippen-weergave. Heel de „School der Poëzie”, zooals Gorter later de „Verzen” noemde, is werk van een zoeker, die door zijn pogingen steeds onvoldaan bleef, en niet ten onrechte. Een studie van het verloop in dien bundel zou belangwekkend zijn, maar weinig ervan kan zonder eenig voorbehoud schoon genoemd worden. Wie deze poëzie in die dagen het best begreep, was van Deyszel: *hij* uitte zich in wezenlijk opgetogen bewoordingen: hij was zelt immers een soortgelijk kunstenaar. Maar, zooals het met oordeelen van prozaschrijvers over verzen meestal gaat, de hoofzaak: of het goede gedichten waren, bleef er buiten.

In de laatste kroniek, van twee-en-een-half jaar later, is de kritikus zoowel als de prozaschrijver ondergegaan. Het eerste wordt bewezen door een *verwaandheid* als: „deze eeuw der eeuwen in dit overrijk land”, en het tweede zoowel door de onsamenvangende compositie als door den brabbeligen stijl van het stuk. Over de generatie van '40 zal hij maar niet spreken, dat heeft hij al dikwijls genoeg gedaan. Over Bilderdijk en Da Costa dan soms niet? Een voorbeeld van slechten stijl is dit stotterzinnetje: „Bilderdijk staat, zelf achttiende-eeuwer, als een arm-zwaai geweldig, als een zwaai van zich af, áf die achttiende eeuw . . .”

Maar ik zwijg. Beter is het, de les te verkondigen, door

Kloos' kritieken verworven, de les voor ons tegenwoordig geslacht: *wees niet eenzijdig*. Altijd zijn er dichters geweest, die hun Ik weerspiegeld zagen in het Heelal, Kloos heeft hen de éénige dichters gewaand. Maar gij, die uzelf gelijk spiegels voelt, het Heelal in u weerkaatsende, doet gij wijzer, erkent, dat men op verschillende manieren kunstenaar wezen kan, oordeelt slechts naar de eischen der kunst, dezelfde die kracht en grootheid gaven aan de beste Nieuwe-Gids-jaren.

De Poëzie is nog meerendeels lyrisch, doordat er nog geen algemeene geestes-cultuur bestaat, zooals bijv. het Christendom eenmaal was. Men zingt van-uit-zichzelf, en in dien zin zijn ook nu nog de dichters persoonlijk, d.w.z. lyrisch. Maar zij zijn veel-soortig; velen verdiepen zich in de wereld-ideeën, anderen vieren de Natuur zooals zij hun tegenstraalt, enkelen droomen in eenzame hoven van hun eigen ziel. Laten wij er niet om strijden, welke soort de ware is, laten wij alle soorten genieten, mits zij *levend* en *schoon* zijn. Naar zuiver artistieke wetten moet ons oordeel zich richten. Zoo zullen wij de voortzetters zijn van een Dichterlijke Beweging, die scheen onder te gaan in eenzijdigheid, maar die thans, naar wij vertrouwen, de openbaring gaat worden van álle leven dat groeit en bloeit in Hollands tuin onder de schijnen der Eeuwige Schoonheid.

BOEKEN, MENSCHEN EN STROOMINGEN

L. SIMONS: *DE WERELD-BIBLIOTHEEK.*

Als in één zending Carlyle's Heldenboek, de *Herinneringen* van Mevrouw Bosboom benevens haar roman *Orsini* en Stijn Streuvels bewerking van den *Reinaert*, drie uitgaven van de Wereld-bibliotheek, bij ons binnenvallen, dan erkennen wij dat de Heer Simons zijn doel bereikt heeft, want hij heeft vele en goede boeken onder het volk gebracht.

Carlyle's krachtige en invloedrijke lezingen over Heldenvereering behooren tot den oorspronkelijken ideën-voorraad van onzen tijd. Menige plant die wij trotsch en eenzaam ergens staan vonden, is uit *zijn* zaad gewassen en de vlakten van ons gemeenschaps-leven zouden eentonig lijken als ze niet door *zijn* bergbosschen werden afgezet.

Niet zoo belangrijk voor Europa, maar een goed staal van inheemsche romankunst, is het verhaal *Orsini*. Deze bewogen en gekleurde en gestyleerde geschiedschrijving, met de moedige en tevens kunstige golvingen van haar voordracht, met haar wezenlijke studie, haar romantische geestdrift en haar onloochenbare kunstenaars-bezieling, — ze is uiting van een tijd, een negentiende-eeuwsch tijdperk, en familie van engelsche zoowel als fransche geschriften, maar ze heeft door de oprechtheid en den durf van een gulle vrouwelijke persoonlijkheid tegelijk iets onvergankelijk. Hoe goed komt de groote aanleg van die natuur uit in de bijgevoegde *Herinneringen*: een vrouw die noodig vond dat er *ruimte* in haar leven was.

Wat Stijn Streuvels van den *Reinaert* gemaakt heeft, kan nu nog geheel gewaardeerd worden. Daartoe zou een vergelijking van zijn werk met de oorspronkelijke gedichten en latere proza-bewerkingen noodig zijn. Een aanlokkelijke

studie, waarbij het blijken zal hoezeer de Vlaming zich, een enkele omlijsting daargelaten, en een enkele verzachting terwille van den hedendaagschen smaak vergeven, aan dat oorspronkelijk gehouden heeft. Zijn keus uit de verschillende lezingen ware dan vast te stellen, na te gaan of de toon van andere volksboeken den zijnen beïnvloed heeft. Want hij maakte er een volksboek van. Uit de korte houwen van het gedicht werden de breede halen van zijn proza. En daarin ligt al de eerste groote verdienste van zijn arbeid: er is hier in het Reinaert-verhaal een west-vlaamsch proza-boek geschapen dat, onovertreffbaar door zijn onderwerp, het tevens is door zijn stijl. Dit boek hoeft maar onmiddellijk ingeburgerd te worden bij de nederlandsche boeken die noch de man uit het volk, noch de geschiedschrijver van onze letteren, vergeten zal. Den heer Simons de hulde dat hij dezen West-Vlaming voor *dat* werk gekozen heeft, dien West-Vlaming zelf dat hij het deed.

Het is natuurlijk niet altijd mogelijk iets zoo goed nieuws te doen ontstaan of iets ouds te vinden van zoo groote beteekenis. Maar als men zich herinnert in de uitgaven van deze Bibliotheek de fijne *Samenspraken* van Erasmus, de mannelijke *Herinneringen* van de Tocqueville, den beschaafden *Ezel* van Limburg Brouwer, de in waarheid *volks-* (d. w. z. uit den volksaard groeiende) vertellingen van Tolstoï (waarvan vooral dat eene door Dr. Hesseling vertaalde ons de vertellers-bekoring van dien schrijver kennen doet) te hebben gelezen; — als men er onze *Sara Burgerhart* vond, en een boek van Balzac, en een van Wells en een van Salzman; — Molière en Dickens, en Michelet en Ibsen; — goede boeken over Rembrandt en de Ruyter, en de voortreffelijke vertalingen van Mevr. Van Eeden—Van Vloten, en zooveel als ik nu vergeten zal; — dan blijft men erbij dat de bespreking van deze Bibliotheek grootendeels een lofspraak kan zijn.

Het is een veelzijdige opgaaf die de heer Simons zich gesteld heeft. Hij is de man van Volkskracht, den naam van een tijdschrift, eigenlijk een reeks artikelen door verschillende schrijvers, die hij uitgaf. Die kracht te versterken is zijn doel. Hij voert daarom het volk voedsel toe, voedsel van vreemd en eigen, uit verleden en heden. Aan het aantal geschriften dat

hij met dit doel laat vertalen, behoeft inderdaad geen grens te zijn. Maar hij heeft te doen met het volk, in den breede genomen, dat altijd het zwaardere alleen neemt als het gemengd is met het lichtere. Hij heeft te doen met het volk van vandaag dat in zijn hedendaagschen smaak gevleid wil worden. Die tegenzin en die voorliefde stellen hem betamelijke grenzen, die hij erkent en waarbinnen hij zich niet zonder ingenomenheid bewegen mag. Boissevains *Koolemans Beynen*, het leven van den jongen officier die dweept met Noordpoolreizen, is echt een uitgaaf van den redakteur van Volkskracht; *Yellowstone-Park* door Hugo de Vries en *De Menigte als Misdadigster* door Scipio Sighele brengen wetenschappelijke tijdsvragen aan het volk nader; in de keus van nieuwere literatuur krijgt iedere richting het hare: de *Inleiding tot de Nieuwvere Dichtkunst* is er evenzeer als het burgerlijk beschrijvend verhaal van het laatst-verloopen tijdperk, de breede hartstochtelijke dramatiek van Hebbel is er naast de fijngestippelde tooneelschets van mevr. Simons-Mees.

Een gevaar ligt — hoewel bij slagen een voordeel — in het toegeven aan den drang van het oogenblik. Een held die gevierd wordt — over dien held een boek. Een boek dat indruk maakt — het wordt aangekocht voor de Bibliotheek. Het valt niet te ontkennen dat door deze laatste doenwijs het waagstuk van den leider grooter wordt. Hij leidt niet langer het volk langs de breede eens-bestaande wegen. Hij neemt het mee naar de kronkelpaden van de dagelijksche boeken-markt. Hij heeft niet langer het oordeel van het verleden achter zich, maar is in het heden de gids die alleen kan rekenen op zichzelf en zijn omgeving. Vertrouwen en zelf-vertrouwen, die prijselijk, maar gevaarlijk zijn. Inderdaad wordt die leider daardoor het hoofd van een ontzaglijk, op de richtingen van het oogenblik, inwerkend tijdschrift. Staat zijn oordeel zoo hoog dat hij die taak aandurft? Is hij zoo zeker van zijn smaak dat hij het kwade onderkennen kan ook als het een jaar of langer den roep heeft goed te zijn?

Voelt hij zich niet bevreesd voor eigen tijdelijke voorkeuren, voor hem omgevende invloeden, voor den heelen aandrang van dien bewogen tijd waarin wij leven, en die, ten slotte, ook van het hoogste karakter de leiding overneemt?

Onbescheiden vragen! roept mij de heer Simons toe. Toch niet? want ik vraag er geen antwoord op. Ik stel ze alleen om aandachtig te maken op de grenzen waar binnen een onderneming als deze zich, naar mijn meening, in haar eigen belang houden moet. De drie laatste, door mij vooraangestelde, uitgaven bewijzen genoegzaam dat er van een meeslepen door den tijd géén sprake is, maar een aantal andere uitgaven bewijst ook dat de door mij aangegeven grenzen bestaan en genaderd worden.

Een breede, alle tijden en volken in zich opnemende verzameling, maar die als opvoedend middel werkt op onzen eigen tijd, — dat is de Wereld-Bibliotheek van haar oprichting tot heden. Het doel is voortreffelijk, de wijze waarop het wordt nagestreefd is lofwaardig, maar het gevaar bestaat dat te zeer, door middel van zulk een onderneming, het eene deel van den tijd zal willen werken op het andere deel.

BOEKBEOORDEELINGEN

ANIMISME EN DYNAMISME

ALB. C. KRUYT: Het Animisme in den
Indischen Archipel. (MARTINUS NIJ-
HOFF, 1906).

Alvorens het werk van den heer Kruyt te beoordeelen, wil ik opmerkzaam maken op een verhouding waarin doorgaans, in de etnografie (godsdienstkunde of hiérologie inbegrepen), de enkelvoudige monografieën staan tot de wetenschap die ze samenvat.

Wanneer een jongmensch een waarachtige roeping voelt, tegelijkertijd voor de natuurstudie en voor reizen, dan volgt hij bijzondere cursussen, verwerft zich eenige algemeene kennis van plant-, dier- en aardkunde, werkt verscheiden jaren in een laboratorium, vraagt raad van bevoegden, en gaat eindelijk scheep naar vreemde landen voorzien van de noodige kundigheden en van een lijst waarop de onderzoekingen vermeld staan die hij zal dienen te maken, ten einde voor zijn wetenschap niet alleen iets nuttigs maar ook iets nieuws te doen.

Wie den mensch bestudeert, doet anders. Kolonist, zendeling, beambte, wie ook, zal, door het feit alleen dat het zijn gelijken betreft, zich in staat rekenen tot een wetenschappelijk onderzoek. Wat raakt het hem of hij ontdekt wat al honderd keer gevonden is; wat deren hem de theoretische bewerkingen, waaraan vroegere stof onderworpen werd en wier uitkomsten nochtans voor het heele vak geldig zijn. Zijn er sommigen waarvan hij gebruik maakt, dan zeker liefst zulke, die worden aanbevolen door hun ouderdom.

De heer Kruyt gebruikte Edward B. Tylor: *Primitive Cul-*

ture 1871; Herbert Spencer, *Principles of Sociology* 1875; G. A. Wilken, *Het Animisme*, 1884 en *Het Shamanisme*, 1887.

Ieder die zoo doet zal maanden zoek brengen met het leeren kennen van gedeeltelijk reeds bekende volksstammen, hij zal het werk van anderen overdoen, en, terwijl hij dozijnen bewijzen bijbrengt voor feiten of stellingen die geen bewijs meer behoeft, zal hij de twee of drie kenmerkende gevallen voorbijzien waaruit een nieuwe stelling valt af te leiden.

Zoodra hij meer dan een enkelen volksstam, zoodra hij een klein geheel van bevolkingen omvatten wil, hun handelingen, begrippen, instellingen, vermenigvuldigen zich zijn fouten en vergissingen. Het boek van den heer Kruyt geeft er een leerzaam voorbeeld van. Onkundig van de vorderingen die de godsdienstwetenschap gedurende de laatste twintig jaar gemaakt heeft, liet de schrijver een heele reeks van feiten buiten beschouwing, bediende hij zich van een onnauwkeurige naamgeving en ontwierp hij een onvolledige klassificatie. Ik haast me hieraan toe te voegen dat, met een enkele uitzondering, de duitsche geleerden zich aan dezelfde werkwijze en dezelfde klassificeeringen houden als de heer Kruyt.

De heer Kruyt was sints lang van plan *Het Animisme* van Wilken voort te zetten. In 1905 ondernam hij een reis naar den Archipel. Zijn voorrede is gedateerd September 1906. Hij kon dus kennen wat vóór 1905 was uitgegeven, en inderdaad noemt hij, in zijn Bibliografie, werken van 1904.

Nu verdeelt hij zijn boek in I Animisme, II Spiritisme, III Demonologie.

„De Indonesiërs,” — zegt hij — „hebben twee benamingen voor twee begrippen welke elkander niet dekken: de eene ziel, welke eene rol speelt in het dagelijksch leven is de levenskracht, die de geheele natuur vervult (Kruyt citeert Skeat *Malay Magic* 1900) bezielt, doet leven, en daarom willen wij deze ziel „zielestof” (een woord dat ik aan Prof. P. D. Chantepie de la Saussaye heb te danken) benoemen en de andere (van welke) eerst sprake is na het sterven van den mensch, welke wij „ziel” noemen De „zielestof” is onpersoonlijk, de „ziel” is persoonlijk.”

De begrippen en handelingen die betrekking hebben op „zielestof”, noemt nu de heer Kruyt *Animisme*, die op „ziel” *Spiritisme*.

Ziehier nu een toepassing op de Indonesiërs, van de terminologie van Tylor, overgenomen door zijn onmiddellijke leerlingen Wilken en Skeat. Van Wilken heb ik hier niet te spreken: hij heeft de uitkomsten van engelsch, fransch en duitsch onderzoek toegepast op de Indonesiërs en in zijn land algemeen bekend gemaakt; en hij deed daarmee wat in zijn tijd nuttig was. Maar waarom zou nu de heer Kruyt weer Wilken voortzetten? Hij had het woord gevonden dat hem de wezenlijke beteekenis van de indonesische feiten verklaarde, het woord „kracht” bedoel ik; en in *Malay Magic* van Skeat ontmoette hij twee uitdrukkingen die hem den nieuwen weg wezen, de woorden *daulat* en *kramat*. Het duitsche woord „zielestof”, hem door prof. Chantepie ingeblazen, lokte hem naar het oude spoor. Het maakte hem blind voor feiten die moesten gezien worden en deed hem anderen een verkeerden zin geven.

Van wat hij niet zag betreur ik meest datgene wat de begrippen *gewijd* en *heilig* raakt. Voor *gewijd* hebben juist de Indonesiërs tal van woorden als *ponali* (Borneo etc.) *pantang* (Sumatra) *ta-kai-kai-kai* (Mentawai) etc. En wat *heilig* aangaat, men rekende op den heer Kruyt om ons de termen ervoor en de begrippen die er mee overeenkomen, aan te wijzen.

Kort gezegd: wat de heer Kruyt verwaarloosd heeft, is juist de inhoud en het kenmerkende van de magische en religieuse verschijnselen. Dat die konden beschreven en bepaald worden, bewijzen sommige vroegere monografieën, zooals *The Natives of Sarawak and British North Borneo* van H. Ling Roth, *Malay Magic* van W. W. Skeat, *Quer durch Borneo* van A. W. Nieuwenhuis, om maar enkele te noemen van de werken waarvan in de laatste jaren geleerden gebruik maakten. Een groot aantal hollandsche geschriften werd bovendien gebruikt door J. G. Frazer en anderen.

Van hun arbeid is het duidelijk resultaat geweest het erkennen der minderwaardigheid van de termen „Animisme” en „Spiri-tisme”. „Ziel” en „bezieldeheid” zijn van geen enkel magisch-religieus stelsel de uitsluitende grondbegrippen; wel is er een groot aantal van zulke stelsels waarin het animisme tot de samenstellende deelen hoort. De heer Kruyt heeft aan die termen, evenals aan „fétichisme” en „shamanisme” hun oor-

spronkelijke beteekenis laten behouden. Toen uitvoerige gegevens ontbraken was het natuurlijk, dat men onvolledige uitdrukkingen uitvond en gebruikte; men beschouwde het animisme, het spiritisme, het fétichisme en het shamanisme als „Godsdiensten”. Maar twintig jaar lang is men doende om van deze beschouwingswijs aftewijken en ze te verwerpen, niet alleen tengevolge van rijker en nauwkeuriger waarneming, maar ook van een verstandelijke ontleding die aldoor strenger en meer indringend werd.

Ik behoef hier niet in onderdeelen den huidigen toestand van de godsdienstwetenschap uiteen te zetten. Hoe onbegrijpelijk ver de heer Kruyt ten achter is, zal blijken uit een eenvoudige opsomming van die werken, welke de nieuwe, sociologische, methode vertegenwoordigen, en van de algemeene resultaten die tot heden werden verkregen.

En dan moet ik allereerst opmerken dat Tylor en zijn school slechts met een uiterst klein deel van de magisch-religieuze verschijnselen rekening hebben gehouden. Men zal dat gemakkelijk inzien als men de goede monografiën raadpleegt, die van Spencer en Gillen over de Centraal-Australiërs¹⁾, van Dennett over de Bavili van het Congogebied²⁾, van Rivers over de indische Toda's³⁾, etc. Tylor was reeds op verschillende punten aangevuld door J. G. Frazer in zijn *Golden Bough*⁴⁾, en door Jevons⁵⁾.

Toch bleef nog de band te vinden die onze gedeeltelijke kundigheden zou vereenigen. Die is aanwezig in een zinsnede van Codrington's *The Melanesians*, waar wordt meegedeeld dat bij de Melanesiërs het begrip *mana* bestaat, een in alle dingen en wezens uitgestorte macht, die opgenomen, overgedragen en aangewend kan worden. De heer Kruyt haalt die zinsnede aan (p. 201) maar zonder de juistheid van Codrington's bepalingen aan te nemen. Hij wijst ze af, teneinde zijn „zielestof”, zijn „ziel” en zijn kinderlijke definitie van het fétichisme veilig te houden⁶⁾.

1) *The Native Tribes of Central-Australia 1899; the Northern Tribes of Central Australia 1905*; 2) *At the Back of the Black Mans Mind 1905*; 3) *The Toda 1906*; 4) 1ste uitg. 2 dln. 1890, 2de idem 3 dln. 1900; 5) *Introduction to the History of Religion 1896*; 6) Het feit alleen dat de heer Kruyt over het *mana* enkel spreekt naar aanleiding van het fétichisme, toont hoe onmogelijk het voor hem was de indonesische godsdiensten te verstaan. Oorzaak zal wel zijn een zekere geestesaanleg; die uit den laatsten zin van de voorrede blijkt: „Het is mij

Hewitt echter, Irokees van geboorte, ontdekte zijnerzijds bij zijn landgenooten een begrip dat overeenkwam met het melanesische *mana*, en daaruit werd door hem een nieuwe definitie van den godsdienst afgeleid 1). De geleerden gingen dadelijk aan het nasporen. Zij wezen het bestaan van het *mana* aan bij tal van halfbeschaafde bevolkingen uit alle deelen van de wereld, — en gelijktijdig verschenen de werken van Hubert en Mauss 2), van Marett 3), van Preuss 4) en mijn *Tabou et Totémisme à Madagascar* 5). Hubert en Mauss hadden, na een scherpzinnige ontleding van alle magische handelingen en begrippen, aangetoond dat het wezen van Magie en Religie door het begrip „dynamisme” wordt uitgedrukt.

Dit algemeene begrip evenwel heeft zich, bij de verschillende volken en op verschillende hoogten van beschaving, in verschillende elementen opgelost. Dat zagen Farnell 6) en Sidney Hartland 7), terwijl door mij onlangs is aangetoond 8) dat de Arunta van Centraal-Australië het *mana*-begrip reeds in drie scherpere begrippen ontleed hebben: namelijk churinga (weldoende), arung-quiltha (kwaaddoende) en atnongara (verbijzonderde kracht).

Genoeg om te doen inzien dat juist deze onderzoekingen en overwegingen in den huidige stand van de wetenschap van beteekenis zijn. En nu zal ik zeker den heer Kruyt niet verwijten, dat hij geen werken geraadpleegd heeft die eerst in 1905—1906 verschenen. Maar indien hij enkel maar van Fraser's *Golden Bough* had kennis genomen zou hij vermeden hebben een monografie in het licht te geven waarin het belangrijkste ontbreekt, waarin de feiten slecht begrepen en dientengevolge slecht gerangschikt zijn, en waarvan de terminologie vaag en verbazingwekkend aprioristisch is.

ARNOLD VAN GENNEP.

die een natuurvolk in zijn leven en werken heb leeren kennen, steeds een raadsel gebleven, hoe men het Christendom als een ontwikkeling uit dezen natuurgodsdienst heeft kunnen voorstellen; voor mij is het christendom de Openbaring Gods”.

- 1) *Orenda and a Definition of Religion*, *American Anthropologist*, 1902.
 2) *Esquisse d'une Théorie Générale de la Magie*, *Année Sociologique* 1904.
 3) *Preanimistic Religion*, *Folklore T. XI*. 4) *Der Ursprung der Religion und Kunst*, *Globus*, 1904—05; — 5) *Paris*, 1904. 6) *The Evolution of Religion*, 1905.
 7) *The Anthropological Section*, *Brit. Assoc. Advanc. Sci.* York, 1906.
 8) *Address*. 8) *Mythes et Légendes d'Australie*, 1906.

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00695 7704

